

**CAIETELE
CONFERINȚEI INTERNAȚIONALE
„UCRAINENII DIN ROMÂNIA.
ISTORIE, CONTEMPORANEITATE ȘI
PERSPECTIVE”**

Volumul II / 2018

Redactori: Volodymyr **ANTOFICIUC**
Mihai **TRAISTA**
Copertă și tehnoredactare: Larisa **ISPAS**

Referenți: Volodymyr **ANTOFICIUC**
Aliona **BIVOLARU**
Roman **PETRAȘUC**

**Caietele Conferinței internaționale “Ucrainenii din România. Istorie,
contemporaneitate și perspective”
ISSN 2668-6457, ISSN-L 2668-6457**

Lucrare finanțată de
UNIUNEA UCRAINENILOR DIN ROMÂNIA

**CAIETELE
CONFERINȚEI INTERNAȚIONALE
„UCRAINENII DIN ROMÂNIA.
ISTORIE, CONTEMPORANEITATE ȘI
PERSPECTIVE”**

Volumul II / 2018

Editura RCR Editorial
București, 2019

CUPRINS

Cuvânt înainte.....	9
---------------------	---

Lucrările Conferinței

Literatură

ROMAN PETRAȘUC, Aspectele dimensiunii mitologice în nuvela „Umbrele strămoșilor uitați“ a lui M. Koțiubinskyi.....	11
MARTA-TEODORA BOBOC, Coordonate stilistice și tematice în nuvela lui Iuri Naghibin – „Fericirea greu dobândită”.....	18

Dialog intercultural

IOAN HERBIL, Aspecte privind originea ucrainenilor maramureșeni ca parte a istoriei Ucrainei transcarpatice	27
ION ROBCIUC, Cercetări ale elementelor lexicale de origine ucraineană din limba română.....	40
MARIA LAȚCHICI, Renașterea învățământului în limba croată maternă.....	56
IONUȚ MUTU, Origini comune româno-ucrainene. Rolul geto-dacilor în formarea popoarelor europene.....	63
ECOURI.....	67
IMAGINI DE LA CONFERINȚĂ.....	243

Cuvânt înainte

Cărturarul și filozoful român Lucian Blaga a spus că „Limba este întâiul mare poem al unui popor”.

Bineînțeles că limba este incomensurabila comoară a unui popor întrucât ea transmite din generație în generație istoria, trecutul. Limba este identitatea fiecărei națiuni, rădăcinile ei sunt profund ancorate în pământul stropit cu sângele eroilor înaintași ce au făcut posibilă existența urmașilor.

În fiecare an, în ziua de 21 februarie, în toată lumea se sărbătorește Ziua internațională a Limbii Materne, ziua în care se celebrează bogăția și forța expresivă a limbii materne. Pentru minoritățile naționale din România, a cunoaște limba matenă reprezintă modul în care ele înțeleg să își descopere originea, să își dezvolte și promoveze propria identitate.

În afară de această sărbătoare a Limbii Materne pe care o sărbătoresc toate minoritățile naționale din România împreună, unele au o zi anume, instituită prin lege, în care își sărbătoresc ziua limbi pe care o vorbesc, cum ar fi Ziua Limbi Maghiare în data de 13 noiembrie, Ziua Limbii Turce în data de 5 iunie, Ziua limbii Bulgare pe data de 24 mai, Ziua Limbii Sîrbe în data de 21 noiembrie și așa mai departe. Numai ucrainenii nu se bucurau de acest mare favor garantat prin lege, din lipsă de interes a celui care reprezenta minoritatea ucraineană în Parlamentul României. Dar iată că începând din 9 noiembrie 2018, Ziua Limbii Ucrainene a fost instituită prin Legea nr. 213/2018.

Propunerea legislativă a noului deputat al Uniunii Ucrainenilor din România, Nicolae Miroslav Petrețchi, privind declararea zilei de 9 noiembrie ca Zi a Limbii Ucrainene, a fost adoptată de Senat la 25 aprilie 2018 (aceasta fiind prima Cameră sesizată), și de Camera Deputaților, în calitate de for decizional, la 4 iulie 2018.

În expunerea de motive, inițiatorul, deputatul Miroslav Nicolae Petrețchi, a susținut: „În România, ucrainenii reprezintă a treia etnie, după numărul de etnici, vorbind de aceasta ca de una autohtonă, foarte multe dintre localitățile în care trăiesc compact fiind atestate documentar de peste șapte secole. Însă, pentru orice etnie, o sărbătoare importantă în viața comunității este legată de sărbătorirea limbii materne, aceasta fiind moștenirea sacrală a unui popor, care se transmite din generație în generație pe cale scrisă sau verbală. O astfel de lege ar fi benefică, oferind posibilitatea ca și cetățenii altor etnii să cunoască valorile limbii ucrainene. O dată importantă în viața comunității ucrainene este 9 noiembrie, când ucrainenii din toată lumea sărbătoresc Ziua scrierii și limbii ucrainene”.

Decretul privind promulgarea Legii pentru instituirea Zilei limbii ucrainene a fost semnat de președintele Klaus Iohannis pe 26 iulie, iar Legea 213/2018 a fost publicată în Monitorul Oficial nr. 664 la 31 iulie 2018.

Astfel, datorită acestei fericite întâmplări în viața ucrainenilor din România, a II-a Ediție a Conferinței Internaționale „Ucrainenii din România – Istoria, contemporaneitate și perspective” a avut loc în perioada 8-10 noiembrie 2018, în cadrul Zilei Limbii Ucrainene la Hostelul Formenerg, în parteneriat cu Ambasada Ucrainei din România, Congresul European al Ucrainenilor, Consiliul Mondial Coordonator al Ucrainenilor, Comitetul organizator al Festivalului Internațional „Dolea”, Departamentul de limbi și literaturi slave al Facultății de Litere, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, Televiziunea Română, Radio România Internațional și Muzeul Județean Satu Mare.

Din comitetul de organizare au făcut parte Nicolaie Miroslov Petrețchi (Președintele Uniunii Ucrainenilor din România, Deputat în Parlamentul României), Mihai Traista (Președintele Comisiei pentru Cultură a Uniunii Ucrainenilor din România), Miroslov Petrețchi (Președintele Comisiei de Relații Europene, cu Ucraina și Diaspora Ucraineană), Ioan Herbil (Lector dr., Responsabil al specializării în limbă și literatură ucraineană, Facultatea de Litere, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca), Irina Liuba Horvat (Doctor în istorie, Secretar general al Uniunii ucrainenilor din România)

La cele trei secțiuni ale conferinței (*Literatură și cultură*, *Dialog Intercultural*, *Interferența etnografică*) au participat 67 de oameni de știință și cultură, în mare parte cadre universitare ai universităților din România (Universitatea București, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, Universitatea Ștefan cel Mare, Suceava, Universitatea Spiru Haret, București, Universitatea Craiova), dar și ai universităților naționale din Ucraina (Cernăuți, Odesa, Ivano-Frankivsk, Lviv, Ujhorod și Kiev), dar și profesori ai colegiilor liceelor și școlilor gimnaziale, cunoscători ai literaturii, istoriei și tradițiilor din România.

La sfârșitul conferinței internaționale, au fost lansate lucrările: *Studii de dialectologie și toponimie ucraineană din România* de Ioan Herbil; *Sub semnul iubirii...* de Ioan Chideșciuc; Mychailo Koțiubynskyi, *Intermezzo*, traducere de Mihaela Herbil. Moderatorul lect. univ. dr. Ioan Herbil, președintele Comisiei pentru probleme de presă, mass-media și editare de cărți, a semnalat participanților la lansare alte cărți noi apărute sub egida UUR în acest an. Aproape toți participanții au plecat acasă cu o carte ucraineană primită gratuit.

Comunicările participanților la conferință (celor care le-au predat la timp) au intrat în al doilea volum al *Caietelor Conferinței Internaționale „Ucrainenii din România. Istorie, contemporaneitate și perspective.”*

Prima parte a caietului începe cu articolele științifice scrise în limba română, împărțite în două capitole: *Literatură și cultură*, *Dialog Intercultural*, articole care oglindesc relațiile ucraineano-române, ce vorbesc despre personalitățile ucrainene din România, despre istoria Ucrainei și a ucrainenilor din România, dar și despre tradiții și obiceiuri din diferite regiuni în care trăiesc ucrainenii.

A doua parte a caietului cuprinde articole științifice scrise în limba ucraineană.

Cu siguranță publicarea acestui al doilea caiet face încă un pas în progresul științific deja tradițional al oamenilor de știință din România, Ucraina și diaspora ucraineană.

Mihai Traista

LITERATURĂ

Roman Petrașuc

Lect. univ. dr.

Universitatea din București, România

roman.petrasuc@lts.unibuc.ro

ASPECTELE DIMENSIUNII MITOLOGICE ÎN NUVELA „UMBRELE STRĂMOȘILOR UITAȚI” A LUI M. KOȚIUBINSKI

Această lucrare are drept scop principal relevarea importanței majore a creației literare a lui M. Koțiubinski ca reprezentant de seamă pentru sfera culturală ucraineană de la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. XX-lea. Contaminat și el de entuziasmul epocii în care a trăit și creat, Koțiubinski prin întregul său demers literar oferă impresia de înnoire permanentă în planul dimensiunii artistice, căutând desăvârșirea unor noi forme de expresie.

Myhailo Koțiubinski s-a născut la 17 septembrie 1864 în orașelul Vinnyțea în familia unui mic funcționar. Mama a fost cea care i-a insuflat plăcerea pentru literatură. Datorită unor evenimente neașteptate, (decesul tatălui și pierderea vederii de către mama) M. Koțiubinski a rămas singurul întreținător al familiei, neputând urma cursurile universitare. Stabilindu-se la Cernihov, M. Koțiubinski a scris cele mai reprezentative nuvele, precum „*Fata morgana*“, „*Intermezzo*“, „*Visul*“, „*Umbrele strămoșilor uitați*“ etc.

A fost un desăvârșit maestru al prozei scurte, povestirile și nuvelele sale sunt axate pe tema asupririi naționale și sociale a poporului ucrainean. În scrierile sale de remarcă sunt construcțiile narative destul de riguroase, dând impresia unui mecanism bine reglat, dar și o profundă analiză socială și psihologică, cât și maniera impresionistă a limbajului liric cu inflexiuni populare. Din întreaga sa creație se desprinde o lume aflată într-un proces de continuă transformare a mentalităților și a relațiilor sociale și umane, o lume dominată intens de puterile cosmice, dar și de idealul dreptății, fapt ce evidențiază clar aspirația autorului spre înfăptuirea unui univers al binelui și al libertății. Opera lui Koțiubinski reprezintă o subtilă sinteză de mit, istorie, poezie, etnografie, tradiție și ritual.

Koțiubinski a fost un neobosit militant al vieții literare și politice din epoca în care a trăit. Prin întreaga sa activitate literară și social-culturală, generată de condițiile istorice și sprijinită de intelectualitatea avansată, Koțiubinski rămâne un prestigios animator cultural al începutului de secol XX. În anii 1906-1908 a fost președintele asociației „Prosvita”.¹

¹ „Prosvita” – Prima întâlnire generală a Asociației *Prosvita* a avut loc la 27 decembrie 1906 în sala Consiliului municipal Cernihov, prezidată de I. L. Shraga, care în acel moment a condus comunitatea parlamentară ucraineană Duma de Stat. La începutul întâlnirii, I. L. Shrag a citit statutul asociației. Au luat cuvântul M. Koțiubinski și M. Voronyi, care au anunțat intenția de a deschide școli și biblioteci în provincia Cernihov. Președintele asociației *Prosvita* a fost ales M. Koțiubinski, care a condus-o în perioada 1906-1908.

În anul 1908 „Prosvita” de la Cernihov a pierdut cei mai buni lideri. Astfel, la 21 august 1908, au fost excluși politic foarte multe persoane din organizație (M. Koțiubinski, V. Koțiubinski, F. Levytski etc). La 25 iulie 1911, datorită cenzurii, Asociația *Prosvita* și-a încetat activitatea.

Frecvența cu regularitate întâlnirile literare ale vremii, unde erau prezentate și discutate cele mai recente producții literare.

Îmbolnăvindu-se grav, M. Koțiubinski se reîntoarce de la Kiev la Cernihov, și în câteva luni, pe 12 aprilie 1913 se stinge din viață.

Cu ocazia primei sale vizite în însinguratul ținut al huțulilor din Carpați² în anul 1910, impresionat de mediul carpatic aspru, dar plin de avânt național și spiritual, Koțiubinski s-a hotărât să immortalizeze această lume într-o nuvelă, pe care ulterior a numit-o *Umbrele strămoșilor uitați*. Această nuvelă ocupă cumva un loc aparte în creația lui literară, fiind o prezentare detaliată a culturii huțule ucrainene, cu pitorești imagini ale munților Carpați, cu scene din traiul dur al locuitorilor săi, ce cuprinde și rivalitățile brutale dintre diferitele familii, dar și diferite aspecte ale tradițiilor huțule – dialectul aparte, portul, obiceiuri străvechi, legende nemuritoare, întreaga viață cotidiană cu zbuciumul aferent. Din întreaga desfășurare a unei acțiuni precipitate și multidimensionale, se desprinde cu claritate străvechea concepție a omului din popor conform căreia, echilibrul și evoluția în societate se pot asigura doar prin pedepsirea nedreptății. Susținând acest concept, autorul ucrainean nu exclude și rolul forțelor malefice (ca ripostă la certitudinea binelui) în existența umană: zmei, vrăjitoare, draci, etc.

În viața de toate zilele, huțulii sunt credincioși, dar și bântuiți de multe superstiții. Ei cred că sunt înconjurați de personaje mitice care sălășuiesc în păduri, râuri, lacuri și în peșterile din munți. De asemenea, huțulii mai cred că există oameni care cunosc foarte bine lumea spiritelor, chiar comunică cu aceștia, știu taina magiei și au puteri supranaturale, vrăji.

Nuvela este înțesată de personaje mitologice care conviețuiesc cu localnicii și care în mod direct se implică în viața lor. În nuvela *Umbrele strămoșilor uitați*, întâlnim următoarele ființe mitologice: *Aridnikul* (spiritul cel rău, necuratul), *bunul ciuhaister*, *lisoviki* și *mavke*, *vraciul Iura*, *Hyma scorpie* etc.

Eroul principal Ivan, la fel ca și conaționalii lui, credea în existența acestor personaje mitice. El era al 19-lea copil în familia huțului Paliiciuk, ultima, după el mai era doar sora Annicka. La șapte ani Ivan știa să găsească buruieni pentru leac și „... știa că lumea este stăpînită de necuratul, că *Aridnikul* cărmuiește toate; că pădurile sînt pline de duhuri, care-și pasc acolo marba: cerbii, iepurii și căprioarele; că prin păduri lăinicește veselul *Ciuhaister*, care poștește pe drumeti la joc și sfîșie pe mauce; că în pădure trăiește glasul securii. Mai sus, pe depărtatele nedei sterpe, maucele își încing nesfârșitele lor hore, iar printre steiuri de stînci se ascunde *Sotea*. Ar putea să povestească și despre *rusalce*, care, în zilele senine, ies din apă la mal, ca să cînte cîntece, să plăsmuiască basme și molitfe; despre oamenii înecați care, după asfințitul soarelui, își usucă trupurile vinete pe prundișul râului. Stîncile, pădurile, zănoagele, casele și ogrăzile sînt pline de tot soiul de duhuri spurcate, care pîndesc creștinul sau vita, ca să le pricinuiască rău.” (Koțiubinski, *Nuvela și povestiri*, p. 337).

Lui Ivan Paliiciuk, autorul îi atribuie o origine oarecum misterioasă. Provenind dintr-o familie cu mulți copii, de mic copil el era plângăcios și mai tot timpul țipa noaptea, iar în ceea ce

² Huțulii sunt unul dintre cel mai vechi și mai interesant grup etnic ucrainean. Datorită izolării geografice, huțulii au fost capabili să-și protejeze cultura și obiceiurile caracteristice slave, de mult pierdute de locuitorii văilor

privește statura, creștea cu greu. Plină de superstiții, mama lui, ajunsese să creadă că Ivan nu este copilul ei. Ea se autosugestiona cum că la naștere din cauza neatenției moașei, care nu a aprins lumânările conform datinilor străbune și nu a răspândit fumul de tămâie prin cameră, cum cerea evenimentul, drăcoica cea vicleană a reușit să înlocuiască copilul nou născut cu un pui de drac.³ Un rol important în desfășurarea intrigii i se atribuie și diavolului, acesta apărând sub diferite înfățișări. În această nuvelă necuratul poartă numele de *Aridnik* (Sotea). Întrucât în lumea huțulă s-au păstrat anumite aspecte ale credinței și miturilor păgâne, meritul lui Koțiubinski este că a reușit să surprindă aceste obiceiuri și să le redea în detaliu în această nuvelă.

Iată cum este descris Necuratul, întâlnirea având loc în pădure, într-o zi când Ivan ducea vacile la păscut și auzind o melodie stranie care-l atrăgea într-o poiană se îndreptă spre acel loc: „...Și iată că, deodată, în tăcerea aceasta răsunătoare, auzi muzica aceea lina, care de atâta vreme îi flutura fugarnic pe lângă ureche, încât îi pricinuia aproape o durere! Întinse gâtul și rămase împietrit, cercînd să prindă strania melodie a cîntecului. Oamenii nu cîntă așa; el, cel puțin, nu-i auzise niciodată cîntînd astfel. Dar cine cînta oare? În jur era pustietate; în singurătatea pădurii nu se zărea țipenie de om. Ivan întoarse capul spre stîncile din spatele lui – și încremeni. Călare pe un stei ședea „el”, Sotea; strîmbîndu-și bărbuța ascuțită, cu cornițele aplecate înaintea și cu ochii închiși, sufla într-un fluier. – „Unde-mi sînt căprițele... Unde-mi sînt căprițele?” „... își vărsa jalea fluierul. Deodată, cornițele se ridică în sus, obraji se umflă și ochii se deschid. „Iată căprițele mele... Iată căprițele mele...” – prinseră a sălta de bucurie sunetele și Ivan văzu cu groază niște țapi bărboși, care scuturau din cap, ițindu-se printre crengi.

Voia să fugă, dar nu putea. Rămînea pironit locului, cu un țipăt de groază înghețat pe buzele-i mute. Cînd izbuti în sfîrșit, să-și recapete glasul, Sotea se chirci și se mistui deodată în stîncă, iar țapii se prefăcură în rădăcini de copaci doborîți de vînt.” (Ibidem, p. 375).

În cadrul acestei nuvele apare și un alt personal mitic, biblicul Aridnikul, care este un fel de putere supremă, aîdoma lui D-zeu, ce veghează asupra Lumii. El nu apare aievea, ci doar în povestirile bătrânului Mykola, prietenul lui:

„– La începutul veacurilor nu erau munți, ci numai apă... O apă întinsă – ai zice o mare fără margini. Dumnezeu umbla pe apă și, într-o zi, a zărit o spumă ce se învoldura printre valuri. „Cine ești?” o întrebă Dumnezeu. Spuma îi răspunse: „Nu știu. Sînt vie, dar nu pot umbla.” Era Aridnikul Dumnezeu nu știa de el, pentru că Aridnikul era și el, ca și Dumnezeu, de la începutul veacurilor. Dumnezeu i-a dat mîini și picioare și au prins a umbla împreună, ca doi frați de cruce... S-au săturat să tot umble pe apă și Dumnezeu a vrut să facă pămîntul, dar nu știa cum să scoată lut de la fundul mării, pentru că Dumnezeu știa despre toate cîte sînt pe lume, făr'numai că nu știa cum să le facă. Dar Aridnikul avea putere să facă orice. De aceea, îi zise: „Scot eu”. „Scoate”. Aridnikul se dădu la fund, luă un pumn de lut și ascunse și pentru el niște lut în gură. Dumnezeu luă lutul și-l împrăștie. „Nu mai ai?” „Nu mai am.”. Dumnezeu binecuvîntă pămîntul acela și pămîntul începu să crească. Lutul din gura lui Sotea creștea și el.

³ În demonologia ucraineană acest schimb de copii este cunoscut sub forma de „vidmina” (înlocuire, schimb). La huțuli se credea că dacă un copil are capul mic, burta mare, picioarele subțiri și statura foarte mică, atunci el este acel copil schimbat la naștere.

Creștea, creștea mereu, umplându-i gura că nu mai putea răsufla și-i ieșeau ochii din cap. „Scuipă“, îl povățui Dumnezeu. El începu să scuipe și pe unde îi cădea scuipatul prindeau a crește munții, unul mai înalt decât celălalt, de ajungeau pînă la cer. Ar fi străpuns, și cerul, dacă Dumnezeu nu i-ar fi blestemat. De atunci, munții au încetat să mai crească...” (Ibidem, pp. 395-396).

Observăm că în nuvelă apare și mitul cosmogonic popular, legenda preluată de autor din circuitul folcloric național având un final cu totul original, unde focul este ilustrat ca o creație a forței răului, întruchipat de Aridnik. Mitul cosmogonic a fost analizat pe larg de M. Eliade în vol. II al tratatului *„Istoria credințelor și ideilor religioase”* și este interesant că apare nu numai la români dar și la ucraineni (în special la huțuli)⁴.

În conținutul îmbibat de legende și ființe supranaturale al nuvelei, mitul făcerii lumii este introdus indirect, prin povestirile pline de tâlc ale bătrânului Mykola, care sub forma unei legende explică crearea lumii:

– *Aridnikul putea să facă orice îi dădea în gînd. Dumnezeu, însă, dacă voia-să aibă ceva, trebuia să-l păcălească sau să fure de la el. Aridnikul a făcut oile, și a făcut și o scripcă și cînta în timp ce oile pășteau iarbă. Dumnezeu, cînd le-a văzut, i le-a furat și acum s-au apucat amîndoi să ciobănească. Tot ce e pe lume – înțelepciunea ca și orice învățătură – toate sînt de la Sotea. Tot ce se află pe lume – căruța, calul, muzica, moara sau casa, toate le-a născocit el... Dumnezeu le fura numai și le dădea oamenilor. Așa... într-o zi, Aridnikului i se făcu frig și atunci născoci vatra. Dumnezeu veni la vatră și se uită la foc. Aridnikul știa de ce se uită. „Toate mi le-ai furat, îi zise, dar asta n-am să ți-o dau.” Cînd se uită Aridnikul, Dumnezeu își și așeza vatra. De ciudă, scuipă în vatra lui Dumnezeu. Din scuipatul lui ieși fum și se înălță deasupra focului. Prima vatră era fără fum, curată, dar de atunci scoate fum... (Ibidem, p. 388).*

În acest peisaj mirific își face apariția și mavka (un fel de nimfă), care însă se metamorfozează în iubita lui Ivan, frumoasa Maricika, pe care acesta o iubește încă din copilărie, dar eroul fiind conștient de posibila înșelăciune este precaut la început:

„*Vine Maricika. Ba, n-ai să mă amăgești, nu... Ivan știe că nu e Maricika, ci o vîntoasă, care-l ispitește. Ar vrea să i se împotrivească, dar simte că a început să plutească, ca dus de puhoiul verde al ierbii.*” (Ibidem, p. 389)

Întîlnim și un alt personaj important al nuvelei, pe Iura (vraciul) care potrivit localnicilor era descris astfel:

Peste vale, pe o măgură vecină, locuia Iura. Despre el, oamenii ziceau ca-l are pe Dumnezeu într-însul. Era atotștiutor și puternic ca Dumnezeu, vraciul și solomonarul ăsta. În mîinile-i puternice, ținea duhurile cerului și ale pămîntului, viața și moartea, sănătatea vitelor și a oamenilor; toți se temeau de el, dar toți aveau nevoie de el.

Se întîmpla uneori ca și Ivan să fie nevoit să se ducă la el, dar de fiecare dată, cînd întîlnea privirea întunecată și sfredelitoare a vraciului, scuipa pe ascuns, zicînd în gînd: „Sare-n ochi ție !”...

⁴ Un mit este o istorie adevărată care s-a petrecut la începuturile timpului și care servește drept model comportamentului uman (Eliade, 1998, p. 17)

Era tare și puternic, atotștiutor. De cuvântul lui se prăpădeau dintr-o dată dobitoacele, se usca și se înnegrea, ca fumul, omul; putea să trimită și viața și moartea, să împrăstie norii și să oprească grindina; cu focul ochiului său negru putea să-și facă vrăjmașii scrum și să aprindă dragostea în inima muierei. Era un fel de Dumnezeu pământesc, Iura acesta, care o poftea pe Palahna își întindea către ea brațele, în care ținea toate duhurile lumii. Cîteodată, inima i se frîngea de jale pentru vaci și pentru bărbatu-său, care se topea ca negura, ce se așază o clipă pe molid. Mîhnită, se ducea pe fîneață, sub fag, și atunci simțea pe sîn suflarea caldă a lui Iura și încleștarea de fier a degetelor lui. I-ar fi ibovnică, dacă s-ar ivi în acea clipă (Ibidem, p. 407).

Hima fiind o vrăjitoare vicleană este prezentată într-o neobosită metamorfoză, preschimbându-se în diferite animale. Ea pricinuia tot felul de neajunsuri oamenilor, transformându-se când în broască, când în obiecte neînsuflețite:

„Dar cel mai mult îl necăjea Hima. Era o babă lingușitoare cu vorba dulce, care se prefăcea seara într-un cîine alb și cotrobăia prin țarcurile vecinilor. De multe ori, Ivan o amenința cu securea, sau azvîrlea cu furca, ca s-o alunge. (Ibidem, p. 400).

Dar, pe lângă aceste variate personaje malefice mai întâlnim în nuvelă și altele, care se află cumva în relații antagonice cu primele, cum ar fi – *Ciuhaister* care încerca să restabilească un echilibru în sufletul lui Ivan:

Crengile uscate se dădură fără zgomot în lături și din pădure ieși un om. N-avea haine pe el. Un păr moale și negru îi acoperea tot trupul, îi împresura ochii rotunzi și blînzi, și se prefăcea într-o barbă ascutită care-i atîrna peste piept. Își încrucișa mîinile păroase pe pîntecele-i burduhănos și se apropie de Ivan.

Atunci Ivan îl recunoscu pe dată. Era veselul Ciuhaister, duh bun al pădurii, care îi apăra pe oameni de mauci, pentru care e un dușman de moarte, căci le prinde și le sfîșie pe loc. (Ibidem, p. 416).

Ciuhaister ocupă un loc aparte în demonologia huțulilor, fiind o ființă ciudată ce a fost transformată din om într-o creatură prin voința unui vrăjitor. El ne apare purtând o haină albă, dar de fapt este gol și seamănă cu un copac acoperit de nea. În alte locuri, corpul lui este acoperit cu păr. Mîncarea lui preferată sunt *niavki* (mavcele), fete transformate după moarte în fantome. La întâlnirea cu omul, scopul lui este să-l invite la dans și după ce îl aduce la epuizare îl abandonează și dispare.

De-a lungul povestirii acestor întâmplări stranii, autorul introduce și o serie de tradiții populare ale huțulilor, mai ales cu referire la sărbătorile de iarnă. Se poate observa că pentru sărbătoarea Ajunului de Crăciun, localnicii recurg încă la o serie de obiceiuri păgâne. Aceste reminiscențe sunt adânc încrustate în conștiința omului, care este convins că procedând astfel (adică păstrând anumite datini, obiceiuri, ritualuri), va aduce bunăstare gospodăriei sale și va fi protejat de duhurile rele în decursul anului.

„În seara de Ajun, Ivan era întotdeauna într-o stare de spirit ciudată; copleșit parcă de un sentiment tainic, sfînt, făcea toate cu gravitate, ca și cînd ar fi oficiat o slujbă în biserică. Scotea Palatinei foc viu pentru cină, așternea fîn pe masă și sub masă, mugind ca vaca, behîind

ca oaia și nechezînd ca un cal, – numai ca vițele să se înmulțească. Afuma cu țămîie casa și coșarul pentru a alunga fiarele și vidmele, iar atunci cînd Palahna, îmbujorată de forfotă, îl înștiința prin norul acela de fum că cele douăsprezece feluri de bucate sînt gata, ducea dobitoacelor cina cea de taina, înainte de a se așeza el însuși la masă. Dobitoacele trebuiau să guste cele dintîi din sarmale, din prune, din bob și din grîu fiert, bucate pe care Palahna le pregătise cu atîta grijă. Dar nu numai atît. La cina cea de taină se cuveneau poftit toate duhurile vrăjmașe, de care se ferise toată viața lui. Cu o mînă apuca strachina cu mîncare, cu cealaltă securea și ieșea afară. (Ibidem, p. 402).

Expertă în acest domeniu este Palahna, soția lui Ivan care procedează la un ritual de iarnă bine stabilit pentru gospodărie în Ajun de Craciun:

Palahna nu mai prididea cu vrăjitoriile ei. Aprindea o vatră în mijlocul vitelor, ca să fie lucii și mîndre ca lumina lui Dumnezeu și cel rău să nu se poată apropia de ele. Făcea tot ce știa ca vitele să fie molcome ca rădăcina în pămînt și mănoase ca apa rîului. Grăia cu blîndețe către ele:

– Voi o să mă hrăniți pe mine și pe gazda al meu, iar eu o să vă îngrijesc pe voi, ca să dormiți ușor, să mugiți cît mai puțin, să nu afle fermecătoarele pe unde înnoptați și pe unde pașteți și să nu vă deoache nimeni... Astfel, se scurgea viața dobitoacelor și a oamenilor, care se împleteau, ca două izvoare într-un pîrîiș de munte. (Ibidem, pp. 402-403).

La final, la moartea lui Ivan se petrec lucruri stranii, apare un episod în care toată lumea râde, este veselă și se distrează. La fel ca și la alte popoare (indieni) moartea este un prilej de bucurie, de ușurare. Se știe că la indieni nu există ritualul înhumării, care are originea în iudaism, și se continuă cu practica arderii trupurilor. Această incinerare a cadavrelor, din punct de vedere al credinței lor reprezintă modalitatea de a elibera mai repede sufletul de corp, de a-l purifica și pregăti pentru întrevvedere cu zeii.

M. Koțiubinski rămâne pentru literatura ucraineană un scriitor cu o finețe lirică deosebită, reușind să reliefeze diferite aspecte ale „mișcării” sufletului omenesc. El ne deschide o largă viziune în care, ce vedem în prezent împreună cu amintirile trecutului ne învață să trăim în perspectiva eternității patriei. El ne arată cum Carpații îndreptați spre cer sunt întruchiparea visurilor unui neam semet (cel al huțulilor), care a reușit să supraviețuiască prin tradiții, credință și ideluri.

Bibliografie:

Blaga, Lucian, *Despre mituri. Trilogia culturii – geneza metaforei și sensul culturii*, București, Ed. Pentru Literatură Universală, 1969

Boia, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Ed. Humanitas, 1997

Coman, Mihai, *Izvoare mitice*, București, Ed. Cartea românească, 1980

Durand, Gilbert, *Figuri mitice și chipuri ale operei*, București, Ed. Nemira, 1998

Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase, vol. II*, București, Ed. Polirom, 2011

Eliade, Mircea, *Mitul eternei reîntoarceri. Mituri, vise și mistere*, București, 1991

- Koŭiubinski, M., *Nuvele ŝi povestiri*, trad. în română de Val. Cordun, Bucureŝti, 1963
- Laszlo-Kuŭiuk, M., *Exotica limitrofă*, Bucureŝti, Ed. Kriterion, 1997
- Moraru, M., *În căutarea sufletelor pierdute. Romanul Suflete moartede N. V. Gogol*, în *Romanul comic în literaturile slave*, Studii (coord. Nedelcu Octavia), Bucureŝti, EUB, 2015
- Placynda, Serhii, *Dicŭionarul mitologiei antice ucrainene*, Kiev, Scriitorul ucrainean, 1993
- Roŝianu, N., (1981), *Eseuri despre folclor*, Bucureŝti, Ed. Univers, 1981
- Ŗoptereanu, Virgil, *Metamorfozele fantasticului*, în *Studii de literatură rusă ŝi comparată*, Bucureŝti, EUB, 2006
- Voitovyci V., *Ukrainska mifolohia*, Kiev, Lybidi, 2012
- Voitovyci V., *Ukrainska mifolohia. Entyklopedia narodnyh viruvani*, Kiev, FOP Stebeliak, 2014
- Zolotusskij, I. P., *Poezija prozy statiji o Gogole*, Moskva, Izd-vo Sovetskij pisateli, 1987

Marta-Teodora Boboc

Lect. univ. dr.

Universitatea din București, România

teodora.boboc@lils.unibuc.ro

COORDONATE STILISTICE ȘI TEMATICE ÎN NUVELA LUI IURI NAGHIBIN – „*FERICIREA GREU DOBÂNDITĂ*”

„Nu asculta pe cine a trăit mult, ci pe cine a umblat mult.”
(proverb român)

Desfășurându-se aproape întotdeauna sub semnul conjuncturalului, viața – un melanj de experiențe personale profunde, rămâne, totuși, cea mai de preț comoară a ființei umane, atât în sens material, cât și metaforic. Agonisind, pe de-o parte, o brumă de obiecte considerate necesare existenței cotidiene, iar pe de altă parte, o vastă esență de natură morală, Omul, în complexitatea lui, reușește să-și contureze un loc în societate și o personalitate proprie, irepetabilă. Grație parcursului său existențial, el are oportunitatea de a evolua, de a acumula cunoștințe de care să facă uz în raport cu circumstanțele în care se află și pe care să le transmită nemijlocit urmașilor săi.

Școala vieții și trecerea prin aceasta, privită ca itinerar de sorginte inițiativă, reprezintă un principiu ancestral, intens întrebuințat nu doar în literatură, ci și în multiple forme ale artei, cum ar fi cinematografia, pictura ori fotografia. Îndemn deosebit de valoros, criteriul conform căruia *viața este o călătorie și nu o luptă*, denotă multă înțelepciune, permițându-ne nouă, ca indivizi, să apreciem toate aspectele periplului ce ne deschide calea către infinit. Concept relativ și destul de controversat⁵, *fericirea* este adesea *greu dobândită*, dar de noi înșine depinde pe care dintre aceste două atribute ale sale decidem să punem accentul: pe faptul că a fost, este și va fi, nu o dată, *greu* sau pe faptul că întotdeauna ea a fost, este și va fi, în cele din urmă, *dobândită*.

A privi, spre exemplu, exclusiv *copilăria* ca pe cea mai îmbucurătoare etapă a vieții ar plasa fericirea, pentru majoritatea dintre noi, într-un punct din trecut, de acum intangibil. A accepta exact opusul, că fericirea nu ne-a ieșit în cale pe când eram copii, dar că de acum se poate s-o întâlnim fie și incidental, ar presupune fie să o așteptăm, fie să fim mereu în alertă, ori fericirea nu poate fi vânată, ea se descoperă și se trăiește, nu este un trofeu pe care îl putem

⁵ Aparținând, în egală măsură, de științele umaniste (prin legătura ei cu filosofia), cât și de cele exacte (grație corelației directe cu anatomia umană), *fericirea* poate fi privită când ca ideal (Immanuel Kant), când ca stare a sufletului, când ca rezultat al activității noastre (Aristotel). Prin prisma neuropsihologiei moderne, *fericirea* este produsul unor mecanisme înăscute ale creierului uman, cele două emisfere ale acestuia – dreaptă și stângă – fiind responsabile de percepția experiențelor plăcute, respectiv a celor neplăcute (vezi studii ale unor cercetători străini, cum sunt Ștefan Klein și Paul Eckman, ori români, ca de exemplu Gabriel Adrian Mirea și Ana Bescheru).

cuceri și etala, spre a-l păstra numai pentru noi înșine. Dimpotrivă, adesea îl oferim cu sincer devotament celor de care ne leagă un profund atașament. Și tocmai după aceste coordonate se ghidează și nuvela pe care o abordăm în articolul de față, ea constituind de fapt un micro-bildungsroman al personajului principal înfățișat.

Analizând unele elemente din biografia autorului – scriitorul rus Iuri Naghibin – putem desluși constantele ce i-au rămas întipărite în memorie, spre a se imprima apoi și în creațiile sale. Pierzându-și tatăl natural și ulterior, și pe ceilalți doi adoptivi (mama lui fiind căsătorită de trei ori), Naghibin se deprinde încă de mic cu lipsurile, iar suferința provocată de dispariția celor dragi este redată cu minuțioasă acuitate în această operă literară a sa. Pentru Naghibin, literatura îmbrăca două forme – ea era fie *artă pură*, fie *simplă maculatură*. Despre maculatură, spunea că înlocuiește cu succes votca, întrucât ambele permit distrugerea personalității într-un mod semnificativ toxic. Totuși, ca orice literat cu vocație, nu s-a sfiit să afirme deschis că, dintre cele două extreme, maculatura este cea cu adevărat ucigătoare. (Apud Naghibin, 1987).

Wolfgang Kazak, traducător și slavist german, remarcă preocuparea lui Naghibin față de literatură, domeniu pe care scriitorul rus îl tratează cu atenția specifică muncii sale de jurnalist și scenarist, stabilind planul operelor dinainte de a le scrie și cizelându-le stilistic înainte de a le publica. Relațiile interumane ocupă locul central la nivelul motivelor literare, iar temele dezbătute sunt multiple – *natura, războiul, iubirea*, pe scurt tot ceea ce influențează și conturează destine. (Apud Kazak, 1996, p. 271). Numeroasele călătorii ale lui Naghibin, făcute în diverse țări între anii 1955 și 1985, i-au servit ca suport de inspirație în conturarea nu numai a tipologiilor de personaj, ci și a cadrului acțiunii, înfățișat de regulă cu acuitatea unui fotograf.

Nuvela *Трудное счастье* (tradusă fidel atât în română, cât și în engleză, sub titlul *Fericirea greu dobândită* și, respectiv, *Hard Happiness*) are ca nucleu evoluția organică și morală a protagonistului, Nikolai Nagornîi, al cărui traseu ontologic cuprinde etapele semnificative de la copilăria trăită sub semnul nomadismului și până la tinerețea împovărată de griji. Trebuie, însă, menționat faptul că textul este puternic nuanțat din punct de vedere cultural, prin apelul la o formă de organizare aparte – o *șatră*. „Popor rătăcitor⁶, care s-a răspândit peste întregul continent european și dincolo de acesta, vădind, în decursul veacurilor, o remarcabilă putere de adaptare și supraviețuire” (Fraser, 2017, p. 7), poporul rrom⁷ a atras asupra sa când admirație, prin exotismul exalat, când reticență, din cauza unor stereotipii împământenite și propagate în timp. Individualizându-se în raport cu alteritatea, el nu s-a izolat întru totul, ci numai în ceea ce ținea de propriul tezaur valoric, de tradițiile și credințele specifice, de spiritualitatea sa, în plan material optând pentru colaborarea cu străinul.

Din studiile întreprinse de variați cercetători, referitoare la caracteristicile și cutumele rromilor, se disting câteva elemente definitorii, pe care considerăm oportun să le amintim în demersul nostru, întrucât o parte dintre ele se regăsesc și în nuvela lui Naghibin.

⁶ Alain Reyniers, etnolog și profesor universitar belgian, opina că „nomadismul, ca și sedentarizarea, este modalitatea conjuncturală de exploatare a resurselor disponibile, condiționată de flexibilitate, motor fundamental al societății rrome” (Reyniers, 1989, p. 85).

⁷ Denumirea de rrom se traduce ca *om* sau *bărbat*.

Eugene Pittard, antropolog de origine franceză, nota că, din punct de vedere fizic, această populație „depășește ușor media europeană de înălțime, având membrele inferioare comparativ mai lungi, craniul lunguiește și înguste, tenul măsliniu, părul negru ca tăciunele, urechile mici, ochii larg deschiși și de culoare căprui-închis, cu irisul intens pigmentat, nasul drept și bine conturat, dantura albă”, ceea ce îi făcea să fie „deasupra multora dintre popoarele europene, în ceea ce privește frumusețea fizică”. (Pittard, 1932, p. 132).

Rromii nomazi se deplasau mai ales în căruțe trase de cai de povară, „pribegind de la un ținut la altul, fără a avea o patrie adevărată, căci se nasc mereu pe drum” (Krantz, 1580, p. 354), câtă vreme cei sedentari locuiau în colibe modeste, care aveau una ori două încăperi și erau mobilate doar cu strictul necesar supraviețuirii.

Printre ocupațiile lor de bază (care, uneori, au generat și denumiri specifice ale unor astfel de caste) se numărau „geambașia, prelucrarea metalelor, vindecarea bolilor, împletirea de coșuri, lăutăria, muzica și dansul, ghicitul (în cazul femeilor), iar la nevoie, chiar cerșetoria” (Fraser, op. cit., p. 143). Lăutăria⁸, „una dintre cele mai cunoscute meserii tradiționale rromene, (...) se transmite din tată în fiu, se învață după ureche și se practică în grup, conținând multă improvizație” și generând o muzică „spontană, bogată ritmic, variată melodic și înzestrată cu ample valențe interpretative” (Grigore, 2001, p. 88). Ca interpreți profesioniști, ei și-au câștigat o mare popularitate cu precădere în trei țări – Spania, Ungaria și Rusia, în cea din urmă remarcându-se prin calitățile vocale, puse în valoare sub forma unui cor improvizat pe mai multe voci, în cadrul căruia femeile aveau un rol primordial, iar ca instrumente erau întrebuințate cu precădere vioara, chitara ori balalaica.

În relațiile de familie, percepută ca „model de umanizare ritualică și bază a vieții, prin extinderea ei diacronică, prin filiație și lineaj genealogic și sincron, prin alianță, înscrisoare și prin afinitate, înrudire spirituală, cumetrie și nășie”, de o deosebită prețuire beneficiază atât bătrânii, cât și copiii, preceptele coabitării sociale fiind ajutorul reciproc și responsabilitatea colectivă. Nicio familie rromă nu își va abandona bătrânii și nu va pregeta să le respecte dorințele, întrucât nesocotirea lor reprezintă un păcat capital și echivalează cu o formă de moarte a sufletului. Femeia are un statut clar reglementat în funcție de responsabilitățile pe care le are în raport cu ceilalți membri ai familiei. Ca soacră și mai apoi ca bunică, ea dobândește o mare autoritate, devenind „sfătuitoare absolută și posesoare a multor valori magice premonitorii, reparatorii și de protecție”. Pe de altă parte, copiii, „considerați egali ai adulților, capabili de a înțelege tot ceea ce li se spune, sunt expuși, de la începutul existenței lor, unor stimulenți similari cu aceia destinați părinților lor, iar astfel se educă puterea lor de apărare, forța morală și rezistența la frustrare.” Din această cauză, între bunici și nepoți se creează o relație profundă, cei mici numindu-i părinți pe bătrânii familiei, iar părinților adresându-li-se pe numele de botez, până la moartea bunicilor. Pentru rromi, creatorii și păstrătorii comorilor culturale sunt, de fapt, cei vârstnici. (Ibidem, pp. 125-135)

⁸ Muzica lăutărească nu trebuie confundată cu muzica rromani – prima constituind o ocupație ce aduce venit, iar cea de a doua putând avea caracter fie ritualic, fie neritualic (Grigore, op. cit., p. 86).

Un alt aspect fundamental în plan comunitar este disocierea strictă între conceptele de *pur* și *impur*. Din această perspectivă, partea superioară a corpului este considerată curată, neprihănită, câtă vreme partea inferioară reprezintă exact opusul, și anume o zonă impură, care trebuie să fie mereu acoperită, căci riscă să contamineze tot ceea ce intră în contact cu ea. Ca urmare, rromii acordă o atenție sporită vestimentației utilizate, precum și spălării acesteia. *Capul*, ca element cheie al părții superioare a corpului, este centru al norocului și cinstei, aflat în antiteză cu genunchii și gleznele. Deducem de aici că numele *Baro Șîro*, pe care îl poartă temutul erou literar din nuvela lui Naghibin, nu este deloc întâmplător, lucru dezvăluit prin precizarea că el înseamnă *Cap Mare*.

Dar să vedem care este exact conținutul acestei opere literare, și mai ales cum anume redă Naghibin, prin filtrul său artistico-literar, datele etnografice esențiale ale poporului rrom. Uvertura nuvelei constituie o punte între două dintre planurile temporale prezentate, personajul principal, Nikolai Nagornii, preluând funcția de narator, spre a-și descrie mai întâi copilăria și apoi, treptat, evoluția spre adolescență și maturitate. Presărată cu scurte perioade de statornicire, prilejuate fie de vreo boală, fie de sosirea necruțătorului frig de iarnă, întreaga sa viață se desfășoară sub semnul unei mișcări perpetue, care făcea ca „*drumul să se scurgă pe sub roți, trăgând după el șanțurile și tufele de pe margini; dumbrăvile, luncile și ogoarele se luau la întrecere cu noi, pe când în preajmă se învârtea neconținut o geană viorie, care îmbina cerul și pământul*” (Naghibin, 1964, p. 126). Comuniunea strânsă dintre om și natură devine, în situația dată, parcă și mai puternică, până la integrarea totală și contopirea nemijlocită a celor două forțe – cea umană și cea stihinică – într-un conglomerat unitar peren.

Imagine cheie alături de cea a micului Nikolai este portretul bunicii sale, o femeie cu „*fața oacheșă, atât de netedă de parcă ar fi fost smălțuită, ochii ca două cireșe negre și-un păr cărunt, despărțit la mijloc de-o şuviță neagră ca pana corbului*” (Ibidem, p. 128). Blandă, dar fermă și onestă în tot ceea ce îl sfătuiește și ce îi cere, ea se dovedește a fi o întruchipare veridică a femeii rrome ajunse la o venerabilă vârstă, cu o bogată experiență de viață, dar cu sufletul încă viu. Înzestrată cu o fină intuiție și o forță morală de necontestat, bunica face tot ce-i stă în putință pentru ca dragului ei nepot să-i fie bine, învățându-l cu răbdare și îngăduință cele trebuincioase în traiul cotidian. Relativ scurta ei prezență în preajma lui Nikolai este fundamentală pentru dezvoltarea acestuia, ea suplinind cu iscusință rolul de mentor, până în ultimele-i clipe. Iar când situația o impune și trebuie să-și apere odraslele de aversiunea exterioară, bunica luptă cu întreaga ei ființă, până la ultima picătură de vlagă. Exemplu de generozitate și sinceră afecțiune, ea stăruie în memoria nepotului drept cea mai dragă ființă, alături de ceilalți membri ai familiei.

Periplul lui Nikolai printre șatre, în încercarea de a-și reuni familia, reușește să ofere o frescă eterogenă a feluritelor categorii sociale și a celor mai răspândite grupări profesionale: „*Șatra noastră, a lui Amelka, era alcătuită din căldărari, meseriași care spoiau cazane, meștereau pirostrii, înnegreau ceaune, fabricau tingiri. În afară de aceștia, țiganii⁹ se împărțeau*

⁹ Utilizarea termenului *țigan* în locul celui de *rrom* se face numai în virtutea citării adecvate a operei literare alese ca suport și nu se dorește a fi în niciun fel lezantă la adresa identității poporului rrom.

în alte două grupuri mari, după felul de ocupație. Geambașii cumpărau și vindeau cai, duceau herghelii întregi dintr-o gubernie într-alta și câștigau parale frumoase. Li se spunea barvală, adică țigani bogați. Cu totul altfel erau zlătarii, care se îndeletniceau cu cerșitul, cu furtul, cu înșelătoria și cu farmecele. (...) Șatra lui Baro Șîro, cea îmbelșugată cu păsat fierț în lapte și cu paturi calde, rămăsese însă un mister, căci nimeni n-ar fi putut să spună cu ce anume se îndeletnicea. Țiganii din șatra lui Lukian, dimpotrivă, duceau o viață de sărăcie, trăiau în mizerie, în fum și în înghesuială, încălzeau sobele cu ciulini, cu chirpici sau cu turte uscate, de floarea soarelui. Dar așa săracă, viața lor era și una de veselie – aici găseai jocuri și cântece, muzică și vorbe de duh.” (Ibidem, pp. 129-135).

O atare evocare corespunde, în multe privințe, atestărilor consemnate de cercetători, nefiind totuși lipsită de un anumit grad de subiectivitate stereotipică, aparent menită să sublinieze unele tare ale poporului rrom. Dar orice probleme s-ar ivi în interiorul comunității, ele pot fi rezolvate fie grație înțelepciunii bătrânilor, fie prin apelul la instanța superioară de judecată, întemeiată tot în cercul comunitar specific șatrei. Confruntarea cu alteritatea reprezintă, însă, o problemă reală, iar adaptarea la noile structuri administrative, apărute odată cu industrializarea, a căror intransigență este sporită de contextul istoric complex (războiul agravând criza deja instaurată), se dovedește a fi destul de anevoioasă.

Fiind deseori vizitați de ceilalți localnici (de către fete de dragul muzicii și al flăcăilor rromi, iar de către chiaburi și feciorii din sat, pentru felurite interese personale), membrii șatrei sunt, implicit, supuși unor suspiciuni provenite din raționamente-șablon, conform cărora de nenorocirile ce se abat asupra satelor responsabili sunt cei sosiți de pe alte meleaguri. Astfel, de incendiul ce distrusese magazia în care erau depozitate grânele obștei sunt acuzați tinerii rromi, ceea ce iscă un măcel înspăimântător și șocant prin faptul că hiatul dintre mase nu intervine în forma tradiționalului conflict dintre săraci și bogați, ci oamenii înșiși se scindează, după apartenența la o linie sangvină sau alta și aparent nu-i unește, așa cum obișnuia să creadă Nikolai, o suferință comună, situată mai presus de statutul personal. Urmările acestei dispute sunt tragice, iar din descrierea lor transpare intensitatea afectivă cu care este înzestrat poporul rrom, care-și trăiește cu maximum de acuitate atât bucuriile, cât și necazurile. Zdruncinată din temelii de bocetele jalnice ale femeilor, coliba în care se adăpostiseră temporar, devine un spațiu al trăirilor chatartice¹⁰: „Cine n-a văzut țigani la durere, nu-și poate închipui ce înseamnă asta. Țigăncile boceau când își ajutau bărbații să se târască spre casă, ținându-i de subsuori, boceau când le întindeau apa la gură, să bea. Bocetele lor monotone, sfâșietoare, păreau că nu ies din gură de om. Ai fi zis că plânge însăși casa în care-și găsiseră adăpost.” (Ibidem, p. 181).

Împânzită de aforisme bine chibzuite, nuvela configurează, pornind dinspre particular spre general, o sumă de povețe populare, care îmbracă forma unor norme pilduitoare, născute din însăși experiența concretă: „Nenorocirea nu vine niciodată singură.”, „Multe mai poate

¹⁰ Conform viziunii lui Foucault, locurile în care se desfășoară conflictele de tot felul întruchipează unul din multele spații heterotopice, înțelese ca „spații existente în cadrul oricărei culturi, locuri reale, care stau la baza societății în sine, un fel de utopie împământănită prin care toate celelalte suprafețe sunt reprezentate, contestate și inversate simultan și între limitele cărora se poate consuma criza.” (Foucault, 1977, p. 125).

îndura omul și mare e puterea vieții pe care o poartă în el.”, „De ce ți-e scris nu scapi.”, „Să nu desparți trupul de suflet, căci artistul fără instrument este ca un trup fără suflet.” – toate acestea sunt criterii cruciale, a căror veridicitate nu este niciodată pusă la îndoială, ea fiind verificată empiric și transmisă prin viu grai din generație în generație. Ager și capabil să facă față față unor încercări dure ale vieții, poporul rrom vedește un optimism intrinsec, întrucât chiar dacă soarta îi impune constrângeri și confruntări dintre cele mai apăsătoare, conștient că nu poate fugi de propriul său destin, el își păstrează încrederea în forța interioară ce i-a fost hărăzită și în abilitățile lui congenitale. Înclinația spre muzică și talentul înăscut sunt fructificate pe cât posibil, fie strict pentru a obține un venit imperios necesar supraviețuirii, fie prin cultivarea vocației resimțite cu întreg sufletul: „Toți țiganii cântă și joacă, dar nu toți știu să cânte și să joace. Apoi, chiar și printre cei ce știu, nu oricare este artist. Mulți cântă numai și numai de dragul banilor, se prefac doar că iubesc muzica, deși nu-i ușor deloc să dovedești lucrul acesta. Dar în neamul nostru există și artiști adevărați, cărora muzica le izvorăște din suflet. Ei cântă fiindcă nu se poate altfel. Lor li se datorează faima cântecului și jocului țigănesc.” (Ibidem, p. 190).

Întorcerea la vatra părintească și reîntâlnirea cu tatăl vitreg (detaliu real din biografia autorului), setează un prototip masculin fundamental pentru tânărul Nikolai, al cărui model îl va urma în ceea ce privește conduita socială. Imaginea paternă, de a cărei degradare în timp se temuse atât de mult, rămâne, în fapt, neschimbată, înglobând în sine nu doar unele particularități fizice, ci și expresia sufletului său, cu „*aceiași ochi, aceeași mustață, aceleași cute în colțurile gurii, care trădau bunătatea și oboseala*” (Ibidem, p. 195). În vremuri tulburi, când succesiunea la putere a albilor, roșilor, verzilor ori „haidamacilor” luase amploare, acest spoitor convertit ulterior în cizmar își pune în slujba societății toată îndemânarea sa, dând dovadă de multă bunăvoință în raportul său cu Celălalt. La sosirea soldaților roșii, istoviți de drum și lipsiți de bunurile necesare continuării ofensivei, el face un gest de omenie, dăruindu-le două perechi de cizme, care să le înlesnească drumul.

Preluând din obiceiurile rusești, străine până atunci comunității rrome, odată ajuns cizmar cunoscut, tatăl vitreg îl trimite pe Nikolai la școală, unde băiatul interacționează, la rândul său, cu alteritatea, care nu este nici pe departe atât de primitoare pe cum credea. Copiii nu pregetă să râdă pe seama „*părului negru și cârlionțat, a obrazului oacheș și a felului sonor în care îl pronunța pe r*” (Ibidem, p. 203), arătându-se neîndurători și intoleranți cu el. Însă Nikolai suportă totul cu răbdare, gândindu-se la bucuria mamei că fiul ei învață carte și fiind animat de dorința ca, prin știință, să le înfrângă răutatea. Tocmai într-un asemenea context controversat el descoperă ipoteza cheie a vieții, și anume aceea că „*spre lumea cea mare nu există decât două căi – supunerea sau lupta*” (Ibidem, p. 204), iar sângele lui tânăr și cald îl îndeamnă, cum era și firesc, să meargă înainte, să nu renunțe.

Tot pe neașteptate își face apariția și iubirea, întruchipată de o copilă cu cozi blonde, ochi albaștri, umbriți și gene lungi, purtând pe ea o rochiță albă. Dar nici în dragoste Nikolai nu-și găsește liniștea, întocmai cum nu o găsisese nici în învățătură, căci orice alianță a lui cu Katia, fiica bogătașului Ermolin, ar încălca, într-o anumită măsură, regulile bunei-cuviințe.

Despărțiți pentru câteva luni, ei se revăd după intrarea lui Kolea la Comsomol și consacrarea sa ca artist pe scena de la Casa de Lectură, la serbarea organizată duminică. Katiușa, cea cu nume de armă¹¹, se preschimbase într-o fetișcană înaltă, iar în părul ei jucau amețitoare reflexe cenușii. Ca pentru a-și demonstra loialitatea față de țară și de el însuși, tânăra pare dornică să se alăture ca membră a Comsomolului, îngrijorată fiind, totodată, că doleanța ei nu va fi privită cu ochi buni și cu atât mai puțin, că va fi acceptată. Iar bănuiala ei se confirmă, Gvozdenko acuzându-l pe Nikolai că, prin relația cu Katia, el își consolidează legăturile cu chiaburimea. Și chiar în momentul în care impasul amenință să își atingă apogeul, în Pozdneevka¹² se ivește șatra lui Baro Șiro, prilej ca trecutul să îi dea din nou târcoale.

Responsabil de moartea unchiului Petea, plecat cu câțiva flăcăi din șatră ca să fure cai, și de suferința cruntă a bunicii lui Kolea, Baro Șiro îi iese acum în cale pentru ca cercul karmic să-și poată afla împlinirea. Căutând să ia din herghelia Comsomolului cei mai de seamă armăsari, bulibașa este prins împreună cu acoliții săi și dat pe mâna autorităților. Presimțirea benefică a lui Nikolai, că viața îi surâde în sfârșit și că astfel răfuiala cu răutatea pe care o cunoscuse din plin în copilărie și adolescență ajunge la capăt este profund diminuată de o nouă lovitură – despărțirea de Katiușa, care, deși îi rămăsese prietenă devotată în tot acest răstimp, hotărăște să plece la Novocearsk, împreună cu învățătorul Nesterenko, pentru a se angaja ca profesoară de desen.

Dând ascultare chemării sângelui și desprinzându-se de teatru, Nikolai pleacă și el spre Smolensk, în depărtatul cătun Novofateevka, unde se afla primul colhoz țigănesc din țară, numit *Romeni Zorea* (Zorile rromilor). Ajungând la destinație, el are de înfruntat încă o dată reticența străinului față de cei ce nu sunt de aceeași etnie cu el. Impasibilitatea cetățeanului rus ce stătea la biroul din anticamera colhozului contrastează puternic cu firea comunicativă a rromilor care, de s-ar fi întâlnit într-o atare împrejurare, „ar fi pus o mie de întrebări, căutând cu înflăcărare gradele de rudenie dintre stră-străbunicii lor” (Ibidem, p. 257). Provocarea se manifestă și în plan lingvistic, alternanța între replicile în limba rromani și cele în limba rusă făcându-se în contratimp – când Nikolai întreabă în graiul neaoș, i se răspunde rusește, iar când se adaptează discursului impus, celălalt recurge la limba rromani. În discuția cu Iakub, președintele colhozului, care se dovedește a fi văr cu bunul Amelka, sunt inserate cuvinte de origine rromă, a căror traducere este dată în paranteză. Iakub îl primește cu brațele deschise pe Nikolai, spunându-i „*Godvare menușa amanghe trebe (Avem nevoie de oameni deștepți)*” (Ibidem, p. 259).

Prima pâine câștigată din munca membrilor colhozului, are un impact semnificativ asupra întregii comunități, deoarece văzând făina din grânele lor ieșind de la moară „*țigani plângeau, se sărutau, unii dintre ei o adunau cu pumnii și o înghițeau, alții o lăsau să le curgă direct în gură, ca apa de izvor, și făina le curgea pe obraji, le intra în ochi, se făcea cocoloașe din pricina lacrimilor de bucurie*” (Ibidem, p. 260).

¹¹ Este vorba despre aruncătoarele de proiectile reactive Katiușa, construite și folosite pentru prima dată în URSS începând cu al Doilea Război Mondial.

¹² *Pozdneevka* este un toponim ce corespunde realității, angrenând în planul obiectiv întreaga acțiune. La polul opus se află *Novofateevka* – cătun a cărui denumire seamănă cu cea reală, de *Novomatveevka*, dar păstrează încrustată rezonanța de nou fatum, un nou destin.

Echilibrul temporar este, însă, destabilizat prin tulburarea acalmiei aparente la sosirea șatrei de lăieți, ce se instalase în apropierea satului. Cântecul, forță vie răsunând cât era codrul de mare și răzbătând până în inimile junilor rromi, „a furat ochii, a acoperit mizeria și toată sărăcia lucie a vieții de șatră, vorbind despre iubirea fierbinte și ușuratică a fetelor de șatră, despre inimile aprige și credincioase ale bărbaților, despre dragostea țiganului, tare ca o lovitură de pumnal, despre viața liberă a omului căruia nu-i pasă de nimeni și de nimic, despre cât de frumoasă și darnică este ea cu cei care nu stau locului, ci sunt veșnic pe drumuri, frați buni cu stepele nemăsurate” (Ibidem, pp. 265-266). Această colectivitate restrânsă, atât de energică și răzbătătoare, trezește în sufletele celor ce intră în contact cu ea sentimente profund contradictorii – pe bătrânii așezați cumpătat la colhoz, deși tot rromi, îi întărită, ei pledând pentru îndepărtarea nou veniților, câtă vreme pe tineri îi animă cu înflăcărare, determinându-i să rădă dezaprobat pe sub mustăți. Argumentul crucial în disputa iscată este dat tot prin artă, printr-o piesă ce evidențiază meritele colhozului în raport cu periplul nesfârșit al șatrei. Punând în scenă cu multă iscusință piesa și izbutind să transmită compatrioților săi idealul statorniciei rodnice, Nikolai Nagornii obține rezultatul scontat, plecarea ispititoare șatre, și ca răsplată primește un bilet pentru o școală de artă dramatică din Moscova. Pornit pe drumul descoperirii și împlinirii de sine, el își dobândește dreptatea și liniștea mult visate, la care aspiră, cu pași ocoliți, dar siguri, întregul său neam. Încrederea în viitorul încă nedeslușit, dar promițător, lasă să se întrevadă o rază de speranță, ce-și va face neîndoielnic apariția, spre a bucura orice om căruia-i va ieși în întâmpinare.

Arta lui Naghibin, de a înfățișa segmentele cheie și figurile marcante din parcursul existențial al ființei umane, iar în cazul de față, al unui membru al comunității rrome, pune în valoare la nivel literar calitățile pe care el le demonstrase anterior ca scenarist și jurnalist. Pentru Naghibin viața se derulează sub forma unor episoade bogate în afecte și semnificații, al căror număr nu-i e dat nimănui să-l știe și nici măcar să-l intuiască.

Bibliografie

- Crasovschi, Axinia, *Scriitori ruși – secolele XIX-XX*, Editura Universității din București, București, 2008
- Foucault, Michel, *Of Other Spaces. 'What is an Author?'*, în vol. *Language, Counter-Memory, Practice*, Cornell University Press, New York, 1977, pp. 124-127
- Fraser, Angus, *Țigani. Originile, migrația și prezența lor în Europa*, Editura Humanitas, București, 2017
- Grigore, Delia, *Curs de antropologie și folclor rrom. Introducere în studiul elementelor de cultură tradițională ale identității rrome contemporane*, Editura Credis, București, 2001
- Kazak, Wolfgang, *Leksikon russkoj literatury XX veka*, Izd-vo Kul'tura, Moskva, 1996
- Krantz, Albert, *Rerum germanicarum historici clariss*, Frankfurt pe Main, 1580
- Moraru, Mihaela, *Rusia în oglindă. Reflectarea realității rusești în literatură și artă*, Editura Lidana, Suceava, 2016

Naghibin, Iuri, *Ecoul*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1964

Naghibin, Iuri, *Vremja zit'*, Izd-vo Sovremennik, Moskva, 1987

Pittard, Eugène, *Les Tziganes ou Bohémiens, recherches anthropologiques dans la péninsule des Balkans*, Société Générale d'Imprimerie, Paris, 1932

Ioan Herbil**Lect. univ. dr.***Universitatea Babeș-Bolyai
din Cluj-Napoca, România
ivanherbil@yahoo.com*

ASPECTE PRIVIND ORIGINEA UCRAINENILOR MARAMUREȘENI CA PARTE A ISTORIEI UCRAINEI TRANSCARPATICE

De-a lungul timpului, istoria ucrainenilor din Maramureș a constituit obiectul numeroaselor studii și articole. Din păcate, nu toate informațiile existente în paginile acestora redau realitatea respectivei probleme, care, după părerea noastră, ar trebui tratată atât prin prisma întemeierii localităților din această zonă a țării, cât și prin cea a *denumirii* lor, adică a identificării *Namengeber*-ilor acestora.

Și totuși, studierea numeroaselor toponime din Maramureș care prezintă aspect slav nu a dus la elucidarea, în totalitate, nici a problemelor legate de populațiile care au creat aceste nume și nici a celor privitoare la întemeietorii așezărilor în cauză, deoarece datele istorice nu au fost corect coroborate cu rezultatele obținute din domeniul lingvisticii, în special, al onomasticii (chiar și acestea, de multe ori, eronate: vezi, de exemplu, etimologia toponimului *Rona*, realizată de Al. Filipașcu, în opinia căruia, la baza numelui topic respectiv ar sta lat. *rudus*, *rondus* și *rodus* cu sensul de „aramă nelucrată”¹³; explicații de acest fel duc la creșterea numărului de etimologii populare, ținând cont că nu pot fi explicate prefacerile fonetice prin care lexemele de mai sus să fi dat forma *Rona*).

Situația etnolingvistică a teritoriului Ucrainei Transcarpatice (Zakarpattia) și, implicit, cea a Maramureșului istoric din a doua jumătate a mileniului I și primele secole ale celui de-al doilea reprezintă o problemă mult dezbătută în istoria ucraineană și cea maghiară, dar, din păcate, puțin tratată (sau chiar deloc) între cercetătorii ucraineni din România. În elucidarea problemei apartenenței sau nu a regiunii Transcarpatia de statul *Rúsi* (se va citi [Rus’]) pentru care a fost inventat, în secolul al XIX-lea, termenul *Rusia Kieveană* (vezi *infra*), trebuie analizate datele istorice, arheologice și cele lingvistice cu referire la popularea de către slavi a bazinului Carpato-Dunărean, apariția primelor formațiuni statale feudale în această regiune, așezarea pe respectivele meleaguri a altor popoare etc.

Studierea istoriei și a etnogenezei Ucrainei Transcarpatice (în istoriografia ucraineană: *Закарпаття*, *Підкарпатська Русь* sau *Карпатська Україна*) a fost stopată o perioadă îndelungată, din motive lesne de înțeles, din moment ce constatăm că cercetările dedicate acestei

¹³ Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Ediția a II-a, Editura Gutinul, Baia Mare, 1997, p. 121.

regiuni a Ucrainei au început să (re)apară în anii '90 ai secolului trecut. Totodată, datorită accesului la lucrările de istorie străine „uite” sau interzise, începând cu perioada interbelică, poate fi scoasă la lumină, într-o altă manieră, adevărata istorie politico-economică și lingvistică a acestui ținut. O contribuție semnificativă, în acest sens, o au noile descoperiri arheologice.

Este cunoscut faptul că cel mai vechi document istoric „în care este menționat Maramureșul aparține secolului al XII-lea și reprezintă o diplomă emisă în anul 1199 de cancelaria regelui Ungariei, Emeric I, prin care acesta donează unui credincios de-al său, comitelui Laurențiu, o suprafață mare de pământ, drept recompensă pentru fidelitate și pentru faptul că l-a salvat de la moarte în timpul unei partide de vânătoare organizate în Maramureș”¹⁴, regiune prin care „nu se poate înțelege decât o pădure mărginașă dinspre ținutul Bereg”¹⁵. De aici, pe de o parte, rezultă clar că Maramureșul istoric se afla sub influența Ungariei, iar, pe de alta, nu reiese, în mod îndubitabil, că acel comite era român. Însă un lucru e cert, și anume că în subordinea lui se aflau câțiva valahi (români?!), deoarece în documentele ulterioare, referitoare la secolul al XIV-lea, este atestată prezența lor, cât și a „posesiunilor acestora”.

Se cuvine, aici, să facem unele precizări asupra termenilor „posesiune valahă” și „lege valahă”. După ce, în martie 1241, mongolii au trecut pasul Verețk, ajungând pe Tisa Superioară, întregul ținut Transcarpatic (inclusiv Maramureșul), precum și toate teritoriile Ungariei, au suferit distrugeri semnificative. Ca urmare, regii Ungariei „au început să invite, cu scopul de a se stabili aici, pe magnații catolici și pe burghezii din Tirol, Bavaria, Italia, Balcani, dându-le proprietăți uriașe în deja existentele sate ruse/rusine”¹⁶. Aceste invitații au continuat și pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIII-lea, regii unguri încurajând atât pe nobilimea germană europeană să se mute pe teritoriul etnoistoric al Transcarpatiei, cât și pe negustori, meșteșugari și agricultori care au adus cu ei tradiția „*legii germane*”, potrivit căreia coloniștii au primit ca succesiune utilizarea parcelelor de teren, plătind pentru ele taxe. Coloniști germani au fost înregistrați în localitatea Beregovo (azi, Berehove), în anul 1247, în Vinogradovo (azi, Vynohradiv) – în 1262, iar, în 1326, în Sasovo, Vyškovo, Teaciv, Hust, Câmpulung la Tisa și în altele¹⁷.

Totodată, după cum afirmă Mihailo Tyvodar, „cu scopul de a asigura protecție frontierelor de nord ale țării și a proprietăților economice din zonele montane, regii unguri au plasat pe

¹⁴ ****Documente privind istoria României*, seria C, col. I, doc. 29, Editura Academiei R.P.R., București, 1951, p. 9, apud Ștefan Vișovan, *Interferențe româno-ucrainene în toponimia Maramureșului*, Editura Umbria, Baia Mare, 2001, p. 11.

¹⁵ Al. Filipașcu, *op. cit.*, p. 34.

¹⁶ Mychailo Tyvodar, *Etnodemohrafični procesy na Zakarpatti (I – počatok III stolitt'a)*, în „Ukrajinci-Rusyny: etnolinhvistyčni ta etnokul'turni procesy v istoryčnomu rozvytku” (red. princip. H. Skrypnyk), Kiev, 2013, p. 169. (După ce statul *Rúsi* a fost cucerit de către mongoli, cneazul Cernigovului, ginerele regelui ungar, Rostyslav Myhailovyci, a fugit în Ungaria, iar Bela IV i-a dat spre stăpânire teritoriile locuite de rusini, de la Maramureș până la Sáros, inclusiv, pe care le-a deținut de-a lungul anilor 1242-1263 – cf. S. Pap, *Istoriia Zakarpatt'a*, vol. I, Ivano-Frankivsk, 2000, p. 394-395; Leontij Vojtovyč, *Zahadky Avstrijs'koho vyzla (1272-1278): Lev Danylovyč, Laslo IV, Pšemysl II Ottokar, Rudolf Habsburg i pol's'ki kn'azi*, în „Problemy slov'anoznavstva”, nr. 61, Lviv, 2012, p. 21; Idem, *Lev Danylovyč: «kn'az' dumen i horobor na rati» čy «bezčeznyj kn'az'»*, în „Ukrajina v Central'no-Schidnij Jevropi”, nr. 12-13, Kiev, 2013, p. 181.)

¹⁷ Mychailo Tyvodar, *op. cit.*, p. 170.

teritoriul Transcarpatiei coloniști militari pe baza așa-numitei «*legi valahe*». Noii coloniști au fost repartizați la diferite cetăți pentru a efectua serviciul de pază a frontierei, plătind, bineînțeles, impozite. Coloniștii, în conformitate cu «*legea valahă*», își alegeau un conducător (*kenesis*) și un guvernator al regiunii (*voievod*). Principalul flux de noi colonizatori venea din Transilvania, unde împreună trăiau rúsi/rusini¹⁸, romani estici (valahi), germani și alții¹⁹. Pe baza analizei diplomelor din secolele XIII-XIV, lingvistul maghiar L. Dezső a ajuns la concluzia că Transilvania de nord-est a fost populată, preponderent, de rusini. Prin urmare, pe „vlahi”, el îi considera ca o populație ruso/rusino-romană a Transilvaniei²⁰. Mychailo Lučkaj a remarcat faptul că toate populațiile existente în Transcarpatia, care aparțineau ritului grecesc (bizantin), erau numiți *valahi*: „Astăzi, printre sași, găsesc sate întregi ce sunt locuite de valahi, în timp ce îmbrăcămintea și numele locuitorilor sunt de origine saxonă, chiar și numele de familie: Sas, Bloch, Gotsman/Hotsman, Alemán, Man și multe altele”²¹. „Cele mai vechi așezări *valahe* din regiunea etnohistorică Transcarpatia erau rúse/rusine. Rusinii treceau la «*legea valahă*» care le dădea o serie de privilegii și-i integra în rândul oamenilor liberi”²². Acest lucru este confirmat, după cum subliniază Mychailo Tyvodar, de diploma regală din anul 1451, în care este consemnat: „Satele noastre rúse/rusine ...după obiceiul cnezilor vlahi le donăm” («*possessiones nostras Rutenicales ...more et adinstar Keneziorum valachicalium prefatis*»)²³. La popularea zonelor montane ale Maramureșului și a comitatului Beregovo, au luat parte elemente rusine, romanice de est (valahe – s.n.), saxone (sașii) și slave-balcanice. După retragerea din 1348 sau 1349 a valahilor (a romanilor-vlahi) din Maramureș în Moldova, în diplomele, din regiunea slovacă Prešov, referitoare la anii '50-'60 ai secolului al XIV-lea, se disting fermieri-agricultori (valahi-rusini) și agricultori-fermieri (rusini)²⁴. Așa se explică faptul că Stan, Drag, Stanislav, Bogdan, Dragoș și alți nobili din Maramureș au nume slave, de fapt aceasta era și originea lor. Din cele prezentate, rezultă că folosirea, în documentele istorice ale vremii, a termenului „posesiunile valahe” nu indică faptul că populația satelor respective (cu atât mai mult, întemeietorii acestora) erau valahi.

Existența maghiarilor în zona transcarpatică a Ucrainei (și, de altfel, în Maramureșul aflat sub stăpânirea Ungariei) se face simțită spre sfârșitul secolului al IX-lea – începutul celui de al X-lea, însă nu înainte de venirea în aceste zone a slavilor de est²⁵, mai exact a *croaților albi*²⁶,

¹⁸ *Rúsi* sau *rusini* sunt denumirile pe care le folosim când avem în vedere populația slavă de est care făcea parte din Imperiul *Rúsi* (*Rusia Kieveană*), cu centrul la Kiev și, ulterior, din celelalte regiuni ale viitorului stat Ucraina (Galiția, Volânia, Podolia etc.).

¹⁹ Mychailo Tyvodar, *loc. cit.*

²⁰ L. Dezső, *Očerki po istoriji zakarpats'kych govorov*, Budapesta, 1967, p. 43-46, 48, 50, 64-65, apud Mychailo Tyvodar, *loc. cit.*

²¹ Mychailo Lučkaj, *Istoriia karpats'kych rusyniv*, vol. II, Ujhorod, 2000, p. 102. De diploma regală din anul 1451, am dat, cu ceva timp înainte, și noi, dar trebuie să menționăm că a fost observată și de Mychailo Tyvodar (cf. *loc. cit.*).

²² Mychailo Tyvodar, *loc. cit.*

²³ J. Mihályi, *Mármoros diplomák a XIV. és XV. századból*, Máramoros-Sziget, Mayer és Berger Könyvnyomdája, Sighet, 1900, p. 362.

²⁴ Mychailo Tyvodar, *op. cit.*, p. 171.

²⁵ D. Dorošenko, *Uhors'ka Ukrajina*, „Vsesvit”, Kiev, 1991, p. 11.

care, deja în epoca *Marii migrații a popoarelor* (secolele IV-VII), au trecut peste Carpați (din spre Galiția și de pe cursul superior al Tisei²⁷ spre regiunea transcarpatică), o parte dintre ei rămânând pe aceste teritorii pentru totdeauna²⁸, iar cultura lor constituind baza culturii rusinilor. Inițial, după cum afirmă Hryhorij Pivtorak, croații albi ocupau același teritoriu pe care, la începutul erei noastre, trăia tribul *carpienilor*, după cum îi pomenea Ptolemeu, iar, în documentele latine, chiar până în secolul al IV-lea, aceștia erau cunoscuți cu numele de *carpi*²⁹. Trebuie menționată, aici, constatarea lui V. Kotyhorosko, conform căreia la sfârșitul secolului al VII-lea și pe parcursul celui de-al VIII-lea, a avut loc o populare masivă a cursului superior al Tisei cu triburi slave³⁰.

Deși mulți cercetători pun la îndoială apartenența, între secolele VIII-IX, a locuitorilor Transcarpatiei la populațiile slave de est, există numeroase similitudini atât la nivelul culturii materiale, cât și la cel lingvistic între populațiile din regiunea menționată cu cele răspândite pe malul drept al Niprului³¹. Cunoscutul lingvist ucrainean, I. Dzendzelivskyj, a dovedit că în dialectele ucrainenilor din Transcarpatia, s-au păstrat numeroase trăsături lingvistice proprii atât perioadei slave de est vechi, cât și celei slave comune³², iar diversitatea graiurilor limbii ucrainene de aici trebuie legată de faptul că ținutul a fost locuit de imigranți ai neamurilor slave de est din rândul croaților, dulibilor, ulicilor și tiverților care au adus cu ei, printre altele, hidronime specifice bazinelor Prypeat și Nistru (numele râurilor Pynea, Mala Pynea, Uj, Turea, Irșavka etc., existente în regiunea transcarpatică)³³. Aceste afirmații îl îndreptățesc și mai mult pe recunoscutul slavist ceh, Lubor Niederle, în a considera că slavii de est au apărut pe cursul superior al Tisei cu mult înainte de secolul al IX-lea³⁴.

Însă cel mai important lucru pentru lingviști este acela că pe baza dialectului croaților s-au format grupurile de graiuri transcarpatice și cele boikiene³⁵.

O nouă etapă a istoriei regiunii Transcarpatice a Ucrainei care, la un moment dat, ridică numeroase probleme, începe în secolul al IX-lea. Astfel, după cum afirmă unii istorici, între anii

²⁶ *Croații albi* – uniuni tribale slave de est care trăiau pe teritoriul de astăzi al Ucrainei Vestice (în Carpați). Aceștia reprezintă ultimul dintre toate triburile slave de est vechi (protoucrainene) care au fost alipite de Rusia Kieveană, a sfârșitul secolului al X-lea. Începând cu anul 992, ei nu mai sunt amintiți în izvoare scrise. – cf. Oleksandr H. Poltavcev, *Istoriia Ukraïny*, Bila Tserkva, 2013, p. 10.

²⁷ Leonid L. Zalozn'ak, *Narysy starodavn'oji istoriji Ukraïny*, Kiev, 1994, p. 19-20, 134.

²⁸ ****Istoriia Central'no-Schidnoji levropy* (sub red. lui L.O. Zaškil'neak), Lviv, 2000, p. 160-169.

²⁹ Hryhorij Pivtorak, *Ukraïnci: zvidky my i naša mova*, „Naukova dumka”, Kiev, 1993, p. 86.

³⁰ V. Kotyhorosko, *Verchnje Potyssea v davnynu. 1000000 rokiv tomu – X st. n.e.*, Ujhorod, 2008, p. 316-317, 339-340, 345.

³¹ ****Zakarpatt'a v etnopolityčnomu vymiri (monohrafija)* (sub red. lui Iu. Levenec), Kiev, 2008, p. 73.

³² I. A. Dzendzelivskyj, *K voprosu o vremeni rasselenija vostočnyh slav'an na južnyh sklonach Ukraïnskikh Karpat*, în „Tezisy dokladov VII Meždunarodnoho kongresa antropohičeskich i etnografičeskich nauk”, Moscova, 1964, p. 5; Idem, *Zakarpats'ki hovory ta pytann'a henezny ukraïns'koji movy*, în „Tretij mižnarodnyj konhres ukraïnistiv, Harkiv 26-28 serpn'a 1996. Dopovidi ta povidomlenn'a. Movoznavstvo”, Harkiv, 1996, p. 161-166, unde demonstrează că „ucrainenii (protoucrainenii) din regiunea aflată la sud de crestele Carpaților existau cu mult înainte de secolul al X-lea”.

³³ M. I. Antošin, *Zakarpatskaja gramota 1404 goda*, în „Naučnyje zapiski Užgorodskogo universiteta”, vol. 13, Ujhorod, 1955, p. 8.

³⁴ Lubor Niederle, *Slovanské starožitnosti*, vol. I, Praga, 1919, p. 168.

³⁵ Hryhorij Pivtorak, *op. cit.*, p. 87.

'70-'80 ai secolului al IX-lea, granițele primului Țarat Bulgar (a cărui formare și consolidare avusese loc între secolele VIII-IX) s-au întins până spre partea estică a Bazinului Carpatic, în special, spre cea de pe cursul superior al Tisei care, pe vremea țarului Simion (893-927), controla depresiunile Rusiei Transcarpatice³⁶. În ultimul sfert al secolului al IX-lea, jurisdicția Moraviei Mari (care era în plină perioadă de înflorire) s-a întins asupra Slovaciei și, probabil, asupra părții vestice a Transcarpatiei³⁷. Dar influența acestora asupra vieții social-economice și, în special, a celei religioase a rusinilor de aici a fost foarte redusă. În această privință, Stepan Pap a remarcat că existența ritului bizantin la rusinii-ucraineni ai Transcarpatiei etnoistorice și, în aceeași măsură, la cei din regiunea slovacă Prešov, anulează apartenența teritoriului Slovaciei de est (și, implicit, a părții vestice a Transcarpatiei) la Moravia Mare, căci, altfel, ucrainenii ar fi avut religia catolică ca și slovacii (începând cu sfârșitul secolului al IX-lea, Biserica Catolică fiind dominantă în Moravia Mare)³⁸. Apropos de religie, dorim să menționăm, aici, că după anul 988, procesul creștinării regiunilor vestice ale Imperiului Rûsi era în plină desfășurare. Conform datelor istorice, la sfârșitul secolului al X-lea „în Galiția și Ucraina Carpatică, chiar până la Sighet, era deja dezvoltată organizarea bisericească cu o preoțime numeroasă”³⁹.

În secolele X-XI, ținutul transcarpatic devenea parte integrantă a Rusiei Kievene, perioadă în care unificarea teritoriilor slave de est (protoucrainene) într-o singură *Țară Rusă* (< *Rûsi*) *Veche* (*Davn'orus'ka deržava*) era încheiată. Dintre numeroasele dovezi că pe teritoriul Tisei Superioare au trăit, câteva secole, croații albi (în anul 560, ei formând, în regiunea de pe cursurile superioare ale Nistrului și Prutului, în sudul Carpaților ucraineni și în Nordul Bucovinei⁴⁰, o uniune militaro-politică independentă, „slavinia”⁴¹, numită Croația Mare, care se prezenta ca o comunitate etnoculturală creată din triburi înrudite genetic⁴²), pot fi și participările lor mai târzii, în anii 907⁴³ și 972, la campaniile cnezilor kieveni asupra Bizanțului. De asemenea, letopisețele amintesc despre răscularea croaților albi (pe care unii cercetători îi denumesc *croații carpatici*⁴⁴), în anii 981⁴⁵ și 992⁴⁶, și înăbușirea revoltei lor de către Volodymyr Sveato-

³⁶ ****Istoriia Central'no-Schidnoi Ievropy...*, p. 26-27. Vezi și Serhij Fedaka, *Istoriia Zakarpatt'a u datach i podijach*, Ujhorod, «TOV „IVA”», 2016, p. 17.

³⁷ Pavlo Pen'ak, *Čy bulo Zakarpatt'a skladovoju častynuju Rusi-Ukrajiny na poč'atku kn'azoži doby*, în „Kn'aza doba: istorijia i kul'tura” (red. resp. Volodymyr Aleksandrovyč), nr. 6, Lviv, 2012, p. 17.

³⁸ Stepan Pap, *Počatky chrystyjanstva na Zakarpatti*, Philadelphia, 1983, p. 102-103, apud Mychailo Tyvodar, *op. cit.*, p. 167.

³⁹ Matvij Stachiv, *Chrystova cerkva v Ukrajinі 988-1596*, Stamford, Connecticut, 1985, p. 75-76.

⁴⁰ Hryhorij Pivtorak, *op. cit.*, p. 86.

⁴¹ *Slavinia* – (la slavi) o formă de organizare tranzitorie de la uniunile teritoriale tribale spre un stat feudal timpuriu. Era o uniune bine dezvoltată atât din punct de vedere militar, cât și teritorial-administrativ.

⁴² Leonid Zalizn'ak, *op. cit.*, p. 134.

⁴³ Hryhorij Pivtorak, *op. cit.*, p. 87.

⁴⁴ Leontij Vojtovyč, „Bili” horvaty čy „karpats'ki” horvaty?, în „Mykolajivščyna. Zbirnyk naukovych statej”, vol. I, Lviv, 1998, p. 49-79; Idem, *Karpats'ki horvaty v etnopolityčnomu rozvytku Central'no-Schidnoi Ievropy rann'oho seredn'ovičč'a*, în „Ukrajina v Central'no-Schidnij Ievropi”, nr. 4, Kiev, 2004, p. 105-132; Idem, *Prykarpatt'a v druhij polovyni I tys'ačolitt'a n.e.: najdavniši kn'aživstva*, în „Visnyk L'vivs'koho universytetu”, serija Istoriia, nr. 45, Lviv, 2010, p. 13-54.

⁴⁵ Mychailo Tyvodar, *op. cit.*, p. 166.

⁴⁶ Serhij Fedaka, *op. cit.*, p. 18.

slavyci⁴⁷ care „anexase pământurile acestora la statul Rúsi”⁴⁸. Astfel, după cum afirmă cunoscutul arheolog din Ujhorod, Pavlo Pen’ak, o negare categorică a existenței Ucrainei Transcarpatice sub suveranitatea politică a Statului Rus Vechi (a Rusiei Kievene, cu centrul la Kiev – s.n.) la sfârșitul secolului al X-lea – începutul celui de al XI-lea nu corespunde stadiului cercetărilor istorice actuale”⁴⁹. *Croații albi* nu mai sunt menționați în izvoarele scrise după anul 992, deoarece, în mod evident, s-au integrat în structura Rusiei Kievene (devenind parte integrantă a acesteia)⁵⁰, numindu-se „rusini”, „oameni rusi” («руські люди»), consolidându-se, astfel, autoidentitatea etnoculturală *rusă* (< *Rúsi*) a lor⁵¹ (vezi urm. notă). De altfel, după formarea Imperiului Rusia Kieveană⁵², în anul 930, politonimul „rus/rúsi” s-a răspândit pe teritoriul statului, iar denumirea „rusini” a devenit definitorie pentru populația acestuia⁵³.

Propagarea etnonimului „rus/rusin” și în rândul altor popoare trebuie asociată, dacă mai era nevoie, cu apartenența regiunii Ucrainei Transcarpatice la statul Rúsi⁵⁴ (Rusia Kieveană). Iată dovada. Este cunoscut faptul că „spre sfârșitul domniei regelui ungar Ștefan I (997-1038), teritoriile de pe cursul superior și cel mijlociu al Tisei sunt cucerite de unguri. Și pentru că erau locuite de *rúsi/rusini*, drept consecință, în anul 1031, după cum mărturisesc analele ungurești⁵⁵, Ștefan I l-a numit pe fiul său Emeric (Imre) guvernator al acestor ținuturi, cu titlul „duce/cneaz al rusinilor” („dux Ruizorum”)⁵⁶, de unde rezultă că ungurii au preluat etnonimul *rus* pe care l-au tradus, mai întâi, prin *ruiz*, apoi, prin *wruz* și, în final, prin *orosz*. Același etnonim, dar de data aceasta în variantă latină, apare, în anul 1127, în biografia episcopului Konrad, unde este atestată denumirea „Marchia Ruthenorum” („Marca Rusină”)⁵⁷, prin care era numit teritoriul unde locuiau *rúsi/rusini* transcarpatici⁵⁸. Cele două denumiri atestă apartenența populației transcarpa-

⁴⁷ *** *Narysy istoriji Zakarpatt’a* (red. princip. I. Hranč’ak), Ujhorod, 1995, p. 47. (După cel îl înlătură, în 979, de pe tronul Kievului, pe fratele său Jaropolk, Volodymyr devine Mare cneaz al Rusiei Kievene (979-1015) și cneaz al Novgorodului (970-988), cel care, în anul 988, este botezat, primind numele *Vasyl’* („Vasile”), și începe creștinarea Rusiei Kievene și a teritoriilor vecine.)

⁴⁸ Roman Berest, *Do pytann’a pryjnat’a chrystyjanstva na zeml’ach pivničnoho Prykarpatt’a*, în „Arheolohični doslidženn’a L’vivs’koho universytety, nr. 10, Lviv, 2007, p. 190).

⁴⁹ Pavlo Pen’ak, *loc. cit.*

⁵⁰ S. Konča, *Bili horvaty i naseleenn’a ukrajins’koho Prykarpatt’a u IX-XI st.*, în „Visnyk kyjivs’koho nacional’noho universytetu im. Tarasa Ševcenka”, vol. 15, Kiev, 2011, p. 7 și urm.

⁵¹ Mychailo Tyvodar, *loc. cit.*; Serhij Fedaka, *op. cit.*, p. 19.

⁵² Statul slav de est format în jurul Kievului se numea *Rúsi* (*Русь, Руська держава*). Abia în istoriografia secolului al XIX-lea, pentru același stat, apare denumirea *Rusia Kieveană*, cu scopul de a identifica mai bine patria ucrainenilor și de a evita confuzia (special creată de moscali/moscoviți) cu termenul *Rusia*, folosit, pentru prima dată, la începutul secolului al XVIII-lea, de Petru I, ca denumire pentru fostul Imperiu Moscova. Pentru a evita confuziile privind numirea primului stat al ucrainenilor, *Русь*, noi (după cum deja s-a putut observa) utilizăm termenii *Rúsi* (unde *i* final este unul scurt, ca în lexemul românesc *pomi*) și *Rusia Kieveană*, iar pe locuitorii acestuia (viitorii ucrainenii) îi denumim *rúsi/rusini* (=ucraineni).

⁵³ Mychailo Tyvodar, *loc. cit.*

⁵⁴ „După toate probabilitățile, aceasta a fost *Rúsi*, și nu doar cea politică, ci și cea etnografică, deoarece, în mare măsură, ea corespunde granițelor etnografice de mai târziu” – cf. Mychailo Hruševskyj, *Istoriia Ukrajinj-Rusi*, în 11 vol., Kiev, 1992, vol. 2, p. 21).

⁵⁵ Magister P. (Anonymus), *Gesta Hungarorum* (în trad. Kamilei Neipavera), Ujhorod, 2005, p. 27.

⁵⁶ Mychailo Tyvodar, *loc. cit.*

⁵⁷ Mychailo Tyvodar, *Istoryčni nazvy Zakarpats’koho kraju*, în „Ukrajinci-Rusyny: etnolinhvistyčni ta etnokul’turni procesy v istoryčnomu rozvytku” (red. princip. H. Skrypnyk), Kiev, 2013, p. 139.

⁵⁸ Leontij Vojtovyč, *Prykarpatt’a v druhij polovyni I...*, p. 51.

tice, începând cu secolul al XI-lea, la *etnosul rus*, iar „Marca Rusină” indică teritoriul care se deosebea de celelalte regiuni ale Ungariei tocmai prin caracterul etnic rus al populației de aici⁵⁹. Există mulți care contestă faptul că sintagmele „dux Ruizorum”/„dux Ruisorum” și „Marchia Ruthenorum”⁶⁰ se refereau la populația slavă rusină din această regiune. Însă trebuie să ne amintim că, după cum afirmă M. Tyvodar, „ulterior, această funcție a fost ocupată de fratele regelui Andrei I (1047-1060), Bela I, apoi, de viitorii regi Solomon (1063-1074) și Coloman (1095-1116) și de prințul Álmos (1095)”⁶¹. De asemenea, în Antichitate, astfel de supranume sau titluri purtate de împărați romani aveau o frecvență mare. Astfel, în Imperiul Roman, acestea se obțineau abia după ce un teritoriu era cucerit, el fiind transmis și din generație în generație: Caius Iulius Caesar Augustus *Germanicus* (12 e.n. – 41 e.n.) era numele complet al lui *Caligula*; Tiberius Claudius Caesar Augustus *Germanicus* (10 î.e.n. – 54 e.n.); Marcus Ulpius Nerva Traianus *Dacicus Maximus* (53 e.n. – 117 e.n.); Gaius Vibius Trebonianus *Gallus* (206 e.n. – 253 e.n.) etc.

Ceva mai târziu, cea mai mare parte a zonei transcarpatice se afla în componența cnezatului Galițiano-Volân, fapt ce a durat până în prima jumătate a secolului al XIII-lea, când a avut loc cea dintâi invazie tătaro-mongolă (din anul 1240)”⁶². După cum am afirmat mai sus, cneazul Cernigovului, Rostyslav Myhailovyci, ginerele regelui ungar Bela IV, ca urmare a nimicirii statului *Rúsi* de către mongoli, a primit spre stăpânire, începând cu anul 1242, teritoriile locuite de rusini, de la Maramureș până la Sáros, inclusiv, pe care le-a deținut până în 1263, fapt ce a favorizat dezvoltarea, pe mai departe, a etnosului rusin din aceste zone.

Există păreri conform cărora fiul regelui Daniel (Galițianul), Lev (1228-1301), a primit ca zestre după soția sa Constanția o parte din regiunea Transcarpatia și, deja, în anul 1251, stăpânea, cel puțin, jupa Bereg. Însă Leontij Vojtovyč constată că până în anul 1271, aceasta era încă sub stăpânirea ungară, și abia începând cu acel an, respectivele teritorii erau parte a cnezatului Galițiano-Volân, „căci stema orașului Lompertsas (Beregovo), care, în 1271, era centrul jupei Bereg, coincide, în întregime, cu stema timpurie a Lvivului”⁶³. Istoricul Mykola Veheș consideră că, pe lângă jupa Bereg, în componența teritoriilor aflate sub stăpânirea cnezilor galițieni erau și pământurile maramureșene până la Hust⁶⁴. Există motive clare să admitem acest lucru, căci Leontij Vojtovyč (deși nu-i de acord cu M. Veheș), ajunge la concluzia că „la sfârșitul secolului al XIII-lea, în timpul lui Lev Danylovyci, teritoriul statului Galițiano-Volân a atins

⁵⁹ Mychailo Tyvodar, *op. cit.*, p. 140.

⁶⁰ Vezi discuțiile din lucrările: Oleksandr Halenko, *Rutens'ka Marka za džerelamy IX-XII st.*, în „Naukovi zapysky In-tu polityčnych i etnonacional'nych doslidžen' im. I. F. Kurasa”, Serija: Politolohija i Etnolohija, nr. 29, Kiev, 2006, p. 6-16; I. O. Mis'kov, «Rutheni», «Dux Ruizorum», «Marchia Ruthenorum» u serediovičnij Franciji ta Uhorščyni, în „Karpatyka”, nr. 38, Ujhorod, 2009, p. 220-239; Myroslav Vološčuk, «Rus'» v Uhors'komu korolivstvi (XI – druha polovyna XIV st.): suspil'no-polityčna rol', majnovi stosunky, mihraciji, „Lileja-NV”, Ivano-Frankivs'k, 2014.

⁶¹ Mychailo Tyvodar, *Etnodemohrafični procesy na Zakarpatti...*, p. 168.

⁶² Mykola Pavl'uk, *Do istoriji ukrajins'kich sil Maramoroščyny*, în „Vil'ne slovo”, nr. 16-17, București, 1990, p. 8.

⁶³ Leontij Vojtovyč, *Halyč u polityčnomu žytti Jevropy XI-XIV stolit'*, Lviv, 2015, p. 79. Vezi și Serhij Fedaka, *op. cit.*, p. 23.

⁶⁴ Mykola Veheș, *Lev Danylovyci*, în „Včeni, pys'mennyky i polityčni dijači pro Ukrajinu”, nr. 2, Ujhorod, 1996, p. 37.

dimensiuni maximale, incluzând regiunile Kievului și ale Pereaslavului, o parte însemnată a pământurilor de pe cursul inferior al Nistrului, teritoriile dintre Nistru și Prut, Transcarpatia și pământurile Liublinului”⁶⁵.

Astfel, între anii 1283-1300, când Lev a cucerit pământurile transcarpatice (ocupate de unguri), mulți ucraineni (galițieni și podolieni), în special huțuli (urmași ai ulicilor), au venit în aceste zone, inclusiv în Maramureș, formând noi așezări sau stabilindu-se în mijlocul populațiilor protoucrainene deja existente. Ținuturile acestea au fost în componența cnezatului Galițiano-Volân, condus de Lev, până la finele secolului al XIII-lea, când oștile Ungariei le-au recucerit⁶⁶. Nu trebuie să uităm de condițiile „legii germane” (despre care am vorbit în paginile anterioare) ce i-au atras și pe rusini, ei mutându-se, în mod spontan, din Galiția în satele deja existente sau în cele nou create de către germanii stabiliți în comitatele Maramureș și Ugocea⁶⁷. Este posibil ca acei rusini din Galiția să fie urmașii tiverților, deoarece, după cum constată Hryhorij Pivtorak, în letopisețe, sub anul 1138, aceștia sunt identificați drept *galițieni* (*halyč’any*)⁶⁸, fapt dovedit și de caracteristicile lingvistice ale graiului lor. Însă noi considerăm că venirea acestora în regiunea transcarpatică și, inclusiv, în Maramureș reprezintă un alt val al procesului așezării slavilor de est pe aceste meleaguri.

Concluzia pe care o putem trage din cele prezentate este aceea că în Ucraina Transcarpatică, și, inclusiv, în Maramureșul istoric, existența elementului protoucrainean poate fi datată începând cu secolele IX-X (chiar și mai devreme⁶⁹). Pentru noi este suficient să afirmăm că limba ucraineană (mai exact, un dialect al ei), în faza ei incipientă, când, alături de prefacerile fonetice și morfosintactice specifice limbii ucrainene, existau și numeroase trăsături moștenite din slava comună, a început să fie vorbită de atunci. O limbă slavă de sud (și aici ne referim la cele câteva decenii, când o parte a Ucrainei Transcarpatice era sub dominația Țaratului Bulgar sau o altă regiune a acesteia, în structura Moraviei Mari) ce putea fi utilizată o perioadă scurtă de timp sau limba folosită în biserică nu au putut schimba și nici nu au influențat decisiv graiul vorbit de (proto)ucrainenii de aici (în sensul în care populația ar fi adoptat un grai slav de alt tip, de exemplu, pe cel bulgar). La începutul secolului al XI-lea, majoritatea particularităților fonetice și morfosintactice specifice limbii ucrainene sunt proprii limbii slavilor de pe aceste teritorii, iar altele, existente în actuala limbă ucraineană, nu-i sunt caracteristice nici astăzi, fiind cunoscut faptul că în cazul graiurilor periferice ale unui teritoriu lingvistic, situate în vecinătatea unei alte limbii, influențele străine pătrund mai ușor, dar, totodată, și conservarea elementelor arhaice prezintă un nivel mult mai ridicat.

În ceea ce privește Maramureșul și alte zone ale Transilvaniei, se poate demonstra cu ușurință faptul că teoria conform căreia cea mai mare și unica deplasare de populație ucraineană

⁶⁵ Leontij Vojtovyč, *Kordony halyč’ko-volyns’koji deržavy: prodovženn’a dyskusiji*, în „Arheolohični doslidžennea L’vivs’koho universytety”, nr. 19, Lviv, 2015, p. 67.

⁶⁶ ****Istoriia Ukraïny*, „Al’ma Mater”, Kiev, p. 40.

⁶⁷ Mychailo Tyvodar, *op. cit.*, p. 170.

⁶⁸ Hryhorij Pivtorak, *op. cit.*, p. 86.

⁶⁹ Despre autenticitatea slavinilor stau mărturie zecile de descoperiri de locuințe slave ce datează din secolele VII-IX, fixate în Transcarpatia și pe teritoriile învecinate cu aceasta, cele din estul Slovaciei, din sud-estul Ungariei și din nord-vestul României (Transilvania) – cf. Pavlo Pen’ak, *op. cit.*, p. 10.

înspre zona Maramureșului⁷⁰ ar fi cea din anul 1360, când, chipurile, cneazul lituanian Fedir (Teodor) Koreatovici, conducător al Podoliei, obligat fiind să se retragă din fața marelui cneaz lituanian, Vitold, se așază împreună cu 40000 de ucraineni în fostele comitate Bereg și Ung, situate la granița de nord-vest a Maramureșului⁷¹ este eronată. Conform aceleiași teorii, de aici, o parte dintre acești ucraineni și-ar fi continuat drumul pătrunzând în Maramureșul istoric, unde ar fi fost colonizați de voievodul Ioan de Rozavlea de-a lungul râului Ruscova, întemeind satele Ruscova (1373)⁷², Repedea (1411) și Poienile de sub Munte (1411), de unde s-au extins, mai apoi, spre satele Petrova (1411), Leordina (1411), Rozavlea (1373), Șieu (1373). În sprijinul demonstrației sus-enunțate vine și faptul (cunoscut celor care s-au ocupat de istoria ucrainenilor din Maramureș) că valea Ruscovei a fost atestată în anul 1353 (cu șapte ani înainte de venirea celor 40000 de ucraineni în Maramureș) sub denumirea de *Orozuiz* „apă rusească”⁷³, nume care arată existența unei populații ucrainene (*rus=ucrainean*, cel puțin, până la începutul secolului al XVIII-lea) în zonă. În aceeași ordine de idei, Eugen Janitsek este de părere că „satul a fost întemeiat la începutul secolului al XIV-lea sau chiar la sfârșitul celui de-al XIII-lea”⁷⁴.

Însă existența unei populații ucrainene pe teritoriul Transilvaniei, și nu doar a Maramureșului, este atestată documentar cu mult înainte de fenomenul Koreatovici și prin faptul că teritoriul de nord-vest al României este împânzit de toponime ce au la bază etnonimul *rus* care apare atestat, mai ales, sub forma maghiară *orosz* (sau cu alte variante grafice ale acesteia: *oros*, *orosy*, *orrossy*, *oroszy*, *oroz*, *orozy*, *oruz*, *ruz*, *rwuz*, *uruz*, *vruz*, *vrwz*, *wrus*, *wrusy*, *wruz*, *wrws*, *wrws* etc.), ca de exemplu: *Ruștior* (jud. Bistrița-Năsăud), atestat cu forma *Ruscia* la 1228; *Wrusy* (jud. Bihor), azi, *Pusta Orosi*, atestat cu forma *Wrusy* la 1291; *Orosfaia* (jud. Bistrița-Năsăud), atestat cu forma *Oruzfaya* la 1297; *Rușii-Munți* (jud. Mureș), atestat cu forma *poss. Uruzfalv* la 1319; *Rus* (jud. Sălaj), atestat cu forma *Sumisne* (< ucr. *sumisne* „în comun, colectiv”)⁷⁵ la 1325, iar, la 1366: *Sumisne alio nomine Wruzmezeu*; *Ruscova* (jud. Maramureș), atestat cu forma *Orozviz* la 1373; *Rusu de Jos* (jud. Bistrița-Năsăud), atestat cu forma *Karatsontelke* la 1305, iar, la 1410: *ultraque villa Ruthenorum*; *Rusu de Sus* (jud. Bistrița-Năsăud), atestat cu forma *Karácsontelke* la 1305, iar, la 1410: *ultraque villa Ruthenorum*; *Rușciori* (jud. Sibiu), atestat cu forma *villicus et vila Ruthenica* la 1380; *Rus* (jud. Maramureș), atestat cu forma *Oroszfalva* la 1411; *Rușeni* (jud. Satu Mare), atestat cu forma *Oroszfalva* la 1411; *Ruși* (jud. Sibiu), atestat cu forma *poss. villa Ruz* la 1424; *Ruși* (jud. Hunedoara), atestat cu forma *Orosfalw* la 1453; *Ruși* (jud. Covasna), atestat cu forma *Orozffalw* la 1567; *Rusu Bârgăului* (jud. Bistrița-Năsăud), ates-

⁷⁰ Aici, avem în vedere vechiul Maramureș care cuprindea Maramureșul istoric de azi (cel de pe teritoriul României) și cel din Ucraina Transcarpatică care se întindea spre nord-vest până la fostele comitate Bereg și Ung.

⁷¹ Al. Filipașcu, *op. cit.*, p. 55. (Ideea e preluată și de alți cercetători.)

⁷² Între paranteze, este dat anul atestării localității, așa cum apare la Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I-II, Editura Academiei Române, București, 1967-1968.

⁷³ J. Mihályi, *op. cit.*, p. 30-32.

⁷⁴ Eugen Janitsek, *Contribuții la studiul relațiilor lingvistice româno-ucrainene (Onomastica din Maramureș)*, rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca, 1980, p. 3.

⁷⁵ Am citit, pe undeva, că în anul 1350, familia Bánffy a colonizat, aici, o populație slavă (rusini), iar, începând cu anul 1366, localitatea este atestată sub forma *Wruzmezeu* „Câmpul Rusului”, de unde tragem concluzia că autorul acelei informații nu cunoștea termenul *sumisne*, prezența căruia certifică existența rusinilor cu câteva decenii înaintea „presupusei colonizări”.

tat cu forma *Ruszi-Borgoului* la 1730. Au existat și alte sate a căror nume s-au format de la etnonimul *rus*, dar acestea fie au intrat în structura altor localități: *Rusu*, înglobat orașului Sighișoara (jud. Mureș); *Ruși*, cătun al satului Valea Dosului (jud. Alba), fie au dispărut înainte de a fi introduse în diverse acte, cărți etc. (Datele au fost extrase din Coriolan Suciu, *op. cit.*).

Pe lângă prezența etnonimului *rus* (= *ucrainean*) în numeroase nume topice din Transilvania, stabilirea ucrainenilor în această regiune cu mult înaintea fenomenului Koreatovici (mai devreme de secolul al XIV-lea), poate fi demonstrată și prin alte date de ordin lingvistic, în special dialectal (pe care le vom prezenta cu o altă ocazie).

Referitor la soarta Ucrainei Transcarpatice, sugestivă și susținută științific este afirmația renumitului istoric Leontij Vojtovyč: „În prima treime a secolului al XI-lea, când s-a încheiat procesul alipirii pământurilor transcarpatice de Ungaria, acestea erau locuite de rusini, descendenți direcți ai croaților albi, care, împreună cu același tip de rusini (și ei urmași ai croaților carpatici) ce populau pământul Galiției ca parte a Rusiei Kievene, au format un masiv etnic compact. Unitatea lui a fost atât de puternică, încât, neținând cont de faptul că s-au aflat în structura Statului Ungar de peste nouă secole și cunoscând, în asemenea condiții, o asimilare inevitabilă, rusinii transcarpatici au rămas parte a poporului ucrainean, și-au păstrat atât limba, care, în ciuda tuturor particularităților dialectale locale, a rămas ucraineană, cât și cultura originală, care, în esență, a păstrat trăsăturile arhaice ale celei croate strămoșești”⁷⁶.

Încheiem acest periplus istoric, asupra căruia vom reveni în cercetările viitoare, reproducând câteva idei ale cunoscutului arheolog și istoric ucrainean, Leonid Zalozn'ak care, coroborând datele arheologice, antropologice, istorice și lingvistice, afirmă: „...disoluția limbii slave comune a avut loc între secolele VI-VII, în timpul procesului migrării slavilor din patria lor străveche⁷⁷, situată între Carpații Orientali și Pripeat. Unele limbi slave sunt strâns legate de dialectele limbii comune care era vorbită de slavii ce locuiau în patria străveche sus-amintită, înainte ca aceștia să migreze spre sud, vest și nord. Altfel spus, multe popoare slave sunt, de fapt – cum plastic se exprimă L. Zalozn'ak – niște *mlădițe* ale copacului etnocultural protoucrainean care, de-a lungul a 1500 de ani, s-a dezvoltat fără întrerupere între Pripeat și Carpați. Ucrainenii sunt moștenitorii etno-culturali direcți ai *sclavinilor* din nord-vestul Ucrainei și ai descendenților acestora: volânenii, derevlenii, bujanii, poleanii, tiverții, ulicii, parțial, și siverenii, a căror corespondent arheologic îl reprezintă *cultura luka-raikovețka*⁷⁸. Chiar pe acest fundament s-a format, în secolul al X-lea, primul stat ucrainean, Rusia Kieveană”⁷⁹, din structura căruia făceau parte vaste teritorii ale Maramureșului de altădată.

⁷⁶ Leontij Vojtovyč, *Prykarpatt'a v druhij polovyni I...*, p. 51.

⁷⁷ Despre patria străveche a ucrainenilor, vezi și discuția din articolul acad. Vasyl' Nimčuk, *Pryčynky do zakarpats'koho dialektohenezu*, în „Ukrajins'kyj hlohohenez: materijaly Mižnarodnoji naukovoji konferenciji” (red. M. V. Mojsijenko), „Polissea”, Žytomyr, 2015, p. 21-25.

⁷⁸ *Cultura luka-raikovețka* – este o cultură arheologică slavă de est din secolele VIII-IX, monumentele căreia sunt răspândite în zonele împădurite și de stepă ale Ucrainei, situate între Nipru și regiunea Transcarpatică.

⁷⁹ Leonid I. Zalozn'ak, *Etnohenez ukrajinciv ta ichnich susidiv z pozyciji sučasnoji etnolohiji*, în „Naukovi zapysky”, vol. 2 (*Kul'tura*), Kiev, 1997, p. 60.

Bibliografia:

- ANTOŠIN, M. I., *Zakarpatskaja gramota 1404 goda*, în „Naučnyje zapiski Užgorodskogo universiteta”, vol. 13, Ujhorod, 1955.
- BEREST, ROMAN, *Do pytann'a pryjnat't'a chrystyjanstva na zeml'ach pivničnogo Prykarpatt'a*, în „Arheolohični doslidženn'a L'vivs'koho universytety, nr. 10, Lviv, 2007, p. 185-193.
- DEZSŐ, L., *Očerki po istoriji zakarpats'kych govorov*, Budapesta, 1967.
- DOROŠENKO, D., *Uhors'ka Ukrajina*, „Vsesvit”, Kiev, 1991.
- DZENDZELIVSKYJ, I. A., *K voprosu o vremeni rasselenija vostočnych slav'an na južnych sklonach Ukrajinskich Karpat*, în „Tezisy dokladov VII Meždunarodnoho kongresa antropolohičeskich i etnografičeskich nauk”, Moscova, 1964, p. 5-17.
- DZENDZELIVSKYJ, I. A., *Zakarpats'ki hovory ta pytann'a henezy ukrajins'koji movy*, în „Tretij mižnarodnyj konhres ukrajinistiv, Harkiv 26-28 serpn'a 1996. Dopovidi ta povidomlenn'a. Movoznavstvo”, Harkiv, 1996, p. 161-166.
- FEDAKA, SERHIJ, *Istorija Zakarpatt'a u datach i podijach*, Ujhorod, «TOV „IVA”», 2016.
- FILIPAȘCU, AL., *Istoria Maramureșului*, Ediția a II-a, Editura Gutinul, Baia Mare, 1997 (reproducere după ediția din 1940).
- HALENKO, OLEKSANDR, *Rutens'ka Marka za džerelamy IX-XII st.*, în „Naukovi zapysky In-tu polityčnych i etnonacional'nych doslidžen' im. I. F. Kurasa”, Serija: Politolohija i Etnolohija, nr. 29, Kiev, 2006, p. 6-16.
- HRUŠEVSKYJ, MYHAILO, *Istorija Ukrajiny-Rusi*, în 11 vol., Kiev, 1992.
- JANITSEK, EUGEN, *Contribuții la studiul relațiilor lingvistice româno-ucrainene (Onomastica din Maramureș)*, rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca, 1980, 26 p.
- KONČA, S., *Bili horvaty i naselenn'a ukrajins'koho Prykarpatt'a u IX-XI st.*, în „Visnyk kyjivs'koho nacional'noho universytetu im. Tarasa Ševcenka”, vol. 15, Kiev, 2011, p. 6-11.
- KOTYHOROSKO, V., *Verchnje Potyssea v davnynu. 1000000 rokiv tomu – X st. n.e.*, Ujhorod, 2008.
- LUČKAJ, MYCHAILO, *Istorija karpats'kych rusyniv*, vol. II, Ujhorod, 2000.
- MAGISTER P. (ANONYMUS), *Gesta Hungarorum* (în trad. Kamilei Neipavera), Ujhorod, 2005.
- MIHÁLYI, J., *Mármorosi diplomák a XIV. és XV. századból*, Máramoros-Sziget, Mayer és Berger Könyvnyomdája, Sighet, 1900.
- MIS'KOV, I. O., «Rutheni», «Dux Ruizorum», «Marchia Ruthenorum» u serediovičnij Franciji ta Uhorščyni, în „Karpatyka”, nr. 38, Ujhorod, 2009, p. 220-239.
- NIEDERLE, LUBOR, *Slovanské starožitnosti*, vol. I, Praga, 1919.
- NIMČUK, VASYL', *Pryčynky do zakarpats'koho dialektohenezu*, în „Ukrajins'kyj hlotohenez: materijaly Mižnarodnohji naukoivoji konferenciji” (red. M. V. Mojsijenko), „Polissea”, Žytomyr, 2015, p. 19-38.
- PAP, STEPAN, *Počatky chrystyjanstva na Zakarpatti*, Philadelphia, 1983.

- PAP, STEPAN, *Istoriya Zakarpatt'a*, vol. I, Ivano-Frankivsk, 2000.
- PAVL'UK, MYKOLA, *Do istoriji ukrajins'kich sil Maramoroščyny*, in „Vil'ne slovo”, nr. 16-17, 1990, p. 8-9.
- PEN'AK, PAVLO, *Čy bulo Zakarpatt'a skladovuju častynuju Rusi-Ukrajiny na poč'atku kn'ažoji doby*, in „Kn'aža doba: istorijia i kul'tura” (red. resp. Volodymyr Aleksandrovyč), nr. 6, Lviv, 2012, p. 9-17.
- PIVTORAK, HRYHORIJ, *Ukrajinci: zvidky my i naša mova*, „Naukova Dumka”, Kiev, 1993.
- POLTAVCEV, H. OLEKSANDR, *Istoriya Ukrajiny*, Bila T'erkva, 2013.
- STACHIV, MATVIJ, *Chrystova cerkva v Ukrajinі 988-1596*, Stamford, Connecticut, 1985.
- SUCIU, CORIOLAN, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I-II, Editura Academiei Române, București, 1967-1968.
- TYVODAR, MYCHAILO, *Etnodemohrafični procesy na Zakarpatti (I – počatok III stolitt'a)*, in „Ukrajinci-Rusyny: etnolinhvistyčni ta etnokul'turni procesy v istoryčnomu rozvytku” (red. princip. H. Skrypnyk), Kiev, 2013, p. 157-211.
- TYVODAR, MYCHAILO, *Istoryčni nazvy Zakarpats'koho kraju*, in „Ukrajinci-Rusyny: etnolinhvistyčni ta etnokul'turni procesy v istoryčnomu rozvytku” (red. princip. H. Skrypnyk), Kiev, 2013, p. 137-156.
- VEHEŠ, MYKOLA, *Lev Danylovyč*, in „Včeni, pys'mennyky i polityčni dijači pro Ukrajinu”, nr. 2, Ujhorod, 1996, p. 34-39.
- VIŠOVAN, ȘTEFAN, *Interferențe româno-ucrainene în toponimia Maramureșului*, Editura Umbria, Baia Mare, 2001.
- VOJTOVYČ, LEONTIJ, „Bili” horvaty čy „karpats'ki” horvaty?, in „Mykolajivščyna. Zbirnyk naukovych statej”, vol. I, Lviv, 1998, p. 49-79.
- VOJTOVYČ, LEONTIJ, *Karpats'ki horvaty v etnopolityčnomu rozvytku Central'no-Schidnoji Jevropy rann'oho seredn'ovičč'a*, in „Ukrajina v Central'no-Schidnij Jevropi”, nr. 4, Kiev, 2004, p. 105-132.
- VOJTOVYČ, LEONTIJ, *Prykarpatt'a v druhij polovyni I tys'ačolitt'a n.e.: najdavniši kn'aživstva*, in „Visnyk L'vivs'koho universytetu”, serija Istorija, nr. 45, Lviv, 2010, p. 13-54.
- VOJTOVYČ, LEONTIJ, *Zahadky Avstrijs'koho vyzla (1272-1278): Lev Danylovyč, Laslo IV, Pšemysl II Ottokar, Rudolf Habsburg i pol's'ki kn'azi*, in „Problemy slov'anoznavstva”, nr. 61, Lviv, 2012, p. 11-22.
- VOJTOVYČ, LEONTIJ, *Lev Danylovyč: «kn'az' dumen i horobor na rati» čy «bezčeznyj kn'az'»*, in „Ukrajina v Central'no-Schidnij Jevropi”, nr. 12-13, Kiev, 2013, p. 149-190.
- VOJTOVYČ, LEONTIJ, *Halyč u polityčnomu žytti Jevropy XI-XIV stolit'*, Lviv, 2015.
- VOJTOVYČ, LEONTIJ, *Kordony halyč'ko-volyns'koji deržavy: prodovženn'a dyskusiji*, in „Arheolohični doslidžennea L'vivs'koho universytetu”, nr. 19, Lviv, 2015, p. 43-104.
- VOLOŠČUK, MYROSLAV, *«Rus'» v Uhors'komu korolivstvi (XI – druha polovyna XIV st.): suspil'no-polityčna rol', majnovi stosunky, mihraciji*, „Lileja-NV”, Ivano-Frankivs'k, 2014.
- ZALIZN'AK, L. LEONID, *Narysy starodavn'oji istoriji Ukrajiny*, Kiev, 1994.

ZALIZN'AK, L. LEONID, *Etnohenez ukrajinciv ta ichnich susidiv z pozycji sučasnoji etnologiji*, în „Naukovi zapysky”, vol. 2 (*Kul'tura*), Kiev, 1997, p. 52-60.

****Documente privind istoria României*, seria C, col. I, doc. 29, Editura Academiei R.P.R., București, 1951.

****Istoriya Central'no-Schidnoji Ievropy* (sub red. lui L.O. Zaškil'neak), Lviv, 2000, p. 160-169.

****Istoriya Central'no-Schidnoji Ievropy...*, p. 26-27. Vezi și Serhij Fedaka, *Istoriya Zakarpatt'a u datach i podijach*, Ujhorod, «TOV „IVA”», 2016, p. 17.

****Istoriya Ukrajinjy*, „Al'ma Mater”, Kiev, p. 40.

****Narysy istoriji Zakarpatt'a* (red. princip. I. Hranč'ak), Ujhorod, 1995.

****Zakarpatt'a v etnopolityčnomu vymiri (monohrafija)* (sub red. lui Iu. Levenec), Kiev, 2008, p. 73.

Ion Robciuc

Prof. dr.

Cercetător științific principal,
curierul.ucrainean@gmail.com

CERCETĂRI ALE ELEMENTELOR LEXICALE DE ORIGINE UCRAINEANĂ DIN LIMBA ROMÂNĂ

Încă în secolele trecute învățații și oamenii de cultură au observat existența în limba română a unui număr apreciabil de cuvinte de origine slavă. Cronicarul moldovean Grigore Ureche, de exemplu, scria în letopisețul său: "Așijderea și limba noastră din multe limbi ieste adunată și ne ieste amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prinprejur, măcară că de la Râm ne tragem, și cu ale lor cuvinte ni-s amestecate"(subl. n.)¹.

Dar cercetarea științifică a influenței slave în limba română începe abia la mijlocul secolului al XIX-lea. După încercările etimologice - unele aproximative, altele unanim acceptate - ale unor filologi și scriitori ca I. Hinkulov, J. Sterija Popović, I. Heliade- Rădulescu (care alcătuiește un "Vocabular de vorbe streine"), problema împrumuturilor slave în limba română a fost aprofundată de marele slavist Franz Miklosich, care i-a consacrat un studiu fundamental intitulat *Die slavischen Elemente im Rumunischen* (Elementele slave în limba română), Viena, 1861. Glosarul studiului (p.14-54) cuprinde nu numai împrumuturi vechi sud-slave în limba română, ci și cuvinte mai noi din diverse limbi slave, în particular din ucraineană (voloc, prihană, ciubotă); uneori, însă, deși cuvântul este de origine ucraineană, nu i se indică, totuși, exact etimologia (de exemplu, pentru hulub se citează forma slavă veche golq̃bī, care nu corespunde din punct de vedere fonetic cuvântului românesc). În alte cazuri, deși sunt indicate două etimoane, nici unul dintre ele nu explică suficient aspectul fonetic al cuvintelor românești: borș < rus. boršč, pol. barszcz (p.15), hrib < rus. grib, pol. grzyb (p. 20), pihotă < rus. pechota, pol. piechota (p. 41), suman < pol. sukmana, magh. szokmány (p. 47) ș.a.

Cu toate acestea, se poate afirma fără exagerare că cele mai multe din etimologiile propuse de Miklosich atât în această lucrare, cât și în *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (Lexicon paleoslavo-greco-latin) și în *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen* (Dicționar etimologic al limbilor slave), au rămas valabile, fiind incluse în lucrările lexicografice și lexicologice ulterioare. Ele reprezintă până astăzi surse competente de informare asupra cuvintelor de origine slavă în limba română.

În ordine cronologică, lucrării lui Miklosich i-a urmat studiul lui C. von Sanzewitsch, *Die russischen Elemente romanischen und germanischen Ursprungs im Rumänischen* (Elemente rusești de origine romanică și germanică din română), publicat în "Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache" (II, Leipzig, 1895, p. 193-214). În pofida unor lacune și erori explicabile prin stadiul dezvoltării lexicografiei la sfârșitul secolului trecut, studiul lui Sanzewitsch constituie o încercare de a depăși etapa tratării globale, nediferențiate, a elementelor slave din

limba română. Fără îndoială, acest mod de a aborda problema reprezintă, din punct de vedere metodologic, un pas înainte⁸⁰.

Separarea însă a limbilor slave din care româna a preluat material lingvistic nu corespunde, în toate cazurile, realității. Cuvinte ca de exemplu bleah, crohmal(ă), plisă, scatolcă (scatulcă), șleahță ș.a. sunt deduse din rusă, când în realitate ele ne-au venit din ucraineană (bljácha, krochmál', plíso, škatúlka, šljáhta).

Începând cu secolul al XX-lea și îndeosebi după primul război mondial cercetările despre influența limbii ucrainene asupra limbii române se înmulțesc.

În anul 1921, lingvistul german Hermann Brüske publică studiul *Die russischen und polnischen Elemente des Rumänischen* (Elemente ruse și polone ale limbii române) în "Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", XXVI - XXIX, Leipzig, 1921, p. 1-69. Încercând să selecteze din mulțimea elementelor slave ale limbii române pe acelea care sunt cu siguranță împrumutate de la ruși (incluzând aici și pe ucrainenii) sau de la polonezi, autorul formulează o serie de criterii, în general judicioase, pentru distingerea împrumuturilor rusești, ucrainene și polone din limba noastră și pentru periodizarea lor. Partea a doua a lucrării cuprinde un Glosar (p. 12-45) cu 387 de cuvinte de origine rusă, ucraineană și polonă în limba română. Fiecare cuvânt este însoțit de bogate comentarii lexicografice, cuprinzând categoria morfologică a cuvântului, indicații privind circulația (când acesta are un caracter regional), sensul și, în sfârșit, etimologia lui. În comparație cu studiile anterioare, etimologiile unor cuvinte românești de origine ucraineană au fost rectificate și precizate (bortă, borș, ciubotă, staroste, șleahță), deși la o examinare mai atentă, unele explicații nu pot fi acceptate. Astfel, părerea că baniță, cătușă, căuș, mătușă, popas, sihlă, șurub ș.a. ar proveni din ucraineană este o eroare evidentă.

În privința datării primelor împrumuturi de origine ucraineană, Hermann Brüske ajunge, pe baza considerentelor de ordin fonetic, la concluzia că până în secolul al XI-lea între români și ucrainenii n-a existat nici un contact, care să fi favorizat pătrunderea unor influențe lingvistice reciproce și că acesta trebuie să fi început în secolul al XII-lea, sau cel mai devreme în secolul al XI-lea. După părerea sa, perioada celor mai strânse raporturi, socotite după numărul împrumuturilor, se întinde până cel mai târziu în secolul al XV-lea.

Vorbind despre aria de răspândire a cuvintelor împrumutate de la ucrainenii, lingvistul german susține că majoritatea lor circulă în Moldova dintre Carpați și Nistru. Aceste cuvinte, spune el, s-au încetățenit atât de bine, încât au putut servi ca bază pentru formarea unui însemnat număr de derivate.

La scurt interval de timp, apare studiul lui D. Scheludko, *Nordslavische Elemente im Rumänischen* (Elemente nord-slave în limba română), în "Balkan-Archiv", I. Band, Leipzig, 1925, p.153-172, fiind o completare cu încă 286 de cuvinte a Glosarului lui Brüske. Totuși, uneori, Scheludko lansează ipoteze care se bazează pe asemănări formale întâmplătoare între

⁸⁰ *Letopiseșul Țării Moldovei*, text reproduc după ed. a II-a P.P. Panaitescu, București, 1978, p.11
2 Fragmente din lucrare au apărut în "Arhiva" (1921-1922)

română și ucraineană. Este cazul cuvintelor ațipi, baier, breaslă, caravană, hram, (în) zadar, pască, staniște ș.a. Nici indicarea a două etimoane (rusesc și ucrainean) pentru unele cuvinte românești (cațaveică, cârcioc, ciort, mozol, râșcov, standoală ș.a.) nu se justifică. Cuvintele citate se explică exclusiv din formele ucrainene kacavějka, krjučók „cârligel; subrefugiu“, čort, mozól', ryžók (ryžka), stodóla, nu și din cele rusești.

Prima cercetare românească consacrată influenței limbii ucrainene asupra limbii române este cea a Margaretei ștefănescu, *Elementele rusești-rutene din limba românească și vechimea lor* (Teză de doctorat, Iași, 1925)², orientată în special spre numele topice de origine ucraineană. Este o lucrare în care toponimele ucrainene din limba română sunt tratate pentru prima dată pe baza unui material vast. Astfel de toponime sunt numeroase pe teritoriul Moldovei vechi, unde trăiește sau a trăit o populație ucraineană. Iată câteva exemple din lucrare: Bahna, Bahnari, Bahnișoara, Berezana, Berezeni, Berezina, Berezna, Boloata, Bolotești, Borteni, Buhaiul, Buhăeni, Corogea, Coromâslele, Coropca, Coropcenii, Dolha, Dolhasca, Dolhești, Dorohoi, Hatna, Hliboca, Hlina, Holm(ul), Hora, Horodiște(a), Horodniceni, Hranița, Hrăniceni, Huluba, Hulubași, Serecina, Serecina, Soloneț, Soroca, Soroceni, Tolo(a)ca, Voloca, Volosca, Volosenii, Voloșcanii, Vorona, Zaboloteni, Zahoreni, ș.a. Analizând materialul toponimic adunat, Margareta ștefănescu ajunge la următoarea concluzie: “Ca o dovadă că rușii-rutenii [= ucrainenii] au lucrat cei dintâi la deșteluirea pământului de la răsărit de Carpați până spre Nistru, apoi la așezarea țării, avem numirile date așezărilor naturale: munți, ape, văi, dealuri; ei vor fi fost primii locuitori așezați ai acestor regiuni, căci altfel, venind în urmă, n-ar fi putut impune aceste numiri poporului, care i-a deznaționalizat” (p. 110-111).

Este necesar însă să subliniem faptul că toponimele de origine ucraineană sau cu aspect ucrainean de pe teritoriul amintit, ca toate toponimele în genere, necesită metode de cercetare în bună parte diferite de cele utilizate în studierea termenilor comuni. În unele cazuri, autoarea n-a ținut seama de faptul că toponime având teme ucrainene au fost create de români (Coromâslele, Dolhasca, Horodniceni, Tolo(a)ca ș.a.), cum a demonstrat mai târziu Emil Petrovici.

În lucrare sunt prezentate 142 de rusisme-rutenisme [=ucrainisme] din “uzul zilnic”, al căror etimon nu este, de fiecare dată, exact precizat. Astfel, se afirmă că ciobotă, cociorbă (cociorvă), daradaică, lan, medelean, pașcă, râșcov, scripcă, sorocovăț, stoler, turbincă, vătăman ș.a. provin din limba rusă, dar formele românești nu coincid perfect decât cu cele ucrainene, originea lor rusească fiind infirmată și de datele geografiei lingvistice.

În concluzia lucrării sale, Margareta Ștefănescu subliniază pe bună dreptate că “elementul rus-rutean [= ucrainenean] nu poate fi menționat în treacăt și redus și nici omis” (p. 114).

În capitolul *Teoria despre limba rusească în constituirea individualității române* (p. 63-81) al cărții sale *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi* (București, 1929), Ilie Bărbulescu, discutând teoria despre limba rusească, adică ucraineană, în constituirea individualității române (adică a poporului român - n.n.), ajunge la concluzia că “cuvintele rutene (și moscovite) ale limbii române vorbite, nefiind intrate în aceasta mai înainte decât din veacul al XII-lea încoace, nici despre ele, ca nici despre cele din «nomenclatura geografică» rutenească a Moldovei, nu se poate, din aceleași motiv ca la acestea din urmă, să se susțină că au intrat în

constituirea individualității limbii române care atunci avea deja de mai nainte ființa ei proprie” (p. 79).

I. Bărbulescu face referiri și la etimologiile câtorva cuvinte românești din lista întocmită de Hermann Brüske, considerându-le neconvingătoare. El scrie: “sunt unele cuvinte, îndeosebi cele ce se găsesc și în limba vorbită în Transilvania și Muntenia, care (neavând [č, ž] pentru bg. [št, žd], nici polnoglasie, nici [h] pentru [g] pot să fie bulgărești și rusești în același timp ...: bahnă, bici, cazanie, cneaz, voivod etc” (p. 76).⁸¹

După lucrările amintite, studii speciale despre influența limbii ucrainene asupra limbii române nu se mai înregistrează timp de aproape două decenii, în afară de unele note și precizări etimologice, cercetări toponimice etc, semnate de V. Bogrea, N. Drăganu, Sextil Pușcariu, G. Giuglea, A. Scriban, G. Bogaci, E. Petrovici ș.a.

O nouă etapă și cea mai fructuoasă în studierea influenței ucrainene asupra limbii române o constituie perioada de după cel de-al doilea război mondial.

Lucrarea lui I. Pătruț, Raporturi fonetice ucraino-române (DR XI, 1948, p. 51-59) este urmată, un deceniu mai târziu, de un amplu studiu al lui V. Vascenco, Vostočnoslavjanskije zaimstvovanija v rumynskom jazyke (Împrumuturile slave răsăritene în limba română), autoreferatul disertației, Leningrad, 1958. Autorul subliniază cu drept cuvânt că “în totalitatea ei, influența limbilor slave de răsărit asupra limbii române nu a constituit încă niciodată obiectul unei cercetări științifice speciale, fiind una dintre problemele cel mai puțin elaborate ale lingvisticii românești” și că, mai mult decât atât, “până în prezent nu s-a făcut nici o încercare de a generaliza chiar și puținul care s-a scris în acest domeniu atât în România, cât și peste hotare”. După o scurtă introducere și un prim capitol consacrat tezelor teoretice generale și preliminare, lucrarea lui V. Vascenco cuprinde un bogat vocabular al împrumuturilor est-slave (956 cuvinte din care 386 de origine rusă, fără a include internaționalismele, 278 de origine ucraineană și 141 ruso-ucrainene).

O bună parte dintre etimologiile propuse de V. Vascenco, rămânând valabile, necesită diferite îndreptări și precizări de detaliu, iar altele trebuie părăsite ca false. De exemplu, pentru ceretăi “tufiș (de copăcei)” se admite etimonul ucrainean čerét, variantă a lui očerét “stuf”(Vascenco, EES, p. 41), deși cuvântul românesc este, după toate probabilitățile, un dim. pl. al lui cerét “tufiș, pădure de ceri tineri ” (atestat în 1400, v. DERS) cer < lat. cerrus (v. și TDRG²). Alteori, pentru un însemnat număr de cuvinte se indică o etimologie dublă, rusă și ucraineană. Fără a diminua greutatea de a stabili în toate cazurile etimologia imediată, socotim totuși că termenii populari și regionali ca boroănă “grapă”, cociórvă “vătrai”, coromâslă “cobiliță” (Vascenco, Elem., p. 398), pótaș “carbonat de potasiu” (Vascenco, E.E.S., p. 41), smoródin(ă) “coacăz” (ibidem, p. 44) și altele nu ne-au venit din rusă, ci din ucraineană.

În al treilea capitol al lucrării, autorul realizează o temeinică și multilaterală analiză a materialului lexical prezentat. Clasificarea tematică (în 16 grupe și numeroase subgrupe) duce la concluzia că ucrainismele sunt specifice pentru cultura materială, în timp ce împrumuturile rusești cuprind îndeosebi sfera culturii spirituale și a organizării sociale.

3. și aici, ca și în studiile precedente, cuvintele românești sunt citate fără indicarea accentului.

În privința determinării vechimii împrumuturilor, V. Vascenco stabilește trei perioade principale ale influenței slave răsăritene: 1) veche (sec. XII - XVII), 2) modernă (se. al XVIII-lea, prima jumătate a sec. al XIX-lea) și 3) actuală (de după 1917). Se observă că autorul nu include în perioada modernă a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, deoarece, după cum se știe, zice el, în acest interval de timp influența rusă asupra culturii românești a fost în întregime înlocuită prin cea apuseană, îndeosebi franceză. Dar periodizarea a fost întocmită pentru ansamblul elementelor est-slave ale dacoromâniei, iar procesul schimburilor lexicale, trebuie să presupunem, a fost continuu între români și ucraineni.

După analiza căilor de pătrundere a împrumuturilor (orală și cărturărească, directă și mediată), a calcurilor lingvistice (lexicale, semantice și frazeologice) se expun numeroase observații pertinente privitoare la adaptarea fonomorfologică, evoluția semantică a împrumuturilor etc.

Concomitent cu lucrarea lui V. Vascenco a fost realizată o altă cercetare amplă, având același subiect, anume *Leksyčni zapožčennja z rosijškoji ta ukrajinškoji mov u rumunskij movi* (Împrumuturile lexicale din limba rusă și ucraineană în limba română), Kiev, 1958, de către S.V. Semčynskyj. Lista sa de cuvinte cuprinde 915 unități lexicale, între care predomină elementele ucrainene (470 ucrainisme, 263 cuvinte de origine rusă, 94 ruso-ucrainene). Scrisă acum patru decenii, cartea își păstrează actualitatea și în prezent, mai cu seamă ca lucrare de referință, deși comentariile etimologice sunt uneori imprecise și repetă, în unele cazuri, soluțiile greșite propuse de autorii precedenți. Astfel, căuș, mătușă, pască sunt deduse din ucraineană, când în realitate noi le avem din latină. La fel pentru boștină, covrig, pripór, ștévie, vărniță, vătrai și altele se admit etimoane ucrainene (voščyna, kovryga, prypir, ščevij, varnycja, vatral'), deși termenii respectivi ne-au venit din limbile sud-slave.

Toate cuvintele de proveniență rusă și ucraineană sunt grupate pe domenii: a) părți ale corpului omenesc sau ale organismului animalelor; b) cuvinte referitoare la familie; c) cuvinte referitoare la casă, gospodărie; d) nume de unelte de muncă; e) religie și credințe populare ș.a. La începutul lucrării un loc important este rezervat problemei originii poporului român și a limbii române.

O contribuție însemnată la cercetarea influenței ucrainene în dacoromână, reflectată în toponimie, aduce Emil Petrovici în două articole importante: *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române, I. Toponimice prezentând [h] provenit din [g]* (în *Romanoslavica*, IV, București, 1960, p. 41-63) și *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române, II. Toponimice cu polnoglasie* (în *Romanoslavica*, VI, București, 1962, p. 5-17).

Ca și în cazul toponimelor românești de origine sud-slavă, autorul precizează că trebuie făcută deosebirea între toponimia "autohtonă" și cea "împrumutată" și arată proporțiile reale ale toponimiei de proveniență ucraineană din România. Astfel, pe de o parte, Emil Petrovici identifică toponimele (cu [h] în loc de [g] și cu polnoglasie), create cu siguranță de populația ucraineană înainte de asimilarea ei (Bohotin, Dolha, Dorohoi, Hiboca, Horincea, Horodiște(a), Horodnic(ul), Horoiata, Hulubățul, Huși, Zahorna, Berezana, Corogea, Sereďna, Soloneț(ul),

Solonț, Voloșeni, Vorona, Voroneț, Zaboloteni ș.a.), stabilește aria lor de răspândire, care cuprinde Bucovina, Moldova, nordul Dobrogei, nord-estul Munteniei, nord-estul Transilvaniei, Maramureșul și arată că unele nume topice din această arie sunt atestate în documente datând din secolele al XIV-lea și al XV-lea. Pe de altă parte, preluând și aplicând în mod creator la realitatea toponimică din țara noastră procedee de investigație și interpretare ale unor lingviști ca G. Weigand și M. Vasmer, Emil Petrovici dovedește că cea mai mare parte a toponimelor cu aspect ucrainean din România sunt, de fapt, toponime românești (Bahna, Bahnari, Băhnișoara, Brahariul, Buhaiul, Buhăești, Corhan(a), Dohotariul, (Culmea) Hleiului, Dolhasca, Dolhești, Hălăucești, Hărmănești, Hordilești, Hrițeni, Huluba, Hulubeasca, Hulubești ș.a.), create nu de ucraineni, ci de români, cu ajutorul sufixelor românești din cuvinte sau nume proprii împrumutate de la ucraineni.

Cele două articole ale lui Emil Petrovici, consacrate toponimelor românești de origine ucraineană, constituie un temeinic aport la cunoașterea raporturilor româno-ucrainene în trecut și în prezent.

Influența limbii ucrainene asupra limbii române a fost tratată în ultimele două decenii, pe baza unui material nou, de către Ioan Lobiuc, care i-a consacrat o teză de doctorat⁴, valorificată în parte printr-o serie de articole publicate în "Studii și cercetări lingvistice", "Limba română", "Anuar de lingvistică și istorie literară", "Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași" și alte reviste. Lucrarea se remarcă prin sugestiile etimologice valabile și prin chestiuni de metodă și interpretare. Bazată pe o informație bogată și variată, ea oferă un studiu interesant asupra diverselor aspecte ale influenței ucrainene (fonetică, gramatică, lexic). În același timp, lucrarea constituie o contribuție importantă la studierea sistematică a elementelor ucrainene ale limbii române în planul geografiei lingvistice.

Dintre lingviștii români care s-au ocupat în ultimele două decenii, într-o măsură sau alta, de elementele ucrainene din limba română trebuie menționați Al. Graur, G. Mihăilă, D. Marmeliuc, E. Vrabie, A. Avram, D.H. Mazilu, V. Nestorescu, Corneliu Reguș, Ioan Lobiuc, autorul lucrării de față ș.a.

Tabloul studierii elementelor ucrainene din limba română poate fi întregit cu cercetările unor lingviști din fosta U.R.S.S. și îndeosebi din Republica Moldova (M.V. Sergievskij, R.A. Budagov, N. Corlăteanu, A.I. Eremia, O.M. Rot, R.I. Udler, E.I. Pânzar ș.a.), care au contribuit la elucidarea diferitelor aspecte ale acestei probleme.

Așadar, cercetarea elementelor de origine ucraineană atât din limba română literară, cât și mai ales din graiurile ei răsăritene s-a îmbogățit cu un număr însemnat de studii. În studiile acestea materialul lexical este prezentat sub formă de glosare de cuvinte, însoțite de etimologia lor. De asemenea, sunt precizate unele criterii de determinare a cuvintelor și toponimelor de origine ucraineană de pe teritoriul României. Privitor la cele mai multe împrumuturi sunt invocate, în afară de unele criterii lingvistice, și fapte cultural-istorice concrete.

Dicționarele de bază ale limbii române

O contribuție importantă aduc dicționarele de bază ale limbii române (Cihac II, HEM, TDRG^{1,2}, DA/DLR, șDU, CADE, Scriban, CDER, DLRM, DEX^{1,2}, SDEM, NșDU) prin clarificarea a numeroase etimologii ale cuvintelor românești.

În paginile următoare ne propunem să discutăm unele aspecte legate de felul în care au fost rezolvate etimologiile ucrainene în DEX^{1,2}, elaborat de Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan" al Academiei Române. O cercetare în acest sens n-a fost întreprinsă până în prezent, deși ea era foarte necesară, mai ales în vederea reluării lucrărilor la Dicționarul etimologic al limbii române. Având în vedere faptul că DEX^{1,2} este în primul rând un dicționar explicativ și numai în al doilea rând unul etimologic, indicațiile legate de originea cuvintelor se dau în mod sumar. S-au indicat atât etimologiile singure, cât și unele etimologii probabile. De asemenea, nu a fost neglijat nici principiul "etimologiei multiple" enunțat de Al. Graur⁵. Față de dicționarele anterioare, DEX^{1,2} aduce în acest domeniu unele contribuții proprii. Astfel, nu se mai constată o aglomerare atuturor etimologiilor slave posibile (ca la Scriban) sau o preferință excesivă pentru explicațiile prin cehă (ca la Cihac II, șDU, TDRG¹ și, mai recent, CDER), de la care româna aproape că nu a preluat nimic.

Într-o măsură mai mare sau mai mică, cele mai multe din observațiile care urmează pot fi făcute și volumului al doilea al Dicționarului etimologic dacoromân al lui A. de Cihac, dicționarelor explicative și istorico-explicative ale lui H. Tiktin, L. ășineanu, I. A. Candrea și A. Scriban, precum și Dicționarului limbii române al Academiei Române sau DLRM.

În primul rând, trebuie subliniat că, uneori, cuvintele explicate (și) din ucraineană nu au o atare proveniență. Așadar, este necesară excluderea lor din lista de împrumuturi ucrainene.

Bólfă s.f. (pop.) "nodul, umflătură produsă, de obicei sub piele, de o lovitură sau de o boală". - Cf. ucr. bol'fa. Aceeași etimologie o mai dau Scriban, DLRM și NșDU, Rom. bólfă (atestat pentru prima dată în 1510 DERS, în antrop. bulfă) pare a fi o creație expresivă (v. CDER 991); cuvântul regional ucrainean este el însuși un împrumut relativ recent din rom. bólfă (ESUM I, s.v.). La noi originea românească a ucr. bol'fa a fost admisă de Candrea Elem., p. 407; N. Drăganu, DR V, 1927-1928, p. 336; Robciuc, Raport., p. 89-90.

Boz s.m. "planta Sambucus ebulus". - Cf. ucr. boz, bg báz, magh. bodza. Aceeași etimologie în TDRG¹ (șDU îl deduce exclusiv din ucr. boz, iar DA, CADE adaugă și rus. boz). După părerea noastră, nici un etimon adus în discuție nu se potrivește suficient pentru a putea fi acceptat. Explicația prin ucraineană și rusă este greu de admis, mai ales că nici un alt împrumut românesc din cele două limbi nu se întâlnește la aromâni și meglenoromâni. Celelalte forme citate (bg. și magh.) nu corespund din punct de vedere fonetic.

Rom. boz este un cuvânt vechi (1438 DERS, în top. boziane) și bine înrădăcinat în limbă. Răspândirea lui generală în dacoromână (ALR SN, vol. III, p. 639; ALRM SN, vol. III, p. 445) constituie o dovadă că avem a face cu un împrumut vechi bulgar, și întradevăr acest cuvânt există: bg. dial. boz "idem" (BERI, s.v. báz); cf. maced. boz (Rečnik I, s.v.), scr. dial. bôz, cu același sens (R.j. JAZU, s.v.). Menționăm că în lucrarea sa Împrumuturi vechi sud-slave în limba

română (București, 1960, p. 72), G. Mihăilă a admis, la acest termen, următoarea explicație: “bg. dial. boz și băz; cf. scr. baz, rus. dial. , ucr. boz”; după mai bine de două decenii G. Mihăilă a inclus cuvântul printre elementele lexicale de origine de origine veche slavă (G. Mihăilă, SCL XXXIV, 1983, nr.1, p. 44). În maghiară bozda, evident, este de origine slavă (István Kniezsa, A magyar nyelv szláv jövenényszvai, I, Budapest, 1955, p. 96).

Cir s.n. (reg.) “zeamă scoasă din mămliga care fierbe, înainte de a fi amestecată terci”. - Din ucr. čyr. Tot astfel îl explică pe cir DA, CADE, Scriban, DLRM, TDRG² și NșDU. Încă în 1941, E. Petrovici a demonstrat, pe baza unei analize foarte documentate, originea românească a cuvântului ucrainean čyr (DR X, 1941, p. 26-38). Totuși, vechea greșală, potrivit căreia în română termenul cir ar proveni din ucr. čyr, a continuat să se repete (DLRM, s.v.). În 1965, E. Petrovici a reluat problema, aducând noi dovezi în sprijinul etimologiei propuse în 1941 (CLX, 1965, nr. 2, p. 358-359). Lingvistul român a arătat că aria cuvântului cir se întinde peste toată Moldova, peste întreg Ardealul și acoperă o parte a Olteniei și a Banatului (v. și ALR SN, vol. IV, p. 1114), până unde ajung mai greu isoglosele ucrainismelor, în timp ce la ucraineni el este un termen dialectal (SUM IX, s.v. čyr²), răspândit în zona de contact a graiurilor sud-vestice cu limba română. Iată de ce este necesară cunoașterea aprofundată a statutului funcțional al cuvântului în limba presupusă a sta la baza termenului românesc (Coteanu-Sala, Et., p. 129). Nerespectarea acestui criteriu naște riscul unor false tratamente ale împrumuturilor ucrainene în dacoromână.

Délniță s.f. 1ș “în evul mediu, în Țara Românească) parte din hotarul moșiei satului care se afla în stăpânirea ereditară a unei familii de țărani ce locuiau în satul respectiv; jirebie”. 2ș “(în evul mediu, în Țara Românească și în Moldova) parte dintr-o anumită subîmpărțire structurală a pământului satului”. 3ș (înv. și reg.) “fâșie îngustă și lungă de teren situată într-o luncă sau pe un delușor; p. ext. moșie, proprietate”. - cf. ucr. dil'nycja. Rom. délniță (răspândit mai ales în Transilvania și în Bucovina, cf. ALR SN, vol. I, h. 8 și 9; ALRM SN, vol I, h. 5) nu se poate explica din ucr. dil'nycja, ci, după cum arată și forma cuvântului, direct din bg. delnica “piatră de hotar”, “bucată de pământ moștenită”, “bucată de pământ sau livadă”, “parte (din ceva)” (v. Mihăilă, Împr., p. 26-27; Mihăilă, Studii, p. 68; cf. și maced. délnica “lot de pământ” (Rečnik I, s.v.).

Hântă s.f. (reg.) 1ș “obiect de îmbrăcăminte uzat, zdrențuit, de proastă calitate”. 2ș (fig.) “gură (care vorbește mult și fără rost)”.- cf. ucr. hanca “mârtoagă”. CADE, DLRM și NșDU dau aceeași indicație etimologică. Dar cuvântul ucrainean presupus ca etimon este de fapt împrumutat din română (v. ESUM I, s.v.). Prezența lui în graiurile ucrainene (învecinate cu graiurile românești), cu un fonetism și semantism asemănătoare cu cele din română (hanț “vită slabă”, v. DA), constituie un argument în favoarea originii românești. Pentru rom. hântă este preferabilă etimologia dată în DA: probabil contaminare între handră și zdreanță.

Vătáf s.m. - Cf. ucr. vataha, pol. wataha, bg. vatah (după DLRM numai din ucr. vataha, pol. wataha). Această explicație nu este însă convingătoare. Cuvântul ucrainean (ca de altfel și cel polonez) are cu totul alt sens (“mulțime; bandă; turmă, cireadă; haită”, v. SUM I, s.v.) și provine din limbile turcice (ESUMI, s.v.). De aceea, rom. vătáf (var. vătáh, vătáv, vătáš) pare a fi

mai degrabă un împrumut peceneg-cuman (Const. C. Giurescu, SCL XII, 1961, nr. 2, p. 206) sau tătar (TDRG^{1,2}; CADE; E. Petrovici, DR XI, 1948, p. 190; CDER 9180).

În ceea ce privește ucr. dial. vatáh “conducător, șef, căpetenie; mai mare peste ciobani” (întâlnit la boici, lemci și huțuli, inclusiv, la huțulii din țara noastră), credem că este de origine românească (Robciuc, Raport., p.240), nu invers, cum se arată în SDEM, s.v. vătáf. Rom. vătáf își păstrează până astăzi semnificația păstorească (Lexic reg. I, p. 88, din Râmnicu Vâlcea; Romulus Vuia, Tipuri de păstorit la români, [București], 1964, p. 168).

Unele cuvinte venite, după părerea noastră, din ucraineană au fost atribuite în DEX^{1,2} altor surse.⁶ Iată câteva exemple:

Brișcă s.f. - Din rus. brička. Același punct de vedere îl are CADE, DLRM, SDEM și NșDU. Dar soluția propusă nu ține seama de considerentul geografic . Mai probabil este ca rom. brișcă, cu circulație în Moldova, Bucovina și Muntenia (v. DA), să provină din ucr. brýčka “idem” (SUM I, s.v.); rus. brička este un termen relativ recent, fiind împrumutat din ucraineană în prima jumătate a secolului al XIX-lea (Šanskij, s.v.).

Carabúșcă s.f. - Din rus. korobočka (DLRM, SDEM adaugă și ucr. korobočka) . Nu din rus. korobočka, de care totuși se deosebește, în ceea ce privește aspectul fonetic, destul de mult, ci din ucr. dial. karabúška cu aceeași formă și cu același înțeles ca ale cuvântului românesc (ESUM II, s.v. karabójka). Originea ucraineană a cuvântului românesc o mai admit CADE și Scriban.

Gárniță s.f. - Din scr. grnac, pol. garniec, rus. garnec (ca și în DLRM). Este evident că soluția propusă nu poate fi luată în considerare, deoarece nu explică în mod satisfăcător nici aspectul fonetic al rom. gárniță, nici răspândirea sa în graiurile populare (Moldova și Bucovina, cf. DA). Atât din punctul de vedere al formei, cât și din acele al factorului geografic, rom. gárniță trebuie privit, după părerea noastră, ca un împrumut din ucr. gárnyc, variantă a lui gárneć “veche măsură de capacitate pentru cereale și lichide”, “vas de 5-6 litri” (H.F. Šylo, Pivdenno-zachidni hovory URSS na pivnič vid Dnistra, Lvov, 1957, p. 243; Materialy II, p. 6; ESUM I, s.v. harneć).

Harápníc s.n. - Din pol. harapnik (la fel în șDU, DLRM și NșDU; Scriban trimite în plus la ucr. harápnik). Faptul că termenul este concret și popular ne îndreptățește să optăm pentru originea lui ucraineană (cf. SUM II, s.v. harápnik) susținută de CADE (fără să citeze etimonul) și SDEM.

Joimir s.m. – Din pol. żołnierz. Aceeași soluție este adoptată de TDRG¹, CADE, DLRM și NșDU (Scriban adaugă și ucr. żolnir, żomir, żovnir, iar Cihac II, p.60 se trimite în plus și la ceh. žoldněř, žoldnyř, sln. žolner, žolnir). Etimonul polonez nu lămurește însă în mod satisfăcător aspectul fonetic al cuvântului românesc. După părerea noastră, la baza rom. joimir stă mai degrabă ucr. żovnir “idem” (SUM II, s.v.; ESUM, s.v.). Originea ucraineană a termenului în română este admisă și în DA.

Lișită (var. lișetă) – Cf. bg. liska, ucr. lysucha. Această etimologie a fost deja dată de DLRM, TDRG², și NșDU. Este greu de crezut însă că rom. lișită (var. lișetă) provine din ambele limbi, mai ales că nici unul dintre etimoanele aduse în comparație nu se potrivește suficient

pentru a putea fi reținut. Se explică mai bine din ucr. *lýsycja* (v. și DA), care are același sens și un aspect fonetic foarte apropiat (ESUM III, s.v. *lýska*).

Lótru, loátră s.m. și f. – cf. pol. *lotr*. ȘDU trimite la aceeași sursă. Credem că în acest caz raportarea la polonă nu se justifică. Pentru a explica satisfăcător etimologia cuvântului românesc, trebuie apelat, după părerea noastră, la formele ucrainene *lotr m. lótra f.* identitatea de sens și formă dintre formele românești și cele ucrainene nu poate fi pusă la îndoială (v. ESUM III, s.v.). Acest lucru ne dă dreptul să susținem originea ucraineană a rom. *lótru m.* și *loátră f.*

Pisár (accentuat și pisar) s.m. – Din sl. *pisarĩ*, pol. *pisarz*. Dar etimologia propusă nu este acceptabilă. Corespondentul slav nu identifică cu exactitate sursa, iar cel polonez prezintă dificultăți fonetice. La baza rom. *pisár*, atestat în 1660 (cf. TDRG²), pare a sta ucr. *pýsar*, cu aceleași accepțiuni (SSUM II, s.v.; Hrinčenko III, s.v.). Această explicație se potrivește și cu faptul că în românește cuvântul apare cu deosebire în Moldova.

Soloneț s.n. – Din rus. *solonec*. DLR, care înregistrează cuvântul, face trimitere în plus la ucr. *solonec*. Rus. *solonec* nu poate fi acceptat însă ca etimon al unui cuvânt popular, răspândit până și în toponimie: *Soloneț*, numele unui afluent al Sucevei, *Soloneț(ul)*, numele unui sat în județul Suceava și *Solonețul*, numele unei insule din brațul Chilia, județul Tulcea (v. E. Petrovici, *Romanoslavica*, VI, 1962, p.9). Se explică, după părerea noastră, din ucr. *solonéc*, cu același sens (Hrinčenko IV, s.v.); de aceeași origine ucraineană (și anume din *Solonec*) este și toponimul *Soloneț* (v. E. Petrovici, op. cit. p.9).

Numai după ce s-a fixat sub forma explicabilă prin ucraineană, rom. *soloneț* a putut fi consolidat, în sens agrotehnic ("grup de soluri caracterizate printr-un bogat conținut de sodiu și o fertilitate naturală foarte scăzută"), sub influența limbii ruse.

Stative s.f. pl. – Din scr. *stative* (ca și în TDRG^{1,2}, ȘDU, DLRM, CDER 8139, SDEM; numai CADE și NȘDU adaugă în plus ucr. *statýva*). Necunoscând probabil studiile lui G. Mihăilă (*SCL IX*, 1958, nr. 2, p.227) și Dorin Gămulescu (*Romanoslavica*, XIV, 1967, p.468) DEX^{1,2} persistă în a considera că româna a primit acest termen din sârbocroată. În realitate, aria lui *stative* (v. ALR SN, vol. II, h. 470, 471) indică o origine ucraineană a cuvântului; rom. *stative* este răspândit în Nordul Moldovei, Bucovina, Maramureș și nord-estul Transilvaniei, având nu numai sensul de "război de țesut", ci și de acela de "tălpile războiului de țesut", sens existent în limba ucraineană (cf. ucr. *statýva*, Hrinčenko I, s.v. *verstát*).

Sumán (var. *sucmán*) s.n. – Din bg. *sukman*. Originea bulgărească a cuvântului românesc este acceptată și în DLRM. Alte dicționare românești admit în acest caz o etimologie multiplă : Cihac II, p.379, s.v. *sucmán*, bg. *sukman*; ucr. pol. *sukmana*, magh. *szokmán*, *szukmány*), TDRG^{1,2} (rus., bg. *sukman*, pol., ucr. *sukmana*), CADE (bg. *sukman*, sb. *sukmán*, ucr. *sukmana*), Scriban (bg. *sukman* "rochie țărănească", ucr. *sukman(a)*, pol. *sukmana*, magh. *szukmány*), SDEM (ucr. rus. *sukman*, pol. *sukmana*, bg. *sukman*), CDER 8363 (bg., rus. *sukman*; cf. magh. *szokmán*), NȘDU (rus., ucr., bg. *sukman*). În realitate, rom. *sumán* (var. *sucmán*) provine din ucr. *sukmán* "idem" (v. și E. Petrovici, *Romanoslavica*, VII, 1963, 17; Mihăilă, grafiei lingvistice (ALRM SN, vol. I, h. 321; ALR Sn, vol. II, h. 496) și subapreciază importanța criteriului semantic.

Șleăhtic s.m. - cf. pol. szlachoić. Aceeași explicație în Cihac II , p. 390, TDRG^{1,2},DLRM, CDER 7883, s.v. șleăhtă și NȘDU; CADE și DLR fac trimitere și la ucr. šljachtyč. Așa cum a arătat E. Vrabie (LR XXVIII, 1979, nr. 6, p. 597), dificultățile fonetice pot să împiedice acceptarea cuvântului românesc ca provenind din polonă. În română termenul provine din ucr. šljachtyč "idem", de la a cărui formă de singular în -č (asemănătoare cu pluralele românești de tipul muieratici, zănatici etc.) s-a format un plural românesc șleăhtici, iar apoi s-a refăcut un singular șleăhtic. Așadar, șleăhtic este creat în românește.

Observații similare se pot face și cu privire la alte cuvinte.

Într-o serie de cazuri, cuvintele au rămas fără vreo indicație etimologică, deși comparația lor cu cuvintele ucrainene corespunzătoare a fost convingător stabilită de cercetările anterioare.

Bătcă¹ s.f. Apare în DEX^{1,2} cu mențiunea "Et. nec.". Provine, fără îndoială, din ucr. bábka "idem" (SUM I, s.v. babka⁴) modificat după vb. bate (CADE, DLRM, SDEM, NȘDU).

Beșteli vb. IV poartă în DEX^{1,2} mențiunea "Et. nec.". Pare a reproduce ucr. běštaty "idem" (I.Robciuc, LR XV, 1966, nr.6, p.579), care presupune un *bești românesc (neînregistrat în dicționare)+ suf. -eli.

Culic s.m. - Et. nec.. Se explică fără dificultăți fonetice și semantice prin ucr. kulýk (v. și CADE, SDEM); termenul există și în alte limbi slave: rus., pol., ceh., slov., scr. kulik. De altfel, TDRG^{1,2}, DA, ȘDU, CDER 2658 și NȘDU derivă rom. culic din rus. kulik "sitar", ceea ce pare însă puțin probabil.

Gaci s.m. pl. Nu i se dă etimologia. După aspectul fonetic și după zona în care este folosit cuvântul (ALR SN, vl. IV, h.1169,1170), pare a fi mai degrabă un împrumut din ucr. gáči, variantă a lui háči "pantaloni,confeccionați din postav" (Materialy II, p.7); mai puțin convingătoare ni se par interpretările etimologice anterioare (TDRG^{1,2}, DA, ȘDU, CDER 3455) care dau spre comparare, alături de ucr. gáči, următoarele forme: magh. gatya, rus. gači, pol. gacie (la acestea adaugă și sb. gaće).

Perisip s.n. Poartă în DEX^{1,2} mențiunea "Et. nec.". Ținând seama de aspectul fonetic și de regiunea în care este folosit cuvântul, trebuie considerat, după părerea noastră, un împrumut din ucr. perěsyp "val natural de nisip sau de pietriș care separă un golf de largul unei mări sau a unui lac" (SUM VI, s.v. peresyp); cf. și rus. peresyp' "idem" (Dal' II, S.V. peresypát'). Această soluție a fost propusă încă acum două decenii (v. I. Robciuc, LR XXV, 1977, nr.2, p.184).

Zeberí vb. IV apare în următoarele contexte:

Îară de nu-i vor faci plată, să zeberiți și voi ce veți putea afla din ceaia parte aicea la noi, pentru paguba lui (a. 1658). IORGA, S.D. XXI, p. 103. Și zeberindu-se, rusul la domnia lui Gligore-Vodă, s-au trimis acolo, la pârcălabii de Soroca ..., ca să se așaze pricina aceasta cum s-o cădea cu dretpate (a. 1741). IORGA, S.D. VI, p. 223, DEX^{1,2}, (ca și DLRM) NȘDU îl consideră cu etimologie necunoscută. Regiunea în care apare cuvântul (Moldova) ne duce spre ucr. zabyarátz (v. I. Robciuc, LR XVII, 1968, nr. 1, p. 65), care are, printre altele și sensul din română (SUM III, s.v. 3ș).

Pentru multe cuvinte indică două sau trei etimoane. Fără îndoială, etimologia multiplă este o realitate și, prin urmare, trebuie adesea să avem în vedere posibilitatea de a admite mai

multe origini pentru un singur cuvânt. Lucrurile se complică însă atunci când mai multe limbi prezintă fapte similare, criteriile pur lingvistice devenind inefficiente în precizarea originii unui termen. Dar nici în asemenea cazuri nu trebuie să disperăm. În rândurile următoare vom releva câteva situații în care se poate vedea mai clar originea unei singure surse dovadă că, dacă acordăm atenția cuvenită faptelor, se poate ajunge la o cunoaștere adecvată a etimologiei multor cuvinte românești.

Borș s.n. - Din rus. ucr. boršč. Etimologia dublă a fost propusă anterior de DA, DLRM, CDER 1036, SDEM și TDRG² (numai Cihac II, p. 23, trimite în plus, fără a se opri asupra dificultăților fonetice, și la pol. barszcz, ceh. baršt, bršt'). În realitate rom. borș provine exclusiv din ucraineană; se explică mai bine din ucr. dial. borš, cu același sens (v. I.Robciuc, SCL XXXIV, 1983, nr.1, p. 62), decât din forma acceptată de limba literară (Scriban, s.v.). Același cuvânt ucrainean stă la baza rus. boršč "ciorbă" (Preobraženskij, s.v.; KESRJ, s.v.).

Cepeleág, -ă adj. - Din ucr., rus. šepeljavyj. DLRM și NșDU trimit la aceleași surse. Rom. cepeleág, este însă exclusiv un produs al influenței ucrainene: prin hipercorectitudine în loc de šepeleag, iar acesta din šepeleáv (< ucr. šepeljavyj „idem“, SUM XI, s.v.), orientat după suf. -eag (DA; Vascenco, Elem., p. 404; Mazilu, Contr., p. 57-58; SDEM). Părerea că rom. cepeleág s-ar explica și prin rusă nu ține seama de criteriul geografic. În limba română termenul circulă în regiuni în care influența ucraineană este destul de intensă (v. ALR II/I, h.33) și unde a pătruns, probabil, pe cale orală.

Cernúșcă s.f. - Din ucr., rus. černúška (ca și în DLRM și NșDU). Mai probabil este ca în română să provină numai din ucraineană (ucr. černúška „plantele Nigella arvensis și Nigella sativa“, v. Makowiecki, SB, p. 242), nu și din rusă. Originea ucraineană a cuvântului românesc este admisă și SDEM.

Cóbză s.f. - Din ucr., rus., pol. kobza. Aceeași explicație a fost propusă în DLRM. Având în vedere însă caracterul popular al împrumutului, trimiterea la rusă și polonă nu se justifică. Se explică deci, fără dificultăți, din ucr. kóbza „idem“ (v. și șDU, SDEM). De altfel, în polonă cuvântul în discuție este, după Siawski (II, s.v.), de origine ucraineană, iar în rusă e localizat, după Dal' (II, s.v.), în sudul țării.

Cociórvă (var. cociórbă) s.f. - Din rus. kočerga, ucr. kočerha. Aceeași etimologie în DLRM și NșDU; DA și TDRG² adaugă în plus pol. koczarga. Considerente de ordin fonetic și geografic (v. ALR. SN, vol. IV, h. 1059) ne deteremină să admitem numai influența limbii ucrainene în cazul lui cociórvă. Cf. ucr. kočérha (Želechovský I, s.v.), dial. kočárha „idem“ (LAZO, vol. I, h. 26). Originea ucraineană a cuvântului românesc este acceptată de CADE, Scriban; Mihăilă, Contr., p. 46 și SDEM.

Conovăț s.n. - Din rus., ucr. konovjaž. DLRM, TDRG² și NșDU trimit la aceeași etimologie (rus., ucr. konovjaž). Suficient numai ucr. konovjaž „idem“ (v. și DA, CADE, CDER 2342).

Corét s.n. - Din ucr. korec, pol. korzec (ca și în alte dicționare: TDRG^{1,2}, DLRM, NșDU). După părerea noastră, nu este nevoie să se recurgă la o dublă etimologie. Repartizarea teritorială (ALR SN, vol. IV, h. 1027) și aspectul fonetic al cuvântului românesc indică o origine

ucraineană certă: ucr. koréc (Hrinčenko II, s.v.; SUM IV, s.v.), dial. koréc „idem“ (I. Robciuc, Studii de slavistică, I, 1969, p. 243). Originea ucraineană a rom. coréț este admisă și în DA, CADE, CDER 2416.

Drăniță s.f. - Din rus. dranica, ucr. dranycja. Aceeași etimologie în DLRM, SDEM și NșDU. Mai probabil este ca în română să provină numai din ucr. dranýcja (SUM II, s.v.). În sprijinul originii ucrainene poate fi invocat un argument care nu poate fi trecut cu vederea. Este vorba de faptul că rom. drăniță circulă în Moldova, Bucovina și Maramureș (v. ALR II/I, h. 229), regiuni apropiate de zona de contact dintre graiurile românești cu cele ucrainene. Proveniența ucraineană a cuvântului românesc este admisă și în CADE. Există însă și părerea că termenul ar fi putut ajunge în română numai prin rus. dranica (șDU) sau prin rus. pol. dranica (TDRG^{1,2}).

Orcic s.n. - Din ucr. orčyk. Cf. pol. orzyk (ca și în Scriban, DLRM, DLR, NșDU). Suficient numai ucr. órčyk „idem“ (CADE; Pătruț, Contr. p. 71; SDEM) care este răspândit în zona majorității împrumuturilor ucrainene (ALR SN, vol. II, h. 347; ALRM SN, vol. I, h. 230).

Píhotă s.f. (var. píotă) - Din pol. piechota, ucr. pichota, rus. pechota (ca și în NșDU). Reproduce, evident, forma ucraineană identică (ucr. pichóta „idem“, v. SUM VI, s.v.), nu și pe cea polonă (piechota) sau rusească (pechóta).

Plită s.f. Este rezolvat în spiritul etimologiei multiple. După părerea noastră, acest termen a fost împrumutat exclusiv din ucr. plýta cu același sens (Hrinčenko III, s.v.), iar după DEX^{1,2}, DLR și din rus. plitá, ceh plita (inexistent în dicționare).

Povídlă s.f. - Din ucr. povydlo, pol. powidla. Aceeași soluție etimologică în DLRM. Dar nouă ni se pare că nu este nevoie să se recurgă la o dublă etimologie. Având în vedere repartizarea teritorială în românește (v. ALR SN, vol. IV, h. 1082) trebuie să pornim, pentru explicarea acestui cuvânt, numai de la ucr. povýdlo „idem“ (v. și DLR, NșDU). Părerea că în română ar proveni din pol. powidla, ceh. povidla (Cihac II p. 284, TDRG^{1,2}) este puțin probabilă.

Rospíscă s.f. - Din rus. raspiska, ucr. rozpyska. Suficient numai ucr. rozpýska „idem“ (SUM VIII, s.v.), care se potrivește mai bine din punct de vedere fonetic.

Tovărăș s.m. - Din ucr. tovaryš, rus. tovarišč, Tot astfel îl explică pe tovarăș DLRM, SDEM, DLR și NșDU, iar CDER 8847 trimite în plus și la sl. tovarišti, cr. tovariš, sln. tovaruš, pol. towarzysz. După părerea noastră, etimonul aparține limbii ucrainene (ucr. továryš „idem“, v. SSUM II, s.v.; SUM X, s.v.) și a intrat în românește încă de pe vremea când româna nu avea relații lingvistice directe cu rusa (1670, cf. TDRG^{1,2}). În sprijinul originii ucrainene a acestui cuvânt se mai poate invoca și un alt argument, care nu poate fi trecut cu vederea: ucr. továryš nu prezintă dificultăți de ordin fonetic.

În unele cazuri nu se respectă principiul etimologiei directe, singurul valabil în cercetarea etimologică modernă, deoarece pune în lumină raporturile reale dintre limbi. Astfel, unele cuvinte socotite de proveniență germană sau polonă în dacoromână, nu se pot explica, din considerente fonetice, morfologice și chiar semantice, decât printr-o sursă ucraineană imediată.

De exemplu:

Cartóflă s.f. este înregistrat în DEX^{1,2} ca o simplă variantă a lui cartóf. La etimologie se indică „ - Din germ. Kartoffel“. Aceeași soluție etimologică este admisă și în TDRG^{1,2}, DA,

DLRM, CDER 1492, SDEM. Dar etimonul german, valabil pentru cartóf, nu poate explica varianta morfologică (feminină) cartóflă. Nici formarea ei în interiorul limbii române nu poate fi admisă. După toate probabilitățile, rom. cartóflă a venit pe altă cale, și anume din ucr. kartóflja (Želechovský I s.v.; Makowiecki, SB, p. 350) variantă regională a lui kartóplja „idem“ (SUM IV, s.v.); pentru modelul acestei încadrări la feminine slave a împrumuturilor germane cu finala -el, cf. ucr. káhla, pol. kachla < germ. Kachel; ucr. šuflja, pol. szufla < germ. Schaufel ș.a. Faptul că rom. cartóflă este răspândit pe o arie îngustă a teritoriului dacoromân, anume în nordul țării (după atestările din DA), pledează și el în favoarea acestei explicații.

șleáhtă s.f. - Din pol. szlachta (ca și în alte dicționare: Cihacv II, p. 390, TDRG^{1,2}, CADE, DLRM, CDER 7883 și NșDU). Dar etimonul propus nu explică suficient aspectul fonetic al cuvântului românesc. În realitate, el provine, în sensul 2ș, din ucr. šljachta „idem“ (SSUM II, s.v.; SUM XI, s.v.) sensul 1ș, secundar, s-a dezvoltat, după toate probabilitățile, pe teren românesc din sensul 2ș.

În ceea ce privește principiul etimologiei directe, cuvintele românești nu au fost totdeauna raportate la variantele regionale ale cuvintelor propuse ca etimoane (acestea din urmă neexplicând în mod satisfăcător forma cuvintelor din română). De exemplu:

Barabúlă s.f. este explicat din ucr. barabólja (v. și șDU, Scriban, DLRM, SDEM < NșDU), de care totuși se deosebește în ceea ce privește forma. Reproduce, evident, ucr. dial. barabúl(j) a „idem“, atestat, cu aceeași formă ca a cuvântului românesc, în unele graiuri de pe teritoriul României (cf. I. Robciuc, Studii de slavistică, vol. II, 1971, p. 279) și al Ucrainei (cf. Makowiecki, SB, p. 50; Materialy I, p. 8; ESUMI, s.v. barabólja).

Stolér s.m. se explică mai bine din varianta regională stoljer cu [a] trecut [e] după consoană palatală (cf. răspunsul ucr. stoljer înregistrat pe h. 551 a ALR SN, vol. II, pct. 336, Brodina) decât din cea literară indicată și de CADE, DLRM, SDEM, DLR, NșDU). Varianta regională explică direct aspectul fonetic al cuvântului românesc, cealaltă fiind tot atât de indirectă ca și etimonul german față de cel ucrainean pentru rom. cartóflă.

Importantă pentru studierea cuvintelor de origine ucraineană din nordul Moldovei este notarea răspunsurilor din localitatea cu populație ucraineană Brodina, pct. 366, în volumele în care se publică materialul cules de E. Petrovici. În felul acesta cercetătorul are posibilitatea să raporteze împrumuturile și la graiurile din care ele au fost nemijlocit împrumutate, trimiterea lor la termenii corespunzători din limba literară nefiind totdeauna edificatoare.

În privința variantelor care nu s-au născut în interiorul limbii române s-au comis unele erori. Astfel, jálobă, fiind tratat ca o simplă variantă fonetică a lui jálbă (<sl. žalība; cf. bg. žalba), se creează impresia că s-a născut din acesta, pe teren românesc, când în realitate provine din ucr. žaloba „idem“ (Hrinčenko I, s.v.), eventual, și din pol. žaloba „idem“ (SJP XI, s.v.). Părerea că termenul românesc (atestat în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cf. DA, s.v., jálbă) ar proveni (și) din rus. žaloba (TDRG^{1,2}, DA, CADE, Scriban, Semčynskyj, LZ, p. 88; Mihăilă, Împr., p. 143) este puțin probabilă, deoarece până în secolul al XVIII-lea nu se poate vorbi despre existența unor raporturi nemijlocite între poporul român și cel rus.

De asemenea, este incorect să-l considerăm pe cartóflă (v. mai sus) o simplă variantă a lui cartóf (în acest fel admitem că și cartóflă provine tot din germ. Kartoffel, ceea ce nu corespunde cu realitatea). Felul în care au fost tratate în DEX^{1,2} aceste variante etimologice creează confuzii și nedumeriri.

Uneori s-au făcut greșeli și în domeniul formării cuvintelor cu sufixe. Astfel, nu lipsesc cazurile când unele cuvinte, împrumutate din limba ucraineană, au fost considerate derivate românești. De exemplu:

Huțulca s.f. art. Se pare că este un cuvânt relativ recent, din moment ce, în afară de DEX^{1,2} și NșDU, nici un alt dicționar nu-l înregistrează. La etimologie, în DEX^{1,2} ca și în NșDU, se indică: „-huțul + suf. -că“. Dar această explicație ni se pare puțin probabilă. Sensul cuvântului românesc ne face să-l explicăm mai degrabă din ucr. hucúlka „dans al huțulilor“ (SUM II, s.v.), atestat prima dată în 1794, cf. Bukowina in Wort und Bild, Vienna, 1899, p.370. Popíncă s.f. (bot.) Pholiota mutabilis și Pluteus cervinus este considerat în DEX^{1,2} (ca și în DLR, NșDU) un derivat de la pop¹+ suf. -incă. Dar explicația pe teren românesc nu se poate susține din motive semantice. Propunem, deci, ca etimon ucr. podpinka, care corespunde atât semantic, cât și fonetic (Makowiecki, SB, p.11). Etimologia aceasta fusese dată încă de Scriban (s.v. popenchi) și nu înțelegem pentru ce nu a fost acceptată (v. și I. Robciuc, SCL XXXIV, 1983, nr. 1, p. 63).

Cele două exemple discutate mai sus nu epuizează formațiile românești foarte asemănătoare sau chiar identice cu cele ucrainene. În aceeași situație sunt: banduríst, ciubotár, cobzár, hornár, orândár; benchetuí, brăcuí, pudruí etc. S-ar putea ca nu în toate cazurile să avem a face cu împrumuturi. Dispunând de același cuvânt-bază și de același formativ, limba română a putut crea derivate identice cu cele ucrainene, total independente de acestea. Dar trebuie recunoscut că procesul de creație s-a ivit mai întâi în ucraineană și nu se poate spune că acest lucru n-a ajutat cu nimic la apariția unor termeni de felul celor amintite mai sus. Oricum, pentru a ajunge la concluzii valabile, conforme cu realitatea lingvistică, trebuie să separăm cu mare grijă cuvintele împrumutate de cuvintele formate pe teren românesc. Ea presupune cunoașterea aprofundată a celor două limbi, mai ales în plan istoric și dialectal. Numai în felul acesta cercetătorul va fi ferit să atribuie în mod greșit un cuvânt altei limbi decât aceleia căreia îi aparține în realitate.

Unele dintre etimoanele ucrainene date de autorii DEX^{1,2} trebuie rectificate în sensul că, fiind în esență exacte, trebuie raportate la formele ucrainene corecte. De exemplu:

Dútcă s.f. Forma dúdok, propusă ca etimologie, trebuie corectată în dúdka (v. ESUM II, s.v. dúda).

Mántus s.m., explicat din méntus, trebuie raportat la varianta mýntus (ESUM III, s.v. myń).

Muruí vb. IV. Forma ucraineană corectă cu care se compară este muruváty (v. Hrinčenko II, s.v.), nu murovati, cum este dat în DEX^{1,2}.

Rostopáscă s.f. (bot.) Chelidonium majus. Se explică mai bine din ucr. rostópaška „idem“ (Hrinčenko IV, s.v. rostópaš), decât din rostopast'.

În sfârșit, era necesar ca DEX^{1,2} să fi dat traducerea etimonului, atunci când acesta nu coincide semantic cu termenul românesc corespunzător. Uneori s-a și procedat în acest fel (v. bezmécic, hoášcă, mincióg, ripeág etc.). Din păcate, în multe cazuri, asemenea indicații necesare lipsesc. De aceea, cuvintele cum sunt hrúbă, ródină, standoálă, și altele, care au suferit o evoluție semantică pe teren românesc, nu sunt pe deplin înțelese.

Am discutat în capitolul de față, unele aspecte ale studierii cuvintelor de origine ucraineană din dacoromână, folosind ca punct de plecare etimologiile cuprinse în DEX^{1,2}. Se poate spune că în DEX^{1,2} au fost corectate unele etimologii pe care le dădeau dicționarele anterioare, încercându-se punerea lor de acord cu rezultatele cercetărilor mai noi în acest domeniu. Dar cu tot efortul autorilor de dicționare de a distinge, cât mai precis cu putință, sursele ucrainene concrete, oglindirea elementului ucrainean al limbii române este numai parțial veridică. La aceasta a contribuit și faptul că nu au fost precizate în prealabil unele chestiuni de principiu pe care am încercat să le discutăm în rândurile de mai sus.

Tratatele de istorie a limbii române (literare)

Unele aspecte ale raporturilor dintre limba română și limba ucraineană pot fi întâlnite în lucrările de istorie a limbii române pe care le datorăm lui O. Densușianu, Al. Rosetti și G. Ivănescu.

În cea mai veche contribuție consacrată evoluției limbii române până în secolul al XVI-lea (Istoria limbii române, versiune românească, vol. I-II, București, 1961 de O. Densușianu) influența limbii ucrainene asupra dacoromânei este reprezentată numai prin câteva cuvinte: holos, hremity, ljubošč, šyrynka, tovtišaty, žechuvaty ș.a. Din păcate, autorul confundă, uneori, elementul ucrainean cu cel polonez, considerând drept poloneze unele cuvinte provenite din ucraineană: hrișcă, lan, tencui(ală) (Densușianu, ILR, I, p. 246), grivnă, lotru (Densușianu, op. cit., II, p. 324 și 326).

Numărul termenilor de origine ucraineană este extrem de scăzut și la Al. Rosetti Istoria limbii române. I. De la origini până în secolul al XIX-lea. Ediție definitivă, București, 1986. Elementul ucrainean în această lucrare se reduce la cuvintele: bortă, caterincă, hără, hlibă; sunt și cazuri când ucraineana este implicată în originea unor termeni cu etimologie multiplă: Bahna (Rosetti, ILR, p. 301).

Influența ucraineană apare însă sub un aspect cu totul diferit în Istoria limbii române (Iași, 1980) de G. Ivănescu, care îi consacră un paragraf special (p. 437-440). Autorul datează începuturile influenței ucrainene asupra limbii române în secolul al X-lea - începutul secolului al XI-lea și aduce exemple de ucrainisme din cele mai diverse domenii semantice. Dintre numeroasele exemple citate de G. Ivănescu (ILR, p. 438-440), alegem câteva toponime și cuvinte: Putna, Voroneț, Tecuci; vatman, holoată, toloacă, hlibă (hulubă), clit, coropcă, balie, balercă, ozor (uzor), boroană, hreapcă, hrișcă, buhai, hulub, borș, bujeniță, halușcă, hrib, râșcov, ciobotă, stoler, cobzar, scripcă, plisă, bahnă, rostopască, sfașcă, burlac, medeleian ș.a. Așa cum se poate observa, materialul lexical prezentat mai sus reflectă, în mare, o apropiere de adevărata

stare de lucruri. Influența ucraineană s-a manifestat, ca și cea slavă veche, în domenii foarte variate. De aceea principalul reproș ce poate fi adus primelor două Istории ale limbii române este de a nu fi acordat importanța cuvenită elementului ucrainean. După părerea noastră, probleme raporturilor lingvistice româno-ucrainene (de altfel, reciproce) constituie un capitol bine determinat și important al istoriei limbii române, care nu trebuie neglijată și subapreciată.

Observații asupra împrumuturilor ucrainene se fac, de asemenea, în Istoria limbii române literare, vol. I, De la origini până la începutul secolului al XIX-lea (Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1971) de Al. Rosetti, B. Cazacu și Liviu Onu, cu prilejul analizei limbii (și stilului) unor scriitori (Dosoftei, Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir ș.a.) sau opere literare, precum și în Istoria limbii române literare (Editura Academiei Române, București, 1977) de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție (coordonator), Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu. Autorii celei de-a doua Istории se ocupă de epoca veche (1532-1780). În cele două capitole de lexic (p. 175-208; p. 377-420) cuvintele sunt clasificate pe câmpuri semantice, deci după realitățile la care se referă. Elementul ucrainean ne întâmpină în majoritatea sferelor semantice: omăt, vorovi, prostire, calic, slut, hâtru, bahnâ, lască, cahă, horn, sâlță (silță), coibotă, kuhne, holercă (horilcă), mamcă (mancă), iarmaroc, orândă ș.a. Tot din ucraineană, în mod cert, sunt și cuvintele aptică, aptecar (apticar), holm, horcită, mojic (mujic) ș.a., pe care Gheție și col. ILRL le explică prin rusă.

Se poate conchide, așadar, că cercetarea elementelor lexicale de origine ucraineană din limba română a înregistrat, în timp, un progres vizibil. La sfârșitul secolului trecut – începutul secolului nostru cercetătorii nu făceau o distincție precisă între elementele slave meridionale, răsăritene și apusene ale limbii române (v. Fr. Miklosich, A. de Cihac ș.a.). Numai treptat și destul de târziu au fost separate între ele limbile slave din care româna a împrumutat cuvinte. Dar trebuie subliniat că delimitarea nu a fost aproape niciodată consecventă și cuprinzătoare. În ceea ce privește elementul ucrainean al limbii române, acesta a fost studiat mai mult sau mai puțin diferențiat, îndeosebi față de cel rusesc și polonez. În capitolul următor vom formula și ilustra o serie de criterii lingvistice și extralingvistice, menite să contribuie la stabilirea etimologiilor ucrainene.

Maria Lațchici

Lect. univ. dr.

Universitatea din București, România

marialatchici@yahoo.com

RENAȘTEREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN LIMBA CROATĂ MATERNĂ

Carașovenii mai sunt cunoscuți și sub numele de *croaii carașoveni*, în special în Croația, deoarece un număr însemnat dintre aceștia s-au declarat croai, așa cum reiese și din recensământul populației din anii 1992, 2001 și 2011. Totuși, în majoritatea lucrărilor dinaintea formării statului croat modern, adică anul 1991, când Croația și-a proclamat independența, ei erau cunoscuți sub numele de *carașoveni*. Tot sub numele de *carașoveni* apar și în lucrări de dialectologie din secolul al XX-lea și primul deceniu al acestui secol. În acest sens considerăm corectă și potrivită folosirea numelui de *carașoveni*, așa cum ei înșiși se numesc.

Pe lângă *carașoveni*, despre care se presupune că ar fi una din cele mai vechi diaspore croate, minoritatea croată din România mai este formată din Šokci-štokavci, štokavieni, Pokupci și Turopoljci-kajkavieni și Brinjaci-čakavieni⁸².

Numărul actual al *carașovenilor* vehiculat în diferite documente este între 5000 și 7000 de persoane, dar și această minoritate este, din punct de vedere numeric, în continuă scădere. Dacă la aceasta adăugăm și plecările tot mai dese în străinătate, mai ales în Austria, atunci într-un viitor nu prea îndepărtat se pot adeveri cu ușurință „avertismentele” preoților la fiecare sfârșit de an, atunci când bisericile locale fac bilanțul celor născuți și al celor trecuți la cele veșnice. Numărul acestei *mărunte populații* este în continuă scădere, iar particularitățile lingvistice și etnologice care o distingueau de restul populațiilor din Banat dispar încet și ireversibil odată cu bătrânii satului.

Conform datelor recensământului național din 2002, populația de etnie croată din România număra 6.807 persoane, dintre care 6304 persoane au declarat că limba lor maternă este limba croată. Restul de 503 de respondenți au declarat că au altă limbă maternă decât cea croată (maghiară, germană etc.). Persoanele aparținând minorității croate din România sunt reprezentate la nivel politic (parlamentar și local) de Uniunea Croaților din România (UCR), având două organizații comunale și o organizație teritorială. Din cauza neînțelegerilor din cadrul UCR, în anul 1998 a fost înființată o altă organizație, sub numele de Uniunea Democrată a Croaților din România, cu sediul la Clocotici.

Conform recensământului efectuat în anul 2011, în luna octombrie, în prezent, în județul Caraș-Severin trăiesc 5.162 de croai. La Carașova, din 3.071 de locuitori 2.404 s-au declarat ca fiind croai, iar comuna Lupac are 2.333 de croai.

⁸² Sanja Vulić, „Osvrt na karaševske govore”, în *Tjedan Hrvata iz Rumunjske*, Hrvatska Matica iseljenika, Zagreb, 1994, pp. 19-23.

Carașovenii locuiesc în șapte sate în apropiere de Reșița, în județul Caraș-Severin. Este o zonă deluroasă, cu pământ zgârcit, dar cu păduri și livezi de pomi pentru care odinioară carașovenii erau foarte cunoscuți.

Localitatea Carașova este privită de Uniunea Croaților din România ca fiind centrul cultural al comunității croaților din România. În această localitate funcționează Liceul bilingv româno-croat, în cadrul căruia procesul educativ se desfășoară parțial în limba croată, majoritatea obiectelor de studiu fiind predate în limba română. Alte localități unde carașovenii din România trăiesc compact sunt Clocotici, Lupac, Iabalcea, Nermet, Rafnic, Vodnic. Există un organ de presă bilingv croato-român (însoțit de un supliment) a cărui tipărire este asigurată cu fonduri de la bugetul de stat al României: *Hrvatska Grančica* și *Supliment Hrvatska Grančica*. Publicația este tipărită de Uniunea Croaților din România, cu ajutorul sprijinului financiar al Departamentului pentru Relații Interetnice.

În afară de carașoveni, în România trăiește încă o comunitate de croați, în apropiere de Timișoara, în județul Timiș. Este vorba de așa-numiții *Šokci* și *Pokupci-Turopoljci*. Šokci au sosit în secolul al XVII-lea din Slavonia de Est și s-au stabilit în zonele de est și de nord ale județului Timiș, în special la Recaș.

Spre deosebire de carașoveni, croații din județul Timiș, trăiesc în localități multietnice împreună cu români, nemți, unguri, sârbi ș.a. Croații sunt astăzi în minoritate în aceste localități, majoritatea migrând către orașele mai mari, înainte de toate la Timișoara, iar în privința limbii materne, aceasta este vorbită, din păcate, doar de persoanele în vârstă.

Tumultuosul secol XX aduce carașovenilor numeroase și importante schimbări social - politice, precum și modificări în ceea ce privește numărul lor. Regimul comunist de după cel de al doilea război mondial implementează treptat „colectivizarea” mănăstirii câmpii din vestul României și creează gospodăriile de stat și CAP-urile. Agricultorii din Recaș, Checea și Cenei li se iau pământurile, și, practic, peste noapte, din moșieri bogați devin argați și simpli muncitori în gospodăriile de stat.

Aceste schimbări sociale drastice au provocat migrația acestei populații, plecări masive, mai ales ale tinerilor, în centre urbane, precum și un accentuat proces de deznaționalizare. Rezultatul a fost scăderea masivă a numărului acestei populații, ceea ce i-a pus în pericol supraviețuirea.

La Recaș situația este la fel de gravă, aici însă aproximativ 150 de persoane de vârstă mijlocie și în etate încă mai vorbesc în familie limba maternă. În școlile din localitățile amintite, din păcate, limba maternă nu se mai învață deoarece nu mai sunt elevi. La Recaș, însă, există câțiva tineri care mai vorbesc limba maternă, și un mic număr de elevi ai căror părinți și-au manifestat interesul pentru ca copiii lor să învețe din nou limba strămoșilor. Părerile cercetătorilor sunt contradictorii în ceea ce privește originea carașovenilor. În secolul al XIX-lea majoritatea cercetătorilor consideră că ei sunt de origine bulgară (F. Czoerning, Géza Czirbusz, Franz Miklosich, Josef Dobrovsky (care îi consideră pe carașoveni bulgari, însă este rezervat în privința graiului carașovean); chiar și în a doua jumătate a secolului XX unii cercetători bulgari

precum Karol Telbizov, Marija Vekova-Telbizova, Todor Balkanski îi consideră pe carașoveni ca fiind de origine bulgară.

Lingvistul de origine carașoveană Mihai N. Radan a sintetizat în lucrarea intitulată *Graiurile carașovene azi. Fonetica și fonologia*, teoriile privind originea carașovenilor și a graiurilor lor: „Descendenți ai primilor slavi care au populat Dacia (I. Popović, Mihai Radan, Jovan Erdeljanović); De origine croată (Petar Vlašić, Stjepan Krpan); Un amestec slavo-român cu penetrație albaneză (Traian Simu, Geza Czirbusz) sau un amestec româno-sârb (Mile Tomici); Un amestec heterogen de popoare balcanice, cu trăsături specifice bine conturate (Victor Tufescu); Un grup etnic aparte (P. Sârcu); Cehi de origine (S. Batzaria); De origine sârbo-croată (S. Trojanović, J. Sržić, E. Fermendžin); Albanezi (Jeno Szentklaray)“⁸³.

Carașoveanul de rând nu și-a prea bătut capul cu aceste aspecte. Erau conștienți că sunt diferiți de alte minorități din Banat. Majoritatea dintre ei s-au considerat pur și simplu *carașoveni*, iar limba pe care o vorbesc carașoveană⁸⁴.

O lucrare interesantă și prețioasă sub aspect istoric este cu siguranță teza de doctorat a Castiliei Manea-Grgin, intitulată *Društveni razvoj rumunjskih Hrvata-Karaševaca u 17. i 18. stoljeću*, susținută la Zagreb în 2004, lucrare pe care de altfel o cităm aici. Autoarea este de origine română, de profesie istoric, care trăiește și își desfășoară activitatea în Croația, la Zagreb, la Institutul *Ivo Pilar*. Lucrarea menționată prezintă importanță cu precădere din punct de vedere al istoriei carașovenilor. În afară de aspectele privind dezvoltarea socială a carașovenilor în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, în lucrare sunt reunite probabil pentru prima dată cele mai relevante date și documente istorice referitoare la carașoveni pe care autoarea le-a putut găsi până în momentul redactării lucrării. Vom prezenta mai jos concluziile la care a ajuns Castilia Manea-Grgin, precum și rezultatele anchetei pe care aceasta a făcut-o în anul 1998 în satele carașovene, anchetă care viza conștiința carașovenilor privind propria origine: „Nedumeririle croaților carașoveni despre propria origine a fost demonstrată de ancheta efectuată în satele carașovene în anul 1998. Au participat șase bărbați în etate (peste șaptezeci de ani), care, la întrebarea privind regiunea din care au venit strămoșii lor în actuala lor patrie au dat șase răspunsuri diferite: Kosovo, Albania, Croația – Dalmația, Bosnia și Herțegovina – Kreševo, Macedonia, combinând două sau trei din regiunile menționate. Unii dintre respondenți au evidențiat chiar și faptul că nu au putut găsi în cărți (NB: este vorba de fapt de documente) nimic despre originea lor sau că nimeni nu știe cu exactitate de unde au venit strămoșii lor. Respondenții nu au avut, desigur, aceeași părere nici în privința altui aspect, respectiv despre perioada venirii strămoșilor lor în actuala zonă din Banat; dacă a fost înainte de stăpânirea otomană, în timpul otomanilor sau într-o altă perioadă“⁸⁵.

Concluzia la care a ajuns Castilia Manea-Grgin este că “teza conform căreia carașovenii ar fi la origine sud-slavo – români este cea mai probabilă, iar carașovenii s-au format în sens etnic cu etnonimul actual în actuala lor regiune. Carașovenii au început să se alăture corpusului

⁸³ *Ibidem*, p. 61.

⁸⁴ Vezi și Ivan Birta, *Karaševci*, p.16.

⁸⁵ Castilia Manea-Grgin, *Povijest karaševskih Hrvata u rumunjskom Banatu (16.-18. stoljeće)*, FF Press, Zagreb, 2012., p. 92.

național croat la începutul secolului al XX-lea, când încă era în desfășurare procesul de integrare al națiunii croate moderne”⁸⁶.

„În zilele noastre majoritatea istoricilor consideră că apartenența la o comunitate etnică nu este determinată nici de origine, și nici de limbă, ci de acceptarea culturii comunității respective, ceea ce include tradiția (mitul) privind originea comună și elementele de port, respectiv aspectul exterior. Pentru constituirea unei națiuni nu este nevoie nici de un stat, nici de o limbă comună, de o cultură comună sau de apartenență la aceeași religie, ci doar de sentimentul membrilor națiunii că participă împreună la trecutul comun (istorie) care se învață și se asimilează la școală, acasă, prin mass media, în instituțiile religioase și în alte locuri”⁸⁷.

Referitor la carașoveni, ni se pare potrivit ca, asemenea lingvistului croat Sanja Vulić și istoricului Castilia Manea-Grgin, să evidențiem, o dată mai mult, „argumentul fundamental al libertății fiecărui individ și grup etnic de a fi parte a unui popor, respectiv a unei națiuni, dacă simte acest lucru”⁸⁸. În opinia noastră, din cele prezentate mai sus, reiese năzuința carașovenilor de a se alătura etnic și cultural „națiunii croate, încă de la începutul secolului al XX-lea, într-un moment în care națiunea croată se afla, ea însăși, într-un amplu proces integrativ”⁸⁹.

Anul 1989 îi găsește pe carașoveni gravitând existențial în jurul orașelor Reșița și Timișoara. După 1990 uzinele din Reșița, la care munea majoritatea populației masculine din satele carașovenești, încep să își închidă porțile iar carașovenii încep să plece masiv spre Vest. Atunci începe exodul, în prima fază către Croația, unde vor rămâne aproximativ două decenii, după care vor migra mai departe, către Austria și Germania.

Deși situația numerică a populației se înrăutățește în această perioadă, viața culturală înregistrează o traiectorie ascendentă în ultimele două decenii. Câteve elemente care au stat la baza acestei renașteri: plecarea tinerilor la studii în Croația, care mai târziu au devenit viitori profesori de limba croată, manualele școlare aduse din Croația, cursurile de formare pentru profesori, organizate de o agenție guvernamentală din Croația specializată în perfecționarea cadrului didactic care predă pentru diaspora croată, taberele de educație și școlile de vară pentru elevi și tineri.

Așa cum s-a menționat, în anul 1991, la invitația guvernului croat, pleacă primii tineri care vor studia la Zagreb, ca bursieri ai statului croat. În felul acesta a început pregătirea primei serii de viitori dascăli care mai târziu vor contribui la conservarea limbii, deschiderea de școli în limba maternă, într-un cuvânt la o animare a vieții culturale în limba maternă.

După finalizarea studiilor majoritatea tinerilor absolvenți de limba croată și alte profile umaniste s-au întors în locurile natale și și-au început activitatea în unitățile de învățământ din aceste localități. De asemenea, unii dintre acești absolvenți activează la Uniunea Croaților din Carașova, la diferite secții: la departamentul de presă și televiziune, folclor și alte secții ale

⁸⁶ Vezi și Ivan Birta, *Karaševci (Narodne umotvorine sa etnološkim osvrtom)*, S.C. „Romcart” S.A., București, 1993 p. 320.

⁸⁷ Vezi și Neven Budak, „Etničnost i povijest”, în *Etničnost i povijest*, Emil Heršak (ur.), IMIN, HSD, Jesenski i Turk, Zagreb, 1999, pp. 11-24; Castilia Manea-Grgin, *op.cit.*, pp. 92-93.

⁸⁸ Sanja Vulić, *op.cit.*, pp. 19-23; Castilia Manea-Grgin, *op.cit.*, p. 93.

⁸⁹ Castilia Manea-Grgin, *Povijest karaševskih Hrvata u rumunjskom Banatu (16.-18. stoljeće)*, FF Press, Zagreb, 2012., p. 93.

acestei organizații. Deputatul croat actual în Parlamentul României, domnul Slobodan Giureci Ghera, este și el absolvent al Universității din Zagreb.

Tot în primii ani după Revoluția din 1989, în 1994, la Zagreb, s-a organizat o săptămână dedicată în exclusivitate croaților din România. Au participat în jur de 150 de etnici croați din România.

Anul 1995 a fost foarte important pentru învățământul în limba maternă croată, este înființat la Carașova *Liceul bilingv româno-croat*. Meritul deschiderii acestei importante instituții de învățământ pentru comunitate îi revine fostului deputat, dl. Mihai Radan. Înainte de 1990, limba maternă se studia 2 ore pe săptămână manualele fiind o compilație de lecții în croată, cu caractere latine și lecții în sârbă, cu caractere chirilice. Interesul elevilor de atunci era destul de slab înspre mediu, iar studierea *limbii materne în școli era (doar) pe linia de supraviețuire*.

După anul 1990, sosesc primele manuale școlare din Republica Croația.

Pentru profesorii de atunci din aceste școli (cu studii la Timișoara, de limbă sârbocroată) a fost destul de greu, o provocare sui generis. Pentru a face față materialului didactic adus din Croația, Ministerul Educației din Croația organizează în fiecare an seminare, cursuri de formare pentru profesorii și învățătorii care predau croata ca limbă maternă în afara granițelor țării.

Începând cu anul 1994 aceste seminare de formare și perfecționare sunt frecventate în fiecare an de profesorii și învățătorii minorității croate. Astfel timp de două săptămâni în orașe precum Dubrovnik, Split, Rijeka, Pola, Zagreb, aceștia frecventează cursuri de limba și literatura croată, civilizație, istorie, dansuri tradiționale, artă etc.

Paralel, tot pe parcursul verii se organizează tabere și cursuri pentru elevii croați din diaspora croată, cu un program bine definit. Pe lângă jocurile și excursiile organizate în locuri cu încărcătură istorică și culturală deosebită, dimineța elevii frecventează cursuri de limbă și literatură, istorie, civilizație, artă teatrală, cercuri literare și artistice.

Toate aceste activități, pentru elevi și profesori, au contribuit la începutul renașterii învățământului în limba croată maternă începând cu ultimul deceniu al secolului trecut și începutul secolului XXI. Începând cu anul 1997 în localitățile cu populație croată se întorc și încep să predea tinerii profesorii formați la Zagreb. Elevii au devenit tot mai motivați de studiul și perfecționarea limbii materne, atât în varianta ei literară cât și în dialectul local. Renasc ansamblurile folclorice existente și se înființează ansambluri culturale noi. Plecărilor și schimburile culturale cu Croația devin tot mai frecvente. De fapt, perioada dintre anii 1995 – 2010 poate fi denumită perioada de aur pentru educația și cultura în limba maternă. Cu sprijinul Ministerul Educației din România au fost elaborate de profesorii locali și tipărite și manuale pentru elevii de etnie croată. Au fost, de asemenea, traduse în limba croată manualele de matematică, istorie, geografie.

Un rol important îl are și publicația în limba croată *Hrvatska grančica*, care apare lunar la Carașova începând cu anii nouăzeci ai secolului trecut și aduce teme de actualitate din viața comunității. Deseori în această publicație apar și materiale scrise de elevi și tineri. La fel de importantă este participarea elevilor de etnie croată la olimpiadele școlare de limba croată

maternă, un impuls pozitiv pentru elevi și tineri de a-și perfecționa cunoștințele de limbă și literatură. Și în acest aspect, perioada de aur ca număr de elevi participanți la olimpiada de limba maternă a fost primul deceniu al acestui secol.

Din punct de vedere lingvistic, plecarea între anii 1990 -2003 a populației de etnie croată la muncă temporară în Croația, a avut o influență mai mult decât benefică asupra limbii vorbite (aflate în permanență sub puternica influență a limbii române și impregnată puternic din punct de vedere lexical cu expresii și cuvinte românești), în sensul că a îmbogățit lexicul modest cu noi cuvinte și expresii din limba croată contemporană.

Începând cu anul 2003, populația din localitățile cu etnici croați migrează către Austria și Germania, numărul locuitorilor scade drastic, automat scade și numărul elevilor din școli. După 2010, de la un an la altul, școlile cu predare în limba maternă sunt amenințate de închidere. Dispar pe rând clasele V-VIII din Școala din Rafnic și Vodnic, iar cu puțin timp în urmă și una din școlile primare din Carașova. Numărul tot mai mic de elevi a dus la închiderea acestor școli pe o perioadă nedeterminată și fără speranțe că s-ar putea redeschide în curând.

În perioada de după Revoluția din 1989 prin eforturile conjugate ale factorilor decizionali autohtoni (inspectorate, Ministerul Educației din România, olimpiadele școlare) și instituțiilor țări-mamă (Ministerul Educației din Croația, instituții și agenții culturale croate) învățământul în limba maternă croată a cunoscut o adevărată epocă de renaștere, renaștere care s-a manifestat și plan cultural.

Criza economică și-a pus însă, evident, amprenta și asupra învățământului soldat cu emigrări masive, școli închise, reducerea drastică a numărului de elevi. Conștienți de faptul că viitorul se construiește pe băncile școlii, este cu atât mai importantă supraviețuirea școlilor cu predare în limba maternă pentru ca etniile să poată avea un viitor.

În loc de concluzie am putea menționa paradoxul zilelor noastre în satele cu etnici croați (ca și restul țării) este că localitățile abundă de case cochete, de școli modernizate dar cu prea puțini elevi pentru a funcționa. Rămâne doar speranța într-un viitor mai bun care îi va aduce înapoi, atât pe elevi cât și pe părinții acestora dând un nou suflu acestor localități din Banat care, pe bună dreptate, datorită numărului mare de minorități care conviețuiesc aici își merită porecla de *Europa în miniatură*.

Bibliografie

1. *O rumunjskim Hrvatima tijekom povijesti* vidi i Stjepan Krpan, Od Karaša do Biferna – Zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji, Zagreb, 1988, 13–40.
2. Castilia Manca-Grgin, „Karaševski Hrvati u prošlosti i danas”, Hrvatska revija, IV/2004, br. 2, 98–103.
3. Birta, Ivan, *Karaševci (Narodne umotvorine sa etnološkim osvrtom)*, S.C. „Romcart“ S.A., București, 1993
4. Deleanu, Marcu Mihail, *Însemnări despre carașoveni*, Editura Banatica, Reșița, 1999.

5. Lisac, Josip „Organski idiomi Hrvata u Rumunjskoj”, în *Glasje*, br.1, Zadar, 1994.
6. Lisac, Josip, *Hrvatska dijalektologija, 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
7. Manea - Grgin, Castilia, *Povijest karaševskih Hrvata u rumunjskom Banatu (16.-18. stoljeće)*, FF Press, Zagreb, 2012.
8. Vulić, Sanja, *Osvrt na karaševske govore*, članak u katalogu «Tjedan Hrvata iz Rumunjske», 1994.

ORIGINI COMUNE ROMÂNNO-UCRAINENE. ROLUL GETO-DACILOR ÎN FORMAREA POPOARELOR EUROPENE

Datorită pasiunii mele pentru istoria a două țări ce simt că sunt legate mai mult decât de o simplă vecinătate, România și Ucraina, am început să fac săpături vizavi de originile lor. Astfel, l-am descoperit pe Carlo Troya (a trăit între anii 1784-1858), istoric cu o foarte serioasă pregătire juridică, fost prim-ministru al regatului celor două Sicilii. El încearcă să explice în opera sa că transformarea fonetică geți/goți, petrecută în jurul anului 211 e.n., este pe deplin justificată în acele timpuri. Teoria mea legată de formarea daco-vikingo-slavă a poporului ucrainean este axată în acest articol tocmai pe lucrarea lui Troya. El pornește de la regatul lui Burebista (84-44 î.e.n.). Acesta îl primește ca înalt sfetnic al său pe Deceneu, venit din Orient; cei doi vor da legile Bellagine. Deceneu avea să reformeze pontificatul Zamolxian, împărțindu-i pe geți în ordinul Piloforilor sau Pileăților, respectiv al Capellutilor sau Criniților, dând supușilor săi numeroase noțiuni legate de astronomie și agricultură. Ulterior succeselor repurtate de geți în războaiele cu legiunile lui Domițian, Piloforii sau Capellutii vor fi numiți și Ansi, Asi sau Semizei. Printre acești Asi îl găsim pe Gapto, născut în anul 89 e.n., cel mai vechi strămoș al dinastiei Amalilor, care va număra 17 generații, dintre care amintim pe cei mai importanți lideri: Amal, fiu al lui Gapto, Augi, tatăl lui Amal, Isarna, tatăl regelui Ostrogota, Cniva, Unilt, Achiulf, Ermanaric cel Mare etc.

Ermanaric cel Mare, născut în anul 267 e.n., avea deja cucerite în anul 337 e.n. triburile slave ale Venedilor, pentru ca în anul 361 e.n. să îi cucerească pe Slavini și pe Anți. Ulterior decesului lui Ermanaric cel Mare în anul 376 e.n., la aproape 110 ani, geto-dacii săi care nu se convertiseră la creștinism vor cuceri teritoriile actuale ale Suediei și Danemarcei, pe care le vor numi Dacia. Ioan din Lydia, în anul 551 e.n. se referea la ostrogoții din Italia folosind apelativul Geți. O parte a geto-dacilor lui Ermanaric cel Mare au numit Suedia, Danemarca și Norvegia pur și simplu Dacia. Prima atestare a Danemarcei sub numele de Dacia are loc în anul 435 e. n. Un alt personaj de legendă în favoarea rolului pe care dacii l-au avut în formarea Europei este Rollon. Născut în anul 845 e.n., în Dacia Danubiană, Rollon va fugi în Scandinavia, unde în anul 912 e.n. va deveni duce al Normandiei și tată al lui Wilhelm I Spadălungă, la rândul lui tată al lui Richard I, viitorul rege britanic.

O altă mențiune importantă legată de Daci o face Adam din Bremen în anul 1066, amintind ca popoare de dincoace și dincolo de Elba îndeosebi pe Daci și Goți. Legat de perioada 1100-1450 C Troya face referire la cel puțin 50 de referințe oficiale în acte publice în care apar sub-numele de Dacia trei țări: Danemarca, Suedia, Norvegia. Unul din istoricii cu autoritate citați de Troya este Gobelinus Persona, decedat în anul 1418, el spune că vechea Dacie se numea Rucia sau cuprindea parțial și total Rusiile Poloneze, care se mai numeau și Rutenia (termenul de Rutenia era astfel folosit din jurul anului 948!). Enea Silvio afirma, în jurul anului 1450 că pe

vremea lui Iutlanda se numea Dacia; tot el folosea termenul de Valahi și Transilvăneni. Tot Enea Silvio spunea despre acești Valahi că vorbesc după șaisprezece secole, o latină coruptă; teoria aceasta este susținută și de către Iordanes, aceea că daco-geții lui Decebal nu erau altceva decât goții lui Ermanaric. C. Troya vorbește și despre o istorie a geților care nu au fost supuși de romani, care trăiau dincolo de Prut până la Nistru, respectiv de la Boristhene (Nipru) până la Olbia. Practic, odată cu această deservire putem trage o concluzie atât de necesară, astfel, putem afirma că geto-goții trăiau pe teritorii ale actualei Ucraine. Aceasta este Istoria... O istorie care nu se învață la școală.

Comunități ucrainene în România. Origini, evoluții și necunoscute

Interesat fiind de istoria grupurilor de etnici ucraineni aflate pe teritoriul României, am încercat să fac cercetări în privința originilor lor. Aceste idei mi-au venit și datorită faptului că m-am întrebat, nu o dată, dacă cele două popoare nu sunt legate de ceva mai mult decât o simplă vecinătate. Cercetând izvoarele istorice am aflat date interesante despre comunitățile ucrainene de pe teritoriul României. În ceea ce privește ucrainenii din Maramureș și Suceava, prezența lor atestată este legată de secolele XIV-XV. Un exemplu elocvent în acest sens îl reprezintă satele cu populație de etnie ucraineană Poienile de sub Munte, Repedea și Ruscova, formate în cea de-a doua jumătate a secolului XIV în ținuturile stăpânite la acea vreme de voievodul Ioan de Rozavlea. Poienile de sub Munte, de exemplu, este un sat format din haiduci (oproșche) fugiți din Galiția datorită conducătorului polon Kazimir. O altă comunitate importantă a etnicilor ucraineni din România este cea din Banat, aceștia provin din familii care au părăsit Ucraina Subcarpatică în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea – respectiv începutul secolului al XX-lea. Cel mai dur destin însă, în opinia mea, l-au avut etnicii ucraineni din Dobrogea, urmași ai cazacilor zaporojeni vestiți în toate Sicele de pe Nipru. Primul sat de cazaci zaporojeni format pe teritoriul actualei României este satul Letea. Ulterior răscoalei nereușite a lui Ivan Stepanovyci Mazepa (a trăit între anii 1639-1709), un grup de cazaci zaporojeni au fugit în Dobrogea aflată atunci sub stăpânirea Imperiului otoman, formând satul mai sus amintit; cea mai mare parte a cazacilor zaporojeni au venit însă după anul 1775. Ulterior încheierii războiului ruso-turc în anul 1774 și semnării păcii de la Kuciuk-Kainargi, împărăteasa rusă Ecaterina a doua a considerat că venise momentul lichidării Sicei de pe Nipru. Astfel, împreună cu doi dintre aghiotanții ei, P. Tekeli și G. Potiomkin, a luat decizia de a înrobi cazacii zaporojeni considerați a fi o permanentă sursă de primejdii pentru expansiunea rusească dezlănțuită. În decursul a trei ani (1775-1778), în jurul a 13.000 de luptători, asta fără a pune la socoteală și familiile lor, au fugit în Dobrogea; ulterior li s-au adăugat și alte grupuri de fugari astfel că, în perioada 1814-1828 a existat, în localitatea Dunavățul de Sus singura cetate medievală fortificată a cazacilor zaporojeni atestată din afara teritoriului Ucrainei de astăzi recunoscută oficial de istorici (din date recente am aflat că, deși necercetată, ar mai exista ruinele unei foste cetăți a cazacilor la doi km de orașul Roșiorii de Vede, județul Teleorman, conform celor descrise în diverse lucrări de specialitate neputând fi

vorba decât de cazaci zaporojeni ca întemeietori ai acestei aşezări fortificate, nestudiate corespunzător din punct de vedere arheologic nici până în zilele de astăzi).

La capitolul necunoscute ale istoriei în ceea ce priveşte etnicii ucraineni aş dori să menţionez trei populaţii astăzi dispărute: brodnicii, berladnicii şi bolohovenii.

Brodnicii sunt menţionaţi în jurul anului 1200 cu numele Bordones, aceştia luptă alături de cumani împotriva Imperiului Roman de Răsărit. În copiile oficiale ale Vaticanului termenul „brodnorum” este înlocuit de Blacorum (Vlahi). În august 1227 papa Grigore al IX-lea îi cere într-o scrisoare episcopului Strigoniu din Ungaria să încerce convertirea la religia catolică a populaţiei din „Cumania et Bordinia”. Regele Bela al IV-lea se intitula printre altele, în anul 1238 „Regnum Hungariae... Ruthenorum, Cumanorum, Brodnorum a parte orientis, Bulgarorum... Reputatul academician V. Spinei susţine că teritoriul Brodnicilor se întindea lângă sud-vestul Bugeacului, judeţele Vrancea şi Galaţi, foarte posibil coasta dintre Nistru şi Nipru.

Cel mai cunoscut reprezentant al Brodnicilor a fost voievodul Ploscănea, participând alături de oamenii lui la bătălia de la Kalka (31 mai 1223), alături de prinţi ruşi şi cumani împotriva tătarilor ce îi aveau ca şi comandanţi pe Subotai şi Jebe. În cronica lui Nestor sau Povestea vremurilor trecute se scrie că Brodnicii au luptat în această bătălie doar că traducerea are un dublu înţeles, fie că voievodul Ploscănea a luptat alături de cnejii Mstislav al Haliciului şi Mstislav III al Kievului, alături de hanul Kotian (Kuthen), conducător al cumanilor, fie împotriva lor.

Dimitrie Onciul credea că brodnicii lui Ploscănea îşi trag denumirea de la vechiul nume al Prutului, Brutos. În schimb, Ilarie Mintici era de părere că etnonimul brodnic ar proveni din cuvântul slav Brodeaha, brodnic însemnând „a umbla neconţinut”.

În anul 1216 grupuri de brodnici se aflau în serviciul cnezilor de Suzdal; mai mulţi autori însă, cum ar fi Ion Ţurcanu, fac diferenţa între Brodnicii de pe Prut şi cei de pe Don.

Bolohovenii (uneori denumiţi şi Volohoveni) au avut drept teritoriu nordul Moldovei la răsărit şi sud de principatul Galiţiei, în nord până la Jitomir, în est până la jumătatea distanţei dintre Bug şi Kiev, iar la sud ţinutul Sorocăi. Unii istorici îi consideră români (este vorba de A. Boldur, G. Popa Lisseanu, Al. Gonţa, Ion Ţurcanu), ţinând cont de similitudinea cu termenul de Volohi, adică Vlahi în limbile slave din zona de răsărit a Europei, dar şi datorită toponimelor Olaşniţa, Plosca, Troianov, Voloşcăuţi, Volosovţi, Volosovka, Voloşkov, Voloşki, Voloştok. Alţi istorici, în special cei ucraineni, polonezi sau ruşi îi consideră slavi ţinând cont de anumite denumiri ale localităţilor Bolohovene ca de exemplu Gorodeţ, Kudin, Derevici, Bojskai, Diadikov, Ghidicev etc. P Lisseau a scris despre oraşul Bolechov că era numit într-o cronică polonă „Vila Valachorum Dicta”. De altfel, resturile unui zid de pământ numit Valul lui Traian (Troianov în limba ucraineană) construit intermitent de la Nistru în sus, de la Cameniţa la Tarnopol (Kamenetz Podolsk-Ternopil), în vestul teritoriului Bolohovenilor pare să fi fost limita între ei şi halicieni. Cea mai veche atestare a lor în calitate de războinici datează din anul 1019, când alături de Pecenegi luptă „Blokumenn” (aşa sunt denumiţi Bolohovenii în izvoare de origine scandinavă) în calitate de aliaţi ai lui Sviatopolk împotriva lui Iaroslav cel Înţelept în bătălia de pe râul Alta. Sursa este „Saga lui Olaf Haraldsson” (scrisă între anii 1015-1028) în

care se menționează că armata pe care o pregătea Sviatopolk împotriva lui Iaroslav este formată din turci (pecenegi), Blokumen (vlahi etc.) De altfel, avem o mărturie vikingă de sec. al XI-lea în care se pomenește că varegul Rodfos a fost omorât de Blakumen. În anul 1150, cronica Ipatiev relatează cum cneazul Haliciului Volodimirenko mergea spre Kiev trecând prin cetatea Bolohovo. Ulterior, conform unei surse poloneze, cneazul Haliciului, Iaroslav Osmomîsl a dus lupte grele împotriva răsculaților Bolohoveni. În anul 1159, Ivan Rostislavici, căruia i se mai spunea și „Berladnicul“, aduce o armată de 6.000 de berladnici și cumani, alături de care intră prin „ușița din venicătatea Bolohoveilor“, armata sa fiind înfrântă. În 1172 cronica Ipatiev menționează cetatea Bolohov în contextul unei lupte la care participă Mstislav Iziaslavici.

Iar vizavi de alianțele lor, trebuie menționat faptul că Vlahii din Moldova, aliați cu pecenegii, dar și cu rutenii au format o expediție împotriva regelui Boleslav al Cracoviei. În anul 1319 apar și ultimele mențiuni despre Bolohoveni.

Berladnicii sunt menționați, așa cum am menționat și mai sus, în anul 1159, urmând ca un an mai târziu să atace Otetia, stăpânită de cneazul Kievului. Se presupune că își aveau capitala în zona Bârladului de astăzi.

Ca o concluzie, pot spune că aceste trei populații care au trăit pe teritorii române și ucrainene în perioada secolelor XI-XIV pot avea cu siguranță următoarele origini – române, ucrainene sau, cel mai probabil, origini comune româno-ucrainene, ceea ce ne face a ne gândi altfel la istoria tulburată și mai ales, necercetată îndeajuns a comunităților ucrainene aflate pe teritoriul actual al României de azi și de ieri.

ECOURI

ZIUA LIMBII UCRAINENE IN ROMÂNIA - 9 NOIEMBRIE

9 noiembrie, etnicii ucraineni au sărbătorit pentru prima oară Ziua limbii ucrainene în România. Propunerea legislativă a deputatului din partea minorității ucrainene, Nicolae Miroslov Petrețchi, privind declararea zilei de 9 noiembrie ca zi a limbii ucrainene, a fost adoptată de Camera Deputaților la 4 iulie 2018.

Uniunea Ucrainenilor din România a organizat, în perioada 8-10 noiembrie la București, o serie de manifestări. Astfel, pe data de 8 noiembrie a avut loc vizionarea desenelor animate în limba ucraineană, un amplu spectacol artistic cu participarea formațiilor artistice, ansamblurilor muzicale și a artiștilor din România și Ucraina, Gala de premiere a câștigătorilor Concursului Național "Tineri talente ucrainene", vizionarea piesei de teatru "Peșitul în Honcearivka", adaptare după piesa omonimă a lui Hryhorii Kvitka-Osnoveanenko, coordonator profesor Mihaela Herbil. La eveniment au participat reprezentanți ai Parlamentului României, Ministerului Afacerilor Externe, Ministerului Educației Naționale, Ministerului Culturii din România, Secretariatului de stat pentru Cultelor, ai consiliilor județene, primăriilor, inspectoratelor școlare județene, școlilor, Uniunii Ucrainenilor din România, reprezentanți ai autorităților administrației de stat din Kiev, Ivano-Frankivsk și ai Ambasadei Ucrainei în România, precum și cei ai Consiliului Mondial de Coordonare al Ucrainenilor.

Pe 9-10 noiembrie s-au desfășurat lucrările Conferinței Internaționale "Ucrainenii din România. Istorie, Contemporaneitate și perspective". Conferința s-a desfășurat pe următoarele secțiuni: literatură și cultură, dialog intercultural, interferența etnografică. În deschiderea conferinței au rostit alocuțiuni: Deputatul Nicolae Miroslov Petrețchi, Ambasadorul Ucrainei în România Oleksandr Bankov, Președintele Consiliului Mondial de Coordonare al Ucrainenilor, Mihaylo Ratushney, Conf.univ.dr., Prodecanul Facultății de Litere (UUB-Cluj-Napoca), Dorin Ioan Chira, Redactorul-șef la Secția Alte Minorități – TVR, Boris Velimirovici, șeful Secției Ucrainene, Radio România Internațional, Vasile Captaru, Managerul Muzeului Județean – Satu Mare Liviu Marta, Protopopul ortodox ucrainean de Lugoj, Ilie Albiciuc, Directorul Festivalului Internațional "Dolea" Marian Hadenko și reprezentanți ai regiunilor Transcarpatia, Ivano-Frankivsk și Cernăuți din Ucraina. În cadrul conferinței au avut loc și lansări de cărți, editate de Uniunea Ucrainenilor din România.

[\(https://uur.ro/index.php/ro/\)](https://uur.ro/index.php/ro/)

Ion Robciuc

ZIUA LIMBII UCRAINENE ÎN ROMÂNIA SĂRBĂTORITĂ LA BUCUREȘTI

La 9 noiembrie 2018, a fost sărbătorită prima oară Ziua Limbii Ucrainene în România (la aceeași dată, în Ucraina este marcată Ziua Scrierii și Limbii Ucrainene), conform unei recente

legi adoptate de Parlamentul României și semnate de președintele Klaus Werner Iohannis. Programul privind modul în care va fi celebrată această importantă zi în viața comunității ucrainene a fost stabilit la reuniunea Consiliului (Radei) UUR din 20 septembrie 2018. La aceeași întrunire au fost aprobate fondurile necesare pentru organizarea acestui eveniment.

Manifestarea închinată Zilei Limbii Ucrainene în România, care s-a desfășurat în zilele de 9 și 10 noiembrie, a avut o coloratură specială. Sala de conferințe a hotelului „Rin Grand” din București a fost plină și programul atrăgător. Inițiatorul acestei sărbători și organizatorul manifestării, dl Nicolae Miroslov Petrețchi, președinte al UUR și deputat în Parlamentul României, a dat semnalul începerii manifestării, subliniind că „Ziua Limbii Ucrainene în România este o zi specială pentru ucraineni și pentru toți cei care cunosc, vorbesc și prețuiesc limba ucraineană”.

Într-adevăr Ziua Limbii Ucrainene în România reprezintă o oportunitate de a marca un element fundamental al profilului nostru identitar, precum și de a reflecta asupra istoriei și culturii ucrainene, asupra contribuției limbii ucrainene – a doua limbă slavă după numărul vorbitorilor – la patrimoniul cultural european și universal. De asemenea, marcarea Zilei Limbii Ucrainene în România este un bun prilej pentru a sublinia caracterul unitar al limbii, culturii și civilizației ucrainene, răspândirea limbii ucrainene în Europa și întreaga lume, unde trăiesc importante comunități ucrainene.

Alături de liderii UUR, au fost prezenți și au luat cuvântul Excelența Sa Oleksandr Bankov, ambasadorul Ucrainei în România, dl Victor Opaschi, secretar de stat la Secre tariatul de Stat pentru Culte, dl Amet Aledin, secretar de stat la Departamentul pentru Relații Interetnice, dl Mychailo Ratușnyi, președintele Consiliului Ucrainean Mondial de Coordonare, parlamentari români, alți oaspeți de seamă din Ucraina.

La reușita manifestării și-au dat concursul corul mixt „Vocile Ronei” din Maramureș, grupul vocal bărbătesc „Cervona kalyna” din Maramureș, ansamblul de dansuri „Kozaciok” din Bălcăuți – Suceava, corul „Glasul ucrainenilor” din Caraș-Severin, ansamblul de cântece „Zadunaiska Sici” din Tulcea și formația instrumentală „Ceremuș” din Verchovyna – Ucraina. Concertul prezentat de aceste formații artistice a fost un elogiu emoționant adus de artiști limbii ucrainene. Numerele interpretate au entuziasmat publicul numeros prezent în sală.

Prima zi a suitei de manifestări dedicate Zilei Limbii Ucrainene s-a încheiat cu gala de premiere a câștigătorilor Concursului Național „Tinere talente ucrainene”. Scriitorul Mihai Hafia Traista, președintele Comisiei de Cultură a UUR, a înmănat tinerilor înzestrați cu aptitudini literare și din domeniul artei diplome și premii în bani din partea organizației noastre.

În ziua de 10 noiembrie a.c., la Hostel Formenerg din București, s-a desfășurat Conferința Internațională „Ucrainenii din România. Istorie, contemporaneitate, perspective”. A fost o conferință științifică cu largă participare internațională pentru a arăta importanța pe care comunitatea ucraineană din România o acordă limbii ucrainene.

La deschidere, au fost prezenți și au luat cuvântul președinte al UUR și deputat în Parlamentul României, dl Nicolae Miroslov Petrețchi, ambasadorul Ucrainei în România, dl Oleksandr Bankov, secretar 1 al Ministerului Afacerilor Externe al României, dl Marius Florescu

Ciobotaru, oaspeți cu renume din Ucraina. Au urmat, pe secțiuni, comunicările susținute de cercetători de valoare, ucraineni și neucraineni. Comunicările și participarea au arătat valoarea bunei conlucrări.

La sfârșitul conferinței internaționale, au fost lansate lucrările: Studii de dialectologie și toponimie ucraineană din România de Ioan Herbil; Sub semnul iubirii... de Ioan Chideșciuc; Mychailo Koțiubynskyi, Intermezzo, traducere de Mihaela Herbil.

Moderatorul lect. univ. dr. Ioan Herbil, președintele Comisiei pentru probleme de presă, mass-media și editare de cărți, a semnalat participanților la lansare alte cărți noi apărute sub egida UUR în acest an. Aproape toți participanții au plecat acasă cu o carte ucraineană primită gratuit.

(„Curierul ucrainean”, nr. 373-374, decembrie 2019)

**ЗОШИТИ
МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«УКРАЇНЦІ РУМУНІЇ - ІСТОРІЯ СУЧАСНІСТЬ
ТА ПЕРСПЕКТИВМ**

Том II / 2018

Редактори: Володимир **АНТОФІЙЧУК**

Михайло **ТРАЙСТА**

Обкладинка та техноредагування: Лариса **ІСПАС**

Референти: Володимир **АНТОФІЙЧУК**

Альона **БІВОЛАРУ**

Роман **ПЕТРАШУК**

Наклад фінансований
СОЮЗОМ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ

ЗМІСТ

Вступне слово.....	76
--------------------	----

Роботи конференції

Література

ВОЛОДИМИР АНТОФІЙЧУК, Від діда до внука: з історії одного літературного роду буковини.....	78
АЛЛА АНТОФІЙЧУК, Екстралінгвістичні чинники епістолярію Івана Дошівника: з Україною в серці.....	88
АЛЬОНА БІВОЛАРУ, Аспекти розмовно-побутового стилю у перекладі румунською мовою роману <i>Клітка для вивільги</i>	95
ВАЛЕНТИНА БАРЧАН, Творчість Юрія Станинця у європейському літературному контексті.....	100
ІРИНА МИРОНЕНКО, Людина порубіжжя. Погляд зі сходу України на прозу Михайла Трайсти.....	107
ТАМАРА МАРКОТЕНКО, Жанрово-тематичне розмаїття сучасної української прози для підлітків.....	117
НАТАЛІЯ КУЛІШ, Генетична пам'ять України у творах Михайла Трайсти.....	119
ЕВЕЛІНА БАЛЛА, Поетика малої прози Степана Ткачука.....	125
ІРИНА БУРА, Мотив ініціації у повісті Докії Гуменної «Небесний змій».....	131
ІГОР ГУРГУЛА, Зі святих гір видно далеко.....	135
ЄВСЕБІЙ ФРАСИНЮК, Мотив трьох грацій у віршах Т.Г. Шевченка: Доля, Муза, Слава.....	140
ІВАН КІДЕЩУК, Як рожі в'януть квіти-цвіт і квіти поранкової душі (Есе про ліричне «Я» Ольги Кобилянської: фантазія «поети» і поезія малої прози)	152

Міжкультурний діалог

СЕРГІЙ ЛУЧКАНИН, Перші граматики румунської мови і “ГраMATика слов'янська” Мелетія Смотрицького.....	157
ОЛЬГА БИКОВА, Українсько-румунські відносини на сторінках вітчизняних періодичних видань 2014-2018 рр.....	167
ЯРОСЛАВА ОРЕСЯ КОЛОТИЛО, Стан розвитку культури українців Румунії в період постреволюційного відродження та зростання процесів глобалізації.....	175
ІННА ЧЕРВІНСЬКА, Національно-культурна ідентичність як соціокультурний чинник формування особистості.....	181

ПАВЛО ГОРДІЄЦЬ, Сучасні геополітичні трансформації як основа для подальшої інтенсифікації діалогу та активізації взаємодії українців Румунії з українською державою.....	192
ГАЛИНА ШУМИЦЬКА, ОЛЕКСАНДР МІЦА, ВАСИЛЬ ШАРКАНЬ, інтерактивна мапа говорів як спосіб фіксації й збереження діалектного мовлення в Україні та Румунії.....	196
МИХАЙЛО КРАМАР, Гносеологічний підхід у розумінні творів мистецтва їх функцій естетичного освоєння світу.....	201
СТАНІСЛАВ КАРАМАН, ОЛЬГА КАРАМАН, методична компетентність Майбутнього вчителя української мови і літератури як об'єкт теоретичного аналізу.....	206
МИКОЛА БАРАХТЯН, методичні аспекти формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів у процесі навчання риторики.....	215
ОЛЕНА ГОРОШКІНА, Текст як інструмент формування ключових компетентностей учнів старших класів на уроках української мови.....	221
ОКСАНА КУЧЕРУК, сучасні засади дидактики української мови як іноземної.....	226

Етнографічні Інтерференції

ОЛЕНА СИНЯВСЬКА, Діяльність Товариства «Жіноча громада» Буковини у 1920-1930-х роках.....	235
ТЕОФІЛ РЕНДЮК, історична імміграція з України як чинник підтримки та посилення українського етносу румунії.....	239
ОКСАНА ТИХОВСЬКА, Семантична подібність образів чорнокнижника та соломонара в українській та румунській міфологіях.....	251
ВІДГУКИ.....	258
СВІТЛИНИ З КОНФЕРЕНЦІЇ.....	262

Вступне слово

Румунський вчений і філософ Лучіян Блага вважав, що «мова – це перша велика поема народу».

Звичайно, мова – це незмірний скарб народу, оскільки він передає з покоління в покоління історію таминуле. Мова – тотожність кожної нації, її коріння глибоко закріплені в землі, окроплені кров'ю героїв, які зробили можливим існування їхніх нащадків.

Щороку 21-го лютого у всьому світі відзначають Міжнародний день рідної мови – день, коли вшановується багатство та виразна сила рідної мови. Для національних меншин Румунії знання материнської мови – метод відкриття свого походження, розвитку та пізнання власної ідентичності.

Окрім Міжнародного дня рідної мови, який відзначають всі національні меншини Румунії разом, є особливий для деяких з них день, встановлений законом, коли вшановують мову, якою розмовляють, наприклад, День угорської мови – 13-го листопада, День турецької мови – 5-го червня, День болгарської мови – 24-го травня, День сербської мови – 21-го листопада і т. д. Тільки українці не користувалися цим правом, гарантованим законом, через відсутність інтересу того, хто представляв українську меншину в парламенті Румунії). Але, починаючи з 9-го листопада 2018 року, День української мови було встановлено законом № 213/2018.

Законодавча пропозиція нового депутата Миколи Мирослава Петрецького щодо оголошення 9-го листопада Днем української мови була прийнята Сенатом 25-го квітня 2018 року, Палата депутатів прийняла рішення 4-го липня 2018 року.

Ініціатор проекту депутат Микола Мирослав Петрецький зазначив у своєму виступі в Парламенті Румунії, що «українці Румунії є третьою етнічною групою за кількістю українського населення в багатьох населених пунктах, вони проживають вже понад сім століть. Для будь-якої етнічної меншини важливе свято в житті громади, пов'язане зі святкуванням рідної мови, це священна спадщина народу, яка передається з покоління в покоління письмовим або словесним шляхом. Такий закон був би вигідним, надаючи можливість громадянам інших національностей знати цінності української мови. Важлива дата в житті української громади – 9 листопада, коли українці у всьому світі відзначають День української писемності та мови».

Указ про оприлюднення Закону 213/2018 про встановлення Дня української мови був підписаний Президентом Румунії 26-го липня, його було опубліковано в Офіційному віснику №. 664 – 31-го липня 2018 року.

Завдяки цій щасливій події у житті українців Румунії Друга Міжнародна конференція «Українці – Історія, сучасність та перспективи» відбулася в рамках Дня української мови, 8-10 листопада 2018 року в конференційних залах готелю «Форменерг», в Бухаресті з Посольством України в Румунії, Європейським Українським Союзом,

Українською *всесвітньою координаційною радою* (УВКР), Міжнародним пісенним фестивалем «Доля», кафедрою слов'янських мов та літератур філологічного факультету Клузького університету ім. Бабеша-Больяй, Румунським телебаченням TVR1, Всесвітньою Службою *Радіо Румунія* та Повітовим музеєм Сату-Маре.

До складу організаційного комітету увійшли: Микола Мирослав Петрецький (голова Союзу українців Румунії, Депутат Парламенту Румунії), Михайло Трайста (голова Комісії з питань культури Союзу українців Румунії), Мирослав Петрецький (голова Комісії з питань європейських відносин з Україною та діаспорою України), Іван Гербіл (лектор, відповідальний за спеціалізацію української мови та літератури філологічного факультету Клузького університету ім. Бабеша-Больяй) та Ірина Люба Горват (доктор історичних наук, генеральний секретар Союзу українців Румунії).

Шістдесят сім науковців взяли участь у трьохсекційних конференціях (Література та культура, Міжкультурний діалог, Етнографічні інтерференції), переважно науковці з румунських університетів (Клузького, Сучавського, Крайовського та Бухарестського), а також з національних університетів України (Чернівецького, Одеського, Івано-Франківського, Ужгородського та Київського). У конференції також взяли участь викладачі ліцеїв та середніх шкіл, добре ознайомлені з українською літературою Румунії, історією та традиціями українців Румунії.

Доповіді учасників конференції увійшли до другого тому *Зошитів Міжнародної конференції «Українці Румунії. Історія, сучасність та перспективи»*.

Перша частина збірника починається з наукових статей, написаних румунською мовою, які відображають українсько-румунські відносини, розповідають про українські особистості Румунії, про українців Румунії, а також про традиції та звичаї різних регіонів, в яких живуть українці.

Друга частина збірника містить наукові статті, написані українською мовою.

Видання цього збірника, безумовно, є новим кроком у вчених Румунії, України та української діаспори.

**ВІД ДІДА ДО ВНУКА:
З ІСТОРІЇ ОДНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО РОДУ БУКОВИНИ**

Свого часу видатний учений-філолог, професор Львівського університету Іван Денисюк справедливо зауважив: “Нові аспекти у вивченні історико-культурного життя в Україні як складного, поступального процесу можна виявити не тільки за дослідженням мистецьких напрямів, угруповань, стилів і жанрів, за еволюцією преси, а й за династичним принципом. При цьому він відзначив за своєю заангажованістю у культурний рух XIX – початку XX ст. “такі елітарні родини, як Куліші-Білозерські, Драгоманови-Косачі, Старицькі-Лисенки, Грінченки, Франки, Грушевські, Колесси та інші зі своїм інтелектуальним обличчям та родивими традиціями”. Методика такого дослідження ще не розроблена, але вона, на думку вченого, “повинна врахувати певні спадкові психічні риси даного родинного конгломерату, домінантні зацікавлення й ступінь обдарованості, почуття громадянської повинності, культуру сімейних стосунків і товариського життя, діалектику родинної єдності й антиномію окремих особистостей і генерацій тощо”⁹⁰.

В Україні чимало інших літературних родів, за творчими здобутками значно скромніших, ніж названі вище. Однак вони були досить помітними в громадсько-культурному, суспільно-політичному та творчому житті різних регіонів України, особливо наприкінці XIX – в перші десятиліття XX ст. Серед них – рід Ілюків-Никоровичів, історію якого започаткував педагог, письменник і громадсько-культурний діяч Ілля Ілюк (1861 – 1929), а його справу продовжили донька Сидонія Никорович (1881 – 1957) і внук Василь Никорович (1924 – 1992).

Ілля Ілюк народився 22 липня (за ст. ст.) 1861 р. в селі Стара Жучка (тепер у складі Чернівців) у багатодітній селянській родині. Його батьки – Мафтей та Параскева – виховували, крім нього, ще п’ятеро дітей: три доньки і два сини⁹¹. Попри матеріальні нестатки хлопець завдяки наполегливій праці здобув педагогічну освіту. На початку жовтня 1888 року він отримав свою першу посаду в школі південно-буковинського села Рус-пе-Боул (Rușii-pe-Boul, тепер Палтіну) поблизу Кимполунга (нині Сучавського повіту Румунії).

За світоглядом і переконаннями Ілля Ілюк був національно свідомим українцем, але умів поважати й інші народи, шанував їхні культури, захоплювався їхнім мистецтвом і

⁹⁰ Денисюк І. Драгоманови-Косачі в інтелектуальному житті України (питання династичного вивчення діячів культури // Іван Денисюк. Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Т. 1. – Львів, 2005. – С. 165.

⁹¹ Державний архів Чернівецької області. – Фонд 1245, опис 3: Книги актів цивільного стану (метричні книги) нинішньої Чернівецької обл. Справа 106: Книга реєстрації актів про народження громадян міста Чернівці (церква Стара Жучка за 1855 – 1878 рр. Арк. 37 зв. – 38.

літературою. Він мав добру вдачу, але міг і ненавидіти. Не терпів “тніту і поневолення, ненавидів те, що не давало нам (*українцям*. – В. А.) культурно розвиватися. Він ненавидів ті хижацькі інстинкти народів, що люблять над іншими панувати, угнетати й не даючи змоги в себе дома, на своїй землі користуватися правами вільного громадянина”. Він боровся “проти загального зла. Хоч казав усе, що в першій і більшій мірі нам шкідливе наше зло, бо це спиняє наш культурний спільний розвиток. Шкідливі нам наша незгода і внутрішня деструктивність”. Головне – “ми повинні нашу ненависть скеровувати проти ворогів, а в нас самих повинні і мусять бути згода і порозуміння”⁹². І коли злагода і взаморозуміння ставали нормою організації суспільного життя, тоді приходив успіх до усієї громади. Одна з таких подій, до якої причетний і Ілля Ілюк, сталася в Руспебоулі, де 28 грудня 1902 р. заснувалися позичкова і шаднича каси, завдяки чому селяни в разі потреби могли брати кредити під малий відсоток і не заходити в кабальні борги до лихварів. З цієї нагоди на урочисті збори зійшлися газди та інтелігенція з Руспебоула і сусідніх сіл. З великим душевним піднесенням і подякою присутні заслухали вітального листа від професора Степана Смаль-Стоцького. А місцевий учитель Юрій Якубович, обраний на головного касира, у своєму виступі підкреслив: “Коли буде єдність і візьмемося до сильнішої праці на полі просвіти, то загостить до нас добро і щастя”⁹³.

У Руспебоулівській школі Ілля Ілюк здобув перший трудовий досвід і створив свій ідеал педагогічної діяльності. Його суть полягала в органічному поєднанні засвоєння учнями програмових знань та всебічного розвитку їхніх творчих здібностей, а також у просвітительській роботі з батьками та всіма місцевими мешканцями. Навчальну і виховну роботу педагог прагнув будувати таким чином, щоби діти в школі відчували якнайбільше радості, охоче відвідували уроки, дбав, щоби вони виростили всебічно розвиненими особистостями, училися самостійно пізнавати навколишній світ, виробляли впевненість у своїх розумових здібностях, допомагали батькам по господарству, шанували старших. Він категорично виступав проти фізичних покарань учнів, бо будь-яка наруга над дитиною, на його думку, притуплює в ній почуття людської гідності і виховує рабську натуру.

Світогляд Іллі Ілюка базувався на релігійній ідеології, на визнанні Бога в його триєдиній сутності як творця світу, а також на тих морально-етичних цінностях, які утвердив український народ практикою свого тисячолітнього християнського буття та обрядово-звичаєвими нормами.

На початку осені 1891 р. Іллю Ілюка перевели на посаду управителя нововідкритої школи села Кичера (тепер Червона Діброва Глибоцького району Чернівецької області). Тут, у Кичерській школі, остаточно сформувалися педагогічні погляди молодого вчителя, виробилися різноманітні форми й методи навчання та виховання дітей. Він прагнув, щоби його учні не лише засвоювали міцні знання, а й були готовими до практичної діяльності

⁹² Никорович Г. С. На могилі мого батька замість колача й свічки вінець думок / Сидонія Г. Никорович. – Чернівці: Меркур, 1930. – С. 2 – 3.

⁹³ Письмо з Руспебоула // Руска Рада. – 1903. – Ч. 1. – 3 (16) січ. – С. 3.

після школи, вміли шанувати свій рід і народ. Його стараннями шкільну кімнату прибрали портретами Тараса Шевченка, Івана Франка та Юрія Федьковича, а щоденні уроки завершувалися розповідями учителя з української історії, читанням спеціально написаних ним для виховних бесід казок, легенд та оповідань, в яких козаки поставали хоробрими переможцями і визволителями своєї Батьківщини. Велику втіху приносили вчителю виконані його вихованцями творчі завдання на різні теми: “Як жив або живе мій дід і що про нього доброго розповідають”, “За що я люблю свою матір”, “Які казки розповідає моя бабуня” тощо. Вдома учні записували від сільських старожилів народні пісні, казки, приказки і в школі за допомогою наставника вчилися систематизувати, упорядковувати й аналізувати самобутні перлини народної творчості. Учитель провадив патріотичне та естетичне виховання, непомітно переводячи увагу учнів на красу рідної землі, унікальність природи, багатство народної творчості, гармонійність обрядів і звичаїв, витонченість предметів побуту тощо. І діти в такий спосіб самі доходили висновку про винятковість усього свого, українського, проймалися глибокою любов’ю і шаную до нього, а це зі свого боку сприяло формуванню в їхніх душах почуття національної гідності та найкращих рис людського характеру. Велика заслуга Іллі Ілюка полягала у сформуванні релігійної, морально-етичної та естетичної культури учнів. Разом з ними він співав у церковному хорі, навчав їх духовних пісень і виховував у душі євангельського милосердя.

У своїх учнях Ілля Ілюк найбільше цінував любов до праці, тому вихованню цієї риси дитячого характеру надавав особливої ваги. Крім того, учитель завжди дбав про виявлення і розвиток різних здібностей і талантів учнів. Тож малюнки, ліплення із глини, вишивки, різьблення та інші витвори дитячих рук повсякчас прикрашали класну кімнату, перманентно оновлюючись. Із здібних до співу й декламації дітей Ілля Ілюк сформував хор і драматичний гурток. Виступи шкільних аматорів, особливо до Шевченкових свят, здобули неабияку популярність серед глядачів навколишніх сіл. Спеціально для юних театралів Ілля Ілюк писав п’єси. З газетних повідомлень знаємо лише про назви двох із них: “Напад татар” (драматичний етюд у віршах) і “Пасочка” (п’єса на великодні теми).

Творча спадщина Іллі Ілюка складається здебільшого із традиційного у світовому письменстві жанру літературних листів, опублікованих у чернівецьких газетах “Руска Рада” і “Народний голос”. Вони адресовані школярам та їхнім батькам, учням так званої “повторительної науки” й усій буковинській молоді. У них автор закликав селян вдосконалювати свої знання шляхом самоосвіти й читанням художніх книг, подавалися різні господарські поради, підкреслювалася користь від об’єднання в громадсько-культурні й фінансові організації, вказувалося на шкідливість пияцтва, звучали гострі виступи проти денаціоналізації українців і масової еміграції до Америки тощо.

Тексти листів Іллі Ілюка відзначаються високохудожнім стилем. Вони щедро пересипані епітетами, метафорами, порівняннями, витонченими звертаннями. Наприклад, адресуючи листа селянам-хліборобам, підкреслюючи роль українського учительства, автор у властивій йому манері писав: “Так як Ви, дорогі браття, запопадливо доглядаєте те

в землю Вами кинене зерно, щоби воно гарно зійшло, без усяких шкідливо росло та принесло красні плоди, так само наш учительський обов'язок – доглядати, аби те зерно науки, яке народна школа зацплує у молоденьку душу дитини, свobodно росло, розвивалося та принесло вже раз нашому народові пожадані плоди кращої долі”⁹⁴.

Свою творчість Ілля Ілюк розвивав під впливом біблійного стилю, особливо під знаком новозавітних послань і євангельських притч. В одному із листів, вдаючись до спостережень із навколишньої дійсності, як це робив Ісус Христос у своїх проповідях, він писав: “Гляньмо в природу! Задивімся хоть би на мурашки. Що тут побачимо?! Вони, німі сотворіння, не мають жодного поняття о Божім пречудеснім світі, а все їх щось пре працювати. Таж їм ліпше було б пожитися тай вводно дрімати. Чи докучає їм хто за податки або додатки? Чи їм треба вбиратися, свята справляти та хату нагрівати? Де там? То все ні. Бог вціпив і в то німе сотворіння пречудесну силу до праці! Або візьміть бджоли, як вони все, а все щиро і ревно працюють, одна одній помагають, одна за другою обстають, як слухають матки, який у їх вулію порядок, яка чистота”⁹⁵. Відтак автор своє спостереження переносить на суспільний устрій українців, підкреслюючи: “Всі народи вже пізнали, що лиш в єдності велика сила, а нас, темних хліборобів руських, навіть німина опередила! Ми не вмієм єднатися до купи, ані другим помочи так, як треба, ані порадитися, ані щось доброго зробити, зате уміємо остатне змарнувати”⁹⁶. Своім прикладом автор прагнув підкреслити необхідність гуртування усіх українців у єдину родину, щоб жити так, як усі європейські народи. У цьому, крім художнього, виявляється ще й суспільно-політичне значення послань Іллі Ілюка. Також він публікував оповідання на теми села. Серед них – “Який кінець нечитальника?”, “За одинадцятий сніг”, “Під ялинкою” та ін.

У 1908 р. Ілля Ілюк отримав третє місце роботи – в народній школі села Чорнівка, що неподалік Чернівців. Як і в Кичері, там він розгорнув широку просвітительську діяльність, про що не раз писали чернівецькі газети.

За своє трудове життя Ілля Ілюк не здобув жодних матеріальних цінностей, бо не це було його головною життєвою ціллю. Зароблене тратив на газети, журнали й книжки, допомагав убогим, жертвував на українську справу. Спробував тільки на малу хатину, де міг би на схилі літ притулити голову. Але тої щасливої і забезпеченої старості майже не мав. Довго і тяжко хворів, покинутий усіма, навіть найближчою ріднею; “догорав, як та лойова свічка, яка силується зібрати послідні сили, щоби ще раз, востаннє, із давньою силою освітити своє окруження”⁹⁷. 27 лютого 1929 р. в селі Чорнівка (тепер Новоселицького району Чернівецької області) він відійшов на вічний спочинок⁹⁸. В

⁹⁴ Ілюк І. Відозва! / Ілля Ілюк // Народний голос. – 1913. – Ч. 37. – 3 жовт. – С. 2.

⁹⁵ Ілюк І. 3-ий лист з Кичери до родичів шкільної молодіжи / Ілля Ілюк // Руска Рада. – 1901. – Ч. 45. – 9 (22) падолиста. – С. 356.

⁹⁶ Там само.

⁹⁷ Посмертна згадка // Час. – 1929. – Ч. – 125. – 5 берез. – С. 3.

⁹⁸ Див.: Державний архів Чернівецької області. – Фонд 1245. Книги актів цивільного стану (метричні книги) нинішньої Чернівецької області. Опис 9, справа № 368: Книга реєстрації актів про смерть по с. Чорнівка Новоселицького району за 3 січня 1904 – 29 грудня 1938 р. Аркуш 173 зв. – 174.

останню дорогу його проводжали селяни, учні, місцева інтелігенція, вчителі із сусідніх сіл, “докладаючи всіх старань”, щоби “похоронити покійника із належною йому честю”⁹⁹. У некролозі, опублікованому газетою “Час”, підкреслювалося, що покійний був “щирим українським патріотом, який ціле своє молодече життя присвятив праці для свого народу, не думаючи цілковито, як це звичайно лучається в ідеальних людей, про свою старість. Був це один із перших піонерів українського народу на Буковині, які промощували шлях своїм темним братам до кращого життя”. Він “брав живу участь у всіх ділянках українського життя”, “був світочем для українського народу на Буковині, який запалював і закликав усіх до життя”¹⁰⁰.

Як згадувала донька Іллі Ілюка, талановита письменниця, журналістка, енергійна громадсько-політична діячка Сидонія Никорович (у першому заміжжі – Гнідий), з особою якої помітно активізувався український літературний процес на Буковині, набувши ознак організованого і цілеспрямованого розвитку, батько “не полишив мені ніяких мастків, але він полишив мені дуже багато – цілий несплямлений скарб, це любов до народної справи і віру у свою Батьківщину. Він оставив мені велику болючу-горючу тугу за всім нашим і той величавий образ України, що носив ціле своє життя в своїй душі”¹⁰¹.

Вона з дитинства любила рідний народ, була, як зізнавалася в час своєї найвищої творчої активності, “дитиною народу”, знала “його душу, його біль, його тугу”¹⁰². Самовіддана боротьба “за правду національної ідеї”, окуплена великою особистою жертвою, склала зміст і сенс її життя і творчості. “Перша моя і остання ціль є вияснення політичної проблеми України і очищення національного ґрунту від чужих трійливих деструктивних впливів, щоб хоч почасти лишити грядущим поколінням чисте вироблене українське поле і на нім засів здорової рідної думки”¹⁰³, – так письменниця визначила свої творчі пріоритети і програму політичної боротьби.

Народилася Сидонія Никорович 14 (26 за н. ст.) грудня 1888 р. на Буковині – в селі Рус-пе-Боул. А дитинство її минуло в іншій місцевості – в селі Кичера, куди перебралися її батьки.

Навчалася Сидонія, як і більшість тодішніх дівчат, лише в початковій школі. Але глибокими знаннями, здобутими шляхом самоосвіти, могла подивувати знавців української і світової історії, культури, філософії, релігії. У 1909 р. вона вийшла заміж за православного священника Омеляна Гнідого. У селі Лука (зараз у складі селища Кострижівка Заставнівського району Чернівецької області), куди, ймовірно, восени 1911 р. переїхало молоде подружжя, Сидонія Никорович (тоді – Гнідий) підготувала до друку свої перші твори, з якими дебютувала на сторінках “Нової Буковини”. Протягом квітня-грудня 1912 р. газета опублікувала кілька її творів малих прозових жанрів: “У герента”,

⁹⁹ Посмертна згадка // Час. – 1929. – Ч. – 125. – 5 берез. – С. 3.

¹⁰⁰ Там само.

¹⁰¹ Никорович Г. С. На могилі могого батька замість колача й свічки вінець думок / Сидонія Г. Никорович. – Чернівці: Меркур, 1930. – С. 16.

¹⁰² Никорович С. Гість з Галичини (З нагоди гостини В. Ткачука) / Сидонія Никорович // Хліборобська Правда. – 1936. – 16 серп. – С. 3.

¹⁰³ Там само.

“Мелодекламація”, “Боярин”, “Сусідська річ”, “Перли”, “Через жіночу конкуренцію”, “Він”, “Мале Монте-Карло” та ін., які стосувалися життя людей різних суспільних станів – селян, міщан, інтелігенції, збіднілих нащадків знатних родів тощо.

Проза Сидонії Никорович означена особливим стилем, поєднанням рис традиційної (народницької) і модерністської (неоромантичної) манер письма, вкрапленням у тканину твору сатирично-гумористичних елементів, тяжінням до показу людини, самотньої у складних, інколи навіть трагічних життєвих ситуаціях, у чужому й абсурдному світі. Значного творчого успіху молода письменниця досягла у відтворенні різних психологічних станів людини. Її дебют у жанрі психологічної новели засвідчив прихід в літературу талановитої авторки, самобутньої темами, образами і стилем, розумінням свого місця в письменстві. Він виявив цікаві неоромантичні тенденції, які відповідали тодішнім жанрово-стильовим пошукам українських літераторів.

Появу перших творів Сидонії Никорович захоплено привітала Ольга Кобилянська. Восени 1912 р. письменниці вперше зустрілися й одразу щиро заприятелювали. Їх поєднали, за словами молодшої з них, “споріднені думки, споріднена туга і споріднений світогляд”¹⁰⁴, а найбільше, звичайно, література. Крім того, Сидонія Никорович шанувала і цінувала Ольгу Кобилянську “як людину, як величаву жіночу постать в нашій народі з правдивістю і звичайністю душі, що є підставою і основою рідної хати, народного життя”¹⁰⁵.

Ольга Кобилянська побачила в особі Сидонії Никорович талановиту письменницю, яка має покликання служити рідній культурі і рідному народові. Тому вона звернулася з проханням до критика Миколи Євшана, свого “молодого приятеля”, дати об’єктивну оцінку дебютним творам молодшої авторки: Будьте ласка віпереглянути новелі п[ані] Сидонії Гнідий, початкуючої письменниці. Якщо знайдете що відповідне для “Л[ітературно]-Н[аукового] Вістника”, то задержіть і друкуйте, а якні – вишліть. Авторка бажала б знати, чи має літературний талант, чи ні? Коли прочитаєте, тоді і дасте їй відповідь. Она не натякає на скорий реферат, бо знає що Ви дуже заняті, просить також і справлення мови, де того буде треба. Простіть, що звертаюсь до Вас. Але спочаткуюча і для того бажає для себе правди”¹⁰⁶. У листі-відповіді від 25 1913 р. Микола Євшан сповіщав: “В VI вип. “Літ[ературно]-Наук[ового] Вістника” дебютує вже п. Сидонія Гнідий (*ідеться про повість “Анничка”*. – В. А.)¹⁰⁷ і сподіюся, що її талант літературний розві’ється. Для дальших випусків я дав друге її оповідання (*а насправді повість – В. А.*) “Марія”. Воно мені дуже сподобалося, я читаю всі річі п. Гнідої і тішуся, коли знайду від часу до часу гідну уваги новелю. Вам належить велика подяка, що Ви звернули на неї

¹⁰⁴ Никорович С. Цвіти споминів. Білі акварелі / Сидонія Никорович // Ольга Кобилянська. Альманах у пам’ятку її сороклітньої письменницької діяльності (1887 – 1927). – Чернівці, 1928. – С. 265.

¹⁰⁵ Там само, с. 270.

¹⁰⁶ Кобилянська О. Лист до Миколи Євшана від 10 грудня 1912 р. / Ольга Кобилянська // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 745, опис № 1, арк. 15.

¹⁰⁷ Насправді оповідання “Анничка” було опубліковано не в VI, а в VII – VIII кн. “Літературно-Наукового Вістника” за 1913 р.

увагу”¹⁰⁸. Слід додати, що “Літературно-Науковий Вістник”, крім згаданої вище “Марії” (т. LXVII) надрукував і повість “Касандра” (т. LXV), що, безумовно, свідчило про зростання творчого авторитету їх авторки.

Опубліковані в “Літературно-Науковому Вістнику” твори Сидонії Никорович – найбільші епічні полотна в усьому її творчому доробку. У них порушується традиційна для української літератури тема жіночої долі, понівеченої соціальними умовами. Крім того, 1913-ий рік приніс Сидонії Никорович й інші творчі здобутки. У газеті “Народний голос” за 7 лютого і 28 березня з’явилися її оповідання “Панські слуги” і “На правді”, а в журналі “Ілюстрована Україна” – поезії у прозі “Пливе човен” (ч. 2), “Водопад” (ч. 10), “Вівчар” (ч. 16) та ін. Згодом у журналі “Промінь” письменниця опублікувала ще два твори цього жанру: “Агава” (1921) і “Прошення” (1922). Ними завершився перший період творчості Сидонії Никорович. Надалі письменниця віддавала перевагу, за її визначенням, “творчій політиці”.

У грудні 1921 р. Сидонія Никорович взяла участь у Всеукраїнському жіночому з’їзді у Львові, на який прибуло понад 380 делегатів із Галичини, Буковини, Волині, східноукраїнських земель і найбільших центрів політичної еміграції – Варшави, Відня, Праги і Тарнова. “І там (на з’їзді. – В. А.) найшли мої праці свою дорогу”¹⁰⁹, – повідомляла письменниця в листі до Осипа Маковея. Для неї львівський з’їзд став важливою суспільно-політичною подією, яка активізовувала до боротьби “за новий світогляд”, “зовсім вільний від всякого старого і вже пережитого до крайніх границь”¹¹⁰.

Треба зазначити, що намічена на з’їзді програма втілювалася в конкретні справи. Сидонія Никорович стала однією з найактивніших діячок жіночого руху на Буковині: брала участь у засіданнях першого (2 лютого 1929 р.) і другого (13 вересня 1931 р.) з’їздів жінок Буковини, на власні кошти заснувала журнал “Самостійна думка української матери”, який виходив у Чернівцях під її редагуванням, вела сторінку “Жіночі справи” в газеті “Хліборобська правда”, писала статті і художні твори на відповідні теми тощо.

У поглядах на завдання літератури Сидонія Никорович виходила з того, що “творчість з народного життя забирає в кожному народі перше місце, бо в душі народу є найбільше духової чистоти”¹¹¹. Кожний чесний письменник, наголошувала вона, в час поневолення свого народу повинен відкинути думку про писання заради “забави і сенсації”. Він мусить узяти на себе відповідальність за виховання народу “в однім морально-національнім дусі”, повинен підготувати його “для своєї самостійності до виступу на арену історичного життя, на політичну арену світу, до політичного співжиття з

¹⁰⁸ Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 25 червня 1913 р. / Микола Євшан // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 14, № 1099.

¹⁰⁹ Гнідий С. Лист до Осипа Маковея від 31 січня 1922 р. / Сидонія Гнідий // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 59, № 825.

¹¹⁰ Там само.

¹¹¹ [Никорович С.] “Сині чічки” Василя Ткачука / [Сидонія Никорович] // Хліборобська Правда. – 1936. – Ч. 9. – 8 берез. – С. 3.

іншими історичними народами" ¹¹². Отже, Сидонія Никорович вбачала в літературі могутній чинник повернення поневоленого народу до незалежності, входження українців, як історичного народу, в коло країн із самостійним політичним устроєм.

Творчість Сидонії Никорович 1920-х років суттєво змінилася в жанрово-тематичному плані. Письменниця відмовилася від великих епічних полотен, вдавшись натомість до жанрів малої прози: оповідання, новели, нарису, есе та ін. У цей час вона відійшла від тих естетичних принципів, які вона сповідувала у своїй ранній творчості, акцентуючи на психологізації персонажів. "Я працювала і працюю літературно... <...> Але я не пішла дорогою літературної кар'єри, а старалася пізнати ту правду, яка була конечна мені для вияснення моєї дорогої величавої проблеми. 15 літ працюю над цим питанням науково і практично. Творча політика є моїм фахом" ¹¹³, – заявила письменниця у серпні 1936 р. Ще вісьмома роками раніше вона виклала своє розуміння поняття "творча політика", яке стосувалося журналістики. Ідеологія будь-якої газети чи журналу, на її переконання, повинна будуватися на об'єктивному висвітленні подій, і на цій основі має сформуватися основна ідея, провідна думка видання. "Чим більше якась часопись правдива і всім приступна, – наголошувала Сидонія Никорович, – тим більше відповідає культурним вимогам людей. Провідна думка народів – це правда, справедливість, що вказує дорогу у сонячне царство ідеї. Борба всіх є проти гніту, поневолення, за освіти людей" ¹¹⁴. Творча політика, за її тлумаченням, "приводить всі галузі народного життя до розвитку". А щоби політика була творчою, "мусить вона розвиватися в масі і бути всім приступною і лише так здійсниться народна ідея" ¹¹⁵. Отже, для письменниці важливим було, щоби твір доступно для масового читача передавав хід світової історії і поточного дня. Вона добре розуміла проблему освіченості народу і в цій архіважливій справі, враховуючи тодішні суспільно-політичні умови, основні надії із виправленням непривабливої ситуації покладала на друковане слово.

Основною темою публіцистичних виступів і художніх творів Сидонії Никорович кінця 20 – 30-х років стає становище українського народу, зумовлене суспільно-політичною ситуацією, яка склалася внаслідок поразки національно-визвольних змагань України 1917 – 1921 рр.

Ідеалом Сидонії Никорович, як і її батька, був Тарас Шевченко. Творчість великого поета сформувала в її свідомості програму побудови вільної Української держави із законами своєї "правди, і сили, і волі", "з новим і праведним законом" свого ж таки Вашингтона. Тарас Шевченко, за її визначенням, став для всього українського народу

¹¹² [Никорович С.] Великі історичні завдання українського письменства / [Сидонія Никорович] // Хліборобська Правда. – Ч. 5. – 9 лют. – С. 3.

¹¹³ Никорович С. Гість з Галичини (З нагоди гостини В. Ткачука) / Сидонія Никорович // Хліборобська Правда. – 1936. – 16 серп. – С. 3.

¹¹⁴ С. Г. Н. Коли б стало правилом те... / С. Г. Н. // Літературно-науковий додаток "Хліборобської Правди". – 1928. – Ч. 1. – Квітень. – С. 2.

¹¹⁵ Там само.

“високим ідеалом українського державника, патріота, лицаря”¹¹⁶. Без поетового слова, вважала вона, “не може бути з’єднаного відродженого українського народу, не може бути новітньої самостійної України, не може бути могутньої української нації”¹¹⁷.

У публіцистичних творах Сидонія Никорович не раз зверталася до образу свого батька, який, за одним з її повідомлень, розробив план часопису для широких мас українського народу. Мета такого видання – популяризація творчості Шевченка та ідейно-національна й кооперативна пропаганда¹¹⁸. На жаль, Іллі Ілюкові не вдалося реалізувати свій задум. Батькову справу довершила донька. На власні кошти вона заснувала журнал “Самостійна Думка”, входила до його редколегії в 1931 – 1932 рр. і водночас видавала до нього додатки “Самостійна Думка Української Матери” (1931 – 1932) і “Державно-Творча Трибуна Буковини” (1932). У 1933 р. на її кошти і за її редагування виходив журнал “Український Народ”, а в 1934 – 1936 рр. вона вела сторінку “Жіночі справи” в газеті “Хліборобська Правда”. На сторінках цих видань друкувалися “статті на національно-політичні і економічні та культурно-освітні теми, праці з господарського й кооперативного життя, як також літературні твори з народного життя, добрі дрібні господарські поради для селян і селянок – усе такі праці, що могли б духово виховувати й підносити добробут і освіту села”¹¹⁹.

З великою душевною теплотою і любов’ю дякувала Сидонія Никорович батькові за виховання і життєву науку. “Мій батько, – підкреслювала вона, – полишив мені живу книжку – це його досвід життя. Навчив мене любити працю, важку, повну труду на “хліб насущний” і переносити всяку найгіршу невигоду життя з легкістю й гумором, і знаходити все такий спосіб своїх діл, щоб бути все побідником своїх обставин. [...] Навчив мене любити свій нарід, Бога, Україну, любити більше, як саму себе і стояти в тісній зв’язі любові з українським селом, відчувати традиційну правду у своїм серці й увірити в ідею Шевченка. Той голос в моїй душі виростав разом з мною й він став могутній і сильний, став моєю національною совістю, яка мене провадить серед найгірших обставин життя й провадить все світлом до перемоги”¹²⁰.

Найкращі якості людини й громадянина-патріота, виплекані батьком, Сидонія Никорович намагалася привити і своїм дітям. Особливі надії вона покладала на літературний талант сина Василя. За спогадами доньки письменниці Калини Маре, професора філософії в університеті Клуз-Напоки, “варадський період (1944 – 1957) життя моєї матері було присвячене письменницькому розвитку сина, позначеному її поглядами на автентичну літературну творчість та роль письменника в суспільстві. Мати була проти

¹¹⁶ [Никорович С.] Шевченкова лицарська / [Сидонія Никорович] // Хліборобська Правда. – 1936. – Ч. 11. – 22 берез. – С. 3.

¹¹⁷ [Никорович С.] На могилі батька Тараса / [Сидонія Никорович] // Хліборобська Правда. – 1936. – Ч. 9. – 8 берез. – С. 3.

¹¹⁸ Никорович С. До громадян – працівників доброї волі, що їм дійсно лежить на серці освіта села / Сидонія Никорович // Самостійна Думка. – 1931. – Ч. 6-7. – Червень-Липень. – С. 33.

¹¹⁹ Там само.

¹²⁰ Никорович С. Тепер і колись (Свята традиція батьків) / Сидонія Никорович // Самостійна Думка Української Матери. – 1931. – Ч. 5-6. – С. 23.

письменників, замкнених у їхній кришталевій вежі, зосереджених тільки егоцентрично, на власних переживаннях. Вона була переконана, що основний обов'язок автентичного письменника – передавати реальність такою, якою вона є насправді. А на цьому тлі допомагати читачеві відкривати в його реальному житті позитивні аспекти доброти, краси та життєвої радості. Іншими словами, мати бажала, щоб письменник був вихователем. Виховна функція автентичного письменника могла здійснюватися, за баченням матері, при допомозі етики. Етику вона сприймала у двох аспектах: в теоретичному, який належить до науки, та практичному, який стосується мистецького способу жити у світлі, доброті, великодушності та вміти бути щасливим позитивами реального життя”¹²¹.

Уроки матері дали щедрі плоди: Василь Никорович реалізував свій талент і в поезії, і в прозі, а особливо – в журналістиці, виплекавши своєрідний документальний жанр – жанр монографічного нарису, реалізований у цілій низці книг, одна з яких – “Велика нафтова арка” – відзначена премією Академії Наук Румунії (1961). Монографічні нариси письменника читаються з великим інтересом, як захоплюючий художній твір, позначений тонким ліризмом і заглибленням у психологію сучасної людини, яка сягає життєвих висот під впливом твердих переконань у неодмінності побудови нового суспільства.

Ось така в найзагальніших рисах історія українсько-румунського літературного роду. Безумовно, докладніший її виклад дасть більшу можливість показати справжні фундаментальні цінності, які внесли в культурну скарбницю України й Румунії представники трьох письменницьких поколінь.

¹²¹Маре К. [Спогади про матір]: Комп'ютерний текст / Калина Маре // Архів Івана Семенюка. Переклад з румунської Євсебія Фрасенюка. – С. 2.

Алла Антофійчук
(Чернівціб Україна
)

ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ ЕПІСТОЛЯРІЮ ІВАНА ДОЩІВНИКА: З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

*На чужині погибаю, марно життя йде,
за родину спогадаю, а де ж вона? Де?*
(І. Дощівник)

Забуті славні імена письменників Буковини повертаються через багато десятиліть до широкого кола читачів і відкривають нові грані літературного процесу краю та виформовують його цілісність і різноманіття. Серед таких постатей – Сидонія Никорович-Гнідий, Денис Онишук, Іван Дощівник – митці, які через різні життєві обставини змушені були покинути рідну Буковину й переїхати до Румунії. Чільне місце у когорті цих діячів належить Іванові Тимофійовичу Дощівнику (04.07.1886, с. Банилів Вижицького р-ну Чернівецької області – 20.08.1973, м. Бухарест).

Майбутній письменник, педагог, громадський діяч виріс у селянській багатодітній родині в селі Банилові Сторожинецького повіту (нині Вижицького району) Чернівецької області. Після закінчення сільської школи навчався у Другій державній гімназії в Чернівцях, яку закінчив з відзнакою у 1906 році. На формування світогляду майбутнього письменника вплинуло його спілкування під час навчання у гімназії з прогресивними культурними та громадськими діячами Буковинського краю, а саме з відомим мовознавцем Юліаном Кобилянським (братом письменниці Ольги Кобилянської), буковинським педагогом, культурним діячем й перекладачем Сергієм Шпойнаровським, священником Євгеном Семакою, директором гімназії Корнелієм Козакою, про що згодом Іван Дощівник напише у творі «Життєпис»¹²². Продовжив навчання юнак на філософському факультеті Чернівецького університету, де протягом 1906–1910 рр. вивчав історичну граматику, історію літератури русинів, поезику, філософію, педагогіку, фонологію і морфологію, психологію, латинську мову, історію, студіював україністику та германістику у професора С. Смаль-Стоцького. Будучи студентом, почав друкуватися у буковинській та галицькій пресі («Буковина», «Руська рада», «На шляху», «Неділя», «Читальня», «Самостійна думка», «Народний календар», «Діло», «Рідна мова», «Робітник», «Самостійність», «Час» та ін.).

У 1910 році після закінчення університету І. Дощівник розпочав педагогічну діяльність на посаді допоміжного викладача української і німецької мов у Другій державній німецькій гімназії, а у 1912 році переходить на роботу до Вижицької української гімназії, яку в 1921 році румунська влада ліквідувала. Зважаючи на глибоко патріотичну українську позицію Івана Дощівника, румунські шкільні власті вирішують

¹²² Дощівник І. Т. Життєпис : [вибрані твори] / Іван Дощівник. – Вижиця: Черемош, 2006 – 208 с.

ізолювати його від рідного середовища й депортувати до Румунії. Цей факт письменник так описав в оповіданні «Як умирала школа»: «...У жовтні 1921 року розв'язали українську гімназію у Вижниці. Когось з професорів переведено до Чернівців, кілька професорів залишилося без заняття до січня 1922 року, коли заснували на місце української нижчу румунську гімназію. Мене призначено заступником професора (суплянтом) на катедру німецької мови в місті Констанці над Чорним морем»¹²³. З 1 березня до 31 серпня 1923 року Іван Дошівник працював на кафедрі німецької мови теологічного семінарію м. Констанци. З 1 вересня 1923 року його перевели у місто Сілістрія над Дунаєм у хлопчачий ліцей «Durostor», де він очолював кафедру німецької мови, а з жовтня 1928 року – у місто Роман викладачем теологічної семінарії «Святий Георгій» («Sf. Gheorghe»), де працював до кінця серпня 1936 року. З 1 вересня 1936 року до 31 жовтня 1941 року титулований професор з п'яти градаціями працює на кафедрі германських мов хлопчачого ліцею «RomanVoda» у тому ж місті, паралельно викладаючи по годинно німецьку мову в 7–8 класах у згаданій вище теологічній семінарії «Святий Георгій». З цієї посади в 1941 році Іван Дошівник виходить на пенсію. Під час Другої світової війни із наближенням фронту до міста Роман письменник у 1944 році переїхав на захід Румунії й оселився в містечку Думбровець, де проживав до 1971 року. На схилі віку Іван Дошівник з дружиною Арістією переїхав до Бухареста, де жила і працювала їхня дочка Мирослава. Там 20 березня 1973 року помер і був похований на Євангелицькому цвинтарі.

Творча особистість Івана Дошівника, на жаль, не оцінена українськими дослідниками достатньою мірою. Його творчий доробок досліджували й досліджують Ф. Погребеник, буковинські вчені Ю. Гузар, В. Антофійчук, О. Романець, М. Юрійчук, І. Грушковський; педагогічні ідеї вченого ґрунтовно досліджені у дисертаційній роботі О. Киселиці. Щодо епістолярної спадщини письменника, то можемо констатувати, що такі розвідки в українській філологічній науці відсутні. Саме в епістолярії, як відомо, автор постає справжнім, з «оголеними», незавуальованими, неприкрашеними почуттями та відчуттями, саме листи відтворюють миттєві, не загублені з часом, незабуті емоційні реакції та переживання. Тому цінним джерелом дослідження спадщини Івана Дошівника є його епістолярій, який можна характеризувати як жанрово різноманітний: це інформаційні листи, листи-спогади, листи-рецензії, листи-відповіді, листи-вітання тощо.

Перебуваючи за межами України, Іван Дошівник цікавився життям у рідному краї, а до 1940 року не раз приїжджав на Буковину, матеріально допомагав своїй родині. Тугу за рідним краєм, болісну ностальгію реалістично й чуттєво письменник відтворив в оповіданнях «Над Дунаєм»¹²⁴, «Без батьківщини»¹²⁵, «Самітник»¹²⁶.

¹²³ Дошівник І. Як умирала школа : [оповідання] / Іван Дошівник // Час. – 1931. – Ч. 663. – 8 січня. – С. 3.

¹²⁴ Підгоренко І. Над Дунаєм (З моїх доброджанських переживаннів) : [оповідання] / Іван Підгоренко // Час : незалежний, безпартійний часопис. – 1929. – Ч. 167. – 27 квітня. – С. 2-3. – [під псевдонімом І. Дошівник]

¹²⁵ Дошівник І. Без батьківщини : [оповідання] / І. Дошівник // Час. – 1929. – Ч. 293. – 28 вересня. – С. 2-3; Ч. 294. – 29 вересня. – С. 2-3.

Проте найбільш щиро та «літературно необроблено» передає ностальгійні почуття митець у листах до свого літературного учня Дениса Онищука (1901 – 1975), відомого українського письменника Румунії, що походив з села Кліводін Кіцманського району на Буковині. Листування друзів тривало 24 роки. Більше двох сотень листів Івана Дошівника до Дениса Онищука зберігається нині в особистому архіві сина письменника Яреми Онищука.

Багаторічне писемне спілкування Івана Дошівника з Денисом Онищуком було невід'ємною частиною життя друзів. У листах вони радяться з питань, що стосуються творчої діяльності, різних аспектів українського літературного процесу, порушують морально-етичні проблеми, розповідають про життєві ситуації і звичайні побутові справи. У листах до літературного побратима Іван Дошівник використовує традиційні обрамлювальні етикетні формули, які засвідчують прихильність, повагу, довіру до адресата *Шановний друже; Дорогий друже*. Часто письменник графічно виявляє шанобливе й довірливе ставлення до товариша: *Дорогий Друже*. Листи, що адресовані родині Дениса Онищука, починаються етикетними формулами *Дорога родино; Дорогі друзі; Дорогі наші; Дорогі*.

Особливо виразними, самобутніми є кінцеві етикетні формули, що їх використовує письменник у листах. Зазвичай це побажальні вислови з елементами *бажати, здоровити, гаразди, здоров'я, добро, щастя, гарний настрій, веселий настрій*, усталеними українськими етикетними формулами *бувайте здорові, майтеся в гараздах*: *Здоровимо сердечно Вас і всіх, що живуть з Вами (під одною стріхою). Гаразд*¹²⁷; *Бажаю Вам і Вашій близькій рідні dobroгoздоров'я і dobroгo настрою. Гаразд*¹²⁸; *Здоровлю сердечно Вас усіх. Від себе і від імені Туні та Миросі. Гаразд Іван*¹²⁹; *А за цим словом: бувайте здорові та майтеся в гараздах*¹³⁰; *Бажаємо Вам усім трьом dobroгo здоров'я, веселого настрою*¹³¹; *Ми заким тримаємося. А за цим словом, бувайте здорові і мйтеся в гараздах*¹³². У прощальних етикетних висловах Іван Дошівник нерідко згадує членів родини Дениса Онищука: *Бажаю Вам усього добра, міцного здоров'я, Вам, Олесі, Яремкові, Одарці та Омелянові*¹³³; *Бажаємо Вам усім у цьому році щастя і здоров'я. Окремий комплімент Яремі Денисовичу*¹³⁴.

Рідний край, почуття патріотизму, українська ідея, що була наскрізним стрижнем свідомості Івана Дошівника, слугували стимулом для творчої, науково-дослідницької, педагогічної, громадської діяльності. У творах, спогадах, листах письменник постійно

¹²⁶ Підгоренко І. Самітник : [оповідання] // Час. – 1934. – Ч. 1544. – 27 лютого. – С. 2-3; Ч. 1545. – 28 лютого. – С. 2-3. – [під псевдонімом І. Дошівник]

¹²⁷ Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 12 лютого 1973 // Особистий архів Я. Онищука.

¹²⁸ Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 1 серпня 1969 // Особистий архів Я. Онищука.

¹²⁹ Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 8 березня 1968 // Особистий архів Я. Онищука.

¹³⁰ Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 9 вересня 1959 // Особистий архів Я. Онищука.

¹³¹ Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 20 березня 1963 // Особистий архів Я. Онищука.

¹³² Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 15 листопада 1949 // Особистий архів Я. Онищука.

¹³³ Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 21 січня 1968 // Особистий архів Я. Онищука.

¹³⁴ Там же.

лине до рідного села Банилова, подає історичні факти, пояснює походження назви, відтворює картини побутового життя односельчан, описує краєвиди. Саме відчуття власного національного коріння виформовувало індивідуальну манеру творчої праці письменника.

Незгасаюча любов до малої батьківщини, туга за рідним краєм, за його звичаями й традиціями, за родиною є домінуючою в епістолярії Івана Дошівника. Письменник жадібно ловить з різних інформаційних та літературних джерел найменші звісточки про рідну землю: *Мирося принесла мені Ігора Муравйова «Буковинську повість» по-українськи. Події відбуваються в городі, є й згадка про Чернівці*¹³⁵. Зафіксована інформація пробуджує в його серці ностальгійні спогади, якими ділиться у листах з товаришем Денисом Онищуком: *І в газетах, і в журналах є чимало вісток з західної частини України, з Буковини, Галичини, Закарпаття, і це було для нас найцікавіше ...Споминається місцевості Кіцмань, Довгопілля (там народилася Туня), Путилів*¹³⁶. І з відтінком суму додає: *Тільки ніде не споминається моє село (Банилів над Черемшом)*¹³⁷.

Хоча багато років письменник проживав в Румунії, завжди пам'ятав своє коріння, своє походження. Звертаючись з привітанням до родичів, вживає в етикетній формулі назву рідного села: *Дорога Родино! Так пишуть до нас свояки з Банилова*¹³⁸. І доповнює: *Думаю, що це добре*¹³⁹, підкреслюючи цим гордість і втіху від свого походження.

Українець пам'ятає і глибоко шанує своїх родичів і прагне спілкування з ними: *Здоровимо сердечно Ваш увесь колектив і бажаємо всяких гарздів у 1967 році. Іван, Туня, Мирослава. P.S. Цей мій двоюрідний брат тільки своїми чорними, гарними очима нагадує мані нашого вуйка Грицька. Може, тому, що я того вуйка пам'ятаю з такими очима, бородою і чорним густим чубом. Хоч, може, він (Євген), мабуть, і не знав про моє існування, поздоровити і від мене*¹⁴⁰. У листах Івана Дошівника представлені згадки-описи рідних з України, їхня характеристика, відтворено побутові сценки. Письменник використовує багату палітру різноманітних описових засобів: характеризувальні прикметники, дієслова емоційно-оцінної семантики, прислівники міри та ступеня дії, фразеологічні звороти, слова з переносним значенням: *Вертаю Вам замітку Євгенія Григоровича Іваницького. Вуйка Грицька я бачив кілька разів, дуже симпатичний був чоловік, маму Євгенія бачив раз у тестя Омеляна Ів. Він мешкав тоді у Чернівцях деś недалеко моста, яким переходилося, як ішлося на Горечу. В дорозі до Банилова я скочив на кілька годин до тестя. Там справляли тоді якісь іменини чи день чийогось народження. Була там Грициха, яка зладила була багато всяких самат та упорядковувала стіл. На мене її зверхній вигляд зробив враження пристойної пані. Туня пригадує собі, що маленький Євген був у Вашої мами на вихованню якийсь раз. Ваша добра мама навіть*

¹³⁵ Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 25 липня 1953 // Особистий архів Я. Онищука.

¹³⁶ Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 20 квітня 1952 // Особистий архів Я. Онищука.

¹³⁷ Там же.

¹³⁸ Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 8 березня 1968 // Особистий архів Я. Онищука.

¹³⁹ Там же.

¹⁴⁰ Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 19 січня 1967 // Особистий архів Я. Онищука.

плекала його, а він завдавав їй чимало труда, був якийсь неспогамований, дуже неспокійний¹⁴¹. У листі-відповіді Денисові Онищукові на запитання про особистість Дмитра Макогона Іван Дощівник подає спогади про учительську діяльність Макогона в селі Чорнівці біля Чернівців, пригадує, що його тесть Омелян Іваницький жив у добрих зносинах з Дмитром Макогоном¹⁴², повідомляє, що він є батьком Ірини Вільде, яка є авторкою видатного роману «Сестри Річинські», перекладеного на кілька мов¹⁴³. Іван Дощівник намагаючись пригадати найтонші деталі, так про доньку Дмитра Макогона Ірину Вільде пише: *Мені слабо пригадується, що вона, перед від'їздом з Буковини, мусила здавати екзамен з історії Буковини та з румунської мови*¹⁴⁴. Такі спогади, їх писемне відтворення є важливими для письменника, адже вони були тим містком, який єднав його з рідним краєм, з Україною. Розмірковуючи про родину, згадуючи усіх своїх близьких та рідних і просто знайомих людей, Іван Дощівник з сумом афористично констатує: **Розвіяв нас вітер на всі сторони світу**¹⁴⁵.

Перебуваючи на чужині, письменник пам'ятає й береже традиції свого народу, намагається їх дотримуватися, хоча не завжди має таку змогу (причини могли бути різні – ідеологічні, матеріальні чи ін.), про що розповідає своєму товаришеві: *Як бачу, то Ви маєте нагоду обходити різдвяні свята два рази, раз за новим стилем, то знов за старим звичасм. Ніби це зле? От маєте нагоду в товаристві забавитися... Ми святкували так, як святкуємо від довшого часу – без куті, без ялинки, але співати «Ялиночко, ялиночко» у Вашій перерібці ми співали. Тай цього року Туня в саме Різдво нездужала*¹⁴⁶.

Іван Дощівник відомий і як мовознавець та перекладач: він був активним дописувачем науково-популярного варшавського місячника «Рідна мова», укладачем великих українсько-румунського і румунсько-українського словників, що вийшли в Бухаресті 1963-1964 рр., редактором шкільних підручників для українських шкіл у Румунії, а також перекладав румунську літературу українською мовою. І тому він ретельно, з професійною цікавістю аналізував у листах від товариша Дениса Онищука найменшу інформацію, що стосувалася української мови. Так, в одному з листів письменник виражає щире зацікавлення та приємні враження від описаних другим життєвих ситуацій, використовуючи для передачі захоплення оцінні характеризувальні лексеми (прислівники, дієслова): *Я ваші листи дуже люблю читати, вони звичайно мають багато змісту. От в останнім листі пишете про стрічу в Кисві з дівчиною, що гарною укр[аїнською] мовою питала Вас про вулицю Кірова, або про справу з перуками, де продавщиця не знала, що то перука*¹⁴⁷. Письменник сповнений жаги до вдосконалення своєї мови, до глибшого її вивчення: у листі-рецензії на роман «Нові потоки» за допомогою градаційного нанизування оцінних лексем у поєднанні з стійкою

¹⁴¹ Там же.

¹⁴² Дощівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 12 лютого 1973 // Особистий архів Я. Онищука.

¹⁴³ Там же.

¹⁴⁴ Там же.

¹⁴⁵ Дощівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 18 грудня 1951 // Особистий архів Я. Онищука.

¹⁴⁶ Дощівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 12 січня 1958 // Особистий архів Я. Онищука.

¹⁴⁷ Дощівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 29 грудня 1967 // Особистий архів Я. Онищука.

словосполукою він відверто виявляє захоплення багатогранністю і багатством його рідної української мови, готовністю навчатися, збагачуватися: *...Мова гарна, навіть дуже гарна, нема що казати. Багато слів, правда, не зрозумілі для нас, деякі спершу не зрозумілі, але згодом, тому що повторюються в різних зв'язках, їх значення стає зрозумілим. Можже, це уступки чи із Західної України, що автор уживає «капелюх» замість «шляпа», «дякую» замість «спасибі», «добрий день», «добрий вечір» замість «здрастуйте», хоча й це послідне¹⁴⁸. Автор не цурається того, що постійно помічає та вивчає усі лінгвістичні нюанси, у тому числі і правописні: З цієї книжки вчився я трохи правопису в них уживаного, ініціатива, потенціальний, даліше прислівники зложені пишуть разом, напр[иклад], взимку, вдень, вночі, низу, нащось, вдоста, нещодавно і т.д.¹⁴⁹.*

Аналіз епістолярної спадщини Івана Дошівника, показує, що митець був щирим патріотом України, його глибока, безмежна любов до Батьківщини була наскрізною ідеєю всього життя. У передостанньому листі до Дениса Онищука письменник написав: *На чужині погибаю, марно життя йде, за родину спогадаю, а де ж вона? Де?*¹⁵⁰.

Література

1. Біографія і літературна діяльність Івана Дошівника / упорядник І. Грушковський. – Вишніця, 1993. – 43 с.
2. Грушковський І. Незаслужено забутий / Іван Грушковський // Час. – № 26 (4202) 29 червня. – 2006.
3. Гусар Ю. Перекладач з Банилова [про Івана Дошівника] / [Юхим Гусар](#) // [Буковинське віче](#). – 2026. – 30 червня (№ 25). – С. 3.
4. Дошівник І. Без батьківщини : [оповідання] / І. Дошівник // Час. – 1929. – Ч. 293. – 28 вересня. – С. 2–3; Ч. 294. – 29 вересня. – С. 2–3.
5. Дошівник І. Т. Життєпис : [вибрані твори] / Іван Дошівник. – Вишніця: Черемош, 2006 – 208 с.
6. Дошівник І. Т. Листи до Дениса Онищука // Особистий архів Я. Онищука.
7. Дошівник І. Як умирала школа : [оповідання] / Дошівник Іван // Час. – 1931. – Ч. 663. – 8 січня. – С. 2–3.
8. Киселиця О. М. Педагогічні ідеї та культурно-просвітницька діяльність Івана Дошівника (1886-1973 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / О. М. Киселиця. – Хмельницький, 2012. – 20 с.
9. Погребенник Ф. П. Дошівник Іван Тимофійович // Українська Літературна Енциклопедія : В 5-ти т. – К., 1990. – Т. 2. – С. 160.
10. Погребенник Ф. Письменник Іван Дошівник у студентські роки / Федір Погребенник // Час. – 1993. – 26 лютого. – С. 6.

¹⁴⁸ Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 7 лютого 1950 // Особистий архів Я. Онищука.

¹⁴⁹ Там же.

¹⁵⁰ Дошівник І. Т. Лист до Дениса Онищука. 13 грудня 1972 // Особистий архів Я. Онищука.

11. Юрійчук М. І. Іван Дощівник // Письменники Буковини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття : Хрестоматія. Частина 1 / упоряд. Б. І. Мельничук, М. І. Юрійчук. – Чернівці : Прут, 2002. – С. 553 – 579.
12. Юрійчук М. І. Літературно-мистецька енциклопедія Буковини : Дощівник Іван Тимофійович // Буковина. – 2001. – 25 липня. – С. 3.
13. Підгоренко І. Над Дунаєм (З моїх доброджанських переживаннів) : [оповідання] / Іван Підгоренко // Час : незалежний, безпартійний часопис. – 1929. – Ч. 167. – 27 квітня. – С. 2-3. – [під псевдонімом І. Дощівник.
14. Підгоренко І. Самітник : [оповідання] // Час. – 1934. – Ч. 1544. – 27 лютого. – С. 2-3; Ч. 1545. – 28 лютого. – С. 2-3. – [під псевдонімом І. Дощівник].

**АСПЕКТИ РОЗМОВНО-ПОБУТОВОГО СТИЛЮ
У ПЕРЕКЛАДІ РУМУНСЬКОЮ МОВОЮ РОМАНУ
ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА *КЛІТКА ДЛЯ ВИНІ***

Мова кожної нації має власну ідентичність, яка спирається на внутрішні та структурні відмінності. У рамках кожної мови зустрічаються специфічні фактори, які стосуються географічного осередку, у якому функціонує мова, характерні розбіжності між соціокультурними прошарками суспільства та стилістичні відмінності користування мови.

Неформальна система комунікації підтримує та додатково відтіняє формальну систему. Неформальний стиль вміщує розмовний стиль та жаргонну лексику й вульгаризми. Розмовний стиль – гнучка форма комунікації, що є найуживанішим варіантом мови. Спонтанність, експресивність та усність є основними ознаками розмовного стилю. Також характеристиками розмовно-побутового стилю вважаються неофіційність стосунків між мовцями і невимушеність спілкування, невідповідність до спілкування, безпосередня участь у ньому, використання позамовних чинників (ситуація, рухи, жести, міміка), лаконізм, емоційні реакції¹⁵¹.

Розмовний стиль є різновидом усної комунікації, яка визначає вседозволеність реєстру, в якому використовується цей стиль. Через спонтанність у розмовній мові часто зустрічаються лексичні невідповідності, інтерференції та еліптичні речення. Найбільш важливою тут є експресивна функція, тому переважає використання слів з афективним та емоційним змістом.

Жаргонізми використовуються в літературі завдяки стилістичному потенціалу. Жаргонна лексика надає тексту нонконформізму та наближає його до розмовного стилю. Протягом останніх років розвинулася міська версія цього стилю.

Одним із засобів досягнення реалістичності є використання розмовних слів у художній літературі. За допомогою вживання розмовних слів автор вказує на спосіб життя персонажів, їхні інтереси, акцентує на їхнє походження, рівень культури та поведінки, соціальний статус тощо¹⁵². Дослідження вживання та перекладу експресивно забарвленої лексики розмовної мови у художньому творі викликає додаткові труднощі, оскільки вимагає комбінування та врахування особливостей двох різних мов – української та румунської. Таким чином, у сучасному світі зростає роль перекладача художньої літератури, оскільки він є сполучною ланкою у міжкультурній комунікації. Літературний текст викликає проблеми у перекладача в тому сенсі, що він повинен розуміти, що текст

¹⁵¹ Кузьміченко І.О., *Українська мова (запрофесійним спрямуванням)*, Видавництво Рубіжне: РФ СХУ імені Володимира Даля, 2005, с.46

¹⁵² Мацько Л. І., *Стилістика української мови*, Київ, 1990, с.15

вимагає адаптації для того, щоб він максимально вписався у культуру і ментальність, був зрозумілий читачеві, але не змінювати його суті.

Таким чином, переклад художнього тексту вимагає використання заміन та відповідностей. У літературному перекладі між вихідним текстом і текстом цільової мови повинна існувати еквівалентність. Перекладач як посередник між двома культурами ідентифікує і намагається вирішити культурні проблеми, які існують у первинному тексті. Літературний перекладач повинен добре знати автора тексту та його твори. Біографія автора допоможе йому проаналізувати країну походження, політичний та соціальний контекст, в якому він жив, щоб визначити особливості мови, що відображені в тексті. Перекладач не просто перекладає слова, він в основному передає цілу систему життя, пов'язану з цією мовою. Для цього перекладач повинен провести ретельний аналіз ідіоматичних особливостей, що використовуються автором, наприклад, використовуюваного лінгвістичного реєстру: стандартного, формального, неформального тощо. Адаптацію до культури читача потрібно реалізувати специфічними методами і водночас залишатися наближеним до оригінального тексту. Функціональна еквівалентність використовується особливо в перекладі прислів'їв та ідіоматичних виразів і не зводиться до еквівалентності елементів, що складають прислів'я, ідіоматичного вираження або зображення, що міститься в ньому. Функціональна еквівалентність має на меті відновити свою функцію, використовуючи прислів'я / ідіоматичний вираз, який виконує ту ж функцію в мові оригіналу.

Сучасні методи перекладу буди використовувані у проаналізованому творі *Клітка для вивільги* Володимира Даниленка, який був виданий у 2017 р. в перекладі румунською мовою Михайла Трайсти.

Володимир Даниленко, один з відомих сучасних українських письменників, – представник Житомирській школи прози. Представники цієї школи прози створюють міф про самодостатність української нації, що супроводжується відмовою непотрібних елементів: радянського, російського або європейського майбутнього, культури "несерйозності" (розваги, ігри, шоу, Котляревський комплекс). Мистецтво стає місцем створення міфу про українську націю, яка існує як "річ у собі" та міфу про художника, який є пророком або навіть самим Богом.

Книга *Грози над Туровцем* (2014) складається з роману *Клітка для вивільги*, повісті *Сповідь джури Самойловича*, оповідання *Стигми преподобного Маська*, *Череп'яні війни*, *Сміх нічного пана*, *Засць*, *Крик гриба*, *Ноги поліського злодія*, *Грози над Туровцем*, *Футбол по-туровецьки*. Всі ці твори витворюють регіональний міф української історії від Гетьманщини до нашого часу.

Дія роману *Клітка для вивільги* відбувається протягом життя талановитої співачки Аліни Іванюк. Її життя висвітлене сином, який розповідає про знищені мрії під час радянського режиму, який забороняє їй з'являтися на сцені. Роман відтворює три світи радянської доби: житомирське інтелектуальне життя, за допомогою перекладача Бориса Тена та його друзів; життя військових у містечку де працював чоловік Аліни та батько

підлітка Владика, – оповідача цього роману; та українське село із чудернацькими персонажами сім'ї Іванюків, де сцени із дідом та бабусею оповідача сягають гротеску.

Роман *Клітка для вивільги* розповідає про понижені долі талановитих людей, які не отримували жодного шансу для самореалізації в тоталітарному суспільстві минулого століття. Історія рідного міста, яку автор розповідає через фільтр літературного вимислу, розказана з точки зору його героїв і їхньої долі. Їх пріоритетами є честь і свобода як маркери українського генетичного коду. У цьому сенсі твір письменника сприймає історію національних перетворень всієї країни на шляху до самоідентифікації та самопізнання.

У цій статті сюжет роману відходить на другий план, для того щоб розглянути більш уважно лексику оповідання та спосіб, який обрав автор для спілкування своїх героїв та оповідача. Володимир Даниленко використовує у своєму романі щонайменш три типи дискурсу, які підходять до кожного з прошарків українського суспільства, зображених у книжці. Мова селян з елементами волинськополіської говірки, великою кількістю сталих виразів та фразеологізмами, із вкрай забарвленою лексикою. Мова інтелектуалів Житомира із вишуканими словами та виразами. Письменник відтворює також мовні кліше радянських службовців. Лексика твору у цілому складається з мови повсякденного життя, яка включає метафори та художні засоби вираження, але водночас залишається зрозумілою для читача.

Як визначалося вище, важлива роль перекладача у передачі реальностей іншого суспільства у мову та у реальність суспільства для якої він здійснює переклад. Саме з назви роману розпочалася перетворення українського роману для сприйняття румунського читача, адже вивільга (іволга) для українця – це символ позитивної енергії Сонця, світла і радості, які цей птах приносить в дім. У романі вивільга – це талановита людина, яка не може реалізувати свій талент, тому що потрапила в сильця радянської системи.

У румунській лексиці вивільга (*grangure*) зустрічається тільки в жаргонних словосполученнях, які переймають багато слів із загального лексичного фонду, перетворюючи їх на арготичні елементи за допомогою семантичної модифікації. Як словесна гра, так званий «лексичний збій» відіграє важливу роль в еволюції румунського сленгу. Слово (яке може бути частиною виразу) замінюється іншим лише на основі формальної семантичної подібності початкового сегмента, створюючи комічний і абсурдний ефект, як, наприклад, у нашому випадку, вивільга – *grangure* отримує через схожість із словом *grande* значення важливий персонаж). Перетворюючи вивільгу на жар-птицю (*pasăre măiastră*), перекладач одразу стає творцем вдалої метафори для висвітлення долі геніальної співачки Аліни Іванюк та стає привабливою назвою для румунського читача. У румунській міфологічній фауні жар-птиця вважається царицею птахів, посланниця фей, яка наділена неповторною красою. Про її пісню, яку вона співає лише в самотності, кажуть, що має магічні сили та омолоджує будь-якого слухача.

Елементи розмовного стилю присутні у дискурсі головної героїні з самих перших сторінок роману, сам оповідач підкреслює особливості мови героїні:

- Ви співали пісню Лілі Іванової «Старий мій приятелю».
- Чоловік мав низький деренчливий голос і проникливі глибоко посажені очі.
- Цю пісню я почула з магнітофона меї небоги.
- Від її слів старого пересмикнуло:
- Що це за «меї» і «цеї»?
- У нас так говорять.
- Де ж це так говорять? – насмішувато подивився на неї він.
- В Туровці.¹⁵³

Мовою оригіналу застосовані стягнені форми присвійних займенників на зразок *меї, теї, твеї, свої, свому* як особливість місцевої волинсько-поліської говірки, як у прикладі *меї небоги*, у перекладі також переданя із стягненою формою займенника *răposata me'*, але, на жаль, із маленькою помилкою перекладача *răposată* (небіжчиця) замість *peroață*. Це одразу привертає увагу читача, бо ніде не вказано про жодного небіжчика. У цьому контексті словосполучення *деренчливий голос* перекладене українською мовою *voce tremurândă*, хоча, може, *voce hodorogită* є іншим варіантом перекладу.

Чудовим прикладом для місцевої говірки є діалог Аліни із своєю свекрухою, але переклад уникає відтворення стилістично забарвленої лексики у румунській мові, хоча елементи усної мови були добре відтворені у попередньому прикладі. Так, могли бути збережені наміри письменника відтворити говірку селян, які і в Україні, і в Румунії розмовляють дуже колоритно. За допомогою вставлених фразеологічних синтагм передаються декілька відтінків народної усної мови, наприклад *поківі будете по Житомиру иляцца* перекладається як *în timp ce voi umblați brambura prin Jytomyr*, але та сама лексична одиниця перекладається на наступній сторінці як *a umbla creanga* – влучний синонім попереднього фразеологічної конструкції.

Інша одиниця *Нашо, думаю, мене такій гембель* перекладається фразеологізмом *La ce-mi trebuie mie bătaie de cap*, хоча фразеологічну одиницю датисторчака у прикладі: *А та чорна Нюся так штірікнула рогом, шо я сторчака дала* перекладач дослівно передає *M-a împuns cu cornul de m-am dus cu capul în jos* та можливий варіант був би *M-a împuns cu cornul, de am văzut stele verzi* який підходить більше у цьому мовленому реєстрі.

Порівняння *скрипит, як вивільга* перекладено як *cârâie ca o cioară* для того щоб адаптувати якомога більше для румунського аудиторії, який не сприймав би адекватно дослівний переклад *scârțâie ca un grangur*.

Метод описового перекладу використовується для перекладу словосполучення *Дошкуляти діду- Să-i plătesc bunicului pentrusupărarea pe care a adus-o mamei* як інший варіант перекладу міг бути *Să i-o coc bunicului*.

Інший приклад усної побутової мови, на цей раз міського варіанту говірки, розмова між подружжям у трамваї підслухана випадково оповідачем Владиком, яка у перекладі передана звичайною літературною мовою .

¹⁵³ Даниленко, с.4

– Я упаздую.

– Та скіки ще тутого стуять?

– Ту це вже й не мона з кумою пурузгуварувать? – ображено відповідала вона.¹⁵⁴

Зрозуміло що літературний текст може вміщати багато таких проблем для перекладача, який повинен усвідомлювати, що точність перекладу не завжди означає еквівалентний переклад слів або цілого тексту. Аналіз перекладу може тривати до нескінченності, тому що можна говорити про різні перспективи перекладу.

У висновку можемо стверджувати що для хорошого перекладу необхідно, щоб все, що сказано у перекладі, відповідало оригінальному тексту, але таким чином, щоб читач з іншого культурного простору зміг зрозуміти і оцінити талант письменника. Результат перекладу повинен передавати культурну проблематику, яка існує в оригінальному тексті зберігаючи водночас основні фактори без яких перекладений текст залишився би без літературної цінності оригіналу.

Література

1. Бархударов Л. С., *Язык и перевод (Вопросыобщей и частичнойтеорииперевода)*, Междунар. отношения, Москва, 1975
2. Брандес М., Проворотов В., *Предпереводчискийанализтекста* (для институтів и факультетовиностранныхязыков), Нви-Тезарус, Москва 2001
3. Казакова Т., *Теория перевода (лингвистическиеаспекты)*, Союз, Санкт-Петербург, 2000
4. Караванський С., *Словник синонімів української мови.*, Вид-во “Орії” при УКСП “Кобза”, Київ, 1993
5. Кузьміченко І.О., *Українська мова (запрофесійнимспрямуванням)*, Видавництво Рубіжне: РФ СНУ імені Володимира Даля, Київ, 2005
6. Мацько Л. І., *Стилістика української мови*, Київ, 19
7. Лунгу-Бадя Д., *Еквівалентність: визначення та типологія*
8. https://litere.uvt.ro/litere-old/vechi/documente_pdf/aticole/uniterm/uniterm2_2004/glungu.pdf

¹⁵⁴Даниленко, с. 86

ТВОРЧІСТЬ ЮРІЯ СТАНИНЦЯ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

Творчість прозаїка Юрія Станинця високо оцінювали науковці О.Мишанич, Л.Голомб, П.Ходанич, Д.Федака і стверджували його приналежність до кола митців, які у 20-30-і роки ХХ ст. своєю літературною творчістю ввійшли «до контексту загальноукраїнської культури» (Мишанич 2002: 237). Еволюцію творчого шляху письменника, особливості жанрово-тематичного спектру його художнього надбання представлено у працях І.Ребрика та Н.Ребрик. Проте вивчення літературної творчості художника слова на тлі європейської літератури досі не здійснювалось. На наш погляд, аналіз прози під таким кутом зору є актуальний, оскільки дасть глибше уявлення про самотутню творчу особистість Ю.Станинця.

Юрій Станинець є репрезентантом тих письменників, чия творчість зароджувалася й розвивалася в суспільно-політичних, культурних умовах інших, етнічно не рідних державних утвореннях. Його життя, як уродженця Закарпаття, проходило в межах різних держав: Австро-Угорщини, Чехословаччини, Карпатської України, Угорщини та Радянського Союзу. При цьому характерним є те, що за таких реалій національна самоідентифікація Станинця виражалася через мову і художню творчість. Європейський рівень письменничості українського автора проявлявся як на рівні тексту, так і на рівні духовного досягнення буття. Цю думку підтверджує компаративне прочитання його творів і французького автора Гастона Шеро, без якого «неможливо уявити французьку літературу першої половини ХХ ст...» (Мотрук 2017: 6).

Обох їх характеризують як «регіональних письменників», бо центром їхнього художнього простору став найбільш знаний, рідний континуум у всьому багатстві й повноті. Теми творів як Шеро, так і Станинця мали загальнолюдське звучання, а національно маркований образний світ утілював і типово для всього людства. І французький, і український митці виявили свій творчий талант як у малих, так і у великих прозових жанрах. Притаманною рисою словомислення обох, за спостереженням дослідників, була пильна обсервація, увага до деталей навколишнього світу, побуту, вміння відтворити реальні картини своєї епохи, глибоко проникати у психологію героїв. Обидва письменники відзначалися посиленою увагою до звичайної людини, її соціальної і біологічної природи, соціально-психологічним умотивуванням розвитку характерів. Отже, світосприймання митців укладається в художньо-стильове русло реалізму.

У розумінні творчого завдання майстра слова представники різних літератур теж були близькими. Шеро вважав основним завданням письменника «написати „живий”, правдивий твір» (Мотрук 2017: 8). Подібно розумів своє покликання й український письменник: «...з широко розкритими очима крокувати прекрасною землею, неосяжною

батьківщиною, радіти разом з тими, що радіють успіхам своєї праці і все те старатися якнайживіше, якнайвірніше вистелити на папір, живими барвами народного слова» (Станинець 2011: 598). Як бачимо, відчуття власного покликання було притаманне обом митцям.

Наші дослідження життєпису Ю.Станинця не дали підтверджень безпосереднього впливу на нього французького письменника, хоча не можна виключати того факту, що ім'я досить відомого на той час у літературних колах Європи Г.Шеро було відоме молодому митцеві. На користь цього припущення свідчить його зізнання в «Автобіографії» про формування естетико-літературних уподобань під впливом європейської, зокрема й французької літератури. Майстерності творення малих жанрів він учився у Флобера й Мопасана. Зразки досконалості стилю й композиції повісті вбирав від Бальзака (Станинець 2011: 594). Загалом же, знання європейської літератури у Станинця були досить ґрунтовними і широкими – «від Данте до Хемінгуей» (Станинець 2011: 594). Це дає підстави припустити можливість його обізнаності з творчістю відомого у 20-30-і рр. XX ст. в Європі й Америці романіста, казкаря, новеліста, публіциста, лектора з французької літератури, академіка Гонкурівської академії Гастона Шеро.

Зазначимо, що взорування українського митця на творчу практику європейських літераторів не мало ознак наслідування. Його плідність і креативність підтверджує порівняльний аналіз повісті «Юра Чорний» (1943) із твором аналогічного жанру Шеро «Чудовисько» (1913). Увага до селянської тематики, самотнього соціального, морально-психологічного буття цього суспільного прошарку, глибоке проникнення в психологію особистості, уміння в окремому показати загальнолюдське зближує українського та французького митців. Як Шеро сучасники називали майстром «роману характерів» (Гійом Аполлінер) (Мотрук 2017: 8), так Станинця можна вважати майстром «повісті характеру». Обидва автори уже заголовками своїх повістей підтвердили особливу увагу до людської особистості, формування й розвитку, вияву характеру персонажа як форми його самоідентифікації, самоствердження, взаємодії з соціумом.

У центрі творів Шеро «Чудовисько» та Станинця «Юра Чорний» – життя двох людей – Франсуа та Юри, яке автори простежують від дитинства і до кінця днів. Доля обох героїв подібні, вони страждають від батьківської нелюбові. Щоправда, героєві Шеро, порівняно з Юрою, дістається значно жорстокіша доля. Франсуа навіть не бачив свого батька, бо той загинув від руки дружини за те, що зґвалтував власну дочку, в майбутньому – матір хлопця. Вина інцесту впала на дитину і визначила міру й глибину трагедії його життя. Через це оточуючі нарекли його «чудовиськом», адже він – син свого діда. Неприязнь до себе і своєї матері Гортензії відчував постійно Франсуа й від найближчих людей – бабусі та материних братів. Двозначність їхнього статусу – дядьки-брати – зумовлювала зневагу, презирство, зверхність щодо ні в чому невинного брата-племінника Франсуа.

Герой повісті Ю.Станинця Юра Яремчук страждав від нелюбові батька, який не визнавав його за рідного, бо хлопчик був смуглявим, а докази матері не діяли. Тому Юра «за життя був перехрещеним на Чорного і до гробової ями ніс свій тяжкий хрест Чорним» (Станинець 2011: 91). З природи білявий батько бачив у хлопцеві «чистое циганча», за свого сина «ніколи, ні на одну хвилину ... не визнавав», надутий, розлючений щодня твердив: «Най собі того байдюка перед очима не вижу» (Станинець 2011: 93-94). Драматизм становища Юри підсилено картинами спілкування батька з меншим сином, білявим Андрієм. Нелюбов та неприязнь до Юри передалися братові і вплинули на їхні подальші стосунки в житті, що призвели до трагедії.

В авторських моделях розвитку характерів героїв важливе місце відведено жінкам, зокрема матерям юнаків – Гортензії та Марії. Ці образи посилюють психологічну напругу твору, сприяють моделюванню поведінки персонажів. Спільним для героїнь є те, що вони уособлюють типове суспільне явище – залежності, незахищеності жінки, не здатної в силу цього протистояти громадському й родинному тиску. У результаті вони стають жертвами фізичного й морального насильства. Однак саме від них діти відчують силу любові.

В обох творах увага зосереджена на жертвовності материнства. Марія в повісті Ю.Станинця рятує Юру від батькової неласки, віддавши до людей на службу, втішає його, захищає від травмування несправедливими батьковими підозрами, погрожує поквитатися з однолітками-кривдниками сина. Вона залишається єдиною порадицею у його юному віці, підтримує в рішенні одружитися. Саме така поведінка матері слугує виразом батькової бездушності, ненависті до невинної дитини, а також є своєрідним мотиватором психологічного дорослішання хлопця, формування його самодостатності. Ю.Станинець у художній моделі стосунків матері й сина прагне зрівноважити раціональне й емоційне. Почувши від неї правду про найдюка, Юра сам визначає свій подальший шлях: «Коли я дотепер годен був прожити серед чужих людей, то по сьому я вже не загину. Переді мною світ широкий. Коби здоров'я (Станинець 2011: 103).

Г.Шеро моделює сюжетну лінію Гортензії так, щоб відтворити трагізм життєвої долі жінки-матері, яка була збездієннена власним батьком. Жертвовність материнської любові Гортензії у творі Шеро показано як трагедію і матері, й сина. Надії Гортензії на щастя сина розбиває відмова дівчини Маргарети вийти заміж за Франсуа і висловлена нею суспільна думка про приречення проклятих матері й сина. Це спровокувало стан найвищого морально-психологічного напруження Гортензії, яка опинилася в ситуації межі та вибору і чинить знову гріх інцесту. Автор подає філософське підґрунтя цього гріха матері з сином: відторгнення їх суспільством, прокляття.

Усвідомлення свого й синового становища, відчуття відчуження як загрози їхньому буттю провокує в психіці Гортензії включення захисного механізму – сплеску материнської й жіночої любові, як єдиного рятунку їх від загибелі: «...коли упевнилася, що син поділяє її долю проклятої», вона любила його тепер не так, як в дитинстві.

Характерно, що автор не засуджує свою героїню, не моралізує. Навпаки, психіку жінки у стані крайньої межі він увиразнює цілим спектром її емоційних почувань, які змінюються динамічно в короткий часовий відтинок – очікування Франсуа з побачення та його розповіді після повернення: ніжність, біль, відчай, співчуття, жаль, безпорадність, розгубленість, жах, радість. І, врешті, апогеем емоційного напруження стає гріх: Гортензія принесла в жертву синові своє тіло. Та автор підносить жертвність матері через відчуте нею своє «зобов'язання відшкодувати всю ту зневагу, яку її син зазнав від людей» (Шеро 2017: 73) до святості.

Разом із тим Шеро показує, що гріховна любов – це не спокута, не очищення; вона породжує інший гріх – Гортензія відчула під серцем нове життя і прагне самогубства. Сюжетна лінія матері-сина у творі французького митця характеризується високим емоційним напруженням, динамікою почуттів і дій, пронизана співчуттям до героїв, чия доля скалічена іншими. Автор завершує її власною художньою моделлю утвердження праведних морально-етичних норм співжиття: він розлучає покалічені гріхом душі. Гортензія «у спалаху ясності розуму, упевнившись, що їй все ж забракне мужності для такого жаданого останнього кроку до вічного спочинку і що не зможе далі жити життям зацькованої тварини», пішла з Шебруневіль-куди, а Франсуа «шукав матір, йдучи в протилежному напрямку. Ось так двоє проклятих загубилися у світі» (Шеро 2017: 81). Авторське моделювання долі Гортензії й Франсуа здійснено у цілковитій відповідності до ідеї, закладеної в епіграфі до твору: «...Зосереджено, пристрасно, побожно; не пробуючи пояснити дії, спалюючи чи звеличити наслідки, без будь-якого повчання» (Шеро 2017: 27).

Майстерність митців простежується у творенні характерів центральних персонажів – Франсуа в Шеро та Юри у Станинця. Життєва доля цих героїв складає осердя сюжетів повістей. В обох творах вона тягнеться як у реальному часі – від дитинства, так і поза ним – до народження. В Шеро життя героя обривається морально-психологічною смертю – проклятий Франсуа губиться у світі. У персонажа Станинця Юри – на шістдесят четвертому році фізичною смертю.

Авторська концепція людського буття, втілена в образах Франсуа і Юри, подібна. Обидва митці вважають, що доля людини починається не з її приходом у цей світ, залежить не лише від середовища, а включена в систему родового зв'язку і спадковості, що добро й зло – речі реальні і здатні бути запрограмованими. Тому авторська увага зосереджена на тому, як реалізується родова програма у земному житті героїв і як вони несуть хрест своєї долі.

Прикметно, що в обох творах доленосний код передається по чоловічій лінії і трансформується в різного роду життєві обставини, які героям доводиться долати. І Шеро, і Станинець наділяють своїх героїв позитивними рисами. За характером обидва від природи добрі, чуйні, працьовиті, чесні, з посиленням почуттям власної гідності. Але відкинуті батьками, приголублені лише матерями, вони завжди страждали від браку енергії батьківської любові. «Крім двох собак, з якими він завжди грався, Франсуа

цілувала лише мати, укладаючи спати» (Шеро 2017: 53). «Так Юра підростав, але ласкавого слова із уст свого вітця ніколи не чув, посмішки на лиці нянька, що мала б належати йому, Юрові, ніколи не бачив» (Станинець 2011:94).

Як бачимо, в ідейно-художній парадигмі повістей концепт любові є головним у системі родового коду. Цього почуття, як показують автори, бракувало в дитинстві обох героям.

Домінанта любові в онтологічній концепції художніх творів Шеро й Станинця зумовлює координати й особистісно-суспільного зв'язку персонажів. Автори показують складний шлях соціалізації дітей, морально-психологічні чинники їхньої самотності, ізоляції, психологічно вмотивовані способи самозахисту та самоствердження, життєві умови дорослішання та самозаглиблення, екзистенційної відчуженості та створення власного образу в соціумі, віднайдення свого місця в ньому. Франсуа нікому не дозволяв командувати собою, його боялися й не суперечили. Юра «не терпів несправедливості, а особливо кривди... ненавидів тих, що лише наказували», не любив послуговуватися, мав тверду вдачу, захищав себе, стаючи «у „фаци” хоча б і з трьома – не одним», і те, що іншим вдавалося через батьків, Юра виборов собі сам.

Така характеристика соціального обличчя персонажів доповнюється в обох творах іншою, яка розкриває суть внутрішнього світу людини, характер її світовідчуження й світосприймання, увиразнює індивідуальність. Франсуа перебував в особливій гармонії зі світом природи, був співчутливим до всього живого. Внутрішній світ Юриної душі виражався у відчутті краси: він любив співати на самоті, різьбив по дереву, плів кошарки, відчував натхнення на лоні природи, особливо надихала його Тиса. Обов'язковість, ретельність, відповідальність у роботі забезпечили хлопцеві самоствердження. Приниження й поневіряння не спонукали Юру, як і Франсуа, до помсти, до конфліктів.

Увиразнення таких характеристик героїв покликано загострити увагу на трагізмі людських доль, зумовленому родовими та суспільними чинниками. Відзначимо при цьому, що Ю.Станинець, на відміну від Г.Шеро, подає значно ширше соціальне тло життя героя. Автор показує, як у соціумі, в боротьбі з його протиріччями формується особистість. Митець проводить Юру й через такі випробування, як в'язниця, війна, полон, смерть матері й коханої дружини. Та Юрі, як особистості, властива вітальна сила, яка спонукає його до діяльності. Після життєвих поразок він має здатність починати все спочатку: іде в бокороші, з любов'ю обробляє власну землю, хоче всього мати в достатку, підтримує господарство, навіть слабкий і знеможений дбає про себе сам. Ця вітальність закладена і в особливості його здорової вдачі, стрижнем якої є цілеспрямованість і непохитне правдолюбство. Отже, соціальна складова в моделі героя-особистості в Станинця, порівняно з Шеро, є значною і продуктивною. У цьому простежується традиція класичної української прози.

В індивідуальній поетиці обох митців важливою є роль образів природи. У Шеро пейзажі дуже стислі, природа подана в русі, корелює з емоційним станом персонажів, відображає динаміку людських почуттів, посилюючи драматизм зображуваного.

Ю.Станинець схильний до поєднання традиційного й модерного у відтворенні образів натури, які є значно розлогішими, ніж у Шеро. Вона виступає і тлом для фабульної дії, і сприймається як невід'ємна частина психологічної студії людини. Ландшафт у повісті національно маркований, що виражається в описі конкретних об'єктів, зокрема річки Тиси та притисянської місцевості, у введенні в оповідь топонімів – Боронява, Сокирниця та ін. Карпатські краєвиди постають у пластичному й кольоровому розмаїтті, відображають емоційно-настрєву палітру, світосприйняття героя, передаючи специфіку його національної ідентичності.

Ю.Станинець оприявнює власну національно-культурну ідентичність, використовуючи елементи фольклорної поетики. Він уводить у текст пісні, перекази, обряди, продовжуючи традиції етнографічно-побутової національної прози. Індивідуальність творчої манери Ю.Станинця проглядається і в манері оповіді. Об'єктивно-реалістичні малюнки світу переплітаються з картинами сну, марення, спогадів, мрій, що підсилює суб'єктивно-емоційний характер опису і свідчать про вплив модерного письма на стильову практику автора.

Отже, аналіз повісті Ю. Станинця «Юра Чорний» в контексті зразків європейської літератури дає підстави констатувати, що творчість українського митця розвивалася в руслі реалістичних традицій західного письменства. Зосередженість на найбільш відомому письменникові матеріалі з життя селянства, відображення різних сторін його побуту, психології, моралі, заглиблення в індивідуальний світ особистості репрезентують словомислення художника на рівні гідних зразків французької літератури, представленої, зокрема, творчістю Г.Шеро. Європеїзм Ю.Станинця присутній у філософській наповненості його тексту, у здатності виокремити в традиційній темі проблеми загальнолюдського рівня, надати їм високо гуманістичного звучання. Індивідуальність творчого почерку письменника проступає в майстерному оперуванні поетикальним арсеналом, який національно ідентифікує світовідчуття та письменствотворення митця.

Література

1. Мишанич О. Оновлення літератури (Про літературний рух на Закарпатті 20-30-х років XX ст.) // О. Мишанич На переломі. Літературознавчі статті й дослідження. К., 2002. – С 237-255.
2. Мотрук В. ГастонШеро і французький роман на початку XX ст. // ШероГастон. Арія Вертера: вибрані твори ; пер. з фр., упорядкув., передм., прим. В.П.Мотрука. Ужгород: ТДВ «Патент», 2017. – С. 5-14.

3. Станинець Ю. Автобіографія // Ю. Станинець Червона йонатаночка: вибрані твори / Передмова Н.Ребрик. – Ужгород: Гражда, 2011. С. 534-616.
4. Шеро Г. Чудовисько // ШероГастон. Арія Вертера: вибрані твори; пер. з фр., упорядкув., передм., прим. В.П.Мотрука. – Ужгород: ТДВ «Патент», 2017. – С.27-81.

ЛЮДИНА ПОРУБІЖЖЯ. ПОГЛЯД ЗІ СХОДУ УКРАЇНИ НА ПРОЗУ МИХАЙЛА ТРАЙСТИ

Людина мовно-культурного порубіжжя живе емоційно строкатіше, ніж її співвітчизники у столицях або центральних регіонах країни. На сході України, на Слобожанщині існували оповіді про бродників, які селилися по обидва боки досить умовного кордону між козаками і нападниками із дикого степу. Такими бродниками стають сучасні прозаїки, які пишуть мовою своїх предків, але існують у мінімум двоповерховому мовному домі. Так відбувається і на українсько-румунському духовному стику, і на українсько-російському, хоча у географічно найближчому до Харкова місті Белгороді Російської Федерації донедавна був єдиний автор, який писав і видавав книжки українською мовою. Війна загострює бачення навіть тих проблем, які намічені пунктирно і агресивно ще не проявилися. З війни постала і перша хвиля українців, які потрапили на землю Румунії.

За статистикою із монографії Т. Рендюка, українського історика та дипломата, який тривалий час працював у Посольстві України в Румунії, «основна частина українців у Румунії – сільське населення (понад 83%). У містах проживає лише 16,2%»¹⁵⁵. Фактаж припадає на перше десятиліття XX століття, коли писалася праця Т. Рендюка. За збігом обставин, саме 2010 року на українських сайтах почали поширюватися короткі оповідання письменника, журналіста і громадського діяча Михайла Гафії Трайсти, до яких звернемося у цій статті.

«Українська спільнота в Румунії компактно проживає в близько 100 населених пунктах, які представлені чотирма історичними областями країни. За офіційними даними перепису населення 1992 р. у Румунії проживало 66 833 українці. Втім, перепис населення 2002 р., засвідчив проживання на території Румунії 61 353 чол. (0,3 % всього населення країни), які вважали себе українцями»¹⁵⁶, - зазначив у своїй публікації М.Зан. Він робить висновки, що «попри значні потуги Союзу українців Румунії українці поступово втрачають рідномовну та етнокультурну ідентичність»¹⁵⁷. М.Зан посиляється на результати дослідницького проекту «Українська меншина Північно-Західної Румунії, який здійснювався румунськими та українськими фахівцями впродовж 2001—2003 рр. Досліджувалося і рідне село М.Трайсти Верхня Рівна (Rona de Sus). «Використовувалась стихійна вибірка респондентів. Дослідники умовно поділили населення обстежених сіл на три ареали (рівні) української етнічної самосвідомості: високий, середній і низький.

¹⁵⁵ Рендюк Т.Г. Українці Румунії: національно-культурне життя та взаємовідносини з владою. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. – С.12

¹⁵⁶ Зан М. Національна та етнічна ідентичність українців Мараморощини (Румунія): проблеми та перспективи дослідження / Народна творчість та етнографія. – 2006. - №2. – С.74-78

¹⁵⁷ Там само

Верхня Рівня віднесене до середнього ареалу. «У селах другого ареалу побутує українська традиційна культура, поширена румунська мова, трудова еміграція. Прикметно, що із респондентами 20-30 років знайти контакт найважче, люди бояться спілкуватись, давати свої дані про знання мов, освіти, роботу»¹⁵⁸. Ось яке середовище дало світу письменника М.Трайсту.

«Штучне вилучення з нашого письменства художніх і літературознавчих набутків автохтонів Румунії частково збіднювало уявлення про українську літературу ХХ ст. Залучення до наукового розгляду масиву художніх набутків українців, що проживають за межами України, розширює панораму української літератури ХХ ст.»¹⁵⁹, - зазначає Л.Василик. Її дисертація є «першою спробою комплексно-системного аналізу української поезії Румунії».¹⁶⁰

Так само важливо окреслити домінанти у прозі українського письменника М.Трайсти, аби через його творчість наблизитися до усвідомлення ідейно-тематичної своєрідності загалом української прози, що створюється в Румунії. Цим і зумовлена актуальність даної розвідки. Її мета полягає в аналізі головних етно-психологічних рис людей порубіжжя, які й складають часом класично-реалістичний, часом постмодерний «список персонажів» романів і оповідань М.Трайсти. Мета диктує ряд завдань, головними серед яких є: з'ясувати джерела творчості українського письменника з карпатського села Румунії Верхня Рівна, простежити особливості ментальності, національного самоусвідомлення героїв його прози. Зокрема, коротких оповідань, широко представлених на літературних сайтах України.

М. Трайста спирається у своїй творчості, як і його сучасники – українські поети Румунії, не лише на власний життєвий досвід чи фольклор, а й творчо переосмислює «материкове письменство, тенденції румунської та інших європейських літератур, сприйняті через румуномовний мистецький контекст».¹⁶¹

Журналістику й літературу як професію він обрав уже після служби на кордоні Румунії з Україною. Як прокоментував авторці цієї статті в листі, вважав, що «вирішив стати журналістом, щоб заробляти пером на щоденний хліб. Просто настав час вибирати військову чи літературну кар'єру, але в мене вийшло все так успішно завдяки письменнику і депутату в Парламенті Румунії Степанові Ткачуку, бувшому голові СУР, який сліпо повірив у мої перші проби пера і весь час допомагав мені морально і матеріально, платив письменницькі стипендії, рекомендував мої твори виданням, слав у різні табори за кордон і весь час наказував, щоб я не «розтрайстився», бо прокляне мене з того світу. Після факультету журналістики закінчив секцію української і російської мови у Бухарестському університеті, потім мастерата. Тепер захищаю свою докторську працю.

¹⁵⁸ Там само

¹⁵⁹ Василик Л. Є. Українська поезія Румунії другої половини ХХ ст. (тематично-жанрові та стильові особливості). Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01 / Л.Є. Василик; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2001. — С.4

¹⁶⁰ Василик Л. Згадане видання — С.4

¹⁶¹ Там само, С.6

Назва роботи «Образ українця в російській літературі та образ росіянина в українській літературі».

Коли починаєш гугл-пошук за темою «Українці Румунії. Матеріали наукової конференції», мережа відразу пропонує «Українці Румунії. Коломийка». Тобто те, що на сході України представлене у фольклорі минулого як триндичка. Промовистий літературний і кінообраз баба Триндичиха, але у цій розвідці не зациклюємося на фольклорних мотивах прози М. Трайсти, а прагнемо оглянути персонажів і творчу біографію з точки зору урбанізованого і глобалізованого світу.

Глобалізація пов'язана з інтенсивними міграційними процесами сучасності, хоча великі переселення окремих етнічних груп, викликані політичними і воєнними потрясіннями, характерні й для попередніх століть. «54 тис. осіб були вимушені покинути Україну після зруйнування у 1775 р. Запорозької Січі російською царицею Катериною II. Вони поселилися у Північній Добруджі та гирлі Дунаю на території сучасних повітів Румунії Тулча та Констанца. Там свого часу отримали від Османської імперії право на самоврядування і, на зразок Запорозької Січі, у 1812 р. заснували нову, Задунайську Січ, яка проіснувала до 1828 р. Пізніше їхні козацькі ради і села поповнювалися українськими втікачами від кріпацтва, а згодом – і українцями з різних регіонів Румунії»¹⁶². Дунай – древній образ українських народних пісень.

Представника Харківського козацького полку Семена Климовського (жив наприкінці XVII – на початку XVIII ст.) називають автором пісні «Їхав козак за Дунай». Антологія слобожанської любовної лірики наводить куплет, який рідко виконується: «Тебе ж, мила, не забуду, поки жив на світі буду. Коли умру на війні – поплач обо мні»¹⁶³. У літературі С. Климовського найчастіше спрощено називають козаком, але він міг належати і до козацької старшини, бо «написавши два публіцистичні віршовані твори «Про правосуддя начальників» і «Про смирення найвищих» (1724 р.), послав їх цареві Петру I. Вони й дійшли до нас у рукописі (вперше надруковані 1905 р.). Климовський віршував народною і книжною українською мовою»¹⁶⁴.

Образ ріки, яка відділяє, забирає, поєднує життя і смерть, яскраво прописаний в оповіданні М.Трайсти «Військовий мішок», представлене на літературному сайті України «Проба пера»¹⁶⁵.

Тут знайшлося місце для сільської містики, коли від загибелі у розбурханих хвилях Андрія рятує дід-односелець, фронтовик, колишній господар солдатського мішка. Врятований, але знесилений і брудний чоловік вибирає дорогу через цвинтар і бачить свіжу могилу з написом на хресті «Тут спочиває фронтовик Михайло Косован», тобто той,

¹⁶² Рендюк Т.Г. Згадане видання. – С.15

¹⁶³ Слобожанська муза.. Любовна лірика 17- 20 століть. Антологія. Редакційна рада: Балабуха К.Х. ., Боровий В.І. та інші - Харків: Майдан, 2000. – С.10

¹⁶⁴ Там само, С.9

¹⁶⁵ Трайста М. Військовий мішок. Оповідання <http://probapera.org/publication/13/3722/vijskovyj-mishok.html>

хто щойно пірнав у хвилі, щоб вихопити з них спершу мішка, а потім і непритомного Андрія.

Прозаїк так розкривав свою творчу кухню в інтерв'ю сайту «Буквоїд» навесні 2018 року. На ту пору в нього вийшло дві книжки в Україні («Конокрадська честь», Львів і «Незнайомка у фіалковій сукні», Київ): «Для письменників, як і для творців взагалі, сюжети – найскладніша справа. Для цього треба писати постійно, спостерігати за всім, а найголовніше за людьми. У моїх творах, більшість з описаного я почув у сільських корчмах, дещо бачив на власні очі, а решту вигадав-«вибрехав», як сказав мені батько, після того як прочитав один з моїх романів: «У кого ти вдався? Я ж ніколи не брехав, а ти... хоч красти не візьмись...»¹⁶⁶

Обидві книжки, видані в Україні, супроводили схвальні відгуки. Про «Конокрадську честь» (2017) І.Фарина з Тернопільщини висловив припущення, що повість «оповідає про останнє покоління, яке робить сакральність із землі, з якою пов'язали свої будні та свята. Можна угледіти за ними сум автора за сільською патріархальністю, яка невмолимо зникає під тиском урбанізму».¹⁶⁷

До книжки «Незнайомка у фіалковій сукні» (2018) увійшли роман, повість та оповідання про життя українців Мараморощини – історичної території українців Румунії. Драматичні та комічні сюжети, яскраві образи та діалект разом зі своєрідним гуцульським гумором роблять книжку подарунком для справжніх літературних гурманів. Так її анонсують, пропонуючи ще й фрагмент, у якому події розгортаються 1901 року. Думки закоханого художника Анджея Янковика передано ближчою для автора фольклорною мовою: «...вона щебетала ластівкою, пурхала синичкою, літала голубкою, розквітала трояндою»¹⁶⁸. Але роман з перших сторінок населяють не романтизовані персонажі, а типові для тієї епохи й Австро-Угорщини чоловіки й жінки – кавалерійські офіцери і красуні-банщиці, які їм догоджають, дочка промисловця і навіть дід зі Старого Самбора. Саме той дід Кирило, руки якого вічно пахли гасом і нафталіном, викликає до життя афоризм: «Гарними старими людьми можуть бути тільки селяни»¹⁶⁹. Не просто роздум героя-художника, а й авторська позиція.

Презентацію книжки М.Трайсти «Між коханням і смертю», виданої поза Україною, було внесено до програми XXV Міжнародного гуцульського фестивалю на Прикарпатті. Вона мала відбутися влітку 2018 року в Музеї етнографії та екології Карпатського краю¹⁷⁰. Авторське визначення публікації твору «Між коханням і смертю» – трагедія. Саме так зазначається на сайті журналу «Дніпро». У першому абзаці твору знаходимо один з улюблених прийомів М.Трайсти – фольклорну епічність у передачі

¹⁶⁶ Куліш Н. Михайло Трайста: Батько, як прочитав один з моїх романів дивувався: «У кого ти вдався? Я ж ніколи не брехав. Хоч красти не візьмись!» <http://bukvoid.com.ua/events/interview/2018/03/29/073307.html>

¹⁶⁷ Фарина І. Пізнання «Конокрадської честі» <http://zolotapektoral.te.ua>

¹⁶⁸ Трайста Михайло Гафія. Незнайомка у фіалковій сукні. Київ: Друге дихання. – С.7

¹⁶⁹ Там само, С.13

¹⁷⁰ Забави, музики, смачне гощення: Чим дивуватиме гуцульський фестиваль на Прикарпатті (Програма) <https://zak.depo.ua/ukr/prikarpate/zabavi-muziki-smachne-goschennya-chim-divuvatime-guculskiy-festival-na-prikarpatti-programa-20180720809107>.

душевного стану людини, яка опинилася на порубіжжі перемоги і втрати (повернутися живим з фронту і дізнатися про зраду): «Осиротілою вовчицею ревіла-вила сплюндрована душа Андрія. Лютою завірюхою по-хижому стогнала, вогняною стихією палала, горіла, пекла... гадиною сичала, чорним круком крякала...»¹⁷¹

Героїв прози М.Трайсти можна порівнювати з образами, які створюють українські письменники-постмодерністи. Літераторів переломних 90-х років перечитує літературознавець Т. Гутнікова, досліджуючи концепції людини і світу: «Проходячи крізь констатацію та емоційне осмислення всіх «типових хвороб» сучасного суспільства: деградацію особистості, занепад духу, збідніння інтелектуального та фізичного потенціалу нації, тощо, письменники-дев'ятдесятники повертаються до пошуку абсолютів, ідеалів, вічних істин (нагадаємо: західні письменники-постмодерністи від цього відмовляються)»¹⁷². Не відносимо до постмодерністів М.Трайсту, Аналізуючи «порубіжну людину» прози М.Трайсти, згадаймо його вірші, особливо румунськомовні, які цей літератор досить часто поширює в соціальних мережах. Ними він виводять читача за межу реалізму і навіть модернізму. «Постмодернізм як культурне явище стає реакцією на світову загальноцивілізаційну кризу, котра ознаменувала втрату авторитету моноцентричних метанаративів епохи модерну з їх однозначністю та монополістичною репрезентацією істини й виявила хибність позиції всемогутності людини через загрозу знищення життя на нашій планеті. Відтак очевидним стає переосмислення традиційних вірувань і доктрин, пошук таких цінностей, що не роз'єднують, а об'єднують різних представників суспільства, повернення до плюралізму, відкритості, різноманітності духовного життя, від модерністського європоцентризму до постмодерністського глобального поліцентризму».¹⁷³

М.Трайста формувався як особистість, здобував освіту і обирав першу професію прикордонника у комуністичній Румунії. Йому теж довелося, як і письменникам в Україні, пережити «постреволюційні розчарування та становлення реальної свободи слова»¹⁷⁴. Володимир Даниленко знаходить для сучасних письменників шокуєче визначення «лісоруб у пустелі».

Найбільше спустошення творча особистість змушена переживати у переповненому ідеями і викликами столичному місті. Саме у столиці Румунії, Бухаресті, мешкає і працює М.Трайста.

«В цей час, як ніколи, постала проблема пошуків іншого мовлення, яке б відповідало новому часу і було суголосне внутрішньому світу сучасної людини»¹⁷⁵. Інше мовлення ще не стало потребою для М.Трайсти. Герої його численних книжок часто

¹⁷¹ Трайста М. Між коханням і смертю.<http://www.dnipro-ukr.com.ua/archive-56079-1.html>

¹⁷² Гутнікова Т. Ю. Концепція світу і людини в українському постмодерному романі 90-х років XX століття. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Харків, 2013, с.178

¹⁷³ Гутнікова Т. Ю., згадане видання. С.10

¹⁷⁴ Даниленко В. Г. Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес / В. Г. Даниленко. – К.: Академвидав, 2008. – 350 с.

¹⁷⁵ Даниленко В. Г. Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес / В. Г. Даниленко. – К.: Академвидав, 2008. – 350 с.

спілкуються, як у карпатських селах. І все-таки він працює не в мовній пустелі, оточений міражами і мареннями. «Після Грудневої Революції, і заснування Союзу українців Румунії щороку з'являються від 20 до 50 книг, і щомісячно 5 публікацій. Я щороку видаю по дві-три книжки (дотепер видав 24)», – говорить прозаїк.¹⁷⁶

Напрацювання відмінних від фольклорних лексичних ходів та емоційних вузликів для нього ще триває. Як починалося письменницьке становлення, можуть ілюструвати його короткі оповідання, оприлюднені на українських сайтах 2010-2011 рр. Авторіві на ту пору 45, він знайомий в Румунії, то якими ж персонажами прагнув привернути увагу читачів в Україні? Обираємо кілька коротких оповідань.

«Понад усе любив вуйко Ферішак лякати у лісі жінок, котрі ходили туди по гриби та малину. Притаївшись у чагарнику, ламав сухі хворостини і моркав, як ведмідь».¹⁷⁷ Мініатюра про людину, яка могла жити в будь-яку епоху, нагадує балачку приязного застілля, коли згадують спільних знайомих чи історії рідного села. Історія про козу, яку вуйкові не вдалося продати, уже має певні технічні ознаки часу. Прив'язана до шлагбауму коза злітає у повітря, коли переїзд відкривається для руху.

Лексика, побудова розповіді нагадує прозу Лесі Богуславець (Ткач), яка мешкає в Австралії, належить, як і М.Трайста, до Національної Спільки письменників України, а народилася і ходила до школи в Харкові. Родина покинула Україну 1943 року, тож зрозуміле прагнення письменниці і ведучої радіопрограм для українців Австралії на межі XX-XXI століть вирватися з діаспорного гето (одна з її аудіокнижок так і називається «Наше гето»), використати ті мовні засоби, які, на думку авторки, додають тексту колориту, але натомість надмірності фольклорних зворотів уповільнюють динаміку розповіді.

Коротке оповідання М.Трайсти «Свячення паски» демонструє читачеві великодні сільські традиції. Той самий старий дід Михайло «...не говорив цілі м'ясниці, бо не раз підкрадався, як кіт до будильника, й щипав потрішки з кожної ковбаски, щоб потім скинути всю вину на горобців»¹⁷⁸. (Будильник тут – приміщення, де зберігається їжа). Дві освячені паски скотили від старого у потік, коли він милувався ними на березі.

Історія про довірливого газду Івана, його брехливу дружину, попа і жебрака залучає і румунську мову, що теж побутує в порубіжному селі. Оповідь названа CUM, TA DRA... Cumătră dragă (рум.) - тут: Кумо дорога. Ховатися у мішку та слухати – ситуація нагадує гоголівську Солоху та її гостей. Майже у стилі Рудого Панька М.Трайста пише: «В усіх правдивих історіях існує трішечки казки. Мені розповідала це моя бабуса Марія як правдивий випадок, а ви собі сприймайте, як захочете»¹⁷⁹.

Колективізація в українському селі Румунії – швидше анекдот, а не трагедія. І сама назва позичена з народних примовок: «Хитра видра, та сарна теж не дурна». Так ніби

¹⁷⁶ Куліш Н. Михайло Трайста: Батько, як прочитав один з моїх романів дивувався: «У кого ти вдався? Я ж ніколи не брехав. Хоч красти не візьмись!» <http://bukvoid.com.ua/events/interview/> 2018/03/29/073307.html

¹⁷⁷ Трайста М. Смішні пригоди вуйка Ферішака. Фірляр. <http://maysterni.com/publication.php?id=47929>

¹⁷⁸ Трайста М. Свячення паски <http://maysterni.com/publication.php?id=48341>

¹⁷⁹ Трайста М. CUM, TA DRA... <http://maysterni.com/publication.php?id=48342>

говорить стара жінка. Вона виграла суд, коли в неї вирішили видурити землю й записати проти її волі до сільгосптовариства (товаришії). За гумором заховався плач. «Коли були мадари, нам хліб продавали, а як прийшли товариші, нема й муки на книші. А як прийдуть комуністи, то не будемо ні їсти, не треба мені вашої «товаришії»! – махнула стара рукою і взялася розпалювати вогонь в печі»¹⁸⁰.

Теж пересипані анекдотичними ситуаціями і приказками оповідання «Лицарський обов'язок» (як король Румунії проїздив українським селом), «Газдівська розмова», «Золоте весілля». «Багато води протекло верхнянським потоком, відколи Пейтер Бачі прибув до Верхнянки, одружився з Юлчою Шимоняковою і живе собі – угорець серед українців, як огірок серед оселедців. Найнявся на роботу до сільради, старшим «куди поженуть», і слово по слову – почав розмовляти по-українськи, а вже через два роки вчив волохів з Свинного Потока по-українськи: «Куріца – гійна, а мука – феїна, корова це – вака, а сідниця – срака», – бешкетував з них Пейтер Бачі»¹⁸¹. Так до галереї персонажів додається образ людини, яка була чужинцем, але теж увійшла у непозбавлений грубощів світ українського села.

Закінчити огляд коротких оповідань М.Трайсти вирішуємо розповіддю «Ранній біль». Перший біль – зрубана батьком черешня. Другий біль – розібраний, роздертий дах рідної хати, а під ним – три пташиних яєчка. І третій біль дитини – раптова смерть вуйка-лісоруба. Монологи старих людей у карпатській оповідях М.Трайсти сприймаються їхніми психологічними портретами. Баба Марія не замислюється, що є в світі за сусідніми горами, але долі найближчих рідних тлумачить, ніби перечитує книжку кількох епох: «Ой, знала я, що за бахур вийде з тебе, добре знала! Бо в ніч над Святу Неділю, коли ти мав з'явитись на світ, когути кукурікали довго і голосно, мов на лихо, ніби Петро від Христа відрікався», – нарікала баба Марія, а після: «Ну, не дивися на мене так, бо очі в тебе файні – великі і голубі, як у маленького телятки, нівроку! Ходи, баба тобі медяників дасть і на храм до Сигота, на Христа День візьме», – голубила і пестила мене зморщеними руками. А ще говорила вона, що я почався звідти, де закінчилась тиша і спокій батьківського подвір'я і, що я тільки відповідь Святої Богородиці на довгу-предовгу двадцятирічну молитву безплідної матері»¹⁸².

Село у горах для М.Трайсти залишається «місцем пам'яті». При цьому він добре обізнаний із працями діячів-гуманістів минулого, тісно пов'язаних з освітньою традицією сходу України. Письменник, історик і фольклорист бесаррабського порубіжжя ХІХ століття Александр Хашдеу був вільним слухачем Харківського тоді імператорського, а нині національного університету ім. В.Н.Каразіна. Він став одним із перших дослідників творчості українського філософа Г.С.Сковороди. На думку харківського професора Л.Ушкалова, «можна отримати цікавий фактичний матеріал для характеристики такої важливої теми, як «Сковорода й романтизм», що була

¹⁸⁰ Трайста М. Хитра видра, та сарна теж не дурна <http://maysterni.com/publication.php?id=52422>

¹⁸¹ Трайста М. Золоте весілля <http://probapera.org/publication/13/3973/zolote-vesillya.html>

¹⁸² Трайста М. Ранній біль. <http://probapera.org/publication/13/3723/rannij-bil.html>

започаткована ще в працях Александру Хашдеу – одного з найактивніших діячів харківської школи романтиків на зламі 1820–1830-х років. Якраз Хашдеу побачив у Сковороді питому народного філософа, людину, яка першою збагнула сам «ідеал руського романтизму». «Я відчував потребу, – казав Хашдеу, – підслухати в нього голос народу, цей Божий голос». Юний романтик заходився збирати про Сковороду все, що можна було зібрати там, «де він жив та діяв»... Александру Хашдеу пробував розглядати Сковороду як справжнього передвісника романтичної “національної філософії”.¹⁸³

Син Александру Хашдеу Богдан Петричейку теж обрав Харківський університету у період, коли в його стінах викладалися курси міжнародного права та історії, державного права європейських країн. Професор Дм. Каченовський у 1850-1860 рр. читав ці лекції, про що залишили спогади його студенти. Таким чином відбувалося формування ідентичності «університетська людина»¹⁸⁴. До такого типу належала родина Хашдеу, шанована нині в Румунії. Університетською людиною, яка прагне універсальності у своїй повсякденній діяльності, творчості й наукових дослідженнях став Михайло Гафія Трайста. За його ініціативи 18-19 листопада 2017 р. на Бухарестському факультеті іноземних мов та літератур пройшла Міжнародна Конференція «Українці Румунії – Історія, Сучасність та Перспективи». Організаторами виступили Союз українців Румунії, Бухарестський університет, Товариство славистів Румунії за фінансовими коштами СУР-у. Письменник Михайло Гафія Трайста, голова комісії з питань культури СУР-у та заступник голови СуР-у озвучив мету конференції: «Кілька років тому, коли ми зустрілися у місті Сигет і бажали створити комісію, яка б написала Історію українців Румунії і цього, на жаль, нам не вдалося, я подумав інакше, а саме організувати конференцію, щоб представлені доповіді були основою початку нашої праці над Історією українців Румунії»¹⁸⁵.

Отже, спробу проаналізувати прозу М.Трайсти в контексті створення етнопсихологічних характеристик українців Румунії на стику української та румунської мов і культур можна розглядати як заявку на подальше дослідження міжкультурних зв'язків. Багато точок дотику маємо в минулому, не все асимілювалося й нівелювалося в сьогоденні, тож є перспектива взаємовигідної співпраці на рівні не тільки економічному, дипломатичному, а й гуманітарному.

¹⁸³ Ушкалов Л. Творчість Григорія Сковороди в дзеркалі статистики // Наукових праць: Україна: культурна спадщина, національна свідомість. Державність. Вип.15 Київ: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. – с.403 <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/400Ushkalov.pdf>

¹⁸⁴ Іващенко В. Ю. Університетські «місця пам'яті» у спогадах харківських професорів та студентів XIX-початку XX ст. // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Історія». – Вип. 52. – 2016. С.52, 63

¹⁸⁵ Міжнародна конференція «Українці Румунії - Історія, Сучасність та Перспективи» http://rri.ro/uk_uk

Література

1. Василик Л. Є. Українська поезія Румунії другої половини XX ст. (тематично-жанрові та стильові особливості) . Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01 / Л.Є. Василик; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2001. — С.4
2. Гутнікова Т. Ю. Концепція світу і людини в українському постмодерному романі 90-х років XX століття. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Харків, 2013. <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream>
3. Даниленко В. Г. Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес / В. Г. Даниленко. — К.: Академвидав, 2008. — 350 с.
4. Забави, музики, смачне гощення: Чим дивуватиме гуцульський фестиваль на Прикарпатті (Програма) <https://zak.depo.ua/ukr/prikarpate/zabavi-muziki-smachne-goschennya-chim-divuvatime-guculskiy-festival-na-prikarpatti-programa-20180720809107>
5. Зан М. Національна та етнічна ідентичність українців Мараморощини (Румунія): проблеми та перспективи дослідження / Народна творчість та етнографія. — 2006. - №2. — С.74-78
6. Іващенко В. Ю. Університетські «місця пам'яті» у спогадах харківських професорів та студентів XIX- початку XX ст. // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Історія». — Вип. 52. — 2016. С.52, 63.
7. Куліш Н. Михайло Трайста: Батько, як прочитав один з моїх романів дивувався: «У кого ти вдався? Я ж ніколи не брехав. Хоч красти не візьмись!» <http://bukvoid.com.ua/events/interview/2018/03/29/073307.html>
8. Міжнародна конференція «Українці Румунії - Історія, Сучасність та Перспективи» http://rri.ro/uk_uk
9. Рендюк Т.Г. Українці Румунії: національно-культурне життя та взаємовідносини з владою. — Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. — 150 с.
10. Слобожанська муза.. Любовна лірика 17- 20 століть. Антологія. Редакційна рада: Балабуха К.Х., Боровий В.І. та інші - Харків: Майдан, 2000. — С.10
11. Трайста М. Військовий мішок. Оповідання <http://probapera.org/publication/13/3722/vijskovyj-mishok.html>
12. Трайста М. Золоте весілля <http://probapera.org/publication/13/3973/zolote-vesillya.html>
13. Трайста М. Конокрадська честь, — Львів. Тиса. 2017. — 112 с.
14. Трайста М. Між коханням і смертю. Трагедія <http://www.dnipro-ukr.com.ua/archive-56079-1.html>
15. Трайста Михайло Гафія. Незнайомка у фіалковій сукні. Київ: Друге дихання. — 224 с.
16. Трайста М. Ранній біль. <http://probapera.org/publication/13/3723/rannij-bil.html>
17. Трайста М. Свячення паски <http://maysterni.com/publication.php?id=48341>

18. Трайста М. Смішні пригоди вуйка Феріщака. Фігляр.
<http://maysterni.com/publication.php?id=47929>
19. Трайста М. Хитра видра, та сарна теж не дурна
<http://maysterni.com/publication.php?id=52422>
20. Трайста М. CUM, TA DRA...<http://maysterni.com/publication.php?id=48342>
21. Фарина І. Пізнання «Конокрадської честі»
22. Ушкалов Л. Творчість Григорія Сковороди в дзеркалі статистики // Наукових праць: Україна: культурна спадщина, національна свідомість. Державність. Вип.15. – Київ: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. – с.403
<http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/400Ushkalov.pdf>

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНЕ РОЗМАЇТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ

Сучасна література для дітей середнього шкільного віку не обділена увагою критиків та літературознавців. Активно репрезентують різноаспектні дослідження творів сучасних письменників У. Гнідець, Т. Качак, В. Кизилова, О. Купріян, О. Січкарь, І. Славінська, М. Хороб, О. Цалапова та ін.

Сучасна проза для підлітків жанрово й тематично розмаїта. Розвитку почуттів дітей, пошуку порозуміння з іншими в підлітковому віці, висвітленню конфліктних ситуацій, осмисленню проблем насилля над дітьми присвячено твори [Андрія Бачинського](#), Валентина Бердта, [Сергія Гридіна](#), [Артема Захарченка](#), Галини Малик, Марини Павленко, Олексі Росича, Володимира Рутківського, [Тараса Шилата](#) та ін.

Стисло схарактеризуємо низку творів українських письменників для підлітків, видану за останні два роки. Повість Оксани Луцєвської «Вітер з-під сонця» розповідає про двох дітей – хлопця Женьку, який після смерті тата не знайде спільної мови з мамою, та дівчину Риську, котра замість літнього відпочинку змушена допомагати батькам.

Збірка оповідань «Чат для дівчат» (Видавництво Старого Лева, 2016) містить дванадцять історій про дівчат-підлітків. Лейтмотивом книжки є стосунки – з рідними, друзями, коханими, учителями й незнайомцями. Автори оповідань присвятили чимало уваги розвитку почуттів підлітків.

Продовженням теми стосунків у підлітковому віці є книга відомої української авторки Оксани Луцєвської «Задзеркалля». Перед читачем постає драматична історія про двох дівчат, які з різних причин опинилися в одній лікарняній палаті: Кілька спільних днів та переживання за Дінчину долю допоможуть обом подолати кризовий етап і вийти на новий рівень стосунків із собою і світом.

Ольга Купріяну повісті «Солоні поцілунки» порушила питання міжстатевої взаємодії, адже тілесні вияви любові чотирнадцятилітні підлітки вже добре знаються, хоча поки що лише в теорії.

Повість Ірини Мацко «Перехідний вік... моєї мами» піднімає питання комунікації між поколіннями. Тринадцятирічна Аля визначила для себе, що батькам так важко прийняти дорослішання власних дітей, бо вони й самі переживають своєрідний перехідний вік.

«Щоденником, дописаним з уяви» авторка Оксана Думанська назвала свою книгу «Школярка з передмістя». У старшокурсниці, яка знаходить свій щоденник, перед очима постають картинки шкільного життя у провінції: перше кохання, відсутність поряд батьків, розчарування.

Зацікавити підлітків може книга Оксани Луцевської «Інший дім». Це досвід дітей, що самостійно обирають свій життєвий шлях.

Ірена Роздобудько у книзі «Арсен» розповідає про те, як 13-річний Арсен опікується мамою, адже тато пішов із сім'ї.

У Сергія Гридіна, який чи не найпершим наважився вголос говорити про теми-табу, які досі вкрай рідко проникали в українську дитячу літературу, є кілька книжок для підлітків: «Не такий», «Не-ангел», «Незрозумілі», «Відчайдушні», «І паралелі перетинаються». Основа сюжету повісті «І паралелі перетинаються» – це розповідь про те, як підліток Роман через непорозуміння з батьками, прикрощі в шкільному середовищі, поганий настрій і меланхолію долучається в інтернеті до різних депресованих спільнот. І там, начитавшись постів і коментарів підлітків, які бавляться у суїцид, Роман після чергової сварки з батьками вирішує звести рахунки з життям. Отямившись у лікарні, хлопець переосмислює свій вчинок і усвідомлює, що життя – це диво, воно безцінне, і завжди знайдеться хтось, заради кого таки варто жити. У своїх творах Сергій Гридін сподівається на повну довіру підлітка-читача, з яким він розмовляє «на рівних», як із дорослим.

Українські письменники розповідають про стосунки підлітків і дорослих зі своїми проблемами й переживаннями, між рядками переконуючи, що книжка може викликати емоції та переживання, пропонувати моделі поведінки, має давати відповіді на запитання, які хвилюють читача, а головне, дає зрозуміти – з усіма проблемами, що виникають в житті підлітка, можна впоратися, вихід завжди є, навіть якщо його не відразу видно.

Література

1. Ковалевська Є. Сергій Гридін: найважче писати для підлітків – вони весь час змінюються / Євгенія Ковалевська // ВВС-Україна. – 2012. – 23 листопада.

ГЕНЕТИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНИ У ТВОРАХ МИХАЙЛА ТРАЙСТИ

Деміургом з Мараморощини називають Михайла Трайсту. І це справді так. Він творець світу українства в Румунії, бо носить Україну в серці, у чому хочу переконати і вас.

В Україні Михайло Трайста давно став популярним письменником з Румунії, який пише українською. Український читач мав змогу познайомитися з його творчістю не тільки на літературних сайтах: «Гоголівська академія», «Автура.ua», «Буквоїд» тощо, а й з книжок: «Конокрадська честь» (Львів, 2017), «Незнайомка у фіалковій сукні» (Київ, 2018.) та «Кохання між життям і смертю» (Львів, 2018), які поширені в мережах книгарень і в бібліотеках України.

Безпосередньо прихильники творчості Михайла Трайсти мали змогу особисто отримати автографи від нього під час презентацій у Києві, Львові, Кременчуці та в містечках Закарпаття.

Михайло Трайста є одним із сучасних оспівувачів прадавньої української території Мараморощини. Персонажі його творів з гуцульською душею та українським характером – дотепні та веселі горяни, як от: у «Гуцульській душі» (з книжки «Незнайомка у фіалковій сукні»):

«Пролунав постріл, потім другий, третій, – і чорна Василькова постать повалилася на землю... А душа, вільна гуцульська душа полинула до рідного краю, заглянула в рідну хатину, де стомлені працею батько і мати спали, не відаючи, яке горе принесе їм завтрашній день; перелетіла через сад, через річку і зупинилася на подвір'ї Анички, яка спала на призьбі, попестила теплим весняним вітерцем молоде обличчя дівчини, заглянула в хати своїх цимбориків, щоб попрощатися, не обминула ні стайню, в якій ночували вівці, попрощалася з Вакишками, Голубешами, Букулаями, Піструлями, Бирьками, Сібіянками і своїми вірними псами Тарком та Гоцулом, які раптом серед ночі взялися вити, наче вовки. А далі полетіла понад гірськими потічками, крізь смерекові ліси, вилетіла на верхи полонин, які спали, купаючи свої ще покриті снігом верхи в срібному світлі місяця. На мить зупинилася на вершині Григоту, щоб попрощатися із заспаним грішним світом, а потім полетіла далі, аж до самого Бога...»);

або

у «Чічкі» (з «Незнайомки у фіалковій сукні»):

«Та не довго радів панотець, що Чічка задарма перемалював Тайну Вечерю, бо під вечір прибіг захеканий паламар і, хрестячись, ледве промовив.

– Курять, отче!

– Хто? – здивувався священик.

– Святі, отче, повечеряли, а тепер запалили люльки та курять!

– Біжи поклич Чічку! – наказав священик.

Чічку не довелося довго шукати, бо корчма недалеко від парафії.

– Пане Бойку, це великий гріх! – почав священик.

– А обдурювати людей не гріх?

– Давайте не будемо... Ось ваша тисяча, а тепер ідіть та...

– Півтори! – перебив його Чічка.

– Бійтеся Бога, пане Бойку! Я не можу вам...

– Ну тоді най курять на здоров'я! – усміхнувся Чічка.

Панотець почухав потилицю, знав добре, що Чічка свого не попустить, і простягнув йому півтори тисячі.

– Я ті люльки сажою намалював, витріть їх вологою ряднинкою – ані сліду від них не залишиться, – засміявся Чічка, ховаючи в кишеню гроші.).

Коротка проза письменника схожа на анекдоти. Михайло Трайста майстерний оповідач, і навіть драматичні життєві історіїз-під його пера стають здоровим гумором і додають оптимізму попри сумні сюжети. Це як у «Повішенику»:

«Сусіди кинулись до Цилькового подвір'я, але ніхто не наслідювався підійти до черешні, під якою Васирина ламала руки та голосила:

– Ой Цильку-у-у рідненьки-и-ий, ой газдику-у-у мили-и-ий!.. Всівішаю-ю-ються за ши-и-ию, лишиЦильку-у-у попi-i-ід пахви-и-и!..»

Про Михайла Трайсту активно пишуть у ЗМІ. Це газети «Культура і життя», «Молодь України», «Літературна Україна» тощо.

Так, у «Літературній Україні» вміщено інтерв'ю Галини Тарасюк під заголовком «Михайло Трайста: «Українській громаді Румунії треба відродитися знову». Галина Тарасюк називає Михайла Трайсту представником молодого покоління автохтонних українців Румунії. З її слів, завдяки йому «не пересихає джерело української мови, українських традицій».

У публікації йдеться про міст українства між Києвом і Бухарестом. У інтерв'ю Михайло Трайстацитус письменника Миколу Корнищана, який написав чудові слова: «Не той українець, в кого предки були українцями, а той - чиї нащадки виростуть українцями!».

Тут треба зауважити, що в Румунії під орудою Михайла Трайсти виходять україномовнівидання «Наш Голос» (для дорослих) та «Дзвіночок» (для дітей). Адонька Михайла Трайсти – Лариса МихаєлаТрайста – пише і українською також і видала збірку легенд Мараморощини «З дідушевої скрині».Отож у родині Трайсти генетична пам'ять передається з покоління в покоління. Це власний приклад письменника для інших автохтонних українців Румунії.

Михайло Трайста належить до третьої хвилі українців у Румунії. У інтерв'ю він так розповідає про це Галині Тарасюк:

«Третя хвиля українських письменників і їхніх творів скромніша: Микола Корнищан та Михайло Трайста, а ще час від часу кокетують з літературою вчительки-

пенсіонерки Анна ТрайстаРушть, Марта Бота, Марія Чубіка та Марія Опрішан. На превеликий жаль, з цієї третьої хвилі тільки я став членом СПР.

У першому десятиріччі нового століття в Румунії писало українською мовою 32 письменників, з яких 22 були членами Спільки Письменників Румунії і 14 Національної спілки письменників України. Це доказ того, що українська література Румунії наразі – на високому художньому рівні».

Під час презентації третьої своєї книжки в Україні - «Незнайомка у фіалковій сукні» - у серпні 2018 року в Києві Михайло Трайста відповідав на запитання щодо власної творчості. Говорили про його поезію, і він скромно зауважив, що українську поезію з його румунських текстів творить Ігор Гургула, а він тільки пише пісні для румунських виконавців. Знайшла на сайтах його верлібри 2012 року і разом озвучу, для порівняння, перекладений цього річчя текст.

Михайло Трайста - Опубліковано 25.01.2012 / 8565

Гаснуть зорі юних років...

Настав час дивитися

з іншого кута зору

на життя лайдаче.

Ніяк не можу зрозуміти,

коли я встиг

налити в криницю життя

стільки каламутної водиці...

ЯКОСЬ ОПІВНОЧІ

Вмирати нікому не хочеться

Топтати, топтати цей ряс!

Аж поки доля-пророчиця

Сигналу свого не подасть...

Вийду вночі у самотність

Зорі ліхтарно горять

Тут розквітає зворотність -

Міти про добрих звірят

Ховатись від свого поганства

Немає ні сил, ні підстав

Після занудства і чванства

Знов волховитом я став

Вмирати нікому не хочеться

Це аксіома стара

*Зі мною як курва - волочиться
Тінь, що від хащі спада...*

Перетлумачив **Ігор Гургула**

Філософія поезії Михайла Трайсти тяжіє до вічних тем: життя і смерть, кохання і правіра українців. І якщо аналізувати його роман «У ніч на святого Андрія» і повість «Незнайомка у фіалковій сукні», то помітно, що сюжети тримаються на містиці. У романі йдеться про те, як герої твору ставляться до забобону про 13 число:

«У п'ятницю, 13 грудня, близько 7 години ранку, шкільний двірник зі школи села Р. знайшов мертве тіло викладача фізкультури Андрія Маков'яну. Здається, що товариш Маков'яну, намагався перелізати через паркан і посковзнувшись упав на гострий шип, який проколов його серце. Смерть викладача залишається підозрілою, бо він є четвертим викладачем, який помирає в тій школі».

У повісті оповідається про силу кохання з першого погляду, про загадкову жінку у фіалковій сукні, яку головний герой-письменник наміряв собі на біду:

«Снилось, нібито незнайомка у фіалковій сукні прийшла до нього, але не подзвонила, щоб відчинив їй, а прослизнула, як привид, крізь замкнені двері, зайшла прямо в його спальню... красивою і сумною та почала роздягатись. Він бажав її більш, ніж міг собі уявити. Бажав обійняти її, але боявся, що як торкнеться її тіла, вона зникне».

Розлогий відгук на вихід в Україні книжки Михайла Трайсти «Конокрадська честь» опублікував редактор і видавець Олександр Масляник (Львів) на сайті <http://zolotapektoral.te.ua> під заголовком «Деміург з Мараморощини»:

«Конокрадська честь» постала з доброго знання минушини, з архівних пошуків, з пильного прочитання буденного життя верховинців Мараморощини, з прадавніх літописів, історичних досліджень та усної міфології – добірна сув'язь класики, сучасності й епіки у космологічному просторі між українською піснею-коломийкою і румунською дойною. А відтак усе це сублімувалося у вигадливий сюжет, де читача найперше приваблює неймовірна історія конокрада Івана Кочерги.

...Трайста – видатний прозаїк, тонкий психолог, я б сказав, психоаналітик. Він добре знає глибини людської душі. Тексцедро приправлено добірною мовою з відчутним карпатським колоритом, де органічно сусідять, підсилюючи авторську лексику, румунізми та мадяризи, лемківський та гуцульський діалекти. Трайста – сумлінний красзнавець, неустанно збирає співанки, казки та легенди й вкраплює їх у художні інвективи.

...за усіма ознаками жанру, все просто й зрозуміло, бо ж – класика! – однак Трайста володіє рідкісним умінням вийти за межі канонічних форм і своїм неповторним творчим почерком подарував нам закроєний за лекалами традиціоналізму новаторський високохудожній літературний шедевр. ...Автор після заколисливих розлогих описів життя селян з марамороського краю початку ХХ століття вибухово, мов у трилері, «ламас» сюжет: Йончі Лунул двічі стріляє у конокрада Хараламбія, а далі... Далі варто

взяти до рук книжку й поринути у захоплююче читиво. У повісті зібрано карпатський мікро-Вавилон: тут вільно й розкуто діють італієць Пауло Сеніні, молодий циган Раду Дзямбашул, гуцули Олекса та Дмитро Борянюки, жид Рувим і його дружина Лея, мадяр Йошка Чілогеді, румуни ЛікеЗлетару, молдаванин Хараламбійі, звісно, русини-українці, – усі вони толерують одне одного, з повагою сприймають інші національні традиції, мову й культуру сусідів. Події розгортаються у селах і містах, географія доволі обширна: Сигот, Хуст, Рахів, Чернівці, Ужгород, Коштіль, Трибушани, Вишавська Поляна, Бистрий, Великий Бичків – їх мальовничі овиди стають барвистим тлом для панорамного поліфонічного художнього полотна.

Три іпостасі автора – філолог, журналіст і письменник – не поборюють, а підсилюють одне одного: перший не дає «вистрибувати» на мінливі плаї постмодернізму, другий досвідченим оком газетяра вихоплює з юрби характерні постаті, а вже третій з того всього у горнилі власного світобачення «виплавляє» яскраві персонажі, відчеканює психологічно вивірені образи, творить ту високу літературу, яка робить честь усій нації».

Хочу іще процитувати Олександра Масляника, хто найкраще змалював сучасний портрет Михайла Трайсти:

«Перекладацька діяльність — окрема важлива сторінка в творчій біографії Михайла Трайсти. У його інтерпретаціях румунською мовою з'явилися оповідання та новели Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника, Юрія Андруховича, Сергія Жадана, Володимира Даниленка та інших. Водночас завдяки Михайлу Трайсті український читач дістав змогу познайомитися з творами таких знакових румунських письменників, як Траян Кошовей, Мірча Кірвасіу, Адріан Сучу, Джеордже Тей, Дан Марта, Аурел Марія Барос, Штефан Доргошан, Штефан Мітрой та ін.

«Конокрадська честь» є 21 виданням у його творчому бекграунді і дебютом в Україні: прикметно, що після Ольги Кобилянської Михайло Трайста – єдиний (sic!) україномовний письменник з Румунії, чий твір побачив світ в Україні окремим виданням у львівському видавництві «Гиса». Твори знаних письменників минулого Сильвестра Яричевського (1871-1918), Дениса Онищука (1901-1975), Степана Ткачука (1935-2005), Івана Негрюка (1954-1998) і сучасних Михайла Михайлюка, Івана Ковача, Корнелія Ірода, Миколи Корсюка знайомі українському читачеві тільки з антологій та окремих публікацій в журналах.

Цей надзвичайно талановитий і колоритний письменник із третьої хвилі української літератури в Румунії робить неоціненну справу, популяризуючи нашу культуру. Саме завдяки Михайлові Трайсті у літературній співпраці між Україною та Румунією з'явився новий міжнародний прорив».

І на те, що в особі Михайла Трайсти Україна продовжується в Румунії, є підтвердження ще й таке. Адже Михайло Гафія Трайста – не тільки письменник, драматург, перекладач, журналіст, редактор журналу українських письменників Румунії «Наш Голос», головний редактор журналу «Mantaului Gogol» («Шинель Гоголя») та редактор

літературного журналу Спілки письменників Румунії «Волоська Ротонда»; а й голова Культурно-християнського товариства українців Румунії ім. Тараса Шевченка, заступник голови Союзу Українців Румунії, заступник голови Бухарестської філії Союзу Українців Румунії, голова Комісії з питань культури (СУР). Член Національних Спілок письменників України й Румунії та журналістів Румунії. Він пише українською і румунською мовами і є автором уже 22 книжок поезії, прози, драматургії та літературних студій, а також - лауреат премії Спілки Письменників Румунії та Національних премій «Cerurile Olteului» («Небеса Олту») та «Oltenii și restul lumii» («Олтянці і решта світу»). Додам, що він мотор української літератури в Румунії.

ПОЕТИКА МАЛОЇ ПРОЗИ СТЕПАНА ТКАЧУКА

Степан Ткачук – добре відома серед українців Румунії особистість, адже у 1990 році він став першим головою Союзу українців Румунії, а згодом членом румунського парламенту в ролі представника української національної меншини. Попри жваву громадську діяльність, С.Ткачук вів активне літературне життя і був президентом Спільки українських письменників Румунії. Він є автором майже півсотні книжок поезії, прози і перекладів. Перша поетична збірка митця «Розколоте небо» з'явилася ще 1971 року, а в 1974 році була опублікована книга оповідань «Сузір'я предків», згодом, у 1979 році, перший роман «Нічия пора!». С.Ткачук писав також поезії румунською мовою і перекладав з української.

Сучасний український письменник та літературознавець Румунії Михайло Гафія Трайста в публікації до сьомої річниці від дня смерті митця зазначив: «Сьогодні, коли беру до рук книжки Степана Ткачука, перегортаю сторінки, читаю його вірші і прозу, то ловлю себе на думці, що творчість письменника після його відходу у вічність ніби виросла, наповнилась якимось новим неусвідомлюваним дотепер змістом...І насправді, його творчість багата і різноманітна тематикою, жанрами, образами... бо він, як пише Микола Корсюк, «розпорошував» себе в багатьох літературних жанрах, – поезія, проза, публіцистика, критичні замітки, есе...» [4].

І хоча творчий доробок автора є великим і містким за обсягом та змістом, він не став предметом різноаспектного вивчення в сучасній науці про літературу. Можливо, в румунській періодиці і наявні публікації про окремі видання творів письменника, однак в українському літературознавстві відсутні ґрунтовні наукові праці про творчу спадщину митця, крім хіба що монографії П.Сороки, яка вийшла у 2005 році і в якій автор окреслив літературний портрет Степана Ткачука [2].

Саме тому ми поставили перед собою мету – проаналізувати малу прозу С.Ткачука, з'ясувавши її проблематику та художні особливості. Щоб зреалізувати свій науковий задум, ми звернулися до тритомного видання вибраних творів письменника, у якому другий том містить його новелістичну спадщину. Це дало можливість зосередитися на аналізі поетикальних ознак прозових текстів автора і зробити спробу окреслити ключові ознаки творчого почерку Ткачука-прозаїка.

Мала проза письменника жанрово й тематично розмаїта. У психологічних новелах, поезіях у прозі, етюдах, картинах, притчах, бувальщинах автор порушує цілу низку актуальних соціальних, філософських та морально-етичних проблем. Домінують у його доробку екзистенційні проблеми: життя і смерті, вибору, гріха і спокути тощо. Однією з провідних є й класична для української літератури тема прив'язаності та любові до рідної землі, а також проблема долі митця. Торкається письменник і гендерних проблем, зокрема

стосунків між чоловіком та жінкою. Художню реалізацію зазначених вище проблем С.Ткачук здійснює в оригінальному ключі. Він тільки окреслює проблему, натякає на неї, а не вказує на шляхи її вирішення. Сприяє цьому недовомленість, завуальованість змісту окремих оповідань, що спонукає читача до співтворчості. Подібна «гра з читачем» дає підстави виділяти в прозі письменника й постмодерністські прикмети художнього оприявнення буття. Своєрідну постмодерністську гру словом становлять собою новели, засновані на суцільному діалозі. Такими є, наприклад, ескізи «Глухі», «Головаті».

Філософські роздуми автора, зорієнтовані на осмислення найбільш суттєвих та завжди актуальних буттєвих проблем, вражають своєю глибиною та ліричністю. Подібні спостереження яскраво ілюструє новела «Я і тінь». Антропоцентричний світогляд Ткачука-митця зумовлює те, що в центрі художніх пошуків автора постійно знаходиться людина, її духовна сутність, моральні перипетії, крізь її призму переломлюються важливі соціальні та екзистенційні проблеми: *«Людина – тростина на бистрині часу. Її може блискавка спалити, час знищити, але справжнім переможцем не буде ні блискавиця, ані час, а людина, бо лиш вона свідомо, що її скін засвідчує нову свічку в світовій глушині»* [3, с.34]. Водночас спостерігаємо й масштабність, космічність, глобальність у потрактуванні філософських питань. Письменник персоніфікує образи Абсолюту, малює гротескні картини, як наприклад, у новелі «Розвід». Наскрізними в його малій прозі є образи неба та зір. У такий спосіб реалізується митцем концепція часу, його невпинного руху.

Мотив швидкоплинності життя пронизує всю художню спадщину С.Ткачука. Звернемо увагу на ліричну мініатюру «Воскресіння». У цьому творі оприявнюється філософський, національно сконденсований концепт «сузір'я предків», який багатогранно розкривається в однойменній новелі, виростає до образу-символу. Апокаліптичні візії, гротескні картини, сюрреалістично персоніфікований образ часу втілює філософська концепція життя / смерті / вічності:

«Час проходить байдуже мимо отчих домів, колисок і цвинтарів. Він ніколи не дивиться ні вправо, ні вліво. Іде тільки вперед. Час від часу поглинає й услід...

На його ногах – зачароване взуття.

Час – безликий. Він тільки відчутний» [3, с.37].

І далі:

«Час сповістив воскресіння...

Задзвонили дзвони. Засвітилися свічі й каганці. Залунали колискові. Розгойдались колиски. Повідчинялись гроби. Викорінилися хрести. Загомоніли дороги. Затьохкало життя. Знову засяяли зорі долі, ніччю здуті колись-то...» [3, с.38].

Емоційна градація в цьому тексті створюється за допомогою майстерного відтворення акустичних ефектів та візуальних картин, містких образів-концептів, алітерацій та асонансів, а також синтаксичних прийомів – використання двоскладних непоширених речень та незакінчених конструкцій, що передається через прийом апосіопези. Художня канва твору переповнена експресіоністичними картинками, що супроводжуються відповідним звуковим акомпанементом, широким за інтонаційною

амплітудою, – дзвоном дзвонів, співом колискових, вуркотінням білих голубів, гомоном доріг та землі, тьохканням життя, свистом та реготом небіжчиків тощо.

Нерідко звертається С.Ткачукі до теми смерті. У цьому аспекті привертає увагу лірично-щемлива безсюжетна новела «Гробар». Фабульне ядро твору становить епізод життя гробаря Кулуйчика, який уже багато років копає могили і готує померлих до погребіння. І зараз прийшов час *«висипати могилу й рідній мамі»* [3, с.75]. Автор проникливо й влучно передає психологічний стан пригнобленого горем сина. З цією метою доречно вдається до художнього прийому антитези: *«Матуся мені розплющила очі й засадила на їх денця по зорині, а я їй дарую могилу і забуття. Вона кинула в мої очі жмут світла, а я кину на її труну грудку глини. Такою має бути синівська відплата?»* [3, с.78].

Принцип контрасту доречно застосовує автор і в новелі «Дзеркало», де зображено людину, що перебуває на межі між життям і смертю. Тому органічними у творі є оніричні видіння, гра уяви, спогади, діалог зі смертю, традиційний мотив очікування матір'ю сина перед смертю. Образ дзеркала у творі символічний: через нього втілюється вся життєва дорога головної героїні. Художня інтерпретація цього символу збігається з його трактуванням в українських міфологічних уявленнях: «Дзеркало – у народних уявленнях символ «подвоєння» дійсності, рубіж між земним і потойбічним світом. Як і інші рубежі (межа, вікно, поріг, водна поверхня і т. ін.), дзеркало вважається небезпечним і вимагає до себе бережного ставлення. Дзеркало слугує заміником неба, засобом заглиблення в небуття» [1, с.145]. Символічно наповненим є в новелі й образ вогню. Загалом же, танатологічні мотиви в малій прозі С. Ткачука переважно трансформуються в ідею неперервності буття через пам'ять роду, тобто генну пам'ять.

Зазначимо, що в багатьох творах С.Ткачука немає фабульної динаміки, карколомних сюжетних колізій, натомість є розмисловість, асоціативність. Це дає підстави стверджувати, що прикметною рисою поетики митця є ліризм. Автора можна назвати поетом у прозі, і це не випадково, адже він дебютував у літературі як поет-лірик і писав вірші протягом усього творчого шляху. Саме тому деякі його новелістичні тексти нагадують поезії в прозі. Таким є, приміром, твір «Монолог світанку» у якому роль епічної складової мінімальна. Це ліричне звернення до Землі. В образі ліричного персонажа тут постає персоніфікований образ світанку.

Ліризації оповідання нерідко сприяє відповідна наративна організація твору. Найбільш прийнятною для С.Ткачука є першоособована рация, причому оповідачами у таких творах є люди різного віку – дитина («На храму»), парубок, зрілий чоловік, старець, або ж та сама особа в різні періоди свого життя («Бабусина спідниця»).

В окремих оповіданнях письменник вдається до самоідентифікації наратора, тобто вказує на те, що це митець, українець, як це зроблено в етюді «Кобзина і постолі»: *«Забаг щось написати і цього вечора. Хочу написати щось чудове, але не знаю й сам про що... У моїм естві – все розстібане, безладне та недоконане. Хочу написати про щось небуденне, новітнє. Бо про синичок та плугів, про щастя і радість, про війну і смерть, про стрімкі*

злетити та ганебні падіння, про землю і небо, про ... А про що я ще досі не написав? Написав всяке і для всяких. А тепер забаг написати щось і для своєї душі. Бо дотепер я свою душу тримав лиш осторонь і доїв ум» [3, с.346]. Тут має місце відавторський оповідач, що оприявнює перед читачем інтенції та роздуми творчої особистості.

Вправно застосовує прозаїк і такий принцип, як «нарація в нарації», тобто коли в тексті наявний і оповідач, образ якого обрамлює фабульну наповненість твору, і розповідач, тобто персонаж, що ділиться з оповідачем своєю життєвою історією. Цей принцип застосовує С.Ткачук у новелі з ліричною назвою «Мансарда без весни». Історія любові і подружньої зради, зрештою долі жінки розгортається в контексті мотиву швидкоплинності життя, адже *«роки проходять важко, а життя непомітно, хоч воно не дорожчає пропорційно з прожитими роками»* [3, с.102]. Плин часу символічно виразняється й відтворенням руху потяга, мельканням станцій, стукуванням коліс, бо співрозмовники в цьому творі зустрічаються саме в купе швидкого поїзда. Саме тут героїня розповідає оповідачеві про свої стосунки з колись дуже коханим, а зараз чужим чоловіком, що використав і образив її. Прикметно, що письменник не конкретизує імена своїх героїв, не окреслює топос, таким чином художні історії набувають надчасового умовного характеру. Такий спосіб викладу художнього матеріалу, загалом, є прикметною рисою творчого почерку автора.

Особливістю прозового письма С.Ткачука є також те, що більшість своїх творів письменник розпочинає лірично забарвленими позасюжетними елементами: або філософськими ліричними авторськими відступами, або майстерними пейзажними картинками, що налаштовують на відповідну (мінорну, елегійну чи радісну) хвилю читача. Описи природи в малій прозі письменника зображені в поетичному ключі, пересипані метафорами та порівняннями. Цілий «букет» метафоричних епітетів знаходимо, приміром, у зачині до оповідання «Безталанна»: *«Понад задріманім виднокругом пролітав пожадливий світанок. Небо розвиднялось, стежечки прокладались у прірви з-під замріяних скель, а там десь, за пазухою горизонту, протверезене сонце лагодилось у довгу небесну дорогу»*[3, с.103].

У цьому творі письменник використовує епіграф – дає цитату з власного ліричного твору. Окремі ж художні тексти автор присвячує найріднішим людям: «Бабусина спідниця» (Світлій пам'яті моєї бабусі Анни Городинчук), «Бувальщина» (Пам'яті моєї бабусі Анни Городинчук). Варто зазначити, що образ бабусі є одним із ключових образів оповідань С.Ткачука. Центральним він є, зокрема, у ліричній новелі «Сузір'я предків», що дала назву прозовій збірці митця. На матеріалі цього твору можемо яскраво простежити поетику ліризму в малій прозі автора. Твір наповнено метафоричними образами, алітераційними візерунками, колоритними порівняннями. Завдяки анафоричним повторам та риторичним звертанням окремі його фрагменти набувають сугестивного характеру.

Глибоко ліричним є й оповідання «Бабусина спідниця», що співзвучне з автобіографічною прозою відомих українських митців-класиків другої половини ХХ ст. – О.Довженка («Зачарована Десна»), І.Чендея («Луна блакитного овиду»), Є.Гуцала («Запах

кропу»), В.Симоненка («Дума про діда») та ін. Відавторський оповідач, на ім'я Степан, відверто, але не без гумору декларує, що пам'ять відносить його у далекі й незабутні часи дитинства: *«Рій косних роздумів переніс мене у світ казкового дитинства й там залишив напризволяще. Милі образи приголомшили душу до забуття. Мабуть, далекий світ дитинства повелів погратися з моєю пам'яттю киці-баби»* [3, с.135]. Суб'єкт оповіді перебуває в різних вікових іпостасях: то він дитина, що вчепилася в спідницю своєї бабусі під час її танцю з Ніколаєм Калішкою, то він збагачений досвідом зрілий чоловік з *«розборозненим обличчям»*, який переноситься спогадами в давно минулі роки. Він метафорично передає, як згаданий вище епізод навіки закріпився не лише в його пам'яті, а й в душі: *«Колишні бабусині слова вп'ялись у мою душу й зі сплином часу закілчилились, зав'язались і, мабуть, їх терпкі овочі почали падати принишко в розхлюпане озерце моєї пам'яті. [...] Чому той танець залишився на всеньке життя нав'язливою думкою, мулив мені серце, ішов за мною усюди, як тінь, і гриз совість, як іржа залізо? О, милі спогади! Чом ви аж нині прилетіли голубами з невідомих країв і так черешнево зацвіли на дереві пізнання, так буйно завирували у світі мого даленіючого дитинства?»* [3, с. 136-137]. Через каскад риторичних питань і риторичне звертання передається намагання наратора осмислити цей еруптивний процес спогадування. І йому вдається пояснити свій емоційний стан втратою вкрай близькій людині.

Бабуся, як і образи дідів у згаданих творах О.Довженка та В.Симоненка, виступає в новелах С.Ткачука символом мудрості, життєвого досвіду, працелюбства, християнського гуманізму. Глибоким потрясінням для внуків стає відхід цих рідних старих людей за межу життя. Оповідач «Бабусиної спідниці» з щемом у душі розповідає, як отримав повідомлення про те, що *«бабуся Анна заслабла»* і що слід поспішати додому, аби ще застати її живою. По дорозі до рідного села в його уяві якраз і зринають різні епізоди з минулого. Він веде уявний діалог з бабусею, оповідає про те, як *«напружено й турботно»* прожила вона своє життя. Значну частину твору займає «мовна партія» й самої бабусі, яка розповідає різні життєві бувальщини, розмірковує на сенсом людського життя, дає онукові змістовні морально-етичні уроки.

Важливу функцію в аналізованому творі відіграють психологічні пейзажі, через які вдало передається емоційний стан оповідача: *«Божевільна блискавиця розколола навіл небо, а холодний дощ впереміш з роздробленим градом супонив так густо, аж веселий день відразу пригас і гнівливо насупився. Мохнаті присмерки окутали розпещену землю, зникли блакитні обрії, стало вітряно й незатишно. Дощ кушпелив усе дужче. Зривалось на бурю.*

Вітер пнувся звалити мене з ніг, бив у лице, вперто гнав хлюповицею. Я ішов додому й мені робилося сумно на серці» [3, с.144].

Автобіографічний дискурс, на наш погляд, слід виділити як одну з ключових ознак художнього мислення С.Ткачука. Його мистецька уява постійно моделює картини та ситуації, пов'язані з особистим досвідом письменника, з пережитими в різні періоди життя подіями. Це засвідчує, зокрема, ліричне оповідання «Дума про рідне село», текст

якого зіткано з ліричних та епічних фрагментів. Автор поетизує колиску свого дитинства – село Данила Сучавського повіту на Буковині. Твір відповідно й починається метафоричним твердженням: *«Буковина... Чудова писанка – залита рум'янцями родоводу»* [3, с.370]. Через концепт дороги, архетипні образи колиски, короваю, рідного обійстя, автор майстерно порушує одвічну проблему прив'язаності людини до свого генетичного кореня, до своєї рідної землі – малої батьківщини. Як відомо, життєва дорога повела письменника з села до великого міста Бухареста, але ниточки щемливої любові постійно повертали його туди. Здається, достатньо прочитати тільки одне це оповідання С.Ткачука, щоб уявити перед собою його психологічний та ментальний портрет, зрозуміти його етичний та естетичний вибір, простежити головні мотиви його поезії та прози, прозирнути у багатство його внутрішнього світу, проїнятися патріотичною струною його художнього голосу. Майстерні описи природи, інтертекстуальний, культурологічний екскурс (згадки про відомих українських та румунських митців, доля яких пов'язана з Буковиною), спогади про близьких людей, моделюють виразний портрет талановитого митця-патріота.

Художня мова С.Ткачука пересипана прислів'ями та приказками, фразеологізмами, порівняннями тощо. Це добірنا українська мова з буковинським колоритом. У цьому аспекті звернемо увагу на уривок з оповідання «Двійник»: *«Ти, п'яного остатня, не валяй дурня, бо мене не переконаєш, що я заблудився між трьома дубами та зі свічкою в руці шукаю вчорашнього дня. Якщо ти звик зозулі продавати, то я ще не звик їх купувати. Я загостив, синку, до корчми запити горе, а не дивитися на тебе, як кіт на каганець. Я згідний, що в тебе розуму багато, але й давно переконаний, що він дуже рідко вдома ночує...»* [3, с.64].

У цілому ж, різножанрова мала проза С.Ткачука характеризується тематичним багатством, глибиною порушених філософських проблем, ліричним забарвленням, майстерністю творення діалогів та внутрішніх монологів, наявністю художнього підтексту та символічних образів. Філігранною є наративна структура його прозових текстів, їх художня мова, уміння глибоко поетично й проникливо зобразити навколишню дійсність та світ людської душі.

Література

1. Войтович В. Українська міфологія. – Вид. 2-ге, стереотип. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
2. Сорока П. Степан Ткачук : літературний портрет / П. І. Сорока ; ред. І. Михайленко. – Тернопіль : Сорока, 2005. – 232 с.
3. Ткачук С. Вибрані твори. – Т.2. – Бухарест: Мустанг, 2002. – 459 с.
4. Трайста М. Степан Ткачук: «Поет, що заблудив назавжди в світській бучі...» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gak.com.ua/creatives/1/33802>

МОТИВ ІНІЦІАЦІЇ У ПОВІСТІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ «НЕБЕСНИЙ ЗМІЙ»

У 1992 році в журналі «Україна» було опубліковано уривки із щоденників і книжок Докії Гуменної, письменниці про яку нічого не знали на Батьківщині, оскільки її творчість асоціювалася з відновленням національно-історичної спадщини українців, що було неприйнятним для політики СРСР. Вступну статтю до цієї публікації написав А. Погрібний (ПОГРІБНИЙ 1994: 444-451), і це невеличке дослідження відкрило читачам багатогранний світ прози Докії Гуменної, адже від початку 40-х рр. XX століття і до 1992 року в Україні не було опубліковано жодного її твору, радянські літературознавці оминали увагою творчість Д.Гуменної. Водночас художній доробок письменниці – це 23 книжки, належним чином оцінені американським літературознавством. На жаль, в Україні літературна спадщина Докії Гуменної є мало відомою читачам. Зокрема, повість «Небесний змій» (написана 1982 року, опублікована в Нью-Йорку) ще не була предметом окремого літературознавчого дослідження й не перевидавалася в Україні.

Головним героєм повісті «Небесний змій» є надзвичайно обдарований хлопець, що випереджає своїх ровесників здатністю аналітично мислити, вчитися, приймати зважені рішення. Дія роману відбувається в часи праісторії України – в часи Трипілля. Вже з юних років малий Ярійко дуже допитлива дитина, він хоче знати все, що відбувається в світі: «Він має дев'ять років і всього хоче. Побачити цар-дівцю і людину-коня, і людей із собачими головами, і хоч би одним оком підглянути, як то чудесні коні везуть ранкове сонце. Хотів би все побачити водночас, увесь світ облітати, одночасно всюди бути» (ГУМЕННА 1982:15). Бабуся Яра – Дана, бачить в своєму онукові великий потенціал брахмана (жрецька каста в Індії). Про старовинність цього слова свідчить українське слово рахмани („святі люди“) в повір'ях та переказах, як вияв народньої пам'яті про часи неподіленої ще на діалекти мови) (ГУМЕННА 1982: 247). Мабуть, саме через своє прагнення все знати, Яр і стає головною надією дослідників-інопланетян, метою яких є пришвидшити розвиток людей та цивілізації. Для них Яр – це надія, це людина, завдяки якій нащадки зможуть отримати нові знання: «Ці різьби — дорогоцінність! Прийде час — нащадки будуть їх читати, перечитувати, вивчати. Для них мусиш ти своє зробити. Це ж у цьому й гармонія особистого вдосконалення із законами Рити!» (ГУМЕННА 1982: 241). Учителем та наставником Яра стає Твастро, який за допомогою хлопця краще вивчає тутешні звичаї та народи, бачить їх не тільки з небесного корабля, а й з середини – крізь призму світогляду Яра: «Оце аж тепер виявили, що не зауважили центрального вузла у проблемі, розгалуженій у кількох напрямках. І помітити цей центральний вузол допомогла Твастрова забаганка з вихованням отого сварожича, Яра. Якби не Яр, то довго не могли б зв'язати дослідів у східньому та південному обширі з сигналами, що подають колеги, які працюють у західних районах» (ГУМЕННА 1982: 150).

На інопланетянина Твастро проектується архетип Самості (чи Мудрого Старого в аналітичній психології К.-Г. Юнга), саме завдяки йому відбувається психологічна ініціація Яра – посвячення у світ цивілізаційних знань та винаходів, не доступних для інших землян. «Твастро докладася всіх зусиль, щоб вдихнути в Яра живу силу... Завдання ж непросте: виростити інтелект із грубої сировини, з продукту цієї планетки, загубленої в закуреному звиві Галактики» (ГУМЕННА 1982: 160). За задумом Твастро, Яр має стати провідником, вождем свого народу і донести в доступній формі ті знання, які отримає від більш розвиненої цивілізації. На думку К.-Г. Юнга, образ Мудрого Старого – героя багатьох казок, який самотньо живе в лісі, відірваний від реального часу казки, слід розуміти як архетипний образ колективного несвідомого (ЮНГ 2004: 298). Твастро проникає в підсвідомість Яра: «Членів експедиції, істот із іншої планети, він тоді не бачив, бо вони не видні для ока земної людини. Хіба що, захочуть показатися, тоді силою думки приймають потрібну форму. Як Твастро...А поки що, Твастро намагається підказувати Ярові приклади, ближчі до його тямку» (ГУМЕННА 1982: 198-199). Через навіювання, вплив на несвідоме хлопця Твастро навчає його, готує до важливої суспільної ролі, ініціює юнака. Подібним чином архетип Самості через сновидіння пропонує Его людин певні сценарії та підказки для правильного структурування життя, й у такий спосіб відбувається психологічна ініціація особистості.

Твастро неодноразово оберігає Яра від небезпеки та рятує йому життя декілька разів, спочатку коли плем'я вілл хотіли принести його в жертву: «Почувши, що відвалюється камінь від входу, Яр одночасно відчув, що мотузки самі собою спадають із нього, разом із усіма царськими оздобами. І він . . .Що далі було, — не пам'ятає. Всі віли, геть усі найстарші ори, вже не церемоніальним кроком, а наввипередки метнулися до ями. І що ж там побачили? Валяються на землі мотузки, усі оті дорогоцінні прикраси, усі шати, — а царя-жертви нема. НЕМА!» (ГУМЕННА 1982: 94). Вдруге Твастро рятує Яра від смерті, викрадаючи його у розбійників, які вирішили продати Яра в рабство або ж вбити: «Той верблюд, що на ньому лежав зв'язаний Яр, верблюд той почав підноситися догори-догори — і на очах у розбійників його проковтнуло зелене шатро. Яр відчув, що мотузки самі собою з нього спадають» (ГУМЕННА 1982: 132). Про архетип Духа (Самості) писав і Х. Дікманн: «Образно кажучи, в душі існує старий мудрець, який вже вирішував певну проблему та знає, як її вирішити, і він дає свою пораду тому, хто опинився в складній ситуації» (ДІКМАНН : 64). Яр потрапляє у своєрідну залежність від Твастро, так само, як колись під час обряду ініціації юнаки потрапляли під владу жерців й змушені були проходити через ряд складних випробувань задля посвячення у клас дорослих чоловіків. «Твастро тоді тримав його під гіпнозою й навіював різне. Потерпав, щоб Яр не стратив розум» (ГУМЕННА 1982: 198).

Варто також зауважити, що епоха стародавньої культури у повісті подається через сприйняття істот іншої планети. Зв'язок таких часово-просторових меж письменника використовує задля утвердження головної ідеї твору – метафорично

вмотивувати самотність української культури, її сакральність і вагоме місце серед давніх цивілізацій Землі.

Наскрізним у повісті є мотив подорожі у часі. Мандрівниками у часі й просторі постають інопланетяни, які непомітно відстежують хід історичних подій на Землі, інколи втручаючись у певні події, але залишаються непомітними для землян. Їх космічний корабель нагадує трипільцям міфічного змія, що швидко рухається небом у вигляді яскравої цятки. Докія Гуменна постійно тримає своїх героїв на межі цих часових вимірів. Сьогодення стає відносним поняттям для Яра, його життя триває кілька століть, оскільки час на кораблі інопланетян минає по-іншому – набагато повільніше, ніж на Землі. Інопланетяни-дослідники перебувають на межі космосу та планети Земля, метафорично – на межі свідомого й несвідомого. Твастро подорожує у часі і сам, і залучає до цієї подорожі Яра. Коли Твастро і Яр опиняються на космічному кораблі, то здається, що минає декілька годин, а насправді на Землі проходять роки: «А Яр не знає цього. Не знає, що він марить цілий рік. А ще тим більше не знає, — якби знав, то чи збагнув би? — що за цей час на Землі минули ще сотні років» (ГУМЕННА 1982: 161). Щоразу як Яр бував на космічному кораблі, на Землі минали століття, тож багато чого змінювалося і хлопець не міг зрозуміти, чому він не змінився, а всі, кого він знав постаріли або й зовсім померли: «А як із феноменом часу? — поцікавився хтось із товариства. — Космічна мить — це довгі роки на Землі. Він, сердега, не знає, що zostався таким молодим, як був, а на Землі вже пройшли роки та роки. Не диво, що наш Яр потрапив до молодших за нього. Сам то він інтелектом підріс, та ба ... теперішнє його оточення зосталося ген-ген позаду» (ГУМЕННА 1982: 99).

Чим більше Яр подорожує в часі, а відбувається це саме після того, як героєві загрожує смерть, тим більшими знаннями він починає володіти, стає іншим – психологічно й інтелектуально перероджується – проходить через своєрідний обряд ініціації, постійно долаючи межу між життям і смертю. Яр тричі перебуває за крок до смерті, але його рятує Твастро, він символічно перероджується й повертається на Землю мудрим, розважливим чоловіком, здатним нести свої знання іншим. Тільки після випробувань Яр стає відповідальним членом суспільства, тобто дорослим, з усіма притаманними правами і обов'язками: «А чи я хоч на макове зерно підріс? — питає сам себе. За цим питанням стоїть велика радість. Бо він знає, що є такі ж, як і він, що він — належить до великої родини Всесвіту... Тільки тепер воно окреслено завданням Твастра: запише він камінним літописом і про бабуню Дану, і про Зоротустру, і про Твастра...» (ГУМЕННА 1982: 243).

Отже, у повісті «Небесний змій» Докія Гуменна майстерно моделює захоплюючу пригоду – історію виховання юного мудреця, нащадка праукраїнських племен, представниками інопланетної цивілізації. Авторка майстерно поєднує жанр наукової фантастики, пригодницького роману, історичної повісті, переплітаючи мотив дивовижної ініціації Яра з надзвичайно цікавим описом давніх обрядів та ритуалів наших предків. Метафорична ініціація героя – посвячення у глибини цивілізаційних знань через

напівусвідомлений діалог з інопланетянином Твастро є тією червонною ниткою, навколо якої розвиваються всі інші події твору. Твастро постає персоніфікованим образом архетипу Самості – внутрішньої мудрості, божественної іскри, що живе у душі Яра, а корабель інопланетян (небесний змій) є проекцією Самості всього людства, уособленням різних богів, яким поклонялися земляни, й віра у яких сприяла поступовому розвитку народностей та племен.

Література

1. Гуменна Докія, 1982: *Небесний змій*. Нью-Йорк: Науково-дослідне товариство української термінології.
2. Дикманн Ханс, 2000: *Сказание и иносказание: юнгианский анализ волшебных сказок*. СПб.: Гуманитарное агентство "Академический проект".
3. Погрібний А, 1994 Повернення Докії Гуменної / А. Погрібний // *Українське слово*. Кн. 2, К.: Рось / 444–451.
4. Юнг Карл-Гюстав, 2004: *Душа и миф. Шесть архетипов*. Минск: Харвест.

ЗІ СВЯТИХ ГІР ВИДНО ДАЛЕКО...

Роль Паїсія Величковського у зміцненні підвалин взаєморозуміння між українським та румунським народами

У другій половині ХУІІІ століття Україна дала світові щонайменше трьох визначних мужів - Дмитрій Ростовський (Туптало), автор багатотомних Четї-Міней, філософ Григорій Сковорода та перекладач і моралізатор Паїсій Величковський. Останній мав пряму причетність до земель Молдови і Волохії, ба – більше, саме тут, серед ромеїв, сповна розквітнув і зреалізувався його талант перекладача, дослідника і публіциста.

Загальновідомими є біографічні дані з життя цього чоловіка. Майбутній архімандрит Паїсій – Петро Величковський, народився 21 грудня 1722 року у Полтаві. Усе життя називав себе «родимець Полтавський» і спілкувався виключно українською мовою, хоч чужинецьких знав з десятків. І – дивовижно, не володів російською. Власне, від Російської імперії усе життя втікав, шукаючи справжності та усамітнення то на Афоні, то у Волохії.

Походження Величковський мав щонайшляхетніше. Його батько – священник Іван Величковський, випускник Києво-Могилянської Академії, був поважним чоловіком, писав чудові вірші, здебільшого так звані барокові фігуральні вірші. Вони й досі належно не досліджені.. Мати – протопопівна Ярина також походила з давнього і знатного полтавського роду Манденків. Хрещений батько Петра – сам полтавський полковник Василь Кочубей. А нарекли немовля Петром, бо 21 грудня припадає пам'ять «отця нашого Петра, Митрополита Київського і всієї Русі».

Багатий і щасливий, з довільним вибором професії, фаху, роду занять. Перед взором відкривається увесь світ і є повна можливість зреалізуватись у будь-якій галузі. Петро Величковський думає про те, аби стати ченцем. Звісно, його не розуміють. Йому дорікають. А він, уже будучи студентом Києво-Могилянської Академії, збирає гурти однодумців, де лунають заклики до постригу. І даються обіцянки один одному не йти у багаті монастирі, бо там неможливо уподібнитися «убогості Христовій».

Що спонукує людину покинути цей світ та повністю віддатися справі служіння Богу? Пояснень існує чимало, проте ми завжди відчуваємо, що щось та не договориється, щось скривається для посторонніх, або попросту не існує вичерпної відповіді. Петро Величковський не закінчив академії. Для нього розпочинається період мандрів різними монастирями. Насправді він шукав те місце, де йому буде по-справжньому затишно і де упокоїться у праці його душа.

Перший монастир – Любецький. Тут Петро з жадобою береться переписувати знамениту працю преподобного Іоана Ліствичника «Ліствиця». Далі життєві шляхи

проводять до Свято-Миколаївського Медведівського монастиря. Там він отримує перший постриг у чернецтво з іменем Платон.

Час тодішній був дуже непевним. Російський уряд закриває давні козацькі монастирі. Ось ще один гіркий приклад того, як не слід піддаватися жодному окупантові. Вони прийдуть – і почнуть наводити свої порядки. Не зупиняться навіть перед святинями.

Монах Платон знову у бігах. Цього разу направляється у Києво-Печерську Лавру, хоч свого часу давав клятву десятою дорогою оминати багаті обителі. У Києві дістає послух – займатися граверною справою та різьбленням. І те, і інше конче потрібні при виготовленні книг.

Змовившись з товаришем, Платон утікає і опиняється у Молдововлахійському Трейстенському скиту, а згодом – у скиту Керкул. Влітку 1746 року молодий монах прибуває на Афонську гору.

Настав час важких випробувань. Аж ось знайомство з молдавським старцем Василиєм. Старець і постриг Платона у схиму з іменем Паїсій.

Дванадцять років віддано Афонові! Тут Паїсій Величковський заснував Іллінський скит, який і до сьогодні діє та входить до подвір'я монастиря Пантократор.

Зібравши вихідців з Молдавії, Волощини, України – усього 54 монахи, Паїсій року 1763 –го покидає Афон і веде свій «загін» у Буковину в Драгомирну, де діє монастир Святого Духа.

Драгомирнецький православний монастир знаходиться на території румунського села Мітоку-Драгомірна, що неподалік від Сучави. Був то монастир-фортеця, заснований у 1607 році митрополитом Анастасієм Кримкою. Посильну допомогу обителі надавав митрополит Київський Петро Могила. Оборонні мури звів у 1628-1635 роки господар Молдови Мирон Барановський- Могила.

У 1653 році монастир був оплотом претендента на престол Молдови Стефана Георгіну та волоського господаря Матея Бесараба. Обидва – опоненти господаря Молдови Василе Лупу – тестя Тиміша Хмельницького. Ось у такій обителі дванадцять років – з 1763 по 1775-й довелося послужити настоятелем Паїсію Величковському. Наприкінці 18 століття фінансову допомогу монастиреві надавали запорізькі козаки. Обитель стала неформальним духовним центром козаків. Співали в обителі на два кліроси – правий слов'янською мовою, лівий – румунською. Двомовність зберігалась скрізь – у дискусіях, дружніх зібраннях, духовних настановах... Ще раніше у роках 1742-46-у, перебуваючи у Молдові, Паїсій добре опанував румунську мову. Досконало володів старо- і новогрецькою мовами.

Обставини склались так, що Паїсій Величковський з братією змушений був переселитися з монастиря Драгомирнецького у Секуль. Тут він створює школу перекладацької літератури. Та невдовзі знову довелося зайнятися переїздом – до Нямецького монастиря. Здається, то була уже остання зупинка, тривалістю у 15 років життя. У Нямеці Паїсій організовує школу перекладачів та переписувачів книг. Згодом тут постають шпиталь і притулок. Для забезпечення виконання послуху вибирати було з

кого. У Нямечі тоді перебувало 700 монахів. Звідсіля переписані рукописи розходилися по всьому православному світові.

Подвиг Паїсія – переклад понад 300 текстів отців церкви. З кожного нового перекладу робилося кілька списків. Паїсій переклав чимало нових творів, а також виправляв і оновлював старі слов'янські переклади, що застаріли і не давались до розуміння. У «Житії» старця стверджується, що працював він усе своє життя. «Навіть аж до смерті своєї старець дуже пильнував перекладати з давньогрецької на слов'янську мову отецькі і богословські книги. А як він писав, тільки дивуватися треба!.. Був він сильно слабкий, і по всьому правому боці були рани... На ліжку, на якому лежав, він обклав себе навколо книжками... Тут лежали різноманітні словники, Біблія грецька і слов'янська, граматики грецька й слов'янська, книга, яку він перекладав, а посередині свічки. А сам він, як дитина мала, сидів, зігнувшись, і всю ніч писав, забуваючи неміч тіла, і тяжкі хвороби, і труд».

Більшість праць Паїсія позосталися у Нямецькому монастирі, де у тодішній бібліотеці вони займали окремий відділ. Яка доля тих книг сьогодні?

Якою мовою користувався старець Паїсій Величковський? У побуті – українською. Писав? Ось тут і виникають питання. Дослідники сходяться на тому, що як і Дмитрій Ростовський, використовував Паїсій так зване напівслов'янське наріччя. Ось як воно пишеться в оригіналі (цитата взята з праці Паїсія Величковського «Кріни сельніє ілі цвіти прекрасніє»: «Первая добродетель – віра, ібо вірою і гори преставляють і все, что хотят, получают, сказалъ Господь. Всякій во всіх славних і дівних ділах вірою своєю утверждается. От произволенія нашего віра ілі уменьшается, ілі увеличивается».

Перу старця Величковського належить автобіографічна «Повість про святий Собор». Цікавим є фрагмент, де описується як відреагувала мати Петрова на його рішення піти у монастир: «Вона іноді говорила розумно, а іноді казна-що. Потім, остаточно знесилившись, вона лягла на ліжку, чекаючи швидкої вже смерті. Зібралися ж і багато хто з її родичів і були невідлучно поруч, сильно жаліючи її. Вона ж, побачивши якесь видіння, жажнулася і почала наполегливо просити родичів дати їй книгу, яка називається Акафістик. І коли дали їй книгу, почала вголос без запинки читати Акафіст Пресвятій Богородиці, так що всі дивувались. І, закінчивши, починала читати той же акафіст знову. Коли ж вона прочитала його кілька разів, хотіли взяти з її рук книгу, але не змогли, бо вона дуже міцно тримала її в руках, невпинно читаючи той самий акафіст. І родичі зрозуміли, що вона щось бачить і постійним читанням акафіста захищає себе. А коли минула доба, протягом якої вона читала акафіст, і родичі сиділи коло одра й дивилися на неї, вона раптово звела очі вгору, і вони зупинилися нерухомо майже на півгодини, щось споглядаючи вгорі. Усі з цього дивувались і дивувались: що це? І раптом вона голосно сказала: «Якщо така воля Божа, то я віднині не тужитиму за своїм сином!».

Молдавську землю у цій книзі Паїсій називає не інакше, а тільки як «православну і богохраниму».

У листі преподобного Паїсія Величковського до Кошового отамана Війська Запорозького Петра Калнишевського та Генерального писаря Івана Глоби від 2 червня 1768 року, зокрема, йдеться : «Я, хоча й при слабкому, та все ж при здоров'ї знаходжуся та керую з Божими настановами за переданням святих отців наших спільножительним монастирем, наскільки дозволяє сила моя. Цей монастир, який зветься Драгомирна, що знаходиться у пристойному для громади місці, був виділений нам благочестивим господарем Молдовлахійським та Первосвященним митрополитом, коли прийшли ми з п'ятдесятьма братами зі Святої Афонської Гори, у повне володіння зі всім майном, що належить до цього монастиря. Брати ж наші, як ті, що тут до нас долучилися, кількість яких нині є сто п'ятдесят, живуть мирно, спокійно, підкоряючись заповідям Христовим. Більша частина з них походить з руського роду, а найбільше ж зі славнозвісного православного краю Запорозького...Стоячи в церкві перед престолом Божим, ревно молять Господа про здоров'я та спасіння всього христолубного Війська Запорозького як найближчих своїх благодійників.» І підпис : «Драгомирни будівник ієромонах Паїсій зі всією у Христі братією. 1768 року, червня 2. З Молдовлахії».

У передмові до книги «Преподобний Паїсій Величковський» упорядник та науковий редактор С.Шумило пише : «Несправедливо забутий сучасниками, він [Паїсій Величковський] насправді справив величезний вплив на духовно-культурне життя України, Росії, Румунії, Молдови й навіть Греції.» І далі : «Тому, без перебільшення можна сказати, що прп. Паїсій, хоч і опосередковано, через твори й учнів, відіграв вирішальну роль у тому, що світовій культурі були явлені такі імена, як М.В.Гоголь, Ф.М. Достоевський, П.Д. Юркевич, М.О. Максимович, В.С. Соловйов, І.В.Кирєєвський, О.С. Хом'яков, брати Аксакови, К.М. Леонтьєв (у чернецтві – Климент), П.І. Чайковський, В.А.Жуковський, Ф.І. Тютчев, І.С. Тургенєв, М.М. Страхов, Є.М. Погожев (Поселянин), К.Е.Цюлковський, Л.В.Чижевський і багато-багато інших. Усі вони, більше чи менше, відчували на собі духовний вплив учнів прп. Паїсія, а тому також є тим «насінням», що було щедро посіяне нашим земляком, вихідцем з родини полтавських козацьких священиків Паїсієм Величковським».

Безперечно, розбудовуючи сучасні дружні взаємини між Україною та Румунією, аж ніяк не можна упускати з виду приклад житті, творчості й діяльності преподобного Паїсія Величковського. Нам є на що рівнятися і, зберігаючи гідність та історичну пам'ять, залишаймося вдячними нащадками великого старця.

Література

1. Паїсій Величковський. Повість про святий собор та маловідомі листи. К.: Видавничий відділ УПЦ, 2016 р. 206 стор.
2. Паисий Величковскій. Крины сельные или цвиты прекрасные. - Ново-Нямецкій монастырь. Свято-Покровская Голосиевская пустынь. 2012 р. -170 стор.
3. Св. Паисий Величковский. О молитве Иисусовой. – Лествица. М.: 2005 р.- 318 стор.

4. Преподобный старец Паисий Величковский. Цветы прекрасные собранные в душе от Божественных Писаний. – Издательство Почаевской Лавры. – 86 стор.
5. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко). Паїсій Величковський. Видання журналу «Премудрість Божа Софія» . – 2004 р. – 112 стор.

Євсебій Фрасинюк
(Негостина, Румунія)

МОТИВ ТРЬОХ ГРАЦІЙ У ВІРШАХ Т.Г. ШЕВЧЕНКА: ДОЛЯ, МУЗА, СЛАВА

«Дух Шевченка, Всесвітній цар волі, розпустить ПРАВДУ і ВОЛЮ по всій Україні. І звідси рознесеться вона по цілому світі. Але ПРАВДА це слово трудне. Я не знаю труднішого слова на світі. Хіба БОГ.

І рівночасно я не знаю нічого яснішого, легшого, простішого, більш прозорого і самозрозумілого, як ПРАВДА. Вона дається, однак, людству дуже важко. Родиться в муках, огнях і крові. Родиться на хрестах, в катакомбах, тюрмах, підпіллях, на горючих кострах єретиків, під злобу і глузування фарисеїв і борців старого світу... Освячується кров'ю героїв і мучеників.»

(В. Шаян: Основна сила творчости Шевченка
– Віра предків наших, Канада, 1987, стр. 534)

Загадковий мотив Трьох Грацій! Не визначено фахівцями ні автора, ні часу його появи. Містить він сакральну цифру Три, яка в нумерології означає самовираження, архетипом якого є заводило – той хто заводить в рух. Якщо вважаємо за першоосновами всесвіту Дух та Енергію – заводило його втілення, то Втілене є і третьою складовою першої трійці. Тлумачити Дух як Правду, а Енергію як Любов чинити Правду / Добро – головний сенс людського буття – означає збагнути правдивий життєвий шлях насправді вільної людини – що наслідую життєву святую трійцю.

У християнській релігії Дух – це Божа Правда, Енергія – це Боже Світло-Любов чинити Правду, а Втілене – це Син Божий, Ісус Христос, втілення Духа Правди.

У грецькій міфології Харити або Грації уособлювали Енергію в красоті, життєдайній радості та достатку жіночої вроди. Не могли вони бути як тільки дочками Зевса та Евріноми, і тільки три: Аглая – сіяння, краса, Євфросина – життєва радість і Талія – розквіт та щедрість. Жили вони тільки на Олімпі, поруч з Музами, та разом ниспосилали божественне натхнення митцям. Одне із найдавніших зображень Трьох Грацій – це скульптурна композиція невідомого автора, знайдена в Кіренах, в III ст. до н.е., названа саме «Три Грації».

У римській міфології Грації – це богині, що уособлюють і забезпечують вдале життєве починання з самої молодості. А вони є дочками Юпітера та Німф і символізують Красу, Кохання і Задоволення. Останній атрибут відповідає певному менталітету римської етико-моралі обожування кесарів. Задоволення ніколи не було і не буде атрибутом митця, бо вбивчо б придушило творчу енергію.

Римська скульптура Трьох Грацій – це копія, зроблена у II ст. н.е., за грецьким оригіналом. Славний італійський художник Рафаель Санті написав у 1504-му році, не менш славу картину «Три Грації» за римською копією, власністю родини Пікколоміні,

картина знаходиться сьогодні в м. Шантії, Франція, в музеї Конде. Грації Рафаеля тримають в руці яблуко, атрибут оснований на грецькій легенді подвигів Геракла...

У залежності від культури певного простору і часу, Грацій зображували по різному, легковдягнутих в хітонах до оголених, з різними атрибутами в руках, але завжди наголошували на красоту, життєдайну радість та розквіт молодого жіночого тіла. Неоплатоніки, наприклад, вважали що Грації означають три аспекти кохання. В середньовіччі митці зображують Грацій як уособленням Чесноти, Краси і Кохання, а їхніми атрибутами є троянда, мирт і яблуко – символи краси, чесноти в подружжі та пробудження енергії кохання.

В археологічному резерваті нововідкритого міста Помпеї одна із фресок має за сюжет три грації, названі в історії мистецтва «Харити – Помпейські Грації».

Мотив Трьох Грацій існує в основі тем багатьох шедеврів найвизначніших художників чи скульпторів світу: Сандро Боттічелі, Лукас Кранч Старший, Петер Пауль Рубенс, Антоніо Канова, Ганс фон Аахен і ін.

Шевченко був обізнаний у найтонших деталях таких шедеврів, від ескізів до завершальних форм, від творчого зусилля митця уособити жіночу граціозність до митті збагнути в ній невловиме, невпинний атом життєвої енергії, названий Любов. До Шекспірового «Бути чи не бути!», з найдавніших-давен, перед людиною стояла і стоїть незбагненна таїна: Любити чи не любити!

Але Шевченко збагнув суть цієї невпинної життєвої енергії у своїх граціях, названих Доля, Муза і Слава, втілених у три ліричні шедеври, написані протягом одного дня: 09 лютого 1858-року в Нижнім Новгороді. Об'єднує їх ніщо інше як життєдайна енергія Любові. Це невидимі сили, як твердить Г. С. Сковорода, в котрих побутує головно людський світ, котрими відокремлюється кожна людина волею обрання ідеї/думки/інформації та шляху її втілення.

І дата написання містить певне значення. У християнському календарі, це день закінчення свят Стрітєння, назване Отдавання...

Долю вважає, мабуть, Шевченко чисту життєву путь кожної людини, по якій першими дороговказами є генетично закарбовані духовні цінності роду/народу та перші етико-моральні сімейні повчання, насамперед батьків, а потім волеобрані. Доля символізує складову Непорочності людського буття.

Муза – це особисті здібності людини, подаровані Всевишнім Творцем, для втілення і постійного визначення Духу Правди, а символізує вона Енергію/Любов – невідомою складовою для втілення найважливішої цілі людського життя – Правди/Порядку/Добра.

Слава – це невидима сила, яка не супроводжує щоденно кроки життя-буття людини але чітко спостерігає за ними, не пропускає жодної деталі, це складова Втіленою людиною, за котре винагородою є загально-людське визнання у вимірі вічності і символізує екзистенційну Красу людського єства.

Об'єднує їх в душі Шевченка граціозність, з якою вони супроводжували його буття від земної подорожі до простору вічності.

1. ДОЛЯ

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене, маленького, за руку
І в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку.
«Учися, серденько, колись
З нас будуть люде», - ти сказала
А я й послухав, і учивсь,
І вивчився. А ти збрехала.
Які з нас люде? Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо ж, доленько моя!
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо дальше, дальше слава,
А слава – заповідь моя.

(9 лютого 1858, Нижній Новгород)

Написано даний ліричний дискурс геніальним українським поетом, як і наступні два, у формі одночасного діалогу зо всіма трьома його Граціями. Вірш Доля починає притаманним діалогу засобом – займенником другої особи, однини – «ти», а Муза і Слава продовжують діалог тим самим звертанням, об'єднані тільки сполучником – «а ти».

Із незчисленних визначень суті долі, уваги заслуговує і бачення, на основі якого доля вважається результатом ідей/думок людини обраних із скарбу Верховної Мудрості або інформаційного поля, як твердять науковці, та втілення їх в життєві факти, протягом всього її екзистенційного просування у певному просторі і часі, в якому таємно-мудро призначено їй існувати.

Перед тим, як приступити фактично до тексту, важливим є визначити два аспекти: Шевченко часто говорив, що в певній мірі його доля – це доля України і те, що він ніколи не нарікав на свою долю.

Зразковою для ведення правдивого, щирого і плідного діалогу – дійсного у всіх часах і просторах – є інверсія вживана в самому початку тексту: «Ти не лукавила зо мною./ Ти другом, братом і сестрою/ сіромі стала.» Ідучи життєвим шляхом Правди, Шевченко, насправді, не лукавив їй і не лукавив долі рідного народу, бажаючи найглибше поставити слово Правди на сторожі цього. Вважаючи Долю непорочним Божим даром, український праведний відчув її як найближчим еством свого ества – «другом, братом і сестрою». Збагнути це можливо тільки в контексті українських легенд-притч про

цінування справжнього друга, названого братом . (Дивись, за приклад, легенду в якій друг-брат жертвує своїм оком, щоб визволити свого друга-брата з татарського полону, або про «українські братства!»). Сам Шевченко був членом відомого Кирило-Мефодіївського Братства, за що, у значній мірі, «пожертвував» десятирічним позбавленням волі.

Першим і найціннішим життєвим кроком Долі людини є «наука»: «Ти взяла/ Мене, маленького, за руку/ І в школу хлопця одвела/ До п'яного дяка в науку.» Подеколи і подекуди вчитель не відповідає етико-моралі цього святого призначення, але відкрити дитині світ читання і писання означає подарувати їй значно важливий засіб пізнання Правди власним зусиллям.

Щира порада Долі – «Учися, серденько, колись з нас будуть люде» – заохотила хлопця, бо він вже відчув у цьому віці, що їх, селян-кріпаків, вельможі не завжди вважають людьми. І пішов по вказаній Долею дорозі: «А я послухав, і учивсь, / І вивчився. А ти збрехала./ Які з нас люде?» Перша Правда відкрита ним, як би не парадоксально звучало, – це існування неправди, неправдивого соціального розшарування, неправдиві критерії оцінення людини.

Всі життєві прикroщі, головню засланські поневіряння, підказували українському поету-пророку, що ступає Правдивим шляхом Долі: «Та дарма!/ Ми не лукавили з тобою,/ Ми просто йшли; у нас нема/ Зерна неправди за собою.» Якщо брати до уваги, що займенник першої особи у множині «ми», означає «я разом з іншими», то «інші» - це, згідно з вищезазначеним твердженням поета, його український рід. Насправді, від дохристиянського вірування русичів, де Правда вважалася основною чеснотою людини, до прийняття християнства, де образ Ісуса Христа вважається втіленням Божої Правди, та до міжлюдських відносин узаконених в Руській Правді князя Ярослава Мудрого, від Козаччини до сьогодишньої війни на сході України, русько-український народ боровся за Правду і Порядок свого існування. Прислівник «просто» вживаний у значенні «прямо, правдиво, непохитно», сугерує причину з якої Шевченко не нарікав на долю. Уточняють і визначають / пояснюють це наступні слова: «у нас нема зерна неправди за собою».

У рік написання цих поезій, 1858-му, Шевченко був вільною людиною, але постійно відчував «охранку на хвості», і переконаний в тому що слово Правди було не тільки правдивим шляхом його долі, але й єдиним засобом сягнути «славу», тобто не зникнути з виміру часу: «Ходімо ж, доленько моя!/ Мій друже вбогий, нелукавий!/ Ходімо ж даліше, даліше слава, / А слава – заповідь моя.»

В українській Шевченкіані твердиться, що геніальний український митець міг жити за малярства, та ще й не погано, але чомусь-то писав вірші за котрих так мало заробляв і так багато постраждав. Будучи курсантом Санкт-Петербурзької Академії Мистецтв Шевченко увійшов своїм обдарованим духом та чистою душею у світ славних надбань світової культури, зокрема мистецтва, в котрому форми і кольори стали джерелом вічної трійці Грацій – Краси, Любові і Непорочності/Правди/Добра. Потрібно пригадати факт, що мистецтво розвивалось і розвивається вповні тільки в умовах соціально-економічного розвитку та, принаймні, зовнішньої свободи. У вільній Україні, мабуть, Шевченко пішов

би шляхом малярства, але, в умовах зовнішнього і внутрішнього пригнічення, слово Правди було єдиним дороговказом до «слави».

Збагнувши це, український поет-праведник, свідомий цьому христовому шляху, благобожественно закликає Долю-свідомість продовжувати розставляти слово Правди, подібно невмирущому Кобзарю, на роздоріжжях Долі рідного народу. Це тернистий шлях Долі але забезпечує славу вічновоскресаючої Правди.

Якщо звучатиме останній рядок поезії-Грації Шевченка – «А слава – заповідь моя» – у свідомості кожного українця постійним відлунням, то напевно і навічно прославиться наш рід...

2. МУЗА

А ти, пречистая, святая,
Ти, сестро Фебо молодая!
Мене ти в пелену взяла
І геть у поле однесла.
І на могилі серед поля,
Як тую волю на роздоллі,
Туманом сивим сповила.
І колихала, і співала,
І чари діяла... І я...
О чарівниченько моя!
Мені ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала.
В степу, безлюдному степу,
В далекій неволі,
Ти сіяла, пишалася,
Як квіточка в полі!
Із казарми нечистої
Чистою, святою
Пташечкою вилетіла
І понадо мною
Полинула, заспівала
Ти, золотокрила...
Мов живущою водою
Душу окропила.
І я живу, і надо мною
З своєю Божою красою
Гориш ти, зоренько моя,
Моя порадонька святая!
Моя ти доле молодая!
Не покидай мене. Вночі,
І вдень, і ввечері, і рано

Витай зо мною і учи,
Учи неложними устами
Сказати правду. Поможі
Молитву діяти до краю.
А як умру, моя святая!
Моя ти мамо! Положи
Свого ти сина в домовину
І хоть єдиную сльозину
В очах безсмертних покажи.

(9 лютого 1858, Нижній Новгород)

У трійці Шевченкових Грацій Муза символізує Любов, закладену Всевишнім у єстві людини, яко основною складовою, що забезпечує їй назавжди творити добро. У баченні великого українського поета, і вірогідно не тільки, сильнішої любові ніж та, котра породжує в людині можливість любити свого ближнього, свою «сродну працю» – справжнє джерело людського щастя – і служити своєму роду/народу, не існує. Саме ця неймовірна енергія Любові надає сенсу людській життєвій подорожі, забезпечує почесне місце як в суспільному Порядку, так і у всесвітньому. Саме вона створює «космос» міжлюдських відносин, згідно з яким кожна людина рухається по власній, притаманній їй, і призначеній їй в головній мірі, орбіті гармонізуючи з орбітним рухом кожної людини, зокрема в так званій екзистенційній системі людської історії.

На превеликий жаль, людство значною мірою ще не перереконане, що, окрім Порядку оснований на Правді, не існує іншого та все наводить «нового»...

Що тільки природжені здібності чи Божий дар, або «сродна праця», або талант чи доторканість Музи говорять Правду про людину – назаперечна істина. Тому, напевно, Шевченко звертається до Грації Музи зі святістю, називаючи її іменем богині Місяця і породіль – символом захисної родинної Любові, з грецької міфології: «А ти, пречистая, святая,/ Ти, сестро Фебо молодая!» Якщо Долю вважає родинною складовою – «братом і сестрою» – , то Муза в баченні поета є Божественна складова людського єства – творча енергія Любові/ Правди/ Порядку. Якщо епітети-метафори «пречистая, святая» сугерують на основі біблійного символу Богородиці, таємне поєднання небесного/запліднюючого і земного/відтворюючого сил в єстві людини, то «сестро Фебо молодая» посиляються на оту невмирущу, вічно молодосильну енергію митця, що «живиться» у пошуках образу Правди найнадійнішою («братською») і невичерпною силою власного таланту.

Феба у грецькій міфології – це дочка Урана і Геї, бабуса кормилиця близнюків Аполлона і Артеміді (уособлення сонця і місяця, він покровитель мистецтв, вона – рослинного і тваринного світів і породіль), володарка Дельфійського оракула, подарованого пізніше внуку Аполлону. Годуючи цього нектаром і амбросією, Феба забезпечила йому Божественну силу покровителя мистецтв. Другі імена Аполлона і Артеміді – це Феб і Феба.

Звертаючись до Феби, український поет вживає апелятив «сестро» не в родинному значенні, а в сенсі найвірнішого друга, на єдину поміч котрого покладається. Доторканість

Музи і Божественне покровительство Шевченко відчув, спочатку в підсвідомості мабуть, від самого народження: «Мене ти в пелену взяла/ І геть у поле однесла./ І на моголі серед поля,/ Як тую волю на роздоллі,/ Туманом сивим сповила.» Перші контакти новонародженця з новим світом – це енергетика волі сугерована безмежним простором («геть у поле», «серед поля») та енергетика волелюбного роду в якому він появляється, атрибут символом якого в даному моменті, поки що, залишилась тільки «могила».(Мотив «могили» - геніально розвинутий у поемах «Розрита могила» і «Великий льох».)

Оці два види енергетики стануть світловказом долі-життя Шевченка, протягом котрого покровителька-кормилиця Феба була йому матір'ю, другом, постійним супутником: «І колихала, і співала, / І чари діяла... І я... / О чарівниченько моя! / Мені ти всюди помагала, / Мене ти всюди доглядала.»

Першими двома дієсловами, у конотативному значенні, поет висловлює найщирішу подяку цій духовній матері за те що найперше пробудила в ньому енергію чутливості. Але чутлива людина в тодішньому смрадному кріпосницькому суспільному ладі часто не витривала життєвих випробувань. Саме в цьому полягає сенс синтагми «І чари діяла...» та поклонницько-шанобливої кличної структури «О чарівниченько моя!» Певними відмінковими формами особових займенників та денотативним значенням дієслів у останніх двох реченнях Шевченко чітко підкреслює те, що рано усвідомив роль Божественного дару Музи: допомогти висловити Правду і захистити Праведника.

Пізніше, протягом десятирічного заслання, у віці сильного творчого періоду українського поета-художника, у поневіряннях найогидніших сортів, він перевінив до самого дна силу Грації Музи – любові Краси/Правди до нього і його до неї: «В степу, безлюдному степу, / В далекій неволі, / Ти сіяла, пишалася, / Як квіточка в полі!/ Із казарми нечистої / Чистою, святою / Пташечкою вилетіла/ І понадо мною / Полинула, заспівала/ Ти, золотокрила... / Мов живущою водою/ Душу окропила.» Жодна зовнішня сила не спроможна відірвати у людини Божий творчий дар, він є внутрішньою складовою її ества, яка поборює відчуженість, самотність, життєві прикрощі, тому що духовно підіймає людину у інший світ, в котрому «сіє» Правда, «пишаються» «квіти-діти» її творчих втілень, «очищує святим птахом-духом Правди» її від мирських марнот і «співом» «золотокрилої» Жар-птиці веде таку людину у простір святої Правди. Доторканість Музи – це духовна «живуща вода», яка підсилює і фізично митця у виповненні подарованого і зобов'язуючого призначення.

Талант творити є незбагненно сильним і невловимим. Муза, як Грація Любові до Краси основаної на Правді, метаморфозується безперестанно і таким чином стає непоборимою і постійною духовною опорою поета, а це сильна алегорична відповідь вчорашнім, сьогоднішнім і завтрашнім невігласам, що пробують указармлити слово Краси/Правди.

Саме ця Грація Любові стала творчим життєдайним джерелом поета і світлим горючим чинником його свідомості, в якій гартувалась найсильніша її порада – говорити словом Правди – до ступеня перевтілення в «порадоньку святу», тобто стати свідомим

словом Правди: «І я живу, і надо мною / З своєю божою красою / Гориш ти, зоренько моя, / Моя порадонько святая! / Моя ти доле молодая! / Не покидай мене.»

Святий обов'язок ставити слово Правди на сторожі свого народу став після повернення із заслання єдиною «молодою долею» поета, отим дев'ятилютневим християнським «оддаванням». Єдине побоювання митця – щоб вона його не покинула!

А його єдине прохання – це перетворити слово Правди у єдиний святий сенс свого творчого жертвовного земного протягу: «Вночі, / І вдень, і ввечері, і рано / Витай зо мною і учи, / Учи неложними устами / Сказати Правду. Помози / Молитву діяти до краю.»

Це не тільки найщиріше прохання, це і святе кредо Праведного, непохитна віра у Божу Верховну Мудрість, і святе кредо митця облагородженого творити словом Правди гармонійні пульсації у всесвіті, насамперед у людському. Напевно, Шевченко перконався власними життєвими випробуваннями і стражданнями побратимів, зрозумів з чуваного, читаного і баченого, що смертельна зброя проти автократії – це тільки Правда. Це Христова дорога і він ступив по ній!

Останні рядки оправдовують у переконливій мірі дане тлумачення, в значенні передбачення наближаючої кончини, котра зовсім не жахає, а навпаки, увічніює висловлену Правду у зоряній «сльозині» Грації Любові до Краси Правди: «А як умру, моя святая! / Моя ти мамо! Положи / Свого ти сина в домовину / І хоть єдиную сльозину / В очах безсмертних покажи». Апелятивами «моя святая», «моя ти мамо» і «свого ти сина» поет поєднує Верховну Любов із людською, символом якої є материнська любов, у трагічному образі земних похоронів сина матір'ю. Від образу Богоматері перед розп'ятим сином до образу сьогоднішніх українських матерей, і не тільки, що втрачають непоправне у найчудернацьких різновидах війни, таке зображення викликає нестерпно потрясаюче відчуття в людському естві. Єдина крихтина утолення таких страждальних розпачів – це надія, що жертва ніколи не є даремною, що вона воскресне/віднайде Правду і наведе Порядок !..

Втративши у надто ранньому віці матір, Шевченко обняв і притулився зі всією любов'ю до грудей матері Музи – Грації Любові до Краси Правди, у котрій знайшов невичерпне джерело всієї життєвої Правди. Бажана «єдина сльозина» в її «очах безсмертних» – це тільки скромне потвердження, що він не зрадив їй!..

У грецькій міфології існують дев'ять муз. Не існують музи мистецтва живопису, скульптури чи архітектури, всупереч величезному скарбу шедеврів даних жанрів, вважані в античній культурі більше ремеслом. Тому, мабуть, Шевченко не звертається іменовано до певної музи, вживаючи узагальнену форму Муза, в значенні Божої обдарованості висловлювати Правду, словом чи діянням, і таким чином здійснити або сягнути митцем кінцеву життєву мету – повну реалізацію власного Я.

В українській мові слово «писати» означає, в основному, зображувати умовні графічні знаки і передавати за допомогою них слова, тексти і т.і., але і створювати за допомогою лінії та кольорів твір живопису. Шевченко був облагороджений Музою талантом «писати» в обох значеннях. Якщо його картини і портрети залишилися

невмирущим доказом його земної мистецької подорожі у великому альбомі живопису українського народу, то поезія стала вічним світлом/огнем суспільно-історичного прагнення цього, української духовності в цілому, в котрій свята Правда залишилась невичерпним джерелом того внутрішнього духовного горіння, єдиним шляхом самореалізації як внутрішнього космосу людини, так і міжлюдського суспільного.

3. СЛАВА

А ти, задрипанко, шинкарко,
Перекупко п'яна!
Де ти в ката забарилась
З своїми лучами?
У Версалі над злодієм
Набор розпустила?
Чи з ким іншим мизкаєшся
З нудьги та похмілля.
Горнись лишень ти до мене,
Та витнемо з лиха;
Гарнесенько обіймемось
Та любо, та тихо
Пожартуєм, чмокнемося
Та й поберемося,
Моя крале мальована.
Бо я таки й досі
За тобою чимчикую:
Ти хоча й пишалась,
Із п'яними кесарями
По шинках хилялась,
А надто з тим Миколою
У Севастополі, -
Та мені про те байдуже;
Мені, моя доле,
Дай на себе подивитись,
Дай і пригорнутись,
Під крилом твоїм любенько
В холодку заснути.

(9 лютого 1858, Нижній Новгород)

Якщо Доля і Муза заслужили у Шевченка з самого початку і до самого кінця шанобливу та непорочну внутрішню подяку і незгасимий подив, то звернення до Слави

епітетами – «задрипанко, шинкарко, / Перекупко п'яна!» – на перший погляд, здавалося б шокуючим, знаючи незміряний «потяг» людини до слави...

Щоб наблизитись до значення такого «початку», насамперед, запозичимо у старогрецького філософа Сократа його погляд стосовно «знання/ пізнання»: «Якщо немає поняття, то немає і знання». Поняття або визначення отримується шляхом індукції на основі конкретних особливих випадків. Їхнє кількісне збільшення удосконалює поняття.

В українському духовному просторі поняття «Слава» сприймається як синтез поєднання енергетики неба і землі, на якій формувалось і продовжує формуватись світосприйняття притаманне його поселенцям. Подасмо кілька прикладів.

У «Велесовій книзі» (дощечка 7Е, рядки 1,2,3) знаходимо такі слова: «А помре він, до лук Сварога іде. А там/ Перунько рече: Ти є ніхто інший ніж / Русь-гридень (охоронець), ані грек, ані варяг,/ а славний роду славного. А це той воїн пішов за/ співами Всематері і Матері-Слави/ до Гаїв твоїх, Свароже Великий!»

«Українська міфологія» (В.М.Войтович, Київ, 2005) подає такі значення власного іменника СЛАВА: Богиня перемоги; У наших предків Велика Богиня-Праматір могла називатися Славою та мати не абиякий стосунок до походження етноніму *слов'яни*, які славили її під час богослужіння; У стародавніх слов'ян було досидь багато імен (є і нині – н.а.) з цим коренем: Ярослав/ Ярослава, Мирослав/ Мирослава, Борислав/ Борислава...

«Великий Тлумачний Словник сучасної української мови» (Київ, 2008) визначає поняття слава так: Широка популярність як свідчення загального схвалення, визнання чийось заслуг, таланту, доблесті і т. ін.... Доблесні діла, героїчні подвиги...

Володимир Шаян у своїй книзі «Віра предків наших» (Канада, 1987, стр. 122) переконливо заперімічує: «Слава іде слухняно за правдивими Героями. Наш Герой впевнений, перш за все, що ПРАВДА, висловлена у нашій старині як ПРАВО-СПРАВЕДЛИВІСТЬ, є за нами... Право – це не збір «юридичних» формальностей, ПРАВЬ керує дійсністю – тобто ЯВ'Ю, згідно з світотворчою думкою Бога-Сварога.»

Шевченко вірив всім своїм єством у славу боротьбу свого народу на основі ПРАВДИ: «Борітеся – поборете,/ Вам Бог помагає!/ За вас правда, за вас слава/ І воля святая!» Але болячо відчував і бачив, як часто, в тому часі і не тільки, в Україні і не тільки, Правду і Славу привласнювали вельможі кати, спотворюючи їхню суть іззовні і всередині. Український поет викриває вельми ефектно гру катів Правди і Слави вживаючи трагедії, і з невпинним гумором-сарказмом, «одягає» Славу атрибутами-рисами притаманними саме тим, в котрих вона «забарилась».

Сугестивними риторичними запитаннями Шевченко зауважує на те, що Славу надто принадають самодержавці та їхні прислуги, щоб вживати опісля її як сяючої обгорткою своїх мерзотних вчинків: «Де ти в ката забарилась/ З своїми лучами?/ У Версалі над злодієм/ Набор розпустила?/ Чи з ким іншим мизкаєшся/ З нудьги та похмілья.» Версаль – резиденція французьких королів але в тому часі (1852-1870) Наполеон III, злодійським шляхом ліквідування республіки, тобто узурпацією влади,

проголошує себе імператором. Історія переповнена образами подібних «імператорів» та підніжків його камарилі, а список їх постійно відкритий...

Методом повчального гумору український поет в образі людини, що пройшла тернистий життєвий шлях найрізніших випробувань, що сягнула ступінь духовної мудрості і глибокого душевного шанування ближнього свого, запропонує обдуреній Славі неочіканий шанс: «Вернись лишень ти до мене/ та витнемо з лиха;/ Гарнесенько обіймемось/ Та любо, та тихо/ Пожартуєм, чмокнемося/ Та й поберемося,/ Моя крале мальована!» Окрім алегорії вінчання Поета слова Правди зі Славою, допускаємо вбачати тут і метафоричну реабілітацію всіх обдурених українських дівчат-покриток, трагічну долю котрих не раз оплакував глибоко-сумними віршами. Вже в даній іпостасі Шевченко бачить Славу яко Грацію справжньої непорочної Краси людського внутрішнього єства. В етико-моралі народу це та дівчина, котра вийде заміж тільки за улюбленого, гідного її любові. Для поета – це «кряля» Грація, яка супроводить тільки людину за котрою нема «зерна неправди». Перекоаний, що поклав слово Правди на сторожі свого народу, що Божий обов'язок виконано, поет-людина бажає закінчити повноцінно земну подорож. З притаманним йому гумором «побирається» з «кравею мальованою» всупереч її блуканням...

Український поет не шукав особистої слави навіть жартуючи. Найсильнішим його бажанням було відкрити і оживити справжню Славу свого народу та примусити навіть катів-самодержавців признати її. Гірко перекоаний, що тільки словом Правди зможе це зробити і тільки в Часі, Шевченко, з прихованою усмішкою, признається: «Бо я таки й досі/ За тобою чимчикую.» Свідомий своєму Божому призначенню він слухняно наслідую цю нелегку путь.

Використовуючи моральні пристрасті Слави, Шевченко не опускає нагоди осудити саркастично несправність царя Миколи I у воєнних вчинках під Севастополем (1853-1856): «Ти хоча й пишалась / І з п'яними кесарями/ По шинках хилялась, / А надто з тим Миколою/ У Севастополі, - / Та мені про те байдуже.» Існує варіант вірша, де метафора аморальності «Слави (!)» є більш гострішою. Український поет не забув, напевно, слова царя Миколи I, написані власноруч на вироку на заслання: З заборонаю писати і малювати! Те, що йому байдуже, пояснюється мабуть тим, що славних, по справжньому, царів не існує в історії людства, а їхній долі, в більшості, зовсім не задріти.

Ідилічна картина «подружжя» поета повторюється в кінці під іншим кутом. Перекоаний, що заслужив дотик Слави своїм словом Правди, що послужив вірно рідному народу, поет вважає життєвий кінець, в романтичному баченні, солодким вічним сном: «Мені, моя доле,/ Дай на себе подивитись,/ Дай і пригорнутись,/ Під крилом твоїм любенько/ В холодку заснути.»

Доля українського поета була зустрінути Музу і «побратися» з Славою. Їхній супровід-опіку він постійно відчував у найголовніших моментах його життя: в дитинстві, в творчому періоді і в наближаючому кінці.

Зовсім не випадково українці називають національний гімн ще синонімом славень. Відомо всім, що це урочиста пісня возвеличення духовного та матеріального скарбу народу, що це символ національної/ державної єдності.

Слава – це найсильніше енерготворче слово української культури. Присутнє воно в найдавнішому пантеоні – Богиня Слава, в етнонімі Слав'яни, а після прийняття християнства у вітанні «Слава Ісусу Христу! Навіки Богу Слава! Також присутнє у звеличній назві Дніпра – Славутич, у звеличному вітанні князів, гетьманів, козаків (Слава князю...!, гетьману...!), в українському вітанні/ національному гаслі – Слава Україні! – Героям Слава! – у часах УНР та у міжвоєнних. Від Помаранчевої революції та Майдану – революції гідності до АТО і подій у Криму це вітання-гасло спалахнуло у свідомості українців непередбаченою енергією.

Сьогорічна заміна радянського вітання у Збройних Силах України вітанням «Слава Україні! Героям Слава!», за пропонуванням Президента і Уряду України, викликало в душі воєннослужащих і народу в цілому, потужний ентузіазм.

Спровокувало це вітання-гасло навіть деякі сумнівні ставлення декотрих політиків поза межами України чи навіть країн щодо його так званого «історичного» конотативного значення. Як мало ще обізнаний світ у історії України написаної українцями!

Але правильне денотативне значення, принаймні, синтагми «Слава Україні!» знайдемо все у Шевченка, у вірші «До Основ'яненка» (1839), в якому двадцятип'ятирічний український курсант Академії Мистецтв у Петербурзі чітко, доречно і пророчно сугерує суть цього горючого слова: «Наша дума, наша пісня/ Не вмере, не загине.../ От де, люде, наша слава,/ Слава України!» Дума і пісня охоплюють всебічно культуру народу і вводять її у вічно-живу духовну скарбницю світу, названу цивілізацією. Українська культура є складовою цивілізації світу і Слава її, з цієї перспективи, невмируща!

Іван КІДЕЩУК
(Негостина, Румунія)

**ЯК РОЖІ В'ЯНУТЬ КВІТИ-ЦВІТ І КВІТИ ПОРАНКОВОЇ ДУШІ
(ЕСЕ ПРО ЛІРИЧНЕ «Я» ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ:
ФАНТАЗІЯ «ПОЕТИ» І ПОЕЗІЯ МАЛОЇ ПРОЗИ)**

*Чи як то говорила моя поранкова душа?
«Бог сам, – говорила вона, –
не міг займатися поезією і для того сотворив поетів».
А поезія – се мати всякої величі, всякої краси.
(«Поети» – Фантазія)*

1. Злет майбутньої «Царівни» починає із Сучавщини

Румунія вважається першою батьківщиною для великого класика української літератури Ольги Кобилянської, «Гірської орлиці», закоханої в гори та ліси Кимполунгу і зокрема тодішньої Руської Молдовиці, де проживали переважно українці, між якими вона відчувалась близько до роду свого батька. Любов до природи та людей, мандрівки, піші та на коні, живописні картини наших вічних-правічних гір та лісів Буковинських Карпат письменниця увічнила своїм пером, як і героїв із народу, що жили і живуть щасливими на цій святій землі середньовічних монастирів Св. Штефана Великого та його потомків, відчуючи Божу милість під синім небом і теплим сонцем тут, у земнім раю рідної Буковини, з вічним подихом лісу та гір, дзюрчанням гірських вод, чарівним співом птахів і чудовим запахом квітів.

З ранніх літ письменниця з поранковою поетичною душею пізнала красу природи і людей своєї сім'ї та околиць (вперше у дитинстві – монастир Св. Івана Сучавського, якого описує в нарисах «У Св. Івана» і «Жебрачка»), проживаючи у сусідстві з отцем-письменником Миколою Устияновичем, потім, після переїзду сім'ї в Кимполунг, насолоджувалась гірськими подорожами, що народили поетичні нариси та незабутні оповідання німецькою мовою, які згодом набрали класичної форми солов'їною українською мовою, що увінчала Царівну нашої літератури творами: «Природа», «Він і Вона», «Некультурна», «Битва», «Покора», «Смутно колишуться сосни» тощо, які на зламі XIX-XX століть вписували українську літературу в нову течію Західної європейської літератури стилем поезії в прозі, неоромантичними героями-символами типу *Ins Blau*, як називала їх Леся Українка, описами краси земного раю з постійною антитезою нужденного життя, спричиненого чужими австрійськими господарями, що розпочали варварське вирубування лісів нашого зеленого Божественного раю Буковини (див. «Битва»). Новий переїзд багаточисельної сім'ї Кобилянських у Чернівці (1891р.) та ближнє село Димку для Ольги зближить письменницю із корифеями українського письменства, з О. Маковеєм, І. Франком, М. Павликом, В. Стефаником, Є. Ярошинською, М. Коцюбинським та Лесею Українкою, яка хворою відвідала нашу Буковину і Ольгу Кобилянську, бо дуже любила й оцінювала її, як «писательку нової школи неоромантизму». Перший історик літератури, що здав у 1911 р. «Історію українського письменства» Сергій Єфремов включає Ольгу Кобилянську до поетів української прози, вбачаючи в ній новий напрям для української літератури, але звинувачує її в індивідуалізмі, культі краси понад інтереси народу і, навіть, ніцшеанізмі («Історія українського письменства», Київ, 1991 р., с. 532), ці його дорікання

були гостро засуджені Лесею Українкою, Михайлом Коцюбинським, Гнатом Хоткевичем і ін. та й таки самою письменницею.

2. Поранкова душа читає і відчуває велику книгу природи, щасливість неба й землі

Молоді літа письменниці відіграють особливу роль у духовному розвитку майбутнього класика української літератури, що з ранніх літ засвоївши Толстого і Шевченка (перший був неначе її Богом, а другого знала майже напам'ять), далі невпинно читає західно-європейських письменників, між якими скандинавців Є. П. Якобсена, Г. Андерсена, К. Гамсуна та німців Готфріда Келлера, Шпільгагена, Є. Марліт, З. Вернера і ін., надіючись відкрити собі місце у німецькій літературі, але їй не пощастило на користь наближення до української літератури, як свідчать її тексти, перекладені або написані прямо по-українськи зразковою поетичною прозою, яка пишається й зараз тонкою чутливістю поетичної краси, що відзивається в ліричному «Я» кругом себе на лоні матері-природи між синім чистим небом і теплою ковдрою уквітченої землі, де чути шепіт лісу і подих землі, де незрівняна «хороблива, безпричинна туга» манила в далечинь героїню новели «Природа»:

«Ось яка вона була.

Вона марила про щастя, котрого пестра повнота мусила б давити.

Вижидала його щоднини, жила раз у раз в очікуванні чогось нового, далекого. Немов соняшник, стояла її душа отворена для незвісно якогось щось.

У лісі лежала вона, витягнувшись на моху, і між вершками ялиць шукала неба.

Це було гарно.

Інколи слідила за полетом орла, або як половик тихо крутився в кружала і немов чорна точка висів у воздухах.

Жадно ловила звуки від води і перетворювала їх у сміх.

Може, голос потоку, що паде по скалі і камінні, не схожий на полутихий сміх? Коли вслухатися...

Іншим разом заглиблюлася зовсім у шум лісу і, закривши лице руками, уявляла собі, що лежить на березі моря.

Це так, певно, шумлять морські хвилі, як смерековий ліс, цілком так само... хіба, може, лиш голосніше трохі».

Оцю поетичну красу і нестримну радість та щасливість людини на лоні природи вихваляв сам С. Єфремов, критик зламу століть: «Ота щирість її, шукання краси в житті, одбиваються в її творчості так сильно, що, до кінця, перевищують деякі неузгодження з її світоглядом...» (Там же, с. 556), і щоб переконати читачів, цитує О. Маковей: «вдача наскрізь поетична повна мрій і туги, поважна, незвичайно вражлива на красу життя і природи. І ще більше на грубості їх, що дотикаються безпомічної самотньої жінки серед наших прикрих життєвих і товариських обставин» (Там же).

Такі характерні риси й координати ранньої творчості О. Кобилянської, хоч і містять інколи елементи ніцшеанської лексики, не обов'язково звинувачувати в ніцшеанізмі, якого поетеса сама зрікалася, бо дану термінологію використовувала не через світогляд Ніцше, а своїм оригінальним, чудовим духовним забарвленням, тонкою і глибокою психікою персонажів, інтелектуалів та людей з народу, не раз лицем в лице з алегоричними персонажами духовного світу людини, в який

заглиблювалась поранкова поетична душа письменниці зразковими творами ліричних роздумів, бо кому, – запитується авторка, – Господь подарував поетичну душу й красу серця, щирості й любові – ніколи не згасати й недобачати – як не поетам?! «А поезія – се мати всякої величі, всякої краси» («Поети»), яку зустрічаєм в текстах малої прози, фантазіях-роздумах, нарисах та оповіданнях, німецькомовних та українських, що свідчать про особливу чутливість письменниці, а «Се значить стільки що щастя, сонячне проміння, весна... Се є суть усього сильного і добірного, що чоловік має в собі, чим може з усміхом дивитися на життя і легко переносити його важкі пригоди» (О. Кобилянська, Т. 1, Чернівці, Букрек, 2013, с. 248). Героєм фантазії виступає поет-мужчина, під alter ego-ом якого ховається авторка, котра, як і всі природжені поети, відчуває світ у повній гармонії і красі та старається, як і вони, моделювати інших: «А се велике добро, правда? Коли чоловік отворить очі і все може прочитати! Починаючи від рожі, що хитається в городі, а кінчаючи тим, що тягнеться геть-геть у сонячному світлі і зветься далечінь, і тягне кудись нашу тугу за собою!» (Там же, с. 249). Зрозуміло, що намір поетеси – навчити нас читати велику книгу природи, відчувати її небесний поклик, що розганяє тугу і робить життя наше щасливим, веселим, легшим.

3. Шукай красу природи і відкрисш трепіт серця й душі, запах квітів та «квіти людськості»

Часто в житті, – демонструє поетеса поетичною прозою у творі «Рожі», – хатня склянка зі свіжими квітами божественної краси може навіяти синестезійні почуття своєю незвичною красою: кольорами, нюансами, витонченими формами, пахощами:

«Темно-червона, окружена листками, що недбало звисали, горіла пурпурою. Розцвілася розкішно, упоювалася сама собою; приналежала до себе і ждала неспокійно.

Зараз коло неї, мов під охороною маленьких, трохи потвердлх, темно-зелених листків, тулилася блідо-рожева роза, що тільки наполовину розцвілася.

Вона ще перед кількома хвилями була пуп'янком, а тепер, немов від одного сильного віддиху раннього повітря, розцвілася і виглядала так, якби сама з себе стала такою пишною, коли тим часом вона все ще була пуп'янком.

Вона була повна поетичного почуття – роза, до котрої усміхається полудень зі своїми різнобарвними метеликами...

Крайні листки її були напосні темно-рожевою краскою, але середуці тільки якби почервоніли від рожевого подиху. Ніжна, і запашина, і несканно непорочна, сперлася вона на темно-червону розу, притулилася і несвідомо допоминалася, аби її взяти в обійми.

Коло них стояла біла.

Обтулена свіжими зеленими листками, вона тонула в собі, а проте чула, що живе. Ледве прочуваючи своє барвне оточення, сіяла невинністю і чистотою і пахла так чудово, що зелені листки здержали свій віддих і в нестямі пили її солодоці...» (О. Кобилянська, Т. 1, с. 211).

Отакі почуття хвилюють поранкову поетичну душу молодій дівчини, що навіть у зрізаних квітах відкриває не тільки незбагненну красу, але й сліди життя, які пробуджують в людині зоровим, чуттєвим та інтуїтивним шляхами трепіт серця й душі, коли квіти любуються самі собою і людина разом з ними, має місце явище кінестезії, що позичає від чарівних квітів ніжності, пахощів і несканної непорочності, відбуваються ті несвідомі і підсвідомі обійми між квітами та людиною. Цей взаємозв'язок невимовної щасливості на рівні людського мікрокосмосу,

пробуджений квітучими рожами, подібний на вищому рівні макрокосмосу, як ми запримітили в попередньому фрагменті, покликком людини в сині небеса, в далечінь, де губиться всяка туга, витіснена Божественною щасливістю, яку людина позичає тільки в гармонії з сонячним «полуднем» природи. Поетичні навантаження демонструють творчу силу поранкової душі письменниці, і саме в цьому полягає остаточна ціль митця, що засіває поетичним текстом несподівану щасливість та душевну вітиху і, навпаки, – нещасливість, коли на полі нашого зору і відчуттів відбувається регресивне явище, яке спостерігає Кобилянська, яка виважувала кожне слово та його естетичні ефекти, немов у лабораторії, у даному випадку в лабораторії в'янучих рож, де через парке повітря хати, тісну склянку, мармуровий стіл та прислонену лампу, зрізані для розваги квіти перед відкритим вікном відчували осінній подих «грізних хмар» та «нищівного вітру», що *«Летить просто туди, де стоять рожі, доторкається всіх сміло, немов цілує їх, так що груба полум'я лампи з переполюху палахкотить і тремтить... Потім знов настає тиша.*

Майже чутно впали листки темно-червоної рожі на білу плиту мармурову.

Спершу один листок, потім три, чотири, далі ще більше, нарешті майже всі» (Там же).

У цьому випадку казка чудових рож з нестримної потіхи раптом огортається смутком за долею в'янучих квітів, що все живе і красиве – минуче, як і молодість з поранковою душею, саме життя. Якщо візьмем до уваги нарис «Битва», наша душа переповнюється драматизмом через дикунство винищення лісів та гірської природи й краси, Божественної життєдайності, тобто життєвих умов нашого земного існування.

Без вагань зрозуміло, чому поранкова душа української Царівни обрала поезією служити людям, бо сам Бог так велів: «А ще коли вишлеш свою душу у тиху вандрівку, і вона порівнює „тут“ і „там“, і бере з собою все, що найкраще...» (Там же, «Поети»). Явно, фантазія «Поети» пропонує нам варіант духовного зросту людини, доки поранкова душа кормиться добірним товариством «поетів і артистів» «жерців краси» та «співаків любові», інтелігенції високих ідеалів, а не з «тупоумками», – ці твердження заперечені самою авторкою, що не була чистою аристократкою, коли створила образи невмирущих персонажів з народу – молодого і мудрого гуцула, «некультурну» зате мудру, як народ, Параску і багато інших сільських героїв, що глибинню серця і душі не є нижчі «добірної публіки» поетів та артистів (Див. повість «Земля», 1901). Може, саме через ці мотиви відмовляється поранкова душа служити поетам, як дає зрозуміти сама Ольга Кобилянська, бо не тільки вони можуть стати «квітами людськості», «грунтом і основою» «чистого святого житла радості і щастя» (Там же, с. 249). Все ж таки дана фантазія величає поетів за їхні «величні душі», духовні «скарби» любові до людства, їхні старання «моделювати» за взірцями краси, тому що тільки «приязнь і любов» дають душі можливість зростати. Поранкова душа, що гостює в поета-«коханця», – уточнює авторка, – не «буда» і не «крамниця», а духовне святилище, яке вранці мандрує і напувається красою природи, вечором «вірною» розказує, щоб злітати в далечінь, в будуччину, щоб п'яніла красою людина разом з нею, з досконалістю і величчю нових світоглядів. Вночі лягає спати і снить «коханців» і, зокрема, свого обраного, якому присягала: «Ти початок і кінець мого життя!», але це до одного дня, коли залишилась у своєму рідному краю, щоб вернутись самотньою аж п'ятого вечора. Не бажала поживи, ні діалогу з душами поетів, ні їхніх дарів, залишаючись в полоні суму й туги. Не чула плачу поета, ні благань його залишитись, не послухала ні обраного коханця, а в тиші перед улюбленими квітами і пахощами, що купались у сонячному заході, коли «розтілівся весь сором її істоти», відмовилась від поетів-жебраків і відлетіла в далечінь-будуччину, куди тягне туга, щоб п'яніти красою, бо вона

була таки «частиною краси», тобто «досконалості, величі», «самопізнання» – це риси, які давали їй «запоруки будучини», можливості «сильного життя» (Там же, «Поети»).

4. Суть казки-алегорії «Поети»: Красу бережи, постійно кохай і шукай!

Дана казка-алегорія – не просто фантазія, а старання неоромантика О. Кобилянської визначити невизначене – красу, поняття, яке турбує кожного митця, бо це – подвійна благодать Бога для людини: краса природна і краса мистецька, теми її ранніх поетичних творів малої прози. Новела «Природа» протиставить двох героїв – дівчину з поранковою, поетичною душею, закохану в природу, що не може налюбуватись красою гір, лісу, шепотом дерев та потоків, співом птахів та покликом синьої далечини неба, куди злітає, щоб вилікувати «хоробливу, безпричинну тугу», лицем в лице з гарним хлопцем-гуцулом, що живе у цьому царстві краси і недбайливо поводить з нею, навіть розгніваний, що його суд та панство покарали за зрубану смерічку; тому й не слухає переконань дівчини, «похожої на образ Матері Божої», що він винуватий. Гордий тим, що в селі немає красуні понад нього, і хоч вона вчена і багачка, зазіхає і на її красу, не зрозумівши поради, що красу завжди треба кохати й шукати. Пригадуємо з «Псалму 8» Давида, що Господь обдарував чоловіка і «7. Поставив його володарем над творами рук Твоїх, усе підбив йому під ноги», але це тим більше зобов'язує людину не винищувати природу та її красу. Якщо ми – діти Божі, тоді не помилявся Шіллер, стверджуючи, що природа визначає дитинство людськості, і нам треба бути дітьми природи, а не діяти проти неї, як доказує Ольга Кобилянська своїми ранніми творами поетичної прози. Поетеса вважає, що краса має житло у нашій душі, а «поезія – мати всякої величі, всякої краси», і тому Бог «сотворив поетів», щоб займалися красою, та обдарував їх квітами-цвітом і красою поранкової душі – тонкочутливістю, мрійливістю, самоудосконалюванням і силою творити / шукати та моделювати поетичною душею інших. Поранкова душа не може відмовитись від Божого намісництва служити абсолютній красі, будучи її часткою. Раз поети, артисти, митці, свідомі свого таланту розганяти тугу людей злетом до вершин, хай шукають її та ніколи не жебрають, бо поранкова душа є вільною засівати квітами-цвітом і надією нові покоління і народи тією ж Господньою благодаттю поривань, що поруч природної краси росте-процвітає і мистецька краса.

Алегоричним твором-фантазією «Поети» авторка оправдовує свій поетичний варіант ранньої прози, який співпадав цілком з душевним настроєм поетеси, обдарованої поранковою душею поетів ліричним «я», щоб оспівувати красу та велич природи, а посеред неї і людину, що відчуває в природі всеохоронну і життєдайну Господню силу. Тільки поезією, красою природи і душевною красою людини можна гармонізувати людський світ із земним та небесним. Поезією-святиною псалмоспівець Давид прославляв Господа та Його Закони, благав карати ворогів та грішників на користь праведників, що заслуговують царство небесне. На захист Божественної краси природи й життя належить стати поетам, артистам й митцям, навіть тоді, коли падуть в глибоку самоту без поранкової душі, і продовжувати благословенні обов'язки служити Красі і своїм ближнім. Хоч квіти-цвіт в'януть, маючи свою минучість, як поранкова душа і наша молодість, їх треба постійно засівати – хоч би й «на морозі», як навчала своїм кредо Л. Українка, і «Без надії сподіватись»/«Contra spem spero», тому що «віра, надія і любов» – Божа благодать (Павло, I Кр. 13:13).

Ольга Кобилянська ніколи не відступала від цього кредо та світла Св. Письма і вірно служила своєму народу та всім цінителям Божественної і людської краси.

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ

Сергій Лучканин
(Київ, Україна)

ПЕРШІ ГРАМАТИКИ РУМУНСЬКОЇ МОВИ І “ГРАМАТИКА СЛОВ’ЯНСЬКА” МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО (до 400-річчя видатної пам’ятки)

Румунська мова – це розмовна латинська мова, що розвинулася під дією внутрішніх мовних чинників на північному сході колишньої Римської імперії та внаслідок взаємодії (мовних контактів) із мовами фракійських аборигенів (дакійський субстрат) і слов’янських, тюркських, угорського й грецького етносів (суперстрат) (Семчинський 1996: 362; Кочерган 2003: 342; Iancu 2000: 20-21, 24-25, 28). Придунайські князівства – Țara Românească “Румунська країна, Валахія”, Țara Moldovei “Молдова” й (меншою мірою) Principatul Transilvania “Принципат Трансільванія” (слов’янська назва Семиграддя - семантична калька німецького Siebenburgen), як і українські землі та деякі народи Південно-Східної та Східної Європи (Візантія, Болгарія, Сербія, Росія), складали в середні віки “греко-слов’янський” культурно-історичний ареал, що протистояв значною мірою “західноєвропейсько-латинському”; навіть у XVII ст., коли посилювалися взаємозв’язки між ними, специфіка культур Південно-Східної та Східної Європи порівняно з Західною майже не зменшилася. Румунська культура, що формувалася в трьох давніх румунських державах, при переважаючій місцевій течії (народно-романській), активно взаємодіяла з сусідніми культурними формаціями – насамперед із грецькою та слов’янською. Східна Римська імперія, починаючи з доби імператора Іраклія (610-641), набувала все більших ознак “грецької” візантійської держави, втягуючи в свою орбіту й сусідні народи, в тому числі й румунські землі; значною мірою греко-православна візантійська культура на румунських територіях була трансплантована “субстратом” південних і східних слов’ян, в активні контакти з якими романізоване населення колишньої Дакії ввійшло з кінця VI-VII 157н.. З XIV до початку XVI 157н.. функціонуючою літературною мовою у Валахії та Молдові була церковнослов’янська в двох редакціях – відповідно “157 н. 157 рмінативна 157 ї 157 кій” і “словенороській”, “румунська душа 157н.157рмінативна157ї слов’янською мовою” (Думітру Міку), якою написано державні юридичні документи господарів – грамоти й закони, а також приватні листи, літописи, найвідомішими з яких є “Хроніка Штефана Великого” (1486-1499) і 157 н. 157 рмін “Повчання Нягое Басараба” (початок XVI 157н..). У XVIII 157н.., у зв’язку з правлінням у Придунайських князівствах греків-фанаріотів (вихідців із стамбульського кварталу Фанар, яким султани за хабарі продавали господарський престол Валахії й Молдови), широкого розповсюдження набула новогрецька мова. Це зумовило значне поширення в румунських землях у XVI-на початку XIX 157н.. граматик церковнослов’янської і грецької мов (щодо

граматичних розробок латинської мови, то їхнє побутування в Румунії імплікувалося певною мірою входженням Трансільванії до “західноєвропейської середньовічної культурної парадигми”). Для нас найважливішим видається питання про роль слов'янської граматичної традиції при становленні румунської граматичної думки, що припадає на XVII 158н.. – епоху бароко в румунській культурі.

Варто наголосити, що бароко – цей “перший загальноєвропейський художній напрям” (Д.С.Наливайко) – у придунайських князівствах, як і в Україні, на відміну від Західної Європи, значною мірою виконував функції Відродження, що знайшло відображення і в тодішній граматичній думці. Згадаємо, що “Грамматика слов'янська” Мелетія Смотрицького (опублікована в Єв'ї, поблизу сучасного Вільнюса 1619 р.) мала на меті в першу чергу нормалізувати й кодифікувати “занедбаний славенский 158н.158”, довести, що церковнослов'янська мова – це *lingua sacra* поряд із грецькою та латинською. Подібна проблема займала центральне місце в західноєвропейських граматичних трактатах епохи Відродження – захист “вульгарних” мов і поширення їхніх функцій на всі сфери суспільно-політичного життя. Між тим у середині XVII 158н.. Молдова й Валахія за часів Васіле Лупу (1634-1653) та Матея Басараба (1632-1654) переживали національно-культурне “Відродження у бароковому вбранні”. Ідеї національно-мовного відродження М.Смотрицького були досить співзвучні ідеалам книжників придунайських князівств XVII 158н..; цьому сприяли й тісні українсько-румунські політико-культурні зв'язки того періоду. За допомогою київського митрополита П.Могили було відкрито друкарні в Кимпулунзі і Говорі, а в Яссах засновано Слов'яно-греко-латинську академію (1640) і також друкарню (1641), де 1646 р. надруковано кодекс феодального права Молдови “Правила Васіле Лупу” (“*Îndreptarea legii*”). Хоч із другої половини XVI 158н.. державною мовою у Валахії та Молдові поступово стає румунська (її перша писемна пам'ятка датована 1521 р., але була відзначена ще візантійськими хроністами кінця VI-VII 158н.. Феофілактом Сімокаттою та Феофаном як окремішня від латини), проте, як указував П.П.Панаїтеску, маючи на увазі XVII 158н.., що “й під час цієї епохи старослов'янська мова ще залишалася об'єктом вивчення в господарських школах, оскільки приватновласницькі документи, раніше укладені слов'янською мовою, зберігали юридичну силу й поставала потреба їх тлумачення” (Panaiteescu 1965: 221). Через це господарська адміністрація й православний клір придунайських князівств мали потребу в підручнику церковнослов'янської мови, бо її літературно-писемне функціонування у XVII 158н.. в Молдові і Валахії майже цілком припинилося. Але це мав бути підручник нового типу, що поєднував специфіку національного з прагненням до універсального, 158н.158рм'ємного у викладі граматичної теорії, що було характерним для культури західноєвропейського Відродження й класицизму й особливо для розвитку “філософського” мовознавства того часу – концепції Френсіса Бекона, Рене Декарта, Готфріда Вільгельма Лейбніца, “*Grammaire générale et raisonnée...*” А.Арно та Кл.Лансло (див. Кочерган 2003: 33-35). Цим вимогам цілком відповідала праця М.Смотрицького, що орієнтувалася як на національне – роботи своїх українських попередників (трактат “Про

вісім частин слова”, “Граматика” Лаврентія Зизанія (Тустановського) та 159н.), так і на західноєвропейську ренесансну лінгвістичну теорію XV-XVI 159н., що й стало основною причиною її широкого розповсюдження в румунських землях, імпульсуючи становлення національної румунської граматичної теорії на початковому етапі через інонаціональне, хоча й спільної тогочасної ідейно-культурної орієнтації. Ренесансний граматичний “ерзац” стосовно класичних мов посередництвом граматик церковнослов’янської мови проникав у перші румунські граматики, відчуваючи на собі й східнослов’янський граматичний “суперстрат”.

Загалом, проблему дослідження поширення “Граматики” М.Смотрицького в румунських землях у XVII-XVIII 159н. в українській історіографії мовознавства намітив В.В.Німчук (Німчук 1985: 143). Вважаємо, що з румунського боку цю проблему вивчено недостатньо, однією з причин чого стало твердження, яке й зараз подекуди зберігається в румунській науковій філологічній літературі, що зародження національного мовознавства припадає на 1780 р., коли Самуїл Міку та Георгіє Шінкай опублікували латинською мовою у Відні працю “*Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*”. Ця перша друкowana граматика румунської мови стала справді етапною в історії її розвитку, з неї розпочався процес “159н.159рмінативна” румунської мови, що істотно змінив її словниковий склад і граматичну структуру, наблизивши до французької й італійської мов. Через те перша рукописна граматика румунської мови, опублікована тільки 1969 р., випадала з поля зору вчених. Виділяється розвідка Діоміда Струнгару (Strungaru 1960), який побіжно зупинився на місці “Граматики” М.Смотрицького серед інших східнослов’янських граматик того часу, її значенні в розвитку граматичної думки росіян і південних слов’ян, поширенні праці в румунських землях. Але розгляд цієї проблеми обмежується, переважно, порівняльним аналізом граматичної термінології; дефініції М.Смотрицького визначено як “спільне джерело для перших румунських граматик” (Strungaru 1960: 306). Проте, цей висновок є дискусійним, бо в традиціях епохи М.Смотрицький сам багато запозичив із праць античних граматистів у ренесансних компіляціях. Недоліком розвідки Д.Струнгару є відсутність структурного порівняння граматик М.Смотрицького та Дімітріє Євстатієвича. В цій статті наявні й деякі помилки, зумовлені, слід гадати, слабким станом історіографії мовознавства на той час. Зокрема, припускається наявність двох першовидань “Граматики” М.Смотрицького 1618 і 1619 рр. (у дійсності мало місце одне видання 1619 р., а частину накладу почали друкувати 1618 р.- див. Німчук 1985 : 93-94); автор визнає, що йому невідоме друге московське перевидання твору Смотрицького 1721 р., примірники якого насправді збереглися тощо. І зовсім недослідженою є проблема розмивання універсалізму й інонаціонального елементу, що несла в собі праця М.Смотрицького, першими румунськими граматичними розвідками. Тому саме на цьому й буде зосереджено найбільше нашої уваги.

Перші згадки про “Граматику слов’янську” в Румунії припадають на 1650 р., коли в багатій бібліотеці Удріште Нестурела в м. Тирговіште російський чернець Арсеній Суханов, що перебував там із дипломатичною місією, виявив цю працю серед інших

українських першодруків. Удріште (Орест) Нестурел (бл.1596-1658) – відомий 160н.160рміна церковний і культурний діяч, родич і радник господаря Матея Басараба, вільно володів румунською, церковнослов'янською, латинською і грецькою мовами, переклавши, зокрема, з латинської на церковнослов'янську 1647 р. популярний твір Фоми Кемпійського “De imitatione Christi” (“Про наслідування Христові”) і створивши рідною мовою версію “Повісті про Варлаама та Йоасафа” (1649). Удріште Нестурел міг навчатися в якій-небудь західноукраїнській школі, наприклад – у Львові, чи в якомусь католицькому колегіумі, як це було прийнято серед синів румунських бояр. Найвірогідніше, що саме з Західної України він привіз у Тирговіште “Граматику” М.Смотрицького, де 1655 р. з неї було зроблено копію, за якою навчали церковнослов'янської мови в місцевій школі. Відомостей про її подальшу долю не збереглося. У той же час у придунайських князівствах почало поширюватися й перше московське перевидання (1648) “Граматики” М.Смотрицького, про що свідчить виявлений Д.Струнгару в Державній бібліотеці Румунії примірник видання 1648 р., на першій сторінці якого сказано, що за ним 1696 р. “даскел” Дамаскін навчав церковнослов'янської мови дітей стольника Константина Кантакузіно (Strungaru 1960: 293). Проте кількох привезених примірників “Граматики” М.Смотрицького не вистачало навіть для дидактичних потреб. Так постала ідея перевидати підручник з церковнослов'янської мови, що здійснив 1697 р. у монастирі Снагові відомий румунський і грузинський церковний і культурний діяч **Антім Івіряну** (бл.1655-1716). Сучасники відзначали його високу освіченість та ерудицію, вільне володіння кількома мовами – румунською, грузинською, грецькою, арабською, турецькою, церковнослов'янською. У передмові до перевидання твору Смотрицького, написаній А.Івіряну церковнослов'янською мовою і, як зазначав Шт.Чобану, “з деякими українськими” (Ciobanu 1992: 611), говориться, що для румунів церковнослов'янська мова є чужою, але, оскільки в церквах заведено нею правити, потрібно й знати її, щоб раз по раз не грішити. Видання А.Івіряну адресувалося православному кліру для збереження й кодифікації “правильних” граматичних форм церковнослов'янської мови. Зразком для перевидання став оригінал 1619 р. (як щойно відзначалося, в румунських землях на цей час мало поширення й перше московське перевидання 1648 р.). Як справді бароковий твір, видання А.Івіряну стало органічним синтезом різних культур – румунської, церковнослов'янської, української. Ось що відзначає Микола Чередарик: „Отже, „Слов'янська граматика“ Мелетія Смотрицького була передрукована 1697 року і в Снагові. Містить вона 250 листків, на кожній сторінці по 23 рядки. На перших чотирьох листках – заголовок праці, герб Румунської Країни, вірші до нього слов'янською мовою: слідує передмова монаха Антіма Івірянула, також написана старослов'янською церковною мовою, незрозумілою для румунів... У Передмові Антім Івірянул поздоровляє господаря Константіна Бринковяну з нагоди закінчення друкування граматики завдяки його піклуванню, підкреслює її вирішальну роль у читанні й писанні, говорить про її розділи – орфографію, етимологію (морфологію), синтаксис, просодію. Закінчує передмову словами: „І так припадаємо до ніг вашої величності(тобто Константіна Бринковяну) із

цією книжечкою, званою граматикою, яка вийшла за вашим наказом щойно з друку, і просимо бути ласкавим до нас, тих, які потрудилися..." (Чередарик 1989: 153).

Друге перевидання "Граматики" М.Смотрицького в румунських землях з'явилося 1755 року накладом в 1000 примірників у єпископській типографії містечка Римнікул-Вилча під наглядом сербського митрополита **Павла Ненадовича** з наступним заголовком: "Грамматика въ пользу и употребленіе отроковъ Сербски желающихъ основательнаго наученія Славенскаго діалекта..." Вірогідно, що видана в румунській типографії "Граматика слов'янська" була адресована учням сербських шкіл, як про це сказано в заголовку. Для неї зразком слугувало друге московське перевидання 1721 р.

Публікація 1755 р. стала останнім перевиданням твору М.Смотрицького в Румунії. Припинення функціонування церковнослов'янської мови й поширення вжитку національної дало поштовх створенню граматики румунської мови. Однак, як можна було б відзначити на матеріалі перших граматичних розробок національних мов – англійської, французької, церковнослов'янської (діяльність Ельфріка в Англії, "Donati linguae francae", трактат "О осми частехъ слова") (Лучканин 2004: 15, 21, 55-57), що пов'язуються тією чи іншою мірою з культурно-історичною епохою Ренесансу (чи ренесансною течією), - граматична система раніше використовуваної літературної мови накладалася на перші граматики національної мови, що будувалися переважно за "граматичним каноном" сакральної мови, сприяючи водночас формуванню національної граматичної термінології, яка безпосередньо переносилася зі "священної мови" (німецька граматична термінологія запозичена з латини), або калькувалася. Перша власне граматична праця східних слов'ян – трактат "О осми частехъ слова" (1586) – являв собою вибірковий переклад із праць старогрецьких філологів – Псевдофеодосія, Георгія Хіровоска та 161н.. Друга друкована граматична розробка в Україні – "Грецько-словенороська граматика" (1591) – знайомила зі структурою давньогрецької мовної системи, що сприяло витворенню староукраїнської лінгвістичної термінології й стало фундаментом оригінальних граматик словенороської мови Лаврентія Зизанія та Мелетія Смотрицького.

Подібне спостерігається й у румунському мовознавстві. У 1950-х 161 н.. Д.Струнгару відкрив у рукописному кодексі Sturza (Стурза) наявність праці "Lexicon slavo-roman", продовженням якого є невелика "**Gramatica slavo-română**", яка є "найдавнішою спробою румунської граматики" (Strungaru 1960: 298). У Тирговіште в XVII 161н.. вже навчали церковнослов'янської мови за "Граматикою" М.Смотрицького. Проте не для всіх учнів була зрозумілою ця іноземна мова, її складна граматична термінологія. Для полегшення їхнього сприймання цієї мови граматик **Стайку** (бл.1630-1670), постать малодосліджена румунськими вченими, вирішив перекласти основні моменти теоретичного викладу М.Смотрицького національною мовою. Про мету своєї розвідки Стайку говорить: "Я, смиренний, оскільки покликаний до науки, щоб у цьому покликанні залишитися, і оскільки мене називають учителем, щоб і справою, і йменням цим бути корисним моїм смиренным учням у навчанні граматики, яка, хоч і не є великою глибиною премудрості, але без тлумачення залишається незрозумілою, вирішив саме її

витлумачити” (1663в). Праця Стайку містить переклад саме теоретичних моментів роботи українського філолога, насамперед її морфологічної частини (що сама містила значною мірою античний канон, регламентований Ренесансом), оригінальність румунського граматиста простежується переважно серед частини ілюстративного матеріалу, якому надається місцевий колорит: як приклади особових імен у Стайку наведено Бухарест, Румунська держава (București, Țara Românească), а в М.Смотрицького з географічних назв, 162н.162рмінат “собстве(н)ное имя”, фіксуються Палестіна і Вилно, з котрих перше слово є традиційним релігійним поняттям і лише друге – локальною назвою. Однак незаперечним досягненням Стайку є спроба створення румунської граматичної термінології. Деякі терміни Стайку не вивести зі слов’янських не можна, як-от *втеме*, замінене в XIX 162н.. на *timp* (<латин. *Tempus*), хоча в сучасній румунській мові слова *timp* і *втеме* на позначення природного явища є синонімами, що, правда, останнім часом дедалі частіше в науковому стилі вживається латинізм, а *втеме* набуває значення “погода”.

Робота Стайку значною мірою стала підвалиною для першої граматики власне румунської мови – для праці **“Gramatica românească”** (**“Румунська граматика”**) **Дімітріє Євстатієвича Брашов’яну** (1730-1796), написаної в місті Брашові в період 1755-1757 рр (перевидання Eustatievici 1969). Її автор на початку 1750-х 162н.. навчався в Києво-Могилянській академії (зберігся його атестат від 23 квітня 1753 р., складений латинською мовою ректором Георгієм Кониським (Eustatievici 1969: VII)) у класах граматики, поетики і, ймовірно, риторики (філософію й богослов’я викладали на старших курсах); там у нього постав намір створити граматiku румунської мови на основі відомих греко-латинських і слов’янських праць, про що й зазначається в його передмові до граматики: “Зі справжніх джерел, вічно текучих і нескінченних, у московських землях, у Києво-Могиляно-Заборовській академії, виникли задум і старання до здійснення праці [над] румунською граматикою” (Eustatievici 1969: 6). Як відомо, культурно-просвітницькі підвалини Києво-Могилянської академії являли собою синтез духовної спадщини київського “візантизму” з філософськими надбаннями Заходу в межах культури українського бароко – орієнтація на антично-ренесансні зразки, тодішню модерну картезіанську філософію (“новий метод”) та місцеві традиції (меншою мірою). Подібна ситуація склалася і в румунській культурі середини XVIII 162н., домінуючими моментами якої були літописання (162 н. 162 рмін 162 н. 162 рмін Михайла Кантакузіно, Діонісія Еклезіарха та 162н., молдавські 162н.162рмін Йона Некулче, Ніколає Костіна, Аксінте Урікарула) та перекладна і богословсько-релігійна література. Граматика Брашов’яну й постала значною мірою під впливом тодішньої історичної ситуації в румунській культурі, тісно поєднуючої національне (романське) й інонаціональне – грецькі, слов’янські, німецькі елементи, адаптовані в дусі Просвітництва – всеперемагаючої сили розуму й граматичного вчення, здатного усунути різні соціальні катаклізми, знищити війни, несправедливість законів і т.д. У праці Дімітріє Євстатієвича, укладеній, “щоб показати багатство румунської мови і встановити правила, за якими потрібно писати, розмовляти цією мовою та розуміти її” (Eustatievici 1969: 7), можна чітко побачити різні пласти

національного й інонаціонального (грецького, класично латинського, церковнослов'янського) принципів класифікації й подачі мовного матеріалу. За Н.А.Урсу, джерелами для румунського лінгвіста стали ренесансні грецькі граматики “батька грецької філології на Заході” Константина Ласкаріса та Антонію Катіфороса (остання надрукована 1734 р. у Венеції), особливо популярна в румунських землях праця Грегоріуса Мольнара “*Elementa grammaticae Latinae*” (вперше опублікована 1556 р. у м. Клуж-Напока з подальшими численними перевиданнями XVII-початку XIX 163н., що використовувалися як підручники навчання латинської мови в трансільванських школах) та “Граматика слов'янська” Мелетія Смотрицького (Eustatievic 1969: XIV і далі).

У теоретико-практичному плані в праці Євстатієвича (яка складається з двох передмов і традиційних для тогочасних граматик 4-х частин, описуючих відповідно орфографію, морфологію, синтаксичні конструкції та просодію) найяскравіше простежується латинський граматичний канон, узятий із Г.Мольнара. Для обох граматик характерна подібність у загальному способі подачі матеріалу (запитально-відповідальна форма, яка витокami сягає славетної граматики латинської мови Елія Доната, IV 163н. н.е.) та значна схожість у 163 н. 163 рмінативн граматичних категорій. У Євстатієвича наявні шість відмінків, що характерні для латинської мови, але румунській *ablativus* не притаманний – уже в народній латині 163 н. 163 рмінативна 163 ї періоду “описові конструкції з прийменниками *de, ab, ex, apud* починають замінювати аблатив: *dulcis ab hac voce* “цим солодким голосом”, *de manibus suis* “своїми руками”, *occidam de lancea* “уб'ю списом” і т.д., де літературна норма не вимагала прийменника” (Корлэтяну 1974: 168). У дусі латинських граматик Брашов'яну послідовно розрізнявав дієслівні парадигми активу й пасиву: “*vremea cea trecută demult săvîrșită [plusquamperfectum – С.Л.]: săvîrșisem, -eși, -e... sau săvîrșit, -tă, -t eram sau fusesem, erai sau fuseseși, era sau fusese*” [p.51]; пор. відповідні парадигми латинської мови: *plusquamperfectum indicativi activi: finiveram, finiveras, finiverat* і т.д.; *plusquamperfectum indicativi passivi: finitus, -a, -um eram, eras, erat* і т.д. Для сучасної румунської літературної мови дієслівна граматична категорія виду не характерна, її елементи трапляються лише в істрійському діалекті, виникнення яких пов'язується з інтерференцією хорватської семантичної мовної системи. Латинською традицією зумовлюється виокремлення майбутнього часу інфінітива та дієприкметників (цікаво, що в Мелетія Смотрицького аналогічні часові форми наводяться за зразком грецьких граматик), причому прагнення ототожнення з латиною (як із грекою в Смотрицького) призвело до введення в “Румунську граматику” описових форм; кон'юнктивна конструкція *trebuie să cunosc* [p.77; “[мені] потрібно пізнати”] тлумачиться на зразок латинської *coniugatio periphrastica passiva* (описова дієвідміна пасивного стану) *mihi cognoscendum est*. За латинською граматичною схемою в окремих теоретичних моментах (синтаксис частин мови, синтаксис відмінків, уживання способів у підрядних реченнях) будується один із найбільш оригінальних у Євстатієвича (у формально-практичному плані) синтаксичний розділ “Румунської граматики”.

Меншою мірою на праці Брашов'яну позначилися грецькі граматики. За ними цілком написано, власне, неграматичний розділ – “Просодія”, в якому схарактеризовано в грецькому дусі поетичні розміри, систему віршування, стилі, ритм. Як ілюстративний матеріал наводяться власні вірші Євстатієвича, позбавлені особливої естетичної вартості. Цікава термінологія цього розділу – одну частину термінів подано в запозиченому фонетичному вигляді (“ahrosticon”, “antiteton”, “imnos”, “evharistion” та 164н.), а другу адаптовано в дусі граматичних форм, характерних для румунської мови (“arhilohicesc”, “saficesc”, “spondeicesc” та 164 н.). Стилистичні фігури, виокремлені ще античними (переважно давньогрецькими) граматистами, розглядаються Брашов'яну в розділі “Pentru sintaxul cel inchipuitor” (подібна глава “Про образний синтаксис” наявна й у Мелетія Смотрицького) (Чеховський 1982: 151-154). Із системи 164н. 164рмінативна 164ї граматики запозичено дефініції наголосу (з подальшою конкретизацією за Діонісієм Фракійцем), складу, слова (розділ “Pentru ortografie”), моделлю якого стала праця М.Смотрицького. За “Граматикую слов'янською” Євстатієвич подав дефініцію орфографії, виділив три її підрозділи – “буття або сутність письмен”, “наголос або піднесення тону”, “перешкода або відокремлення слів паузою” [р.12] (в Смотрицького: “естество писме(н): оударяніе гласа: препинаніе словесъ”), визначив порядок розміщування літер в алфавіті, їх тлумачення і т.ін. Зокрема, Брашов'яну всі голосні поділяє на “самостійні голосні” та “супряжені або з'єднані голосні”; до останніх уведено **ь** та **ъ**, які “ні самі, ні через інші [звуки – С.Л.] дати голосу не можуть” [р.13; пор. нововведення Смотрицького]. Водночас не варто говорити, ніби азбука М.Смотрицького стала “джерелом” для абетки Євстатієвича. Таким “джерелом” для нього було румунське письмо, зафіксоване в різних пам'ятках і документах. Старогрецькі схеми поділу голосних на довгі, короткі й дифтонги та приголосних на дзвінки (“півголосі”) та глухі (“безголосі”) – в термінології Смотрицького та Євстатієвича відповідно “до(л)гая: кра(т)кая: двовреме(н)ная [після них окремою групою виділено: двогласная писмена “дифтонги” – С.Л.]”; “lungi, scurte, de obște, de doao ori glăsuitoare” // “по(л)гласная, бе(з)гласна”; “jumătat de glasnice, neglasnice” – Брашов'яну механічно заповнив за українським філологом, скопіювавши подекуди його похибки; в обох граматах до “164н.164рмінати” помилково віднесено **с, ч, ш, џ**, а до “безголосих” – **в, г, д**. Це саме стосується й більшості правил на вживання тих чи інших літер і постановки пунктуаційних знаків (нагадаємо, що подібні зауваги в Лаврентія Зизанія відсутні, а в Івана Ужевича “коментарій до літер” досить стислий). Наприклад, ось як у Смотрицького детально роз'164н.164рм особливості вживання **оу** та **у**: “**оу** в началъ реченій, **у** же и **у** средъ и в конци оупотребляема ѡбращутся: якѡ, оумудряю: оуступую”; у Брашов'яну: “**У**. На початку слова не вживається: **оу**. Ставиться на початку, в середині й наприкінці слова не має місця (далі наводяться приклади написання румунських слів – С.Л.) [р.15]. Таке копіювання орфографічної частини роботи українського філолога зумовлене тим, що до першої третини XIX 164н.. румунський правопис базувався на кириличній абетці, яку вноrmувала праця М.Смотрицького. Лише 1828 р. за участю відомого лінгвіста й письменника Йона Еліаде-Редулеску (1802-1872) в Румунії було

запроваджено перехідний алфавіт (“alfabet de tranziție”), де окремі букви були кириличними, а деякі вже взяті з латиниці. Ця азбука проіснувала у Валахії до 1860 р., у Молдові – до 1863 р., а потім її остаточно замінили латинською абеткою.

Одне із завдань праці Євстатієвича полягало, щоб показати “наскільки забезпечена й поскільки незабезпечена румунська мова від інших мов” [р.6], що й зумовило тонкі (щоправда, не завжди вдалі) спостереження румунського філолога над орфографією і граматичною будовою національної мови, її граматичними формами і граматичними категоріями. В румунській абетці, схарактеризованій Євстатієвичем, відсутня літера **г** (можливо, це пов'язане з тим, що в другому московському перевиданні 1721 р., яке, як відзначалося, стало основою-зразком для перевидання 1755 р. і для праці Брашов'яну, дана “поновлена” літера супроводжується обмежувальним застереженням), не наявні грецькі букви **ξ** й **ω**, натомість запроваджено в румунський алфавіт літеру **Т**, що мала універсальний ужиток у тогочасному румунському кириличному правописі, будучи використовуваною в XVI-XVIII 165н.. у шести значеннях.

У “Румунській граматичі” виокремлено шість відмін іменників із розрізненням у четвертій прикметникової парадигми (“întelegt, înțeleaptă, înțelept”,- поділ за М.Смотрицьким), у той час як у латинській мові прикметники відмінювалися за 1-3 відмінами іменників; виділено п'ять дієвідмін, однак в основу поділу покладено складні й численні критерії (суфікси перфекту й майбутнього часу), через що ця класифікація не охопила всю парадигму правильних форм румунського дієслова. До безумовних неточностей належить зауваження Євстатієвича про відсутність артикля в румунській мові. Підоснову цього твердження Брашов'яну визначити важко – ним могло бути як “Оувьшеніє” Смотрицького щодо “ра(з)личія” (Німчук 1985: 103), так і праця Мольнара, в якій зазначено, що роль артикля в латинській мові виконує вказівний займенник *hic*, *haec*, *hoc* (відзначимо, що у функції 165н.165рмінативна ще в пізній латині *hic* був витіснений *iste*).

Оригінальність Дімітріє Євстатієвича найбільш яскраво виражено в передмовах, при аналізі граматичних форм і синтаксичних конструкцій (цікаво, що ідіотетичне в цьому плані властиве й “універсально-логічній” “Граматиці Пор-Рояля” XVII 165 н.), в ілюстративному матеріалі, в якому натрапляємо й на старорумунські форми, як у 3-й особі однини минулого складного часу (*perfectul compus*) дійсного способу: *el au înțeles* “він зрозумів” (пор. у Й.Некулче: *el au dzis* “він сказав”, *el au arătat* “він показав” та 165н.); сучасна нормативна форма *a înțeles* утвердилася після Й.Еліаде-Редулеску.

Підсумовуючи, слід відзначити, що перша граматика румунської мови – “*Gramatica rumânească*” Дімітріє Євстатієвича Брашов'яну, створена значною мірою з урахуванням слов'янської культурологічної парадигми, що постала на межі двох історичних епох у румунській культурі – розриву з поліфонічністю й прямуванням до розквіту латинсько-національних традицій, хоч і не мала (насамперед через рукописність) значного поширення серед сучасників, але, з огляду на новизну, “є досягненням, що заслуговує на найвищу похвалу” (Istoria 1964: 757). А сама румунська граматична теорія

постала в тісній взаємодії зі слов'янською граматичною традицією, що визначалося синкретизмом середньовічної культури та її поширенням у “греко-православному східному світі”.

Література

1. Корлэтяну Н.Г. (1974) Исследование народной латыни и её отношений с романскими языками.- М.: Наука.
2. Кочерган М.П. (2003) Загальне мовознавство: Підручник.- 2-е вид., перероб. і доп. - К.: Видавничий центр “Академія”.
3. Лучканин С.М. (2004) Нариси з історії класичної філології: Навчальний посібник. – К.: Наук. світ.
4. Німчук В.В. (1985) Мовознавство на Україні в XIV-XVII ст. - К.: Наук. думка.
5. Семчинський С.В. (1996) Загальне мовознавство: Підручник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: АТ “ОКО”.
6. Чередарик М. (1989) Маловідоме перевидання „Слов'янської граматики“ Мелетія Смотрицького і передмова до неї Антіма Іверіанула (Іверійського) // Обрії. – Букурешть: Критеріон. – С. 150-158.
7. Чехівський О.О. (1982) Образний синтаксис у “Граматичі” М.Смотрицького // Східнослов'янські граматики. – К.: Наук. думка. - С.151-154.
8. Ciobanu Șt. (1992) Istoria literaturii române vechi.- Chișinău: Hyperion.
9. Eustatievici Brașoveanu Dimitrie (1969) Gramatica românească 1757: Prima gramatică a limbii române // Ed., stud. introd. și glosar de N.A.Ursu.- București. - 35+156 p.
10. Iancu Victor (2000) Istoria limbii române: Privire sintetică. – București: Editura Fundației Culturale Române.
11. Istoria literaturii române (1964). Vol. 1 (1400-1780). – București: Editura Academiei RPR.
12. Panaitescu P.P. (1965) Începuturile și biruința scrisului în limba română. – București: Editura Academiei RPR.
13. Strungaru D. (1960) Gramatica lui Smotrițki și prima gramatică românească // Romanoslavica. – București: Editura Academiei RPR. – V. IV. - P.289-307.

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СТОРІНКАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ 2014-2018 РР.

Зовнішньополітична стратегія України передбачає гармонійні взаємовідносини із державами-сусідами [1, с. 16]. Однією з них є Румунія.

Румунія й Україна є важливими зовнішньополітичними партнерами, поснаними спільною історичною спадщиною та схожими стратегічними інтересами. Це зумовлено, передусім, наявністю спільного кордону [2, с. 34], геополітичним положенням (вихід до Чорного моря, контроль над гирлом Дунаю, проходження через їх територію панєвропейських транспортних коридорів), великими можливостями різнопланового партнерства, спільними інтересами щодо забезпечення стабільності в регіоні [3].

ЗМК мають надзвичайні можливості як у єднанні суспільства задля захисту державних інтересів, так і в його дезорганізації, тому висвітлення міждержавних відносин – одна з найважливіших проблем у сучасній журналістиці. Сьогодні саме від медіа багато в чому залежить формування, зміцнення та збереження здорового і конструктивного міжнародно-політичного клімату, підтримка чи знищення глобальної системи безпеки, медіа-інтерпретація взаємин між країнами впливає на те, наскільки мирним чи, навпаки, конфліктним може бути їх співіснування. Особливу роль у цьому відіграють газетно-журнальні видання, які надаючи оперативну і доступну інформацію, «створюють громадську трибуну» [4, с. 135].

Зважаючи на те, що віддзеркалення українсько-румунських відносин у якісній пресі України 2014 – 2018 рр. не стало предметом окремого аналізу, метою статті є вивчення та узагальнення журналістських оцінок важливих питань співробітництва України й Румунії в геополітичному, економічному, військовому, гуманітарному аспектах. До уваги бралися публікації, які були надруковані у тижневиках «Дзеркало тижня», «Український тиждень», а також на сторінках щоденних загальнополітичних газет «День» та «Україна молода». Названі видання розповсюджуються по всій території України та охоплюють значну читачку аудиторію завдяки дублюванню матеріалів у паперовій та інтернет-версіях.

Українсько-румунські відносини завжди перебували в центрі уваги громадськості, про що свідчить моніторинг цієї проблематики на сторінках друкованих медіа.

У результаті кількісного підрахунку нам вдалося виявити, що загалом у названих друкованих медіа було надруковано 464 матеріали, що повністю або частково присвячені темі українсько-румунських відносин. Із них 218 матеріали надруковано в «Дзеркалі тижня», 127 – в «Україні молодій», 63 – в «Українському тижні», 56 – у газеті «День».

У тижневику «Дзеркало тижня» спостерігається найбільша різноманітність тематики у порівнянні з іншими виданнями.

Тематично питання українсько-румунських відносин у газеті «Дзеркало тижня» представлено так: політика в цілому – 54 матеріали (25%), спорт – 45 (21%), закон «Про освіту» – 30 (14%), військова співпраця – 25 (11%), підтримка територіальної цілісності України – 15 (7%), підтримка інтеграції України в Європейський Союз – 13 (6%), транспортне сполучення – 6 (3%), співробітництво в газотранспортній сфері – 5 (2%), суспільство – 5 (2%), культура – 5 (2%), економічне співробітництво – 4 (2%), підтримка України в протидії корупції – 3 (1%), участь України в урегулюванні придністровського конфлікту – 2 (1%), видача громадянам України румунських паспортів – 2 (1%), екологічне співробітництво – 2 (1%) історія – 1 (0,5%), протидія міжнародному тероризмові – 1 (0,5%).

Журналісти видання основну увагу зосереджують на політичних питаннях. Так, висвітлюючи антиурядові виступи у Бухаресті, автори порівнюють протестні настрої українців і румунів, аналізують причини антикорупційних мітингів (у Румунії хвилю масового народного невдоволення спричинило прийняття указу про декриміналізацію корупційних злочинів, збитки яких становлять менше 50 тисяч євро), порівнюють ставлення громадян обох країн до корупційних скандалів за участю перших осіб держави. Зі спортивних тем висвітлюється в основному футбол (наприклад, перемога футбольної команди «Черкаські мавпи» у першому груповому етапі кубка Європи ФІФА над командою «Стяуа» (Румунія); перемога української збірної над збірною Румунії й вихід у чвертьфінал Євро-2018), теніс (наприклад, програш українки Леся Цуренко румунці Сімоні Халеп в 1/4 фіналу турніру в американському Цинциннаті; перемога в рамках третього раунду [групового етапу Підсумкового турніру WTA в Сінгапурі](#) першої ракетки України Еліни Світоліної над Сімоною Халеп, тенісисткою з Румунії), баскетбол (наприклад, перемога южненського «Хіміка» над румунською «Орадею» в баскетбольній Лізі чемпіонів; поразка «Хіміка» румунській «Орадї» на виїзді), хокей (наприклад, перемога збірної України з хокею над командою Румунії на чемпіонаті світу в Дивізіоні ІВ у Каунасі).

Значна кількість матеріалів присвячена закону про освіту, згідно якого мовою освітнього процесу в навчальних закладах України є державна мова, а особам, які належать до національних меншин, гарантується право на навчання рідною мовою поряд із українською мовою.

Журналісти видання повідомляють про те, що збільшення частки викладання в класах українською мовою викликало бурхливу реакцію серед політиків Румунії – міністр закордонних справ Румунії Теодор Мелешкану зауважив, що мовна стаття українського закону «Про освіту» має негативний вплив на етнічні меншини, які проживають у країні (Дзеркало тижня. – 2018. – 11 січня), а президент країни Клаус Йоханніс навіть скасував запланований візит в Україну, зазначивши, що прийнятий закон «суперечить взаємним благим намірам і різко обмежує доступ меншин до утворення на їхній рідній мові» (Дзеркало тижня. – 2017. – 21 вересня).

Автори матеріалів стурбовані подібними заявами румунських політиків і проводять паралелі з інформаційною сферою Криму і Донбасу «напередодні активізації там створених Росією сепаратистських рухів та прямого російського вторгнення» (Дзеркало тижня. – 2017. – 24 вересня). Так, наприклад, Василь Балушок у матеріалі «“Донбас” і “Крим” на заході України?» зазначає, що події в Криму та Донбасі стали наслідком того, що ці регіони опинилися «фактично поза сферою дії всеукраїнської мережі інформкомунікацій державною мовою, і були включені у сферу необмеженого впливу загальноросійської мережі» (Дзеркало тижня. – 2017. – 23 – 29 вересня).

Слід також зазначити, що протягом указанного періоду «Дзеркало тижня» досить часто публікує статті, у яких йдеться про посилення військової співпраці між Україною та Румунією. Журналісти повідомляють про навчання «Чисте небо-2018» на військових аеродромах Хмельницької та [Вінницької областей](#) (Дзеркало тижня. – 2018. – 19 жовтня), спільні артилерійські навчання «Вогненний щит – 2018» (Дзеркало тижня. – 2018. – 18 вересня), антитерористичні навчання «Буковина – 2018» у Чернівецькій області (Дзеркало тижня – 2018 – 9 червня), участь українських морських піхотинців у навчаннях «Платинум Ігл-2017-2» на полігоні Бабадаг в Румунії (Дзеркало тижня. – 2017. – 10 травня), навчання Blonde Avalanche з участю українських військових (Дзеркало тижня. – 2016. – 20 вересня), військові навчання в Румунії Saber Guardian/Rapid Trident, у яких беруть участь українські військові (Дзеркало тижня. – 2015. – 20 червня) та ін.

У публікаціях на тему підтримки територіальної цілісності України розповідається про засудження румунськими політиками російської агресії. У низці матеріалів йдеться про невизнання Румунією російських «виборів» у Криму, про заяви перших осіб Румунії щодо відповідальності Росії за обстріл Маріуполя, про потребу збереження та підтримку посилення санкцій проти Російської Федерації.

Тема підтримки інтеграції України в Європейський Союз представлена матеріалами, у яких обговорюється надання Україні безвізового режиму.

У кількох матеріалах йдеться про співпрацю у сфері покращення транспортного сполучення між двома країнами, модернізацію митних пунктів на кордоні, відкриття нових пунктів пропуску на кордоні.

Інші теми набрали 2% і менше, однак при групуванні вони показують певні тенденції. Так, у сукупності матеріали, у яких аналізуються проблеми та перспективи економічного співробітництва та стратегічного партнерства, акцентується на необхідності врегулювання політичних проблем між країнами (разом 8%), свідчать про бачення міждержавних взаємин Україна-Румунія як пріоритетних.

Тематично питання українсько-румунських відносин у газеті «Україна молода» представлено так: спорт – 83 матеріали (65%), культура – 16 (13%), закон «Про освіту» – 5 (3%), військова співпраця – 4 (3%), економічна співпраця – 4 (3%), підтримка інтеграції України в Європейський Союз – 3 (2%), газотранспортне співробітництво – 2 (2%), історичне минуле – 2 (2%), політика в цілому – 2 (2%), підтримка вступу України в НАТО – 1 (0,8%), підтримка України в протидії корупції – 1 (0,8%), участь України в

урегулюванні придністровського конфлікту – 1 (0,8%), видача громадянам України румунських паспортів – 1 (0,8%), екологічна співпраця – 1 (0,8%), транспортне сполучення – 1 (0,8%).

Газета «Україна молода» часто звертає увагу на спортивну тематику, причому видання висвітлює не лише найпопулярніші види спортивних змагань, як от футбол чи бокс, а надає усебічну інформацію про теніс, волейбол, баскетбол, гандбол, фехтування, хокей, легку атлетику, спортивну гімнастику.

Тема культури в газеті «Україна молода» представлена інтенсивно і різнобічно: література, музика, кіно, театр. Особливу вагу видання приділяє діячам культури, чия творчість пов'язана з обома країнами («Художній керівник львівського «Воскресіння» Ярослав Федоришин: “Я не люблю брутального театру”» (Україна молода. – 2018. – 28 вересня), «Володимир Рожок: “Конкурс імені Стефана Турчака – це імпульс для майбутнього”» (Україна молода. 2017 – 5 грудня)), публікує відгуки про концертні та театральні гастролі («Діамант буковинської музики: до 25-річчя чернівецького симфонічного оркестру» (Україна молода. – 2017. – 15 листопада), «Контрасти таврійської Мельпомени: у Херсоні триває міжнародний театральний фестиваль» (Україна молода. – 2017. – 24 травня)). На сторінках «України молоді» представлено інформацію про візит нобелівської лауреатки в галузі літератури Гerti Мюллер на 83-й Міжнародний конгрес ПЕН у Львові (Україна молода. – 2017. – 14 липня), про Міжнародний мистецький фестиваль скульптур із вапняку «Карпатський простір» в Івано-Франківську (Україна молода. – 2017. – 5 травня). Журналісти газети високо оцінюють творчість українських та румунських митців і позитивно ставляться до культурного обміну між країнами.

Видання «Україна молода», як і попереднє, звертає особливу увагу на різку критику румунських політиків українського закону «Про освіту», який, на їхню думку, серйозно порушує права румунської меншини. Але, на відміну від «Дзеркало тижня», матеріали цієї тематики на сторінках газети «Україна молода» мають переважно інформаційний характер.

Військова та економічна співпраця України й Румунії також хвилює журналістів видання «Україна молода». Цим темам приділена однакова кількість матеріалів. Журналісти звертають увагу на спільні навчання ([«На Яворівському полігоні розпочалися найбільші в історії навчання військових України та НАТО»](#)) (Україна молода. – 2018. – 3 вересня), «Учимося давати здачі: в Одесі стартували військові навчання “Сі Бриз”» (Україна молода. – 2017. – 11 липня)), у позитивному світлі подається співпраця у сільськогосподарській («Ферма “Равлик – 2016”: секрети бізнесу від 600 кілограмів моллюсків до Топ-100 українських брендів» (Україна молода. – 2018. – 11 вересня), «Україна вже продає ЄС удвічі більше сільгосппродукції, ніж закуповує» (Україна молода. – 2018. – 5 вересня)) та хімічній галузях («Хлор для знезараження питної води Україні надала Румунія» (Україна молода. – 2018. – 19 липня)).

Кілька публікацій стосуються політики в цілому, інтеграції України в Європейський Союз та газотранспортного співробітництва. Матеріали цієї тематики мають інформаційний характер.

У темі історії акцент зроблено на спільному комуністичному минулому – це інтерв'ю з істориком Теофілом Рендюком, колишнім повіреним у справах України в Румунії, що брав безпосередню участь у трирічному переговорному процесі, який завершився підписанням Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією 2 червня 1997 року в місті Констанца (Україна молода. – 2017. – 18 жовтня) та аналіз результатів парламентських виборів у Румунії під назвою «Червоний реванш: у Румунії до влади повертаються ліві» (Україна молода. – 2016. – 13 грудня). Інші теми набрали 1% і менше та висвітлені переважно в жанрі інформаційного повідомлення.

Тематично питання українсько-румунських відносин у журналі «Український тиждень» представлено так: політика в цілому – 28 матеріалів (44%), підтримка територіальної цілісності України та засудження російської агресії – 10 (16%), закон «Про освіту» – 6 (10%), військове співробітництво – 6 (10%), співпраця в газотранспортній сфері – 5 (8%), підтримка євроінтеграції України – 4 (6%), культура – 2 (3%), транспортне сполучення – 1 (2%), конфлікт навколо о. Зміїний – 1 (2%).

На першому місці тема політики в цілому. Журналісти «Українського тижня» знову ж таки, як і їхні колеги з «Дзеркала тижня», акцентують увагу читачів на антиурядових протестах у Румунії. Автори видання, використовуючи жанр огляду, проаналізували розвиток подій під час антикорупційних мітингів у Бухаресті, провели паралелі з українськими подіями 2014 р.

Однією з центральних тем українсько-румунських відносин на сторінках тижневика стало висвітлення підтримки Румунією територіальної цілісності України. Журналісти розповідають про голосування Румунії за продовження санкцій проти РФ під час прийняття в ЄС рішення з цього питання (Український тиждень. – 2016. – 22 вересня), про необхідність посилення санкцій проти Росії за злочини на Донбасі (Український тиждень. – 2014. – 25 листопада), про депортацію громадянина Сербії, який воював на боці бойовиків «ДНР» (Український тиждень. – 2017. – 15 листопада).

У темі обговорення закону «Про освіту» акцент зроблений на негативній реакції румунських політиків, повідомляється про домовленість України та Румунії про спільну роботу над документом щодо імплементації освітнього закону (Український тиждень. – 2018. – 11 січня), про посилення співпраці між країнами у сфері розвитку цифрової освіти (Український тиждень. – 2018. – 24 травня).

Тема військового співробітництва розкрита через інформаційні матеріали про військово-технічну допомогу Україні на 250 тис. євро для боротьби з російською агресією (Український тиждень. – 2016. – 16 квітня), про підписання угоди про співпрацю в сфері військових перевезень (Український тиждень. – 2016. – 21 квітня), про спільні військові навчання (Український тиждень. – 2018. – 31 серпня).

У позитивному світлі подається співпраця у газотранспортній сфері, підписання угоди про транспортування газу з України до Болгарії через територію Румунії, домовленість України і Румунії про об'єднання газотранспортних систем.

Дещо менш поширена тема культури, яка представлена у журналі лише двома матеріалами – інформаційне повідомлення про відкриття в румунському місті Сігету Мармаціей погруддя Тарасу Шевченку (Український тиждень. – 2016. – 29 жовтня) та замітка про ухвалення палатою депутатів Румунії законопроекту, згідно з яким 9 листопада оголошене Днем української мови (Український тиждень. – 2018. – 11 липня).

Одна публікація стосується конфлікту навколо острова Зміїний – теми надзвичайно актуальної у 1990-х – на початку 2000-х рр., а сьогодні зовсім не представленої в інших аналізованих медіа.

Тематично питання українсько-румунських відносин у газеті «День» представлено так: політика в цілому – 17 матеріалів (31%), транспортне сполучення – 8 (14%), культура – 6 (11%), військова співпраця – 6 (11%), закон «Про освіту» – 4 (7%), історія – 3 (5%), підтримка територіальної цілісності України – 3 (5%), співробітництво в газотранспортній сфері – 3 (5%), підтримка вступу України в НАТО – 3 (5%), участь України в урегулюванні придністровського конфлікту – 1 (2%), економічне співробітництво – 1 (2%), спорт – 1 (2%).

У газеті «День», як і в попередніх аналізованих виданнях, значна увага журналістів приділяється проблемам політичного співробітництва Україна-Румунія, посилення військової співпраці між двома державами, негативному сприйняттю румунськими політиками українського закону «Про освіту».

Значна кількість матеріалів присвячена транспортному сполученню між Україною й Румунією. Так, журналісти видання розповідають про потяг Чернівці-Сучава, який почне курсувати з 1 січня 2019 року (День. – 2018. – 20 травня), про модернізацію митних пунктів на кордоні з Україною (День. – 2018. – 22 липня), про посилення митних контрольних пунктів на кордоні з Україною (День. – 2018. – 26 липня).

У темі «Історія» акцент зроблено на відзначенні сторіччя українсько-румунських міждержавних взаємин. Матеріали представлено в жанрі звіту під назвою «Старі комплекси все ще мають місце» з круглого столу у Бухаресті, де українські та румунські науковці мали змогу обговорити суперечливі моменти історичного минулого обох країн (День. – 2018. – №113) та інтерв'ю з Надзвичайним і Повноважним послом України в Румунії Олександром Баньковим «Важливо знати історію один одного» про круглий стіл «Україна – Румунія: історія та сучасність» (День. – 2018. – № 113).

Проаналізувавши усі чотири видання, нам вдалося виявити такі тематичні тенденції висвітлення українсько-румунських відносин: спорт – 129 матеріалів (28%), політика в цілому – 101 (22%), закон «Про освіту» – 45 (10%), військове співробітництво – 41 (9%), культура – 29 (6%), підтримка територіальної цілісності України – 28 (6%), підтримка євроінтеграції України – 20 (4%), транспортне сполучення – 16 (3%), співпраця в газотранспортній сфері – 15 (3%), економічна співпраця – 9 (2%), історія – 6 (1%),

суспільство – 5 (1%), підтримка вступу України в НАТО – 4 (0,9%), участь України в урегулюванні придністровського конфлікту – 4 (0,9%), підтримка України в протидії корупції – 4 (0,9%), екологічна співпраця – 3 (0,8%), незаконна видача громадянам України румунських паспортів – 3 (0,8%), конфлікт навколо о. Зміїний – 1 (0,2%), протидія міжнародному тероризмові – 1 (0,2%).

Отже, проведений аналіз висвітлення українсько-румунських відносин на сторінках вітчизняних періодичних видань 2014-2018 рр. дозволив зробити такі висновки:

активно висвітлювалася тема спорту, причому не лише футбол чи бокс як найпопулярніші спортивні ігри, а подається всебічна інформація про інші види змагань (теніс, гандбол, баскетбол, хокей, спортивна гімнастика та ін.);

найбільш вагомими проблемами, яким журналісти приділяють увагу, є: питання, пов'язані з політикою в цілому (румунський досвід боротьби з корупцією, спільне вирішення політичних проблем), негативна реакція румунських високопосадовців на прийнятий в Україні закон «Про освіту», військова співпраця, засудження першими особами Румунії російської військової агресії та підтримка територіальної цілісності України;

українські видання надають великого значення культурно-історичним зв'язкам між Україною та Румунією, позитивно оцінюють культурний обмін, наголошуючи на необхідності організації спільних мистецьких заходів, перекладання літератури;

Румунія подається як країна, з якою Україну чимало єднає. Журналістам аналізованих видань властиве прагнення довести спільне в культурній та ментальній сферах України й Румунії;

у публікаціях на історичні теми підкреслюється спільне соціалістичне минуле, аналізується досвід подолання комуністичної спадщини; переважають інформаційні жанри;

питання, характерні для досліджуваних проблем, порушуються практично в усіх аналізованих виданнях, що свідчить про їхню актуальність.

Література

1. Зімін В. Зовнішньополітична стратегія України в умовах сучасної динаміки цивілізаційних змін (теоретико-політологічний аналіз) [Текст] : автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.01 / В. Зімін ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2012. – 20 с.
2. Макар Ю. Сучасний стан і перспективи розвитку українсько-румунських міждержавних відносин / Ю. Макар // Україна-Румунія-Молдова : історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів : збірник наукових праць. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2006. – 430 с.

3. Тругуб П. Територіальні суперечності між Україною та Румунією в контексті євроатлантичної інтеграції [Електронний ресурс] / П. Тругуб, Г. Плетенчук. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2010/121-108-10.pdf>

СТАН РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ В ПЕРІОД ПОСТРЕВОЛЮЦІЙНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ТА ЗРОСТАННЯ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Життя української громади Румунії після грудневих подій 1989-го року позначилось позитивними змінами. Проте в останній час появляються додаткові труднощі і проблеми. Передумови культурного життя українців Румунії мають свої особливості. Насамперед – це специфічні історико-географічні умови та наслідки знесеної «золотої епохи» диктатури Чаушеску.

Українці Румунії живуть компактним поселенням у чотирьох регіонах, що налічують понад 100 сіл. А саме: у Південній Буковині, в Мараморощині (на межі із Закарпаттям), у Банаті (на південному заході Румунії) та у Північній Добруджі (в Дельті Дунаю). Кожний регіон має свою історію, а в залежності від навколишнього середовища, їх походження та умов життя – специфічні звичаї, ношу, говори тощо.

Українці Мараморощини та Буковини належать до автохтонного населення Південного заходу етнічних кордонів України, про що зазначено в книзі Володимира Сергійчука “Етнічні межі і державний кордон України” – «наші предки, що мешкали на території Бесарабії, Буковини, Закарпаття, входили до складу Київської Русі”¹). Українці цих країв жили, безперечно, споконвіку на своїй землі і тому вони деколи не згодні, щоб їх називали діаспорою, оскільки не відчували себе «розпорошеними» чи кудись розселеними.

Українці, які прибули до Північної Добруджі наприкінці XVIII століття після зруйнування Запорізької Січі (1775 року), та українці Банату, які прибули сюди із Закарпаття понад 100 років тому, живуть тут уже кілька поколінь і не вважають себе переселенцями. Діаспорою називають себе тільки ті українці Банату, які тому зо 40 років переселилися сюди із Мараморешу або ті, які живуть малочисельними групами у великих містах Румунії, куди належить і українська діаспора міста Бухарест.

Не дивлячись на те, що Румунія вже стала членом Європейського Союзу, «хвилів еміграції» українців з України до Румунії не спостерігається, оскільки вона ще не змогла привабити до себе громадян України порівняно з іншими, більш розвинутими країнами Європи, де українці творять «четверту хвилю», що не пошкодило би й українцям Румунії, до яких би добавились нові і свіжі сили українців.

Чернівецький історик Юрій Макар в “Історії України від найдавніших часів до наших днів” відносить українців Румунії до Західної діаспори, маючи на увазі, певна річ, географічне розташування Румунії *на заході* від України, як і українців, які проживають у країнах колишньої “світової системи соціалізму” – Польщі, Чехословаччини та Югославії [2]. Натомість, шляхи розвитку культури й освіти українців та їх спілкування із

прадідівською Україною у всіх цих країнах, хоч і належали до тої самої системи, досить сильно відрізнялися. Ні одна з них не зазнала, слава Богу, тої винищувальної диктатури, яку пережила із 1965-го року чаушестська Румунія та її національні меншини, а більше всіх – українська національність, яка не мала ніякого захисту, не маючи в той час ні своєї батьківщини – України. Взагалі, поняття «західня діаспора» або «західняки» в народі сприймається, як багаті люди із заходу, якими українці Румунії, на жаль, ніколи не були.

За всю історію перебування на цих землях, найбільшого розвою відчували українці після II-ої Світової війни, а саме з 1948-го року, коли Румунія провела реформу освіти і дала право всім національним меншинам, в тому числі й українцям, відкривати свої школи, ліцеї і вивчати всі предмети рідною мовою. Цей період був пов'язаний, правдоподібно, і з “хрущовською відлигою”, яка відбувалась у той період по території Радянської України. В цьому контексті українці Румунії змогли відкрити українські школи в селах і ліцеї в деяких містах: в Сігеті (повіт Марамореш), в Сереті та Сучаві (Буковина) і на дуже короткий час, у Тульчі (Добруджа). У той час при Бухарестському філологічному факультеті була вперше зорганізована секція Української мови і літератури, яка і до сих пір готує викладачів-спеціалістів.

В українських селах тоді з ентузіазмом розвивався культурний рух. Вперше були організовані художні самодіяльні колективи пісні і танцю, народного театру, часто отримуючи підтримку спеціалістів із радянської України. У будинках культури проходили концерти, лунали українські пісні, стверджувалась українська свідомість. Видавнича діяльність зазнала також певного розвою. У світ вийшла в 1949-му році українська газета “Новий вік”, а в 50-ті роки деякий час виходив двомісячник “Культурний порадник”, якого продовжив потім журнал “Обрії”, що виходив раз на рік. Видавництво “Критеріон” видавало літературу для національних меншин, у тому числі твори українських письменників, число яких зростало з кожним роком. Вони були членами Спілки Письменників Румунії, а деякі з них і Спілки Письменників України. Педагогічне видавництво Румунії випускало підручники українською мовою для всіх навчальних закладів.

Та, на жаль, “не довго сонце гріло” на наших земляків. Коли у 1965 році до влади прийшов Ніколае Чаушеску, всі здобуті права українців, як і інших національних меншин Румунії, були крок-за-кроком відібрані. Українські школи та ліцеї перетворились тільки на румунські (єдиний український клас якось “доживав” у Сігетському румунському ліцеї «Драгош Води» до 1989-го року), а українська мова, як предмет, викладалась тільки у деяких селах, де проживали українці, і то маючи необов'язковий факультативний режим. На сцену українська пісня майже не пробивалась, хіба інколи на Національних фестивалях “Оспівування Румунії”, що, по суті, означало “оспівування особи диктатора Чаушеску”. Українська література із багатьох бібліотек наших сіл і міст була спалена (неймовірно, але факт!), а народні костюми і специфічні українські інструменти – знищені. Українське Богослужіння в певних регіонах, як Добруджа і Буковина, перестало існувати.

Жодних офіційних контактів під час диктатури Чаушеску українці Румунії з Україною не мали права підтримувати. Діти не мали права їхати в Україну і там навчатися. Довгождана Груднева революція 1989-го року врятувала українців Румунії від повної асиміляції. А коли через короткий час, у 1991-му році Україна стала незалежною, то українцям зовсім, так би мовити, усміхнулася доля.

Сприятливі зміни в суспільстві Румунії після 1989-го року дали можливості українцям Румунії зорганізуватись у Союз Українців Румунії, метою якого було забезпечення прав українців у всіх сферах суспільства: культури, освіти, релігії тощо. Українці отримали право, як і інші визнані національні меншини, на депутата в Парламенті Румунії. Так само, українська меншина отримала своїх представників у Міністерстві освіти, у Міністерстві культури, в Румунській телевізії, а також священиків-вікаріїв Православної та Греко-католицької церков. Українці почали “підніматися із руїн”, відроджувати духовність і призабуті українські традиції.

З самих початків постреволюційного відродження Міністерство культури Румунії було те, яке почало допомагати фінансово всім нацменшинам зорганізувати культурно-духовні заходи (через кілька років, і Департамент Міжетнічних відносин, що діє при Румунському Уряді, почав виділяти кошти для різних потреб українців). Українська громада використала ці можливості в сфері культури і почала організовувати національні фольклорні фестивалі – спочатку в Марамореші (в селі Рускова), а потім у Банаті (в с. Копачели). Коли в 1992-му році мені пощастило представляти інтереси культури українців у цьому Міністерстві і Україна-Мати виборола право на її державність, перспективи українців у їх відродженні стали набагато ширшими, маючи нагоду наладати з Україною спільні мостки співпраці і пізнати її багате культурне надбання.

Перші кроки співпраці з Україною нам вдалося прокласти із найближчими чернівецькими і закарпатськими сусідами, а потім із Товариством “Україна - Світ” із Києва, які не раз простягали нам свою дружню руку. Зараз започатковані й інші контакти між українцями Румунії та українцями Одещини, Івано-Франківщини, Львівщини тощо. У цих містах України деколи мали нагоду навчатися і виховуватися молоді студенти – наша надія на добре продовження. Були проведені братання між румунськими містами, де живуть українці, і містами України, які допомагають ще ближчому спілкуванню.

У галузі культури українці продовжили організовувати національні фольклорні українські фестивалі – в Добруджі, в Буковині та ініціювати інші заходи, що стали традиційними, як наприклад: “Фестиваль українських колядок” в м.Сігеті (Марамореш), фольклорний фестиваль Буковини “Співжиття”, «Дні Шевченка», які проводяться уже понад 25 років. Так само, в останні роки стало вже традицією організовувати фестиваль-конкурс української поезії – спочатку у селі Вишня Рівна, а зараз у сігеті та фестиваль «Українська осінь» в селі Ремети, що на Мараморощині, які збирають багато культурно-освітніх сил і сприяють відродженню своєрідних українських культурних традицій.

Однією із значимих подій українців Румунії – це “Дні української культури”, які проходять по черзі у всіх тих регіонах, де компактно живе українське населення і виявляє,

при таких нагодах, свої духовні і матеріальні надбання, часто пов'язуючи їх із українським Богослужінням, як складовою частиною нашої прадідівської духовної традиції.

За цей період вдалося українцям Румунії у співпраці з Україною і з підтримкою румунських властей встановити пам'ятники в честь і пам'ять своїм попередникам: Задунайським козакам в с. Вишні Дунавці Тульчанського повіту та пам'ятник гетьману Мазепі у місті його поховання в Галаці. Генію українського народу Тарасу Шевченку підняли новий пам'ятник замість попереднього, який був розбитий вандалами – в Бухаресті, у Парку Герестрев, а потім у с. Негостина, Сучавського повіту, подаровані Україною. Потім слідували урочисті відкриття пам'ятників Шевченка у Сату-Маре, в Тульчі, у Лугожі і у Сігеті.

У часи комуністичної радянської України та диктаторської Румунії ніхто з українських науковців не мав змоги ступити на румунську землю і досліджувати український етнос. Минуло майже 100 років з того часу, як один з останніх українських дослідників, науковець антрополог Хведір Вовк, побував у нащадків задунайських козаків в Добруджі і вивчав їх специфіку. Тому дуже відрадливо, що в період українського відродження в румунії, під егідою Міністерства культури Румунії і Союзу Українців Румунії розпочалось науково-етнографічне дослідження українців у деяких регіонах Румунії (шкода тільки, що не по всіх краях, щоб змогли, нарешті, видати довгождану, добре обгрунтовану книгу на тему «Українці в Румунії»). Науковці з Ужгородського Університету разом із Музеєм з Сату-Маре спеціальним зусиллям нашого науковця координатора проєкту Люби Горват, почавши з 2001-го року, проводять дослідження українців північно-західної частини Румунії (повітів Сату-Маре і Марамореш), а вчені з Одеського історичного факультету провели двоетапне дослідження в селах північної Добруджі. Результати цього добрудзького дослідження вже описані в книзі В'ячеслава Кушніра “Українці за Дунаєм”. Ця книга в Румунії була видана двомовно і з нагоди культурного заходу «По слідах запорізьких козаків», що пройшло 2011 року, відбулася її презентація у Тульчі.

Щодо українського шкільництва, то можна твердити про деякі позитивні зрушення. У 1997-му році був відкритий відновлений Український ліцей ім. Тараса Шевченка в м. Сігет. Були відкриті також українські секції при Педагогічному ліцеї і при філологічному факультеті університету м.Сучава (Буковина). Філологічний факультет Клужського університету надав також можливість вивчати українську мову. Мають нагоду наші діти їхати навчатись в Україну, хочай в останній час ця можливість була чомусь припинена. Українська мова викладається як предмет тільки у тих школах, де таке бажання виявляють («в дусі демократії») батьки дітей.

Видавнича діяльність українців Румунії почала розвиватися і йти добрим руслом. Окрім газети, що колись називалася “Новий вік”, а зараз “Вільне слово”, видається також газета “Український вісник”, а румунською мовою - “Курієрул українця”. Виходить також літературний журнал “Наш голос”, а з 2006-го року почав видаватися щомісячний журнал

для дітей «Дзвоник». Видаються, одночасно, книги українською мовою і в перекладі на румунську коштами Румунського уряду. Проте ще не змогли повністю забезпечити дітей всією необхідною літературою українською мовою. У бібліотеках й далі бракує української класики і новітньої літератури.

Процес українського відродження є важким у скрутних економічних обставинах. Тоді, коли інші національні меншини отримують підтримку зі сторони своїх країн-батьківщин, уряд України досить мало підтримує свою небагату українську діаспору. Щодо цього питання, нам вдалося дещо зробити, ідучи на прямі контакти і знайомства із щедрими українцями і певними установами з України. Так, наприклад, нам вдалося вислати обдарованих дітей – переможців шкільних олімпіад з української мови і літератури у відпочинковий табір до Хаджибейського лиману, що біля Одеси, марамороських українських дітей – у Закарпаття, а учнів-буковинців – у Чернівецьку область. Сподіваємось на подальшу підтримку з боку України, щоб таким шляхом могли виховувати тверезе і свідоме молоде покоління, ознайомлене із батьківською землею і її матеріальним і духовним надбанням, тому що наша молодь ще не пізнає достатньо України [3].

Очевидно, окрім всіх позитивних змін, яких не можна не відзначити, існує ще багато проблем в українській громаді Румунії. Залишаються нерозв'язаними: проблема постачання народними костюмами, інструментами, спеціалістами в галузі культури, брак “доморощених” меценатів, щедрих спонсорів, які ніяк не з'являються у нашій громаді, щоб допомогли піднести українську свідомість.

Але одна з найбільших перешкод нашого зростання – це все більш помітна в українському середовищі *глобалізація*, що охопила, до речі, всі країни Європи. А українська меншина Румунії, яка знаходилась уже у повному процесі асиміляції під час комуністичної диктатури, відчула це найбільше. Самосвідомість українського молодого покоління стала дуже низькою. У молодіжних дискотеках, наприклад, у молодих українців майже ніколи не почути української музики. Бажаючої молоді до участі в українському художньому колективі, в якому би вчилися співати, танцювати стає все менше. Любов до української мови, її вивчення в школах також все більше зменшується. Проте, зростає тяга до інших, чужих, неукраїнських культур. Таким чином, українські колективи, які колись гуртувалися, піднімалися, визначалися, в останній час починають спадати чисельністю, а інколи і якістю.

Асиміляція продовжується великим темпом і часто виникає запитання чи ще існують перспективи існування, та ще в таких умовах, коли українська молодь, змушена шукати долі «в чужому полі», їхати на заробітки по цілій Європі, часто уже не повертаючись у своє рідне українське середовище. А в українців, взагалі, розвинута специфічна, так-звана, «жилка рабства», яка допомагає їм легко переводитися, виявляючи явно притягу до чогось «іншого» чи, як кажуть в народі, «хоч би гірше – лиш би інше».

У своєму продовженні велику роль відіграє сім'я, матір, бабуся, яка виховує, або ні, своїх дітей і внуків в українському дусі, виховує любов і повагу до своїх попередників і

передає молоді свої споконвічні українські надбання. Бо, на жаль, рівень свідомості у нашої української меншини не завжди на потрібному належному рівні. І часто бачиш, що українські діти, які беруть участь в різних культурних заходах і співають, танцюють, декламують вірші по українськи, у їхньому середовищі спілкуються уже не українською, а румунською мовою. Правда, що таке явище спостерігається і у інших національних меншин Румунії, але в українців воно виглядає глибше усіх.

Українська меншина в Румунії хоч і одна із найбільших меншин, займаючи третє місце (після угорців і ромів) з-поміж 20 національних меншин, її число, на жаль, все більш спадає. Якщо в передостанньому переписі населення Румунії українців було близько 67.000, то в 2002-го року, цифра спала до 61.091, а на переписі населення, який проходив у 2011-му році, українців нарахувалось тільки 50,92.

Союз Українців Румунії та Українська Церква у своїх підрахунках виявляє, що українців в Румунії набагато більше, понад 250.000, але перспектив для нормального зростання чи хоча б їх збереження і припинення асиміляції, і ще в умовах постійного зростання глобалізації, не передбачається.

Можна підсумувати також, що не всі чинники, які несуть обов'язок перед українським етносом Румунії, усвідомлюють той факт, що тільки розвиваючи і збагачуючи самобутню культуру, виховуючи гідне молоде покоління, забезпечуючи йому українське служіння в церквах, організовуючи музеї, театри, якісні художні ансамблі і тримаючи постійний зв'язок з Батьківщиною своїх пращурів, зможуть продовжити українство на цій землі, у цивілізованій Європі, у демократичному світі. І так, українці Румунії, із сказаного вище, хоч і виглядає, що на доброму путі і зробили дуже багато, проте ще не все здійснили для правдивого національного відродження.

Література

1. Сергійчук В. "Етнічні межі і державний кордон України", Київ, 2000 р, с. 226.
2. Макар Ю., Білецький Б. «Історія України від найдавніших часів до наших днів, Чернівці, 1998, ст. 276, 281 – 283.
3. Аза Л., Попок А., Швачка О. Українці Румунії: Сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку, 1999 р, 83 - 88 ст.

*Інна Червінська
(Івано-Франківськ, Україна)*

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Питання ідентичності особливо загострюються в перехідні періоди – періоди суспільної кризи, коли трансформуються й ламаються усталені соціальні зв'язки, норми співжиття, поведінкові стереотипи. Ідентичність виступає центральним елементом будь-якої культури, національна ідентичність фундаментує та структурує національну культуру.

У час загострення соціальних конфліктів ми можемо спостерігати кризу ідентичності як індивідуальної, так і колективної. Проявом такої кризи може бути заперечення культури, розпад колективної пам'яті, що представлена традиціями, втрата віри у спільне майбутнє, дисгармонія між дійсним і описовим образом себе, суперечності в сприйнятті історії та трактуванні подій та фактів, невідповідність між уявленнями культури про саму себе і її образами в інших культурах, і, відповідно, почуття неповноцінності відносно більш досконалих культур.

Революція Гідності, яка розпочалася у 2014 році розділила історію нашої країни, історію нашої пам'яті на чіткі «до» і «після», заставила змінити пріоритети, визначитися з ціннісними орієнтаціями.

Метою дослідження є розкриття сутності національно-культурної ідентичності як соціокультурного чинника формування зростаючої особистості як предмета міждисциплінарного дискурсу в контексті забезпечення сталого розвитку Карпатського регіону України шляхом виокремлення етнічних, культурологічних та освітніх проблем.

У дослідженні використано соціологічні методи, контент-аналіз наукових публікацій, методи системного аналізу, синтезу, наукової абстракції.

Національно-культурна ідентичність сучасної молоді людини, яка проживає у віддаленому гірському селі чи місті, тісно пов'язана з культурою та традиціями рідного народу, з співвідношенням свого рідного краю, свого дому, своєї малої батьківщини, з традиціями та культурою свого регіону – Буковина, Прикарпаття, Закарпаття.

Проблема національно-культурної ідентичності завжди була актуальною для полікультурних регіонів, де рівень міжетнічних контактів та взаємодії є досить високий. Саме до таких полікультурних та багатоетнічних регіонів відноситься Карпатський регіон України.

Карпатський регіон України (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області) займає площу в 56,6 тис. км² (або 9,4% території України), де проживають 6500000. чол. (або 12% її населення).

Населення краю становить за даними останнього перепису – 6 089,5 тис. осіб (Львівщина – 2 605,96; Івано-Франківщина – 1 406,13; Закарпаття – 1 254,61; Буковина –

919,03). Значну частину цієї території займають Українські Карпати – унікальна гірська екосистема на заході країни [12].

Багатогранний поліетнічний склад населення, збережений завдяки автентичній життєдіяльності й активній взаємодії різних етнічних традицій і мов, з багатим освітнім і культурним потенціалом, забезпечує Карпатському регіону відкритість і стійкість. Специфіка розвитку Карпатського регіону, його етнічної унікальності, культурних традицій та історичної спадщини, вказує на необхідність їх відродження та поліпшення шляхом організації соціально-культурної та освітньої діяльності педагогів, батьків і громадськості регіону. Адже розвиток соціально-відповідальної, активної особистості неможливий без розуміння і усвідомлення досягнень соціокультурного простору як колективного інтелекту та умов для успішної самоорганізації і саморозвитку. Найбільш гострою проблема ідентичності виникає в зв'язку з посиленням етнічних конфліктів в останній десятиліття. Етнічне насилля, геноцид, шовінізм – ці та інші негативні феномени, які супроводжують новітню нашу соціуму.

За даними І Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Україні поряд з українцями (80% населення) проживають представники понад 135 етносів. Таке багате етнічне розмаїття доповнюється мовними, культурними та релігійно-конфесійними явищами, елементами взаємного переплетення культур, міжнаціональними шлюбами та поліетнічним складом [16].

Карпатський регіон – один з етнографічних регіонів України, де збережено унікальну духовну і матеріальну культуру її жителів, яка розвивається і примножується в своїх яскравих і неповторних формах та проявах. Серед традицій, які передаються від покоління до покоління, варто відзначити трудові традиції, створення матеріальних та духовних цінностей. Адже впродовж тривалого відрізка часу, перебуваючи в складі різних держав та імперій, українці зберегли свою етнокультуру, хоч і не змогли відмежуватися від певної асиміляції з польською, австрійською, угорською та румунською культурою. В цьому контексті відрадно зауважити, що саме жителі гірських регіонів Карпат зберегли автентичні традиції, культурні надбання, народні говірки та діалекти

Поряд з єдиними загальнонаціональними ознаками серед певних груп українського населення зберігаються деякі особливості у побуті, мові, традиціях, матеріальній та духовній культурі. Формувалися вони в умовах певної територіальної відособленості, під впливом природного середовища, взаємозв'язків з іншими народами, специфіки історичного розвитку. Такі складові частини народу називають етнографічними групами. Території, які заселені окремими етнографічними групами чи відрізняються певними культурно-побутовими ознаками населення, називаються етнографічними землями (районами) [22]. Етнографічні групи українців, що найкраще зберегли свою самобутність, проживають у Карпатському районі. Це гуцули, бойки, лемки, які утворюють у гірській місцевості своєрідні етнографічні підрайони.

Результат зниження значимості національної культури веде до криз та руйнувань національної, релігійної й культурної ідентичності. А руйнування національно-культурної

ідентичності призводить до формування нових ідентичностей, заснованих на інших принципах самоідентифікації. Такі складні історичні періоди, які переживає наша країна, позначені особливою рефлексією в свідомості людей і суспільства щодо пошуку власної ідентичності. Особистісні потреби, поведінкові стереотипи все більше визначаються індустрією продукованих «іміджів», образів та ідей, які поширюються культурними практиками масової культури та циркулюють в інформаційних потоках і каналах ЗМІ.

Сучасні теоретичні візії ідентичності позиціонують її як феномен, що «конструюється» індивідом, групою та суспільством упродовж певного проміжку часу. Конструктивістський підхід наголошує на динамічних змінах у процесі формування соціокультурної ідентичності, які обумовлені глобалізацією, становленням інформаційного суспільства та кризою національної ідентичності.

Ідентичність є однією з найважливіших сутнісних ознак людського існування, і, водночас, вона дозволяє розкритись автентичності національної культури. Глобалізація постає як процес уніфікації та нівелювання традицій, з іншого боку, глобалізація виступає як певний рух універсальної культури, що претендує на загальність та збереження окремих унікальних традицій у світовій традиції [2].

Аналіз наукових джерел з філософії, соціології, психології, педагогіки засвідчує, що проблему формування національно-культурної ідентичності науковці (філософи, соціологи, педагоги, психологи) найчастіше досліджують у площині феноменів – національної ідентичності (В. Болгаріна, О. Демиденко, М. Козловець, Л. Нагорна та інші), соціокультурного розвитку України (І. Ковалинська, О. Маланчук, М. Слюсаревський та інші), міжкультурної взаємодії в соціумі (С. Бочнер, А. Солодка, Ю. Сорока та інші), культурної ідентичності (Е. Еріксон, О. Крилов, Л. Софронова та інші), національної свідомості (І. Бех, В. Карлова, К. Чорна та інші).

У науковій літературі поняття «ідентичність» має багато визначень. На сьогодні не існує єдиного універсального тлумачення цього явища. Дефініція «ідентичність» прослідковується від латинського «*identity*» – тотожність та означає схожість і зв'язок з будь-чим.

У науковому доробку Е. Еріксона ідентичність трактується як «почуття тотожності людини до самої себе, відчуття цілісності, безперервності свого існування в часі і просторі, можливості контролю над собою і одночасно усвідомлення того факту, що твої тотожність і безперервність визнаються оточуючими. Ідентичність «Его» – це найзагальніші, особисті, іноді неусвідомлювані уявлення людини про себе[21].

Термін «ідентичність» походить від латинського кореня «*idem*» та означає схожість і зв'язок з будь-чим [20]. Поняття ідентичності активно використовується в ряді соціально-гуманітарних наук - соціології, психології, культурній і соціальній антропології, етнології. В найзагальнішому розумінні воно означає усвідомлення людиною своєї приналежності до певної соціальної групи, що дозволяє визначити своє місце в соціокультурному просторі та вільно орієнтуватися в оточуючому світі.

Зазначена проблема ґрунтовно досліджена відомим психологом І. Д. Бехом і висвітлена у його статті «Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості». Учений вважає, що ідентичність – це внутрішній, суб'єктивний стан особистості, у якому виражається усвідомлення нею себе як своєрідної стійкості особистості, як самототожності, переживання постійно наявного Я, його збереження. І.Д. Бех доводить, що якраз переживання є досить важливою характеристикою особи стосовно її ідентичності [4, с. 43].

Національно-культурна ідентичність надзвичайно багатогранна й різнопланова, однією з її складових є культурна ідентичність. Сутністю культурної ідентичності постає свідоме зарахування себе до певної культури, відповідне сприйняття її норм, цінностей, моделей поведінки та інших культурних характеристик, прийнятих у суспільстві.

Національну ідентичність М. А. Козловець розглядає через призму приналежності до «особи до «народу» та «нації», виокремлюючи такі аспекти: людські переконання (сприйняття членами нації один одного як співвітчизників); спільне історичне минуле, сучасне й уявлення про спільне сучасне та майбутнє; спільні дії, постійне проживання в одній країні та спільний національний характер [11].

Поняття культурної ідентичності розкривається як належність індивіда до якої-небудь культури чи культурної групи, що формує ціннісне ставлення людини до самої себе, інших людей, суспільства і світу загалом [20].

Вродовж останніх років серед українських дослідників (М. А. Козловець М. Т. Степико) поширюється тенденція щодо розгляду проблеми ідентичності в контексті процесу формування національної ідентичності [10; 14].

Тому поняття «ідентичність» у сучасному філософському дискурсі визначається як цілісність людської особистості у психофізичному, соціально-культурному та національно-етнічному вимірах її буття [7; 9]. Як відомо, культурно-національна ідентичність є складним комплексом уявлень людини про своє «Я» у ставленні до культурної традиції певної нації, з якою вона себе ототожнює. Одним з найважливіших структурних елементів цього виду відносин є культурна пам'ять, оскільки вона акумулює спогади, що пов'язують індивіда з нацією.

Безпосередньо в поняття ідентичності вкладається, як зазначає Л. Нагорна, «емоційно-ціннісний аспект орієнтації особи, групи, соціуму. Серед значень поняття «ідентичність» – тотожність, справжність, самотутність – у соціогуманітарних науках перевага надається саме третьому значенню. Тобто ідентичність розуміється як «сукупність специфічних рис, які виділяють певну спільноту з-поміж інших і є для окремої особи чи групи підставою для віднесення себе до цієї спільноти» [13, с.15].

Категорія «ідентичність» має багатогранний характер і включає в себе різні сторони соціального буття та практичної діяльності людей. Розрізняють ідентичність індивідуальну (особистісну) і колективну.

Національно-культурна ідентичність проявляється через «самоототожнення» себе з національно-культурними зразками та пануючими суспільними стереотипами. Набуття

людиною певної культурної ідентичності здійснюється в процесі соціалізації особистості, «шляхом засвоєння і прийняття пануючих в даному суспільстві елементів свідомості, смаків, звичок, норм, цінностей» [18, с.176].

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що з огляду на посилення глобальних взаємозалежностей, інтенсифікацію суспільних і культурних процесів, національно-культурна ідентичність виступає «своєрідним соціальним конструктом, який позбавлений константних характеристик (сталості), й виступає динамічним, процесом конструювання ідентичностей, що обумовлюється різними чинниками ідентитетів в залежності від соціокультурної ситуації. Соціокультурні особливості ідентифікації обумовлюються сучасним культурним плюралізмом й підвищеною увагою до відмінностей, та, водночас, тенденціями до об'єднання, детермінованими глобалізацією» [1].

Пошук національної ідентичності є загальною історичною і соціокультурною тенденцією сучасного світу, що вступив у глобалізаційну фазу розвитку. Національна ідентичність пов'язана з культурою, з її ціннісно-моральними настановами щодо організації життєдіяльності людей. Культура зростає шляхом співвіднесення «свого» і «чужого», вона апелює до співставлення, порівняння, прагне побачити себе у дзеркалі «чужої» культури, має велику потребу у спілкуванні з іншими культурами [19].

Глобалізація загострює проблему збереження культурної самобутності окремих етнічних спільнот. Виникає загроза посилення тенденцій космополітизації культури, відмови від традицій і самобутності

Усвідомлення своєї несхожості, унікальності надає культурі стійкості. Але усвідомлення себе, своєї національної самоцінності веде не до шовінізму чи націоналізму, а навпроти, до поваги іншої національної культури, іншого народу. Однак ідентифікація цінностей і смислу української культури не повинна сприйматись однобічно, не повинна приділятися увага виключно поверненню до минулого, не повинен робитись акцент лише на етнічному.

Відродження традиційних форм народної культури хоч і необхідне, але це все ж не є стратегічним поглядом у майбутнє. Власна стратегія збереження національно-культурної ідентичності у процесі неминучої зустрічі з раціоналізмом і прагматичністю глобалізованого світу, раціонально спрощеною інформацією та масовою культурою має виходити із модернізації наших духовних цінностей [1].

Етнографічні цінності та традиції української культури значною мірою відстають від динамічного, урбаністичного сьогодення, часто не знаходять відгуку серед частини українців, особливо молоді. А це породжує дилему: або модернізація суспільства і культури, або розмивання національно-культурної ідентичності. Тому провідною стратегією розвитку України в складних соціокультурних умовах сьогодення є «приведення її культури у відповідність до європейських стандартів і світового рівня» [5].

До провідних чинників, які впливають на процес формування національно-культурної ідентичності зростаючої особистості відносимо:

- глобалізаційні процеси;
- рухи за збереження своєї автентичності;
- відірваність значної частини населення від національного ґрунту;
- зорієнтованість виключно на радянські чи західні цінності та зразки поведінки;
- системна криза українського суспільства,
- невизначеність національної ідеї;
- відсутність реформ і позитивних зрушень.

Національно-культурна ідентичність підлітків виявляється у суб'єктивному переживанні належності до українського народу, нації, свідоме прийняття його моральних цінностей, що характеризується ототожненням і формуванням відповідної національної Я-концепції, що виявляється у власній самоповазі, національній гідності, умінні користуватись правами і свободами, справедливості, відповідальності, любові до України та бажанні пов'язати свою долю з долею України.

На думку академіка АПН України І. Д. Беха, формування національно-культурної ідентичності має опиратися на:

- історичну правду;
- історичну пам'ять;
- національні ідеали;
- національну гідність;
- національну самосвідомість;
- патріотизм [4].

Формування національно-культурної ідентичності ґрунтується на національному світогляді, національній культурі, мові, національній ідеї.

Сьогодні дослідники відзначають відірваність дитини від культурних традицій суспільства і його історії, відсутність або недостатність знань про традиції, норми поведінки та цінності представників інших культур. Набуття людиною певної культурної ідентичності здійснюється в процесі соціалізації особистості, «шляхом засвоєння і прийняття пануючих в даному суспільстві елементів свідомості, смаків, звичок, норм, цінностей» [3].

Гене́за кожної культури (як і її носіїв – етносів та народів) проходить у конкретно-історичних умовах, що втілюють свої специфічні ознаки і риси.

У сучасній соціокультурній ситуації метою освітньо-виховної діяльності освітніх закладів стає підготовка громадянина і патріота, здатного жити і працювати в умовах полікультурного суспільства, який володіє сучасними професійними знаннями, розуміє людей інших національностей, уміє з ними працювати, тобто сформувати професіонала, людину з високою духовно моральною позицією та розумінням важливості національно-культурної ідентичності.

У структурі етнічної ідентичності зазвичай виділяють два основних компоненти:

- когнітивний (знання, уявлення про особливості власної групи і усвідомлення себе її членом на основі етно-ідентифікуючих характеристик);

- афективний (оцінка якостей власної групи, ставлення до членства в ній, значимість цього членства) [8].

Прийнято розрізняти наступні типи етнічної ідентичності:

- моноетнічна ідентичність зі своєю етнічною групою;
- біетнічна ідентичність;
- моноетнічна ідентичність з чужою етнічною групою;
- маргінальна етнічна ідентичність.

Для більшості індивідів характерна моноетнічна ідентичність, що збігається з офіційною етноприналежністю. Як й інші варіанти ідентичності, вона проявляється в численних рівнях інтенсивності [19].

Долучаючись до конкретних людей, носіям етнокультурної інформації та уподібнюючись їм, дитина з той же час долучається і до етнічної культури.

Усвідомлення дітьми своєї етнічної приналежності значно варіює від того, чи живуть вони в поліетнічному або моноетнічній середовищі. Особливою специфікою відзначені процеси розвитку етнічної ідентичності у дітей, що живуть в поліетнічному середовищі, і особливо інтенсивно протікають у дітей членів етнічних меншин [3].

Освіту можна розглядати як своєрідний спосіб входження людини в світ науки і культури. Термін «культура» в перекладі з латинської мови означає *«вирощування, вдосконалення»*, а стосовно людини – це *«плекання, вдосконалення, формування її образу»*. Виходячи з цього трактування культура є і передумовою, і результатом освіти людини. У процесі навчання зростаюча особистість освоює культурні цінності та надбання – історичні, художні, архітектурні та ін.

Оскільки зміст освіти формується і поповнюється надбаннями науково-культурної спадщини, життя і діяльності людини, то освіта виступає соціокультурним феноменом і виконує наступні соціокультурні функції:

- входження особистості в багатогранний світ науки і культури;
- соціалізація особистості;
- забезпечення наступності поколінь;
- забезпечення трансляції культурних цінностей;
- забезпечення збереження та розвитку національних традицій;
- сприяння активному прискоренню культурних змін у суспільному житті.

Аналізуючи діяльнісний аспект освіти, розуміємо, що кожна дія або подія має соціальну спрямованість і культурно обумовлена, адже, де є люди, там є і відносини між ними (духовні або бездуховні, моральні або аморальні, культурні або безкультурні).

Соціокультурний освітній простір освітніх закладів Карпатського регіону України представлений сукупністю цінностей і культурних зразків вирішення педагогічних завдань, що є джерелом культурного становлення і розвитку особистості та культурної взаємодії всіх його суб'єктів. Основу соціокультурного простору складають такі компоненти як культурозасвоєння, культуротворення, культуротворчість.

Освіта виступає засобом трансляції культури, в процесі опанування якої, зростаюча особистість не тільки адаптується до умов, що постійно змінюються соціумом, а й стає здатною розвивати й примножувати потенціал світової цивілізації. Відповідно життєвий простір кожної особистості починає перетворюватися в освітній, і людина проживаючи в ньому, створює певні культурні надбання та цінності, формуючи таким свою культуру. Соціокультурний освітній простір характеризується сукупністю цінностей і культурних зразків вирішення педагогічних завдань, що є джерелом культурного становлення і розвитку особистості, культурної взаємодії його суб'єктів незалежно від інших об'єктів, що її оточують.

Сучасний соціокультурний освітній простір розглядається в контексті його мінливості (характеризується новими формами життєдіяльності, нестабільністю традиційних способів передачі знань і збагачення досвідом індивідуально-творчої діяльності, відносини суб'єктів освітнього процесу набувають кооперативного і співтворчого характеру) й тлумачиться як показник транзитивного розвитку. Всі ці виклики XXI століття вимагають перегляду звичних характеристик і норм освітньої діяльності.

Таким чином, вирішальним у розв'язанні протиріч між діяльністю людини і простору повинні стати різноманітні інноваційні методи і педагогічні засоби, які зможуть допомогти сформувати базову культуру і свідомість, що стане основою для становлення етнічної ідентичності особистості.

Дослідження проблеми формування ціннісних орієнтацій підростаючого покоління в умовах соціокультурного простору, в якому здійснюють освітню діяльність навчальні заклади Карпатського регіону викликано низкою причин: недостатнім рівнем духовної, моральної, правової та інформаційної культури в суспільстві, низьким рівнем особистої компетентності, що веде особистість до внутрішнього спустошення, а з роками – до депресії і втрати сенсу життя [22].

Найбільш явне проростання внутрішньої пустоти – наростання дитячої жорстокості, агресії, спочатку тютюнопаління, а потім вживання наркотиків, алкоголю, тобто повторення у життєвих діях всього того, що пропагують сучасні засоби масової інформації.

Адже школярі за своїми віковими особливостями ще не готові адекватно сприймати інформацію, не вміють віддавати звіт своїм негативним діям та передбачати їх наслідки.

Останнім часом у державі загострилася проблема дитячої злочинності, наркоманії, все частіше спостерігаються випадки суїциду серед дітей. У більшості випадків це трапляється через слабкість контактів між батьками і дітьми, напруженість і нерівність стосунків між педагогом і учнем, неповне використання потенційних виховних можливостей як освітнього середовища школи, так і родинного виховного середовища, що призводить до припущення значних помилок у формуванні моральних якостей дитини та визначенні її ціннісних орієнтацій.

Талановитий педагог В. О. Сухомлинський ще в радянський період зумів пов'язати моральні загальнолюдські цінності з національними. Таким чином йому вдалося одухотворити педагогіку, зблизити національні цінності – рідну мову, літературу народні традиції і звичаї, духовність в широкому розумінні із шкільництвом, практикою виховання: «Саме в молодшому віці, коли душа дуже піддатлива до емоційних впливів, ми розкриваємо перед дітьми загальнолюдські норми моральності, вчимо їх азбуки моральності...» [15, с. 158].

Переоцінки цінностей, економічна нестабільність, зміни у політичному житті несприятливо впливають на процес виховання підростаючого покоління. Це обертається антигуманними вчинками та втратою моральних орієнтирів. Тому майбутнє нашої держави, залежить від піднесення авторитету загальнолюдських й національних цінностей, від інтенсивності їх впровадження у практику роботи школи.

Сучасна педагогічна наука і шкільна практика довели, що становлення особистості завжди відбувається у взаємодії окремої людини з мікро- та макросоціумом, тобто матеріальним і культурним середовищем, а також у взаємодії з різними соціальними інститутами, зокрема, з сім'єю, громадою, релігійними спільнотами, формальними чи неформальними об'єднаннями.

Всебічний розвиток особистості неможливий без відродження духовної культури та вітчизняних етнічних виховних традицій, надбань народної педагогіки. Зростання національної свідомості народу, прагнення досконали пізнати історичні джерела духовно-культурної спадщини, почерпнути багатства національної ментальності, стають за цих умов внутрішньою потребою особистості.

Тому одним із пріоритетних завдань сучасної національної системи освіти і виховання молоді має формування національно-культурної ідентичності, а також надбання нею національних і загальнолюдських цінностей. Це зумовлює повернення до проблеми впливу освітньо-виховного простору гірської школи на формування національно-культурної ідентичності особистості.

Отже, глобалізація надзвичайно актуалізувала й загострила проблему національно-культурної ідентичності, яка сьогодні перетворилася в одну з найважливіших проблем, що хвилює не лише теоретиків, а й політиків, громадських і релігійних діячів, педагогів і батьків, представників усіх галузей знання. Нехтування значимістю процесу формування національно-культурної ідентичності особистості в умовах глобалізованого світу, здатне породжувати нові міфи та непорозуміння, особливо у тих випадках, коли виникають конфліктні ситуації.

Подальше вивчення формування національно-культурної ідентичності жителів Карпатського регіону дасть можливість прослідкувати вплив сукупності чинників (як внутрішніх, так і зовнішніх) на цей процес з метою екстраполювати результати дослідження на вивчення інших регіонів країни.

Література

1. Антонович Д. Українська культура. Українська культура : Лекції за ред. Дмитра Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська. К. : Либідь, 1993. 592 с.
2. Астафьева О.Н. Модели этнокультурной идентичности в современном информационно-коммуникационном пространстве. Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии. 2004. № 3. С. 40-44.
3. Бачинська Є. М. Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні. Педагогіка і психологія. № 1 (54). 2007. С. 79–88.
4. Бех І. Д. Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 2013. № 4 (81). С. 42–49.
5. Боришевський М.Й. Духовні цінності становлення особистості громадянина. Педагогіка і психологія. 1997. №1.
6. Братусь Б.С. Психология. Нравственность. Культура. М., 1994. С. 34-39.
7. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
8. Драгунский Д. Национальная идентичность: инфраструктурно-институциональный подход. Проблемы идентичности: человек и общество на пороге третьего тысячелетия. Москва, 2003. С. 63-68.
9. Енциклопедія етнокультурознавства. Ч. II. Особа, нація, культура. К., 2000.
10. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: моногр. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
11. Костина А. Национальная и этническая культура: соотношение в глобальном мире. Знание. Понимание. Умение. 2006. №3. С. 128-139.
12. Лаврук М. М. Гуцули Українських Карпат: Етнографічне дослідження. Львів, 2005.
13. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. Київ, 2002.
14. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Москва- Київ : НІСД, 2011. 336 с.
15. Сухомлинський В.О Про виховання. [Упор. С. Соловейчик]. М., Пол-видав, 1975. 272с.
16. Скляр В. Міф про 130 етносів та реалії етнічного складу населення України. В. 36. наук. праць Науково-дослідного інституту українознавства. Київ, 2007.– Т. XIX.
17. Філіпчук Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір: монографія Чернівці : Друк Арт, 2016. 304 с.
18. Шаров А.В. Взаимодействие культур и проблема идентичности. Общечеловеческое и национальное в философии: II международная науч.-практич. конференция КРСУ (27-28 мая 2004 г.): Бишкек, 2004. С. 171-176.
19. Шевчук С. Національно-культурна ідентичність у глобалізованому світі. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Культурологія. 2017. Вип. 18. С. 58-60.

20. Энциклопедия. Культурная идентичность. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/kulturnaya-identichnost.html>
21. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. А. Д. Андреева (пер.). М. : Изд. группа «Прогресс», 1996. 344 с.
22. Chervinska I.B. Education and upbringing as the leading factors of formation of ethnic identity of secondary school pupils of the Carpathian region. *Virtus: Scientific Journal*. 2016. №9. p.124-128.
23. Kappeler A. Aspekte der ukrainischen Nationalbewegung im 19. Und frühen 20. Jahrhundert. *Ukraine: Gegenwart und Geschichte eines neuen Staates*. 1. Aufl. Baden-Baden, 1993.

СУЧАСНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ПОДАЛЬШОЇ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ДІАЛОГУ ТА АКТИВІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ З УКРАЇНСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ

Як відомо, у 2014 році сталися радикальні зміни в українському суспільстві, яке обрало курс на європейську і євроатлантичну інтеграцію, а також на об'єднання нації навколо єдиної національної ідеї. Однак, вищевказане не входило в стратегічні плани Російської Федерації з відродження свого статусу «великої світової держави», а тому зробили цей час найважчим періодом в новітній історії України.

Неправомірно окупувавши Автономну Республіку Крим, здійснивши незаконне збройне вторгнення на територію Донецької та Луганської областей у 2014 році, Російська Федерація, розпочала неспровоковану військову агресію проти України. Тим самим вона не лише порушила суверенітет, територіальну цілісність і політичну незалежність останньої, але й створила загрозу глобальній системі міжнародних відносин.

Фактично, наявна тенденція глобальної системи міжнародних відносин до багатополарності, створила сприятливі умови кремлівським очільникам повернути статус світової держави, без якого вони не уявляють майбутнього своєї країни. РФ вчасно скористалася послабленням європейського фактора безпеки, глибокою залежністю європейської інтеграції від сировинних російських ресурсів, поступовим відстороненням США від процесів на континенті, вузлом нереалізованих геостратегічних інтересів Вашингтона на Близькому Сході та в Африці. Такі зміни на «Євразійській шахівниці» створили офіційній Москві шанс – увійти у відкрите вікно можливостей для нового поділу сфер впливу у світі.

Першими кроками на цьому шляху мала бути реінтеграція пострадянського простору та цілковите поглинання його Росією. Без України вирішення такого стратегічного завдання не мало сенсу. В умовах, коли Україна відмовилася від реінтеграційних проєктів і висловила намір підписати Угоду про асоціацію з ЄС, силовий сценарій став єдиним шляхом реалізації такого стратегічного завдання.

Розпочинаючи гібридну агресію, пугінський режим переслідував двоєдину глобальну мету:

геостратегічну – зруйнувати чинний світовий порядок домінування Заходу на планеті та повернути РФ статус «великої держави»;

геоісторичну – повернути світ у реальність середини минулого століття, тобто, здійснити ревізію програної СРСР «холодної війни».

Російська воєнна агресія проти України продемонструвала зневагу офіційної Москви до міжнародного права, поставила під загрозу основи системи безпеки, сформованої у післявоєнний період, породила її глибоку кризу, стала логічним

завершенням тривалої «геостратегії реваншу», розпочала новий виток переділу планети. Як влучно заявив на початку 2015 року Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун, конфлікт в Україні загострив ситуацію з безпекою і стабільністю в Європі та «реанімував примари холодної війни».

У той же час, варто відмітити, що різка реакція західних країн і міжнародних організацій на конфлікт в Україні стали несподіванкою для Москви. Вона сподівалася на повторення ситуації 2008 року, коли її напад на Грузію викликав лише символічну реакцію у відповідь з боку США, НАТО і ЄС. На відміну від подій на Кавказі, збройна агресія Російської Федерації проти України була сприйнята Заходом як порушення усієї системи світової і регіональної безпеки, а також як загроза своїм інтересам. Враховуючи це, США, НАТО і ЄС розпочали реалізацію комплексу заходів зі стратегічного стримування Російської Федерації в політичній, економічній та безпековій сферах, а також з політичної і фінансово-економічної підтримки України. При цьому велика частина світової спільноти підтримала Україну і засудила анексію Криму, військову інтервенцію на Донбасі, що фактично призвело до міжнародної ізоляції режиму В. Путіна.

Однак це відбулось не відразу. Цьому передувало ще одне дуже важливе явище, яке не змогли передбачити стратеги Кремля. Це явище – консолідація. Консолідація українців по всьому світу заради боротьби з агресором та збереження України. Дійсно, агресивна геополітика Кремля стала потужним консолідуючим фактором та об'єднала українців в усьому світі (у т.ч в Румунії) на боротьбу з гібридною агресією, відстоювання інтересів України закордоном, а також сприяла інтенсифікації контактів між українцями, в якому б регіоні вони не проживали та громадянами якої б країни не були.

На мою думку, саме спільні зусилля пересічних громадян України, громадських, політичних, державних діячів, експертів та науковців, а також активна позиція закордонного українства створили передумови для того, щоб цивілізований світ почав вживати активні заходи по протидії та стримуванню РФ.

Важливу роль у цьому процесі відіграли й українці Румунії. Вони з великим інтересом, тривогою та співчуттям стежили за тим, що відбувалось протягом останніх років і відбувається сьогодні в Україні. З болем у серці вони спостерігали за кривавими подіями на Майдані 2014 року. Намагалися підтримати наших співвітчизників. Саме українці Румунії одними з перших у світі зайняли тверду проукраїнську позицію і почали активно використовувати всі доступні їм важелі всередині Румунії для відстоювання інтересів Української держави. Результатами їх зусиль стало те, що колишній президент Румунії першим з європейських лідерів назвав Росію країною агресором. Румунія першою з країн ЄС ратифікувала угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Румунія прийняла перших поранених з Євромайдану, 11-ох наших співвітчизників, і надала їм необхідно медичну та реабілітаційну допомогу. Румунія взяла на лікування 10-ох військовослужбовців, які були поранені в боях на Сході України. Румунія сьогодні виступає серед тих країни, які активно засуджують анексію Криму. Румунія виступає за більш жорсткі санкції проти Росії. Румунія і сьогодні підтримує Україну у європейських

структурах, і в ПА Ради Європи, в рамках ЄС та ОБСЄ. Румунія взяла на себе активну роль провідника України до ЄС та НАТО. Цей список можна продовжувати. Без перебільшення можна сказати, що саме українці Румунії відіграли ключову роль у цьому. Крім того, вони першими стали на боротьбу із всюдисущою російською пропагандою і продовжують робити це і сьогодні.

Саме активна патріотична позиція українців Румунії на тлі спільної загрози від російського агресора стала основою для перезавантаження двосторонніх відносин України та Румунії і сьогодні українська громадськість дуже вдячна Вам за це.

Фактично, українська громада Румунії стала важливою ланкою відносин між Україною та Румунією. А тому, повноцінний розвиток цієї громади, забезпечення повної реалізації її ключових прав – це основа для подальшого розвитку добросусідських відносин між обома країнами. В Україні розуміють це і зацікавлені в тому, щоб українці Румунії процвітали на своїх землях ще не одну сотню років.

Біда, яку приніс агресор на українську землю стала чинником, який дозволив інтенсифікувати діалог та взаємодію українців Румунії з історичною Батьківщиною. І сьогодні, ми всі разом маємо докласти всіх зусиль, щоб ця тенденція тільки посилювалась – в незалежності від ситуації на фронті та геополітичної кон'юнктури. Бо саме такий вектор розвитку дасть можливість вирішити нагальні проблеми української громади в Румунії.

Серед них можна виділити наступні:

- низький рівень доступу до можливості навчання у школах на українській мові;
- мала кількість ВНЗ з українською мовою викладання;
- ускладнена можливість проводити богослужіння рідною мовою;
- низький рівень доступу до україномовних медіа та періодичних видань.

За такої ситуації Україна має проявити максимум уваги до своїх земляків за кордоном. Ці проблеми українці Румунії можуть вирішити у взаємодії, в першу чергу, з громадянським суспільством в Україні. В зв'язку з цим, СУР необхідно налагоджувати контакти з громадськими об'єднаннями в Україні з метою спільного вироблення алгоритму вирішення нагальних проблем етнічних українців Румунії. В першу чергу необхідно чітко окреслити проблеми українців Румунії та спільно шукати механізми їх вирішення.

Найголовнішим завданням є вирішення проблеми освіти українською мовою. Один із найкращих варіантів його вирішення – організація відкриття додаткових україномовних шкіл у місцях компактного проживання українців в Румунії, забезпечення притоку туди та працевлаштування висококваліфікованих педагогів з України, навчання українців Румунії у вищих навчальних закладах України, відкриття додаткових ВНЗ з українською мовою викладання в Румунії. Необхідною є також спеціальна програма для навчання українських студентів із Румунії. Слід створити привабливі умови для здібних дітей з української діаспори, аби вони здобували освіту саме в Україні. Забезпечувати їм безкоштовне навчання на престижних спеціальностях, платити стипендію, надавати гуртожиток. Так, як це роблять поляки, угорці чи ті ж румуни для своєї діаспори. Це можна організувати на

паритетних основах з румунською державою. Для цього потрібно спільними зусиллями створити робочу групу із активу СУР та представників громадянського суспільства України, в яку залучити представників уповноважених органів державної влади України та Румунії (Міністерство освіти, МЗС, Мінкульт, тощо) і виробити чіткий алгоритм вирішення проблеми.

Ще одним напрямком спільної роботи могло б стати розширення доступу етнічних українців до богослужінь рідною мовою. Сьогодні Україна перебуває на порозі докорінних змін в релігійному середовищі. Це відкриває можливості для відкриття на території Румунії представництв і храмів УПЦ, які зможуть відвідувати українці Румунії. Цього також можна досягти шляхом започаткування паритетного переговорного процесу між РумПЦ та УПЦ, представниками їх релігійних громад та громадськими активістами обох країн.

У взаємодії з СУР, українське громадянське суспільство може (і зацікавлене в тому, щоб) збільшити кількість друкованих періодичних видань для потреб українців Румунії, забезпечити ширший доступ до художньої та наукової літератури, створити медіа ресурси для забезпечення доступу етнічних українців до інформаційних ресурсів України, тощо.

Вирішення вказаних проблем, подальше поглиблення діалогу та активізація взаємодії, подальша взаємна підтримка – це основа для безхмарного майбутнього українців в Румунії і найкраща перспектива. Це шлях поступу та прогресу, в якому зацікавленими є і Україна і Румунія.

Література

1. Борисфен Інтел, «Розвиток геополітичної ситуації у світі у 2014 році», <http://bintel.com.ua/uk/article/itogi2014-3/>;
2. Володимир Трофимович, «Російська агресія проти України як загроза світовій системі безпеки», серія «Історичні науки», випуск 26, 2017 рік;
3. Клара Гудзик, «Українці в Румунії», <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ukrayinci-v-rumuniyi>;
4. Роман Кухаренко «Українці в Румунії», <https://gazeta.ua/blog/48535/ukrayinci-v-rumuniyi>;
5. Газета СУР «Український вісник», № 3-4 (лютий 2014 року), ст. 3;
6. Газета СУР «Український вісник», № 5-6 (березень 2014 року), ст. 1;
7. Газета СУР «Український вісник», № 9-10 (травень 2014 року), ст. 8-9;
8. Газета СУР «Вільне слово», за червень 2014 року, ст. 2;
9. Газета СУР «Вільне слово», за лютий 2015 року, ст. 6;
10. Олександр Гаврош, «Як допомогти українцям Румунії?» <https://www.radiosvoboda.org/a/24824744>.

Галина Шумицька,
Олександр Міца,
Василь Шаркань
(Україна)

ІНТЕРАКТИВНА МАПА ГОВОРІВ ЯК СПОСІБ ФІКСАЦІЇ Й ЗБЕРЕЖЕННЯ ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА РУМУНІЇ

В умовах інформаційного суспільства, пришвидшених процесів глобалізації дедалі актуальнішою постає проблема збереження мовної спадщини, культурної ідентичності. Особливо це важливо для невеликих народів і для міноритарних етнічних спільнот, які живуть у чужомовному середовищі, як, до прикладу, українці у Румунії чи румуни в Україні.

Хоч і на материковій частині це завдання є не менш актуальним, і саме з цією метою 2017 року з ініціативи Василя Німчука, доктора філологічних наук, члена-кореспондента НАН України, тоді завідувача відділу історії української мови Інституту української мови НАН України, було засновано Всеукраїнську громадську організацію **«Товариство шанувальників і захисників говорів української мови»**, з-поміж основних завдань якої визначили такі: виявляти та зберігати діалектні писемні пам'ятки; заохочувати фундаментальні дослідження з української діалектології; сприяти публікації таких досліджень та поширенню їх у різних формах тощо.

Оскільки філологічний факультет Ужгородського університету, де й відбулося перше засідання Товариства ще за життя В.В.Німчука, має налагоджену співпрацю з факультетом інформаційних технологій цього ж вишу, то виникла ідея працювати спільно зі створення інтерактивної карти українських діалектів.

Таку думку активно підтримав старший науковий співробітник відділу лексикології та лексикографії Слов'янського інституту Чеської академії наук Міхал Вашичек, який приїжджає на Закарпаття з метою збору діалектного матеріалу, тож запропонував поєднати в базі матеріали ужгородців та лексикографічні записи Івана Панькевича, що їх опрацьовують співробітники його відділу [5].

Технології інтерактивного онлайн-картографування – це порівняно нове явище, яке вже встигло стати поширеним у різних сферах. Однак аналогів проекту ужгородських учених дотепер немає не лише в Україні, а й у всій Європі, хоч уже відомі перші спроби розміщення карт діалектів в Інтернеті.

Відомі онлайн-карти діалектів

В Україні до таких належить інтерактивна мапа українських говорів, доступна на порталі «Ізборник», – це відсканована з енциклопедії «Українська мова» традиційна версія мапи, на якій можна обрати певний діалект і перейти на енциклопедичну статтю про нього [2].

Досить значні досягнення у створенні електронних баз діалектних матеріалів і розміщення їх онлайн є в російських учених. Упродовж 2007 – 2009 років вони виконували грантове дослідження № 07-04-12129в «Создание электронного фонда русских диалектных материалов Общеславянского лингвистического атласа» (<http://www.ruslang.ru/node/1132>). Сайт Загальнослов'янського лінгвістичного атласу розміщений за адресою: <http://www.slavatlas.org> [3]. Як зазначено в «футері» зазначеного ресурсу, сайт розроблений у 2010 – 2012 рр. за фінансової підтримки (грант №10-04-12154в) Російського гуманітарного наукового фонду, авторські права належать

Інституті російської мови Російської АН.

На сайті Загальнослов'янського лінгвістичного атласу на карті Google показана (інтерактивно, з можливістю обирати країну й переліком у таблиці) за допомогою маркерів мережа населених пунктів, у яких збирали матеріали. На окремій сторінці (<http://www.slavatlas.org/database.html>) можна ознайомитися з російськими діалектними матеріалами Загальнослов'янського лінгвістичного атласу. Як зазначено на тій же сторінці, база містить 1 мільйон карток.

Крім того, російські вчені виконували проекти «Создание электронной научной библиотеки и информационного портала Общеславянского лингвистического атласа», «Электронный атлас татарских народных говоров» (див. [4]).

Увагу привертає також «Электронный атлас татарских народных говоров», розміщений за адресою: <http://atlas.antat.ru/> [6]. Як зазначено в передмові, електронна версія атласу татарських народних говорів Середнього Поволжя, Приуралля й Сибіру є результатом спільної розробки вчених Інституту прикладної семіотики, Інституту мови, літератури і мистецтва ім. Г. Ібрагімова Академії наук Республіки Татарстан і Казанського (Приволзького) федерального університету. Електронний атлас створений на основі матеріалів двотомника першого видання атласу (1989 р.) і на базі ще не опублікованих матеріалів із 3 тому. Атлас складається з 215 карт окремих мовних явищ, допоміжних карт і зведених карт ізоглос.

Розробка ужгородських учених функціонально суттєво відрізняється від наведених проектів, оскільки дає дослідникам і користувачам ширші можливості.

Розробники програмного комплексу “Карта діалектів”

На факультеті інформаційних технологій УжНУ над створенням програмного продукту працює група студентів під керівництвом завідувача кафедри – кандидата технічних наук, доцента Олександра Міци [1].

Зокрема, над мапою працюють: Іван Габор – проектування програмного продукту, розробка функціоналу безпосередньо онлайн-карти; Георгій Дулишкович – проектування програмного продукту, фронтенд; Василь Кузьмик – проектування бази даних, бекенд; Ярослав Буй – тестування розробленого програмного забезпечення; Ярослав Гайович – розробка транскрипції, розробка полігону вибору носіїв діалектичного слова.

Олександр Міца має добрий досвід організації роботи з програмування, оскільки команди під його керівництвом стають призерами й переможцями змагань різних рівнів із

алгоритмічного програмування (основні їх досягнення: бронзові медалі Кубку України зі спортивного програмування у 2015 році, срібні медалі Кубку України зі спортивного програмування у 2016 році, чемпіони Кубку України зі спортивного програмування у 2017 році, золоті медалі на Міжнародному турнірі «Кубок Векуа – 2017», золоті медалі на Міжнародному турнірі «Кубок Векуа – 2018», срібні медалі Чемпіонату Південно-Східної Європи зі спортивного програмування у 2016 році, срібні медалі Чемпіонату Південно-Східної Європи зі спортивного програмування у 2017 році та ін.).

Технологічні особливості, функціонал

Карта функціонуватиме онлайн, до неї матимуть доступ усі охочі. У створенні програмного продукту використані технології MySQL, JavaScript, Node.js, Ruby on Rails, Google Maps API. Вибірка відбувається за населеними пунктами, за мовними рівнями, за мовними одиницями, за джерелами матеріалу, за типом (текст, аудіо, відео), є можливості групування матеріалу на синхронному й діахронному рівнях.

Рис. 1. Структура основних модулів

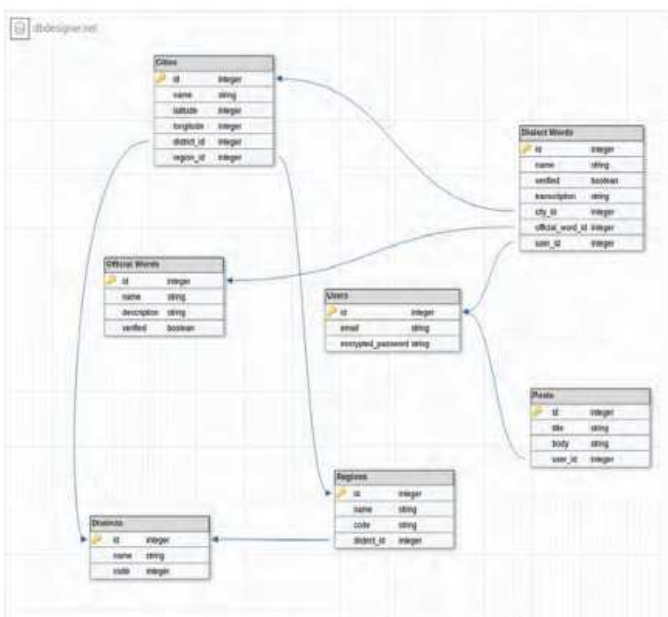

Рис. 2. Структура та зв'язок основних таблиць у базі даних

Наукове значення проекту

Це нова форма представлення результатів мовознавчих досліджень, оскільки дотепер прийнято було публікувати діалектологічні атласи в паперовій формі, – а це потребує значних коштів, обмежує науковців у кількості оприлюднених карт, через незначні тиражі друкованих видань обмеженою є й читацька аудиторія.

Нова форма представлення результатів досліджень має не тільки полегшити лінгвістам опрацювання матеріалів (програмне забезпечення буде адаптоване під конкретні потреби науковців), а й дозволить їм уводити необмежену кількість мовних фактів, представляти результати не лише у звичному друкованому вигляді, а й розміщувати аудіо- та відеозаписи (що для діалектологів дуже важливо, адже жодна транскрипція не може передати всіх особливостей вимови). Крім того, на відміну від традиційних діалектологічних атласів, тут має з'явитися можливість представлення даних у нових площинах, оскільки йдеться не лише про статичні карти, а про вибір користувачами необхідних опцій для відображення матеріалу (сучасне вживання мовних одиниць на певній території поруч із історичним відображенням мовних явищ і т. д.).

Цей проект може сприяти популяризації результатів діалектологічних студій, адже до них отримає доступ необмежена кількість користувачів. Передбачається також можливість додавання матеріалів не тільки лінгвістами, а й нефахівцями (з подальшою модерацією).

Навчально-методичне значення

Цю мапу наповнюватимуть студенти філологічних спеціальностей, що допоможе їм вивчати явища живорозмовної мови у новій формі. Планується, що тут будуть відображені результати діалектологічних практик студентів.

Культурне значення

Проект може сприяти не тільки фіксації мови тієї чи іншої території, а й збереженню нашої культурної спадщини в умовах глобалізації. Мовна інтерференція – явище неминуче, однак накопичення лінгвальних фактів в одній базі разом із популяризацією діалектного мовлення може допомогти, як мінімум, відтермінувати ці процеси.

Цікавість із погляду туризму

Інтерактивна мапа може стати цікавою для туристів, які приїждять до того чи іншого населеного пункту: оскільки там заплановане відображення всіх міст і сіл, користувач може ознайомитися з особливостями мовлення людей, які там живуть. Для певної категорії туристів можна б предметніше акцентувати на лінгвальних особливостях тих чи інших територій, якими вони зацікавилися. Для карпатського ареалу це може бути особливо цікаво.

Можливості масштабування проекту

Розроблена структура бази даних і функціонал інтерактивної мапи можуть бути використані не лише для представлення явищ української, а й інших мов. Тобто на мапі може бути відображене мовне розмаїття всіх європейських (і не тільки) народів.

Ця інтерактивна мапа допоможе відобразити унікальність Карпатського регіону, показати співвідношення між діалектами та мовами, їх взаємопроникнення, що є важливим із погляду геополітичного.

Тут буде наочно відображена архаїчність карпатських говорів, вплив мовних контактів, чіткіше окреслені межі між діалектами, мовами та їх інтерференція.

Література

1. Дулішкович Георгій, Габор Іван, Буй Ярослав, Кузьмик Василь, Гайович Ярослав. Особливості розробки інтерактивної карти діалектів української мови // Студії з філології та журналістики: зб. наук. праць / міжнар. редкол.: М.Вашичек, Н.Венжинович (відп. ред.), М. Горди та ін. – Вип. 5. – Ужгород: Говерла, 2018. – С. 100-103.
2. Інтерактивна мапа говорів. Українська мова. Енциклопедія [Електронний ресурс] // Ізборник. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um184.htm>
3. Общеславянский лингвистический атлас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slavatlas.org/>
4. Проекты создания программного обеспечения, завершившиеся в 2012 году. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rfh.ru/index.php/ru/rezultaty/71-katalog-informatsionnykh-resursov-sozdannykh-pri-podderzhke-rgnf>
5. Філологи й програмісти УжНУ виконують науковий проект, аналогів якого в Україні немає [Електронний ресурс] // Сайт Медіацентру УжНУ. – Режим доступу: <https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/filology-j-programisty-uzhnu-zapochatkuvaly-naukovyj-proekt-analogiv-yakogo-v-ukrayini-nemaye/2017-10-01-11827>
6. Электронный атлас татарских народных говоров [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://atlas.antat.ru/>

ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У РОЗУМІННІ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА ЇХ ФУНКЦІЙ ЕСТЕТИЧНОГО ОСВОЄННЯ СВІТУ

Гносеологічний підхід, застосований у дослідженні пізнавальної функції мистецтва, дозволяє виявити розмаїтість і цінність мистецтва, в якому пізнання і творення світу тісно, органічно взаємопов'язані, що аналізуються в кількох аспектах а саме: питання про художнє мислення, про реалізм і правду в мистецтві, про мистецтво як пізнання, як особливий спосіб узагальнення.

Щодо пізнавальної функції мистецтва, ми маємо на меті осмислити такі три способи: перший спосіб, як здатність розуміти відображену дійсність у художніх образах, згідно з їх об'єктивними законами; другий – пізнання людиною змісту самого мистецтва і відображених в ньому закономірностей реального життя; третій розуміння світу створеного митцем за законами краси. Ця можливість образного відображення дійсності з позицій певних естетичних ідеалів переконливо показує історичне походження художньої творчості, її зв'язок з працею, завдяки якій люди навчилися творити за законами краси, розвинули органічну потребу в прекрасному.

Естетичне освоєння світу здійснюється в мистецтві різними художніми засобами, залежно від його видів і жанрів. Спільним для всіх видів мистецтва засобом цього відображення є художній образ, значення якого полягає в неповторній здатності відображати загальне та істотне через конкретне у формі доступній безпосередньому емоційному сприйняттю.

Образ художній – специфічна для мистецтва форма конкретно-чуттєвого відображення дійсності, яка концентровано виражає в мистецькій творчості почуття, переживання, смаки, ідеали, прагнення художника, являючись суто людським надбанням і рішучим способом розуміння твору.

Слід уточнити, що художній образ – це не лише гносеологічна, а передусім естетична категорія, бо в мистецтві відображення дійсності має свої внутрішні, визначувані самою специфікою мистецтва закономірності.

«Будівельним матеріалом» художніх образів у різних галузях творчості (література: поезія, проза, драматургія; живопис, музика та ін.) є слова, фарби, лінії, звуки тощо. Саме в них, в художніх образах, митець втілює свої думки, свої ідеї. Адже митець не тільки відображає світ, але й оцінює його, не лише пізнає дійсність, а й виражає своє ставлення до неї, тобто в мистецтві пізнання і оцінка, пізнання і самопізнання нерозчленовані. Він немовби дає відображуваній дійсності нове життя, формує її відповідно як до її особливостей, так і до особливостей свого розуміння конкретно-історичного ідеалу, тому художній образ становить водночас і світ реальний, і світ ідеальний, тобто такий, яким його бачить художник.

Мистецтво як спосіб образного мислення – це не просто споглядання, в процесі якого пізнаються лише зовнішні, одиничні властивості і ознаки явищ дійсності. У формі художніх образів мистецтво відображає типові сторони дійсності і людської діяльності-результат відбору і систематизації найістотнішого як у людських характерах, так і в соціальних обставинах, що їх зумовили.

Згідно з тлумаченням художнього смислу не тільки як інформації про світ, а і способу буття в світі, не лише повідомлення, а і як прилучення, заохочення брати участь у житті, розуміння художнього твору не зводиться до раціонального осягнення, а і включає в себе ряд духовно-практичних дій що виходять за рамки гносеологічного відношення. Тут слід звернути особливу увагу на те, що твір високого мистецтва ніколи не буває дзеркальним відтворенням подій і явищ дійсності, не зводиться до сукупності інформації, яка може бути засвоєна виключно раціональним шляхом. Сприймання, розуміння твору мистецтва вимагає докладання не лише інтелектуальних, а й емоціональних сил. Чим складніший життєвий зміст, естетично осмислений митцем у творі, тим більших зусиль потребує його художнє сприймання і розуміння суспільного покликання.

Відомо, що мистецтво відображає духовні особливості часу, репрезентує зміст і характер певної історичної епохи. З цієї точки зору мистецтво виступає як цілісна система, чутлива до суспільних запитів. Реалізація мистецтвом свого суспільного покликання сприяє не тільки освоєнню культурних цінностей індивідом і колективом, а й допомагає сформувати нове світорозуміння, бо художні твори є своєрідним втіленням ідеологічних, політичних концепцій світорозуміння, донесенням їх до людей через систему художніх засобів.

Щодо розуміння пізнавальної сутності мистецтва, слід підкреслити, що одним із важливих наслідків взаємовідношення науки і мистецтва є те, що дедалі більшого значення набуває процес гуманізації сучасної науки, коли «ступінь людської цивілізації» визначається не самим лише науковим і технічним прогресом, але й багатьма морально-естетичними критеріями, внутрішнім духовним багатством людей, які рухають культуру вперед або «тягнуть її назад»! Це дістає своє вираження в плодотворних формах стилю мислення (Дивись Стилі мислення, Крамар М.2002)

Питання розуміння художнього твору наголошує на необхідності здібності до естетичної оцінки, як вільного розпорядження багатим досвідом естетичного відношення і критичного сприйняття художнього твору. Глибоке розуміння твору мистецтва – це вміння «заглянути» в лабораторію творчої діяльності (письменника, художника і т.ін.), починаючи з народження замислу, продовжуючи підбором матеріалу, типизацією і втіленням загальних характерних рис в окремі індивідуальні художні образи і, насамкінець, конструювання живої тканини твору – все це є доказом розуміння. Саме ці обставини, які визначають глибоке розуміння твору мистецтва, забезпечують емоційний вплив кращих досягнень мистецтва, створюють необхідні умови для того, щоб твір мистецтва став не лише сумою знань, а й особистим переконанням кожного, бо

мистецтво містить в собі величезні можливості для збагачення духовного світу людини.

Наприклад, живопис учить тонше розрізняти відтінки і сприймати сполучення кольорів, а графіка – гостро бачити чистоту контурів, мистецтво танцю розкриває виразність людських рухів, людського тіла, поезія своєю майстерністю ритмічного слова розкриває найтонші вияви людського почуття і розуму (Тарас Шевченко «Щоденник»). Ще важливішим моментом впливу мистецтва на здібності людини є розвитком здатності бачити ціле раніше за його частини, бо художній образ, створений письменником, художником, артистом, має узагальнюючий характер.

Мистецтвознавець Михайло Арнаудов (1970р.442стр.) на основі порівнянь окремих видів образотворчого мистецтва узагальнює: поезія і музика, слово і мелодія зближаються своїми коренями, маючи своїм матеріалом все той же людський голос; але способи, якими обробляються ці матеріали і цілі до яких митці добиваються цілком відрізняються. Поезія має справу з голосом, звуком в його артикуляційній і усвідомленій формі, вона прагне до більш точних переживань, пісня же, вокальна музика, навпаки, оперує неартикуляційними звуками, тонами, які відрізняються висотою та інтервалами. Саме ритмічно-мелодична суть поетичної мови є доказом спільної передумови і в музикальній творчості. При аналізі поетичної і літературної творчості літературний критик бере за підставу аналогію «слово-художній образ», надаючи в цей спосіб особливу силу художньому, поетичному слову, як спосіб вираження художнього змісту і методу поетичного узагальнення.

Питання про значення і роль, яку надають матеріалу, за допомогою якого художник, митець, композитор творить (слова, фарби, звуки тощо) почали розуміти тільки недавно, що мова для поета і музикальний тон для композитора є чимось набагато більшим від простого способу дії, пристосування для здійснення художнього твору.

Ось як мистецтвознавець-критик Михайло Арнаудов (1970,стр452-455) описує конструкцію поетом музики вірша: через повторювання і рівномірне чергування звукових елементів та через модуляцію голосних і складів поет намагається сповнювати ритм основного почуття або передає акорди звуків або голосів схоплених зовнішнім слухом. Не тільки вірш, але і проза має свій ритм і свою звукову мелодію. Первинність ритмічно-музикальних елементів у творчій переживанні особливо очевидна на нижчих ступенях поетичної культури, а саме при виникненні народної пісні. Це пояснюється тим, що в пісні текст і мелодія органічно зв'язані, бо слів без співу немає, завжди появляється перш за все спів і тільки після появляється зміст, а розмір вірша поданий прямо музикальним ритмом частіше всього ритмом танцю.

В історії культури відомі всі ці проблеми щодо творення і розуміння іншої культури, розуміння людей, їх мови, вчинків мистецьких творів тощо. Часто твердять, що розуміти можна по-різному, хоча й розуміння за своїм визначенням, є діяльність, спрямована на засвоєння готового, раніше сконструйованого і об'єктивно

зафіксованого, як наприклад, в тексті смислу а тому будь-яка творчість у цій сфері виявляється такою «самодіяльністю», яка може деформувати авторський задум і суперечити завданню його адекватного відтворення, якщо читач у процесі сприйняття твору одержав результати, які нехай лише частково не збігаються з авторським замислом, то це може означати, що він неправильно, неадекватно зрозумів авторську думку. Такий феномен можна трактувати як незрозуміння. Отже, парадокс полягає в тому, що одному і тому самому явищу-творчому актові розуміння-ми змушені надавати дві взаїмовиключаючі оцінки.

Слід підкреслити, що тут справа полягає не лише в оцінках. Проблемна ситуація загострюється завдяки тому об'єктивному фактові, що текст може збагачувати свій зміст, набуваючи нового смислу в процесі свого соціально-історичного функціонування. Уперше цей факт був відзначений у зв'язку з історичною долею художніх творів. Про те, що кожна епоха відкриває у великих творах минулого щось нове, говорив свого часу критик і публіцист Віссаріон Белінський.

Мистецтво як форма естетичного освоєння світу відрізняється від науки і техніки своїми специфічними виховними і пізнавальними функціями. Слід вважати мистецтво істотним, але не єдиним компонентом такої сфери духовного життя, як естетична свідомість. Аргументовано доводиться, що мистецтво – ядро, вищий ступінь, центральний елемент естетичної свідомості, а ключовим поняттям є «естетичне почуття», з якого, як з клітинки, виростають інші форми естетичної свідомості – естетичний смак, оцінка, судження, ідеали, погляди тощо.

Існують твердження, нібито мистецтво не має «функціонального призначення» в суспільстві і що в цьому, мовляв, полягає відмінність живопису, музики, поезії від цінностей матеріальної культури. Мистецтво – «елемент духовної культури» – завжди існує у матеріальній формі, але вирішальне значення в ньому належить емоційно-духовному змісту. Естетика виступає проти ототожнення мистецтва з матеріальним виробництвом і спроби встановити безпосередню причинно-наслідкову залежність мистецтва від рівня розвитку продуктивних сил.

Саме такі цінності, як ідейний зміст, життєва спрямованість естетичних конструкцій, високоякісний прогностичний потенціал творів мистецтва і конструктивний характер художнього пізнання людиною світу та життя в ньому виявляється в орієнтації на майбутнє і можливе, у відчутті ще неусвідомлених запитів і потреб епохи.

Дійсно, справа не в окремих випадках «наукової проникливості мистецтва». Важлива перед усім його соціальна проникливість та освітньо-виховна сила мистецтва, яку школа, навчально-виховні заклади повинні вводити у практику в більшій мірі, ніж це звичайно здійснюється.

Література

1. Арнаудов, М., Психология литературного творчества, Изд. «Прогресс», Москва, 1970.
2. Роменець, В. А., Психологія творчості, Видавництво «Вища школа», Київ, 1971.
3. Kramar, M., Psihologia stilurilor de gândire și acțiune umană, Editura „Polirom”, 2002.
(Capitolul 5: Caracteristicile psihologice ale stilurilor în literatură și artă).

Станіслав Караман
Ольга Караман
(Україна)

МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Процеси модернізації вищої педагогічної освіти в умовах культурного й духовного відродження України, зміни концептуальних орієнтирів філософії освіти, а також тенденції щодо підготовки фахівців у вітчизняних вишах, зумовлені як значними здобутками інформаційного суспільства, так і непрогнозованими соціально-економічними та політичними викликами, спонукають до осмислення, аналізу й пошуку оптимальних стратегій формування методичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Про необхідність формування професіоналізму майбутнього вчителя української мови і літератури неодноразово зазначалося в державних документах, які регламентують сферу освіти: законах України „Про освіту” (1991), „Про загальну середню освіту” (1999), „Про вищу освіту” (2014); Державній цільовій комплексній програмі „Вчитель” (2002).

Мета статті — проаналізувати теоретичні та прикладні аспекти проблеми формування методичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, визначити й обґрунтувати складники методичної компетентності та окреслити напрями дослідження.

Сучасна українська лінгводидактика ставить перед собою завдання розробити ефективні освітні технології, що забезпечать не тільки інтенсивне опанування майбутніми вчителями української мови системи фахових знань, а й вироблення в них умінь самостійно здобувати знання в процесі власного творчого пошуку. Словесник покликаний підготувати учня до активного й доцільного використання мовних ресурсів у всіх сферах життєдіяльності в умовах інформаційного й відкритого суспільства. Це вимагає від педагога володіння науковою інформацією, яка відображає інноваційні процеси й технології навчання української мови.

Адаптація до мінливих обставин педагогічної діяльності стає важливим чинником побудови продуктивного процесу навчання української мови в школі. Викликом часу стає індивідуальне конструювання сучасного уроку з урахуванням соціального контексту, змісту навчання, мети конкретного навчального закладу, індивідуальних психологічних особливостей учнів, навчально-методичного забезпечення. Тому наразі постає потреба в розробленні продуктивних моделей, технологій розвитку методичної компетентності майбутнього вчителя української мови. Одним зі шляхів поліпшення якості освіти, ефективного навчання фахівців у вищій школі є підвищення рівня з дійснюваного контролю за формуванням методичної компетентності студентів.

Нині вища школа в Україні перебуває у стані докорінних трансформацій, зумовлених євроінтеграцією вітчизняної освіти, що спрямовує на посилення уваги педагогів до якості підготовки кваліфікованих фахівців. Реалізація компетентнісної парадигми актуалізує процеси модернізації навчання майбутніх учителів української мови і літератури, що матимуть широке функційне поле діяльності, а відтак і багатоаспектні завдання в царині лінгводидактики, якісна реалізація яких залежить від рівня їхньої підготовки у вищому навчальному закладі. Нова освітня парадигма визначила одним із пріоритетних завдань підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури формування його методичної компетентності.

На основі аналізу й синтезу різновекторних підходів до з'ясування змісту, структури й функції методичної компетентності виокремили три напрямидослідженняпроблеми. Перший з них визначає зміст, структуру, особливості професійної діяльності словесників у навчанні української мови в загальноосвітніх закладах України (О. Біляєв, З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, К. Клімова, О. Копусь, О. Кучерук, Л. Мамчур, С. Омельчук, М. Пентиліук); другий – пов'язано із дослідженням професійно-педагогічної компетентності та її складників (Н. Бібік, І. Зимня, Б. Ельконін, А. Коломієць, Н. Кузьміна, М. Левківський, О. Локшина, А. Маркова, Л. Мітіна, В. Монахов, О. Мармаза, О. Овчарук, Є. Павлютенков, О. Пометун, І. Прокопенко, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.), зокрема методичної (І. Зимня, О. Семенов, Н. Остапенко, Г. Грибан, О. Кучерук); третій напрям стосується процесу вдосконалення методичної компетентності на засадах андрагогіки в системі підвищення кваліфікації (Г. Данилова, Л. Даниленко, І. Жерносек, Н. Клокар, О. Мариновська, Н. Ничкало, В. Олійник, Н. Протасова, В. Семиченко, Т. Сорочан, О. Сухомлинська та ін.).

Вивчення студій українських педагогів і лінгводидактів (Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, В. Загороднова, О. Караман, А. Нікітіна, Г. Михайловська, Р. Мельникова, М. Пентиліук, В. Сидоренко, Л. Скуратівський, Г. Шелехова та інші) дало підстави визначити предметно-методичну діяльність словесника як діяльність у галузі навчання дітей української мови спрямовану на: реалізацію змісту мовної освіти, діяльність щодо відбору навчального матеріалу й організації його засвоєння, роботи з розвитку мовлення учнів, виявлення й оцінювання їхніх знань, умінь і навичок (предметних і ключових компетентностей), скеровування процесом навчання української мови задля формування комунікативної, мовної, мовленнєвої, соціокультурної та інших компетентностей школярів, визначених насамперед у нормативно-правових документах сучасної освіти стосовно навчання української мови.

Значна частина науковців у структурі професійної компетентності педагога одним зі складників виділяє методичну компетентність. Розглянемо поняття більш детально, зокрема стосовно формування методичної компетентності вчителя української мови.

В. Коваль, аналізуючи структуру професійної компетентності майбутніх учителів-філологів, вважає, що до неї входять предметно-фахова, особистісно-комунікативна, діяльно-технологічна компетентності, кожна з яких є сукупністю ключових компетенцій:

предметно-фахова компетентність вміщує інформаційну, лінгвістичну, лінгводидактичну, мовленнєву, іншомовну, лінгвокраїнознавчу, літературознавчу компетенції; особистісно-комунікативна – світоглядно-ціннісну, соціальну (соціокультурну), особистісно-мотиваційну, інтелектуальну, комунікативну, життєву, спеціальну (рефлексивну); діяльнісно-технологічна – дослідницько-пошукову, методичну, інтерактивну, технологічну [7].

Важливим для нашого дослідження стало врахування того чинника, що, виконуючи професійні обов'язки, вчитель української мови методично реалізовується у двох видах діяльності: предметно-методичній і науково-методичній, які виявляються під час навчання української мови в класі з одного боку, і науково-педагогічною дослідницькою творчістю (особливо в школах (класах) з поглибленим вивченням та профільній школі – з іншого). Учитель у своїй творчій діяльності в умовах профільної школи вчитель здебільшого використовує специфічні методи й прийоми навчання та отримує спеціальний «продукт» діяльності – мовну особистість учнів.

Предметно-методичну діяльність визначаємо на підставі того, що українська мова належить до числа провідних предметів у школах усіх типів. Відповідно до закономірностей навчання, на основі яких функціонує навчальний процес, методика навчання української мови визначає зміст, форми організації, технологію проведення уроків, застосування ефективних методів, прийомів, засобів навчання, забезпечує реалізацію принципів навчання в умовах викладання української мови. Таким чином, під предметно-методичною діяльністю словесника розуміємо послідовну, систематичну роботу в напрямі навчання дітей української мови як провідного предмета вивчення у школі.

Ретроспективний аналіз наукових праць дозволив з'ясувати, що науковці, аналізуючи складники методичної компетентності педагогів, досліджували їх в аспекті предметно-методичної або науково-методичної діяльності. Так, О. Лебедева розглядає методичну компетентність у предметно-методичній площині як знання в галузі дидактики, методики навчання предмета, уміння логічно обґрунтовано сконструювати навчальний процес відповідно до конкретної дидактичної ситуації. Дослідниця виокремлює в структурі методичної компетентності педагога загальнометодичну (дидактичну) компетентність і спеціальну методичну компетентність [10]. На її думку, до загальнометодичної (дидактичної) компетентності належать уміння: аналізувати зміст з метою виділення обсягу і рівня складності навчального матеріалу, що має бути засвоєний; визначати навчальні, розвивальні і виховні цілі уроку; уміння планувати навчальний процес у межах взаємопов'язаних уроків; мотивовано обирати провідний метод навчання для конкретного уроку та організовувати пізнавальну діяльність учнів у відповідності до його специфіки; робити аналіз і самоаналіз навчального процесу (уроку); організувати навчальну діяльність учнів із підручником на уроці й удома. Спеціальна методична компетентність учителя має включати уміння планувати і проводити експерименти, організовувати розв'язання навчальних задач, проводити лабораторні та практичні роботи

з урахуванням їх місця в навчальному процесі залежно від провідного методу навчання у взаємозв'язку з іншими елементами уроку [10, с.254].

Г. Грибан і О. Кучерук виокремлюють такі складники: загально педагогічні (пов'язані з самореалізацією у сфері педагогічної творчості, оригінальним моделюванням навчально-виховного процесу, творчим мисленням, нестандартним розв'язанням педагогічних ситуацій, проведенням і аналізом уроків, позакласних заходів) і спеціальні (які впливають зі специфіки курсу методики української мови, зокрема вміння працювати з навчально-методичною літературою, аналізувати труднощі в засвоєнні учнями мови і добирати шляхи їх подолання, розробляти на основі власного фахового й особистісного досвіду інноваційні методи, технології навчання мови, складати систему мовно-мовленнєвих вправ і завдань, організовувати підготовку до переказів і творів, аналізувати текст з погляду функціонування в ньому мовних одиниць, проектувати й проводити роботу над різними видами мовних помилок) і комунікативні (пов'язані з культурою мовлення, технікою виразного мовлення, ефективністю і щирістю спілкування залежно від комунікативної педагогічної ситуації) [2].

На думку науковців, методична компетентність учителя української мови і літератури в галузі засобів формування знань, умінь і настанов містить засвоєння педагогом нових методичних і педагогічних ідей, підходів до навчально-виховного процесу в сучасних особистісно зорієнтованих, розвивальних, креативних тощо технологіях, володіння різними методами і формами організації допрофільного і профільного навчання (активні, інтерактивні, методи кооперативного навчання, методи роботи із невстигаючими та обдарованими учнями, методи стимулювання творчої діяльності учнів різного віку, компетентісно зорієнтований та диференційований, комунікативно-діяльнісний, соціокультурний підходи на підставі психофізичних та індивідуально-особистісних якостей учня, методи керівництва рефлексивною діяльністю школярів, методи дистанційного навчання), серед арсеналу методів і завдань – семінари, колоквиуми, диспути, рольові ігри, керовані дослідження, проекти та відповідно проблемно-пізнавальні, проблемно-ситуативні, конструктивні, творчі та ін.; в умовах допрофільної підготовки формування портфоліо учня, тобто оцінювання особистісних досягнень школяра, рівня оволодіння відповідними вміннями, труднощів у засвоєнні навчального матеріалу, позитивних мотивів тощо; вміння працювати з нормативними документами, навчально-методичними матеріалами, розробляти методичні посібники, дидактичні матеріали, посібниково-хрестоматійні довідники для учнів із курсу мови і літератури тощо.

За науковою концепцією А. Кузьмінського, методична компетентність є провідним компонентом у системі фахових компетентностей учителя й мають яскраво виражений прикладний характер. Їх формування відбувається під час спеціально предметної, загально педагогічної, дидактичної, методичної підготовки майбутнього фахівця, оскільки вони поєднують систему спеціально-наукових, психологічних, педагогічних, методичних

знань, умінь і особистого досвіду в їхньому застосуванні. Дослідник виокремлює такі групи методичних компетентностей учителя:

методичні компетентності, що забезпечують реалізацію функції з аналітико-синтетичної діяльності;

методичні компетентності, що забезпечують реалізацію фахової функції з планування й конструювання;

методичні компетентності, що забезпечують реалізацію фахової функції з організації й керування діяльністю учнів у процесі навчання математики;

методичні компетентності, що забезпечують реалізацію фахової функції з оцінювання власної діяльності й діяльності учнів [8].

О. Семенов розглядає методичну компетентність учителя-словесника як складник професійної компетентності.

Дослідниця вважає, що основу методичної компетенції становлять знання методологічних і теоретичних засад методики навчання мови, літератури, концептуальних основ, структури і змісту засобів навчання (підручників, навчальних посібників тощо), умінь застосовувати знання мови і літератури в педагогічній і громадській діяльності, виконувати основні професійно-методичні функції (комунікативно-навчальну, розвивальну, гностичну тощо). Відповідно сформована методична компетентність, згідно з поглядами О. Семенова, дозволить випускникам філологічних факультетів вміти орієнтуватися в основних тенденціях, що визначають сучасний стан лінгвістичної, літературної освіти в загальноосвітніх середніх навчальних закладах, зокрема в розширенні обсягу змісту навчального матеріалу у зв'язку із включенням таких предметів, як культура мовлення, стилістика, риторика; в посиленні принципів інтегративності, міжпредметної взаємодії, текстоцентричного підходу, опори на історію мови [16, с. 35].

Дослідники (І. Зязюн, І. Ісаєв, Н. Кузьміна, А. Реан, В. Сластьонін, В. Семиченко, С. Сисоєва, П. Щербань та ін.) визначають інтегрованим показником ефективності діяльності вчителя в науково-методичній площині методичну культуру, яку розуміють як вищу форму активності й творчої самостійності, як стимул і умову вдосконалення процесу навчання, як передумову для виникнення нових методичних ідей і шляхів їх здійснення. У педагогічній науці професійну культуру вчителя визначають як складне утворення, що є впорядкованою сукупністю загальнолюдських цінностей, професійно-ціннісних орієнтацій і рис особистості, універсальних способів пізнання і гуманістичної технології педагогічної діяльності. Творчість, як форма розвитку, в поетапному становленні проходить шлях рух-діяльність-творчість, формуючи спосіб буття справжнього гуманізму (гуманістичної культури). Це співвідношення можна розглядати і з позиції діяльнісного підходу, де культура є «соціально значущою творчою діяльністю в діалектичному взаємозв'язку її результативності (визначеній у нормах, цінностях, традиціях, знакових і символічних системах тощо) та її процесуальності, що передбачає засвоєння людьми вже наявних результатів творчості, тобто перетворення досягнень, досвіду людської історії у внутрішні досягнення індивіда, який втілює ці досягнення у своїй соціальній діяльності,

спрямованій на перетворення дійсності і самої людини» [14; с. 7]. Становлення власного «Я» відбувається через багатогранність форм культури (культуру слід трактувати як «об'єктивацію людської творчості») [14; с. 97], однією з яких є педагогічна. Дослідники розглядають педагога як носія та взірця культури, її творіння і творця. Професіоналізм і творчість педагога набувають сенсу лише в контексті культури, а педагогічну творчість слід вважати смислоутворювальним чинником особистісної характеристики педагогічного професіоналізму [6; с.157].

У структурі методичної компетентності майбутніх учителів української мови виділяють [1; 13; 16; 19 та ін.] такі складники:

загальнометодична (дидактична) компетентність (до загальнодидактичних засад відносять науковість, систематичність, наступність, перспективність, зв'язок теорії з практикою, наочність, свідомість, доступність викладу навчального матеріалу) з поділом на мотиваційну компетентність (особисте зацікавлення вчителя самопроектуванням розвитку методичної підготовки); когнітивну (здібність педагога до вдосконалення методичної підготовки); інформаційну (рівень сформованості в учителя вмінь і навичок отримання, оброблення та використання інформації в процесі самопроектування методичної підготовки на сучасному теоретико-методологічному рівні); комунікативну (уміння налагоджувати та проектувати педагогічно доцільні взаємовідносини); соціальну (усвідомлення соціальної важливості власного методичного розвитку);

лінгвометодична компетентність, яка розподіляється на лінгводидактичну компетентність і конкретно-методичну (часткову) компетентність, що передбачає володіння системою методичних теоретичних знань і методичних умінь (дії за зразком, реконструктивно-варіативні дії, творча діяльність).

Зважаючи на зазначене, ми можемо вважати, що одним із завдань викладачів вищих навчальних закладів є формування збалансованого обсягу теоретичних знань (загальнопедагогічні, лінгвометодичні й психологічні) майбутніх учителів української мови, спеціальних умінь і навичок (аналітичні, синтетичні, прогностичні, кваліфікаційні), які дозволять майбутньому словесникові моделювати, стимулювати, прогнозувати й реалізовувати навчально-виховний процес.

Методичну культуру вчителя української мови тлумачемо як характеристику ступеня ефективності включення його до діяльності з використанням методичних і лінгводидактичних знань, форм трансляції передового педагогічного досвіду задля підвищення якості знань учнів з української мови.

Особливістю методичної культури словесника є його здатність спостерігати, оцінювати, самоідентифікувати себе з методичним ідеалом і на цій основі робити прогнози для себе та інших. Цей процес відбувається в кілька послідовних етапів: від складнощів осмислення до сумнівів, «обговорення» їх із самим собою і, відповідно, пошуку виходу зі складної ситуації та безпосередньо до предметно-методичної діяльності. Найбільш перспективним напрямом розвитку методичної компетентності вчителів української мови у предметно-методичній діяльності дослідники вважають розвиток

методичного мислення (О. Зубков, Т. Кочарян, О. Нагреллі) [11; 20]. Усвідомлюючи безумовний зв'язок спектральних властивостей і характеристик, що входять до складу методичної компетентності, вважаємо її складниками високу загальну і філологічну ерудованість, комунікативну і ораторську досконалість, ортодоксальність професійного мислення, здатність до художньо-естетичної творчості, асоціативність і образність мислення, творчу уяву, педагогічну креативність, відкритість новому перспективному досвіду, самобутність суджень, педагогічних ідей, позицій тощо.

На нашу думку, під час навчання у вищій майбутніх учителів-словесників важливо забезпечити чітке структурування системи професійних цінностей, настанов, світоглядних позицій, зростання активної суб'єктної позиції, набуття вдосконалення професійно важливих якостей, необхідних для майстерної професійно-педагогічної діяльності, зокрема креативність, самоефективність, емпатія, комунікативність, акмеологічність, креативність тощо.

До основних шляхів формування методичної компетентності майбутніх учителів української мови й літератури відносимо:

- вивчення державних документів з актуальних питань освіти й національного виховання;

- самостійне опрацювання наукової мовознавчої, психолого-педагогічної, методичної, лінгвістичної літератури, тобто самоосвіта;

- вивчення досвіду роботи вчителів-словесників;

- участь у конференціях, педагогічних читаннях, семінарах;

- заняття в гуртках і проблемних групах;

- відвідування й аналіз уроків учителів-словесників;

- накопичення методичних матеріалів на різних носіях, що віддзеркалюють передовий педагогічний досвід, забезпечують ефективне проведення уроків (портфоліо)

Учитель повинен знати держані документи з актуальних питань освіти й національного виховання. До них належать концепції навчання української мови й виховання в школах України, стандарти мовної освіти, програми тощо. До того ж учитель має швидко орієнтуватися в сучасних мовознавчих і мовленнєвознавчих теоріях.

Про зміни що стосуються навчально-виховного процесу, нове в мовознавстві й методиці навчання української мови повідомляється на сторінках фахових часописів. Крім того, обговорюється досвід роботи кращих підручників, узагальнюється досвід роботи кращих словесників, дається інформація про нові видання, що побачили світ, друкуються конспекти кращих уроків і позакласних заходів та багато інших, цікавих для вчителя матеріалів. Тому систематичне ознайомлення з інформаційним ресурсом методичних часописів сприяє формуванню методичної компетентності майбутніх учителів української мови й літератури.

Значний потенціал мають міжпредметні проекти, що спираються на знання студентів з різних дисциплін, наприклад «Роль мовної особистості в історії» (риторика, історія), «Мовленнєвий портрет сучасного учня (студента)» (соціолінгвістика,

психологія). Цікавими є проекти, запропоновані в межах опанування методики навчання української мови, зокрема укладання параграфа шкільного підручника, збірника диктантів, переказів, текстів для аудіювання, читання, перекладу тощо.

Отже, розвиток методичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури відбувається ефективніше в спеціально створеній системі роботи, яка враховує особливості організації освітнього процесу в умовах сучасного вишу, запити й потреби суспільства, когнітивний потенціал студентів.

Література

1. Горошкіна О.М. Етапи формування методичної компетентності майбутніх учителів української мови / О. Горошкіна // Лінгводидактика : теорія, методика, досвід : зб. наук. пр. / Держ. вищ. навч. закл. „Донбас. держ. пед. ун-т” ; [редкол. : В. І. Бадер (голов. ред.) та ін.]. – Слов’янськ : ДДПУ. – Вип. 3. – 2013. – С. 3–13.
2. Грибан Г. В. Методика викладання української мови в середній школі : зошит-посіб. для лаб. робіт студ.-філологів вищ. пед. навч. закл. / Г. В. Грибан, О. А. Кучерук. – К. : Кондор, 2003. – 120 с.
3. Громкова М. Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности / М. Т. Громкова. – М. : Юнити-Дана, 2003. – 416 с.
4. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : НПО „МОДЭК”, 2004. – 752 с.
5. Дидактика : навч. посіб./ І. В. Малафійк. – К. : Кондор, 2009. – 406 с.
6. Долгіх Г.О. Принципи контролю та оцінювання знань студентів / Г. О. Долгіх // Модернізація вищої освіти України в контексті євроінтеграції : Зб. тез доповідей учасників наук.-метод. конф. ун-ту : присвячується 85-річчю з дня заснування ун-ту. – Донецьк, 2005. – С. 431–432.
7. Коваль В. О. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах : монографія / В. О. Коваль. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – 455 с.
8. Кузьмінський А. І. Методичні компетентності в системі фахової підготовки майбутнього вчителя математики [Електронний ресурс] / А.І. Кузьмінський. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N149/N149p003-007.pdf
9. Курлянд З. Формирование и развитие профессиональной устойчивости учителя: дис. ... д-ра пед. наук / З Курлянд– Одесса, 1992. – 353 с.
10. Лебедева О. В. Развитие методической компетентности учителя как средство повышения эффективности учебного процесса в общеобразовательной школе : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая

- педагогика, история педагогики и образования” / О. В. Лебедева. – Н. Новгород, 2007. – 24 с.
11. Методика навчання української мови в середній загальноосвітній школі : програма для студ. спец. 7.010103 „Українська мова і література” факульт. укр. Філології пед. ун-тів та ін-тів / уклад. : О.М. Горошкіна, С.О. Караман, М.І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2010. – 32 с
 12. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах : підруч. для студ. філол. фак. / М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум та ін. ; за ред. М. Пентиліук. – 2-е вид. – К. : Ленвіт, 2009. – 400 с.
 13. Остапенко Н.М. Теорія і практика формування лінгводидактичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ / Н. М. Остапенко. – Черкаси :видавець Чабаненко Ю., 2008. – 330 с.
 14. Потапенко О.І. Методика викладання української мови. Практикум: Навч. посіб. / Потапенко О.І., Потапенко Г.І. – К.: Вищашк., 1992. – 126 с.
 15. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : Посіб. для студ. пед. ун-тів та інст. / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2011. – 366 с.
 16. Семеног О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / Олена Миколаївна Семеног. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. – 404 с.
 17. Семеног О.М. Практика в системі фахової освіти вчителя-словесника : навч. посіб. / О. М. Семеног, Л. О. Базиль, Т. І. Дятленко. – К. : Фенікс, 2008. – 285 с.
 18. Сидоренко В.В. Модель професійної компетентності вчителя української мови і літератури в контексті впровадження компетентнісного підходу / В.В. Сидоренко // Науковий збірник «Освіта Донеччини : науково-методичний журнал». – Донецьк. – 2010. – № 2. – С. 11–17.
 19. Студенікіна В. Лінгводидактична компетентність учителів української мови в структурі методичної / Студенікіна В. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 22 (209). – Ч. І. – 2010. – С. 85–90.
 20. Фоміних Н. Ю. Сутність поняття „інформаційно-комунікаційні технології” та їх значення на сучасному етапі модернізації освіти [Електронний ресурс] / Н. Ю. Фоміних. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9084/1/ped905_77.pdf

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ РИТОРИКИ

В умовах національного відродження українського суспільства актуалізується проблема фахової підготовки вчителя нового типу – висококваліфікованого фахівця і його професійної комунікативної культури. Особливо ця проблема є актуальною для вчителя і викладача вищої школи, в яких комунікативна компетенція є однією з найголовніших складових професійної діяльності, а також є показником рівня педагогічної майстерності. Різні аспекти вдосконалення комунікативної підготовки майбутніх фахівців висвітлено в працях С.Абрамович, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Ладиженської, Л. Мацько, А. Михальської, В. Нищети, Г. Сагач, Л. Туміної та ін. Обґрунтовано, що риторика стимулює мовлення майбутніх фахівців, розвиває їхні комунікативні й розумові здібності, сприяє формуванню мовленнєвої креативності, культури спілкування.

Мовні особливості публічного виступу зближують риторiku з поетикою, філософією, логікою, психолінгвістикою, лінгводидактикою, сценічним мистецтвом. Навчання риторики передбачає формування різних знань і умінь (лінгвістичних, психологічних, етичних, естетичних, сценічних), спрямованих на розвиток риторичної компетентності особистості, тобто здатність і готовність здійснювати ефективне спілкування в соціумі й професійній діяльності. Доцільно також зазначити, що вивчення риторики сприяє розвитку таких важливих професійних і особистісних якостей, як: культури мислення, культури мовлення, культури спілкування й культури поведінки.

Вивчення риторики розширює горизонти пізнання і спілкування, активізує мисленнєву, розумову і мовленнєву діяльність, розкриває широкі можливості самовираження творчого потенціалу особистості. Адже сутність риторики виявляється в таких її позиціях, як: системності (риторична формула складається із семи законів), інтегрованості (ґрунтується на здобутках інших наук), комплексності (наука + мистецтво), прикладній спрямованості (застосовується в практичній діяльності), універсальності (проявляється в усіх сферах суспільної діяльності), моральній зумовленості (розкриває інтелектуальний і духовний світ особистості).

На підставі наукових досліджень лінгводидактів доведено, що мовно-мовленнєва і лінгвістична компетенції є базовими при формуванні комунікативної компетенції, а риторична компетенція є її складовою, універсальною.

Риторичну компетенцію трактуємо як сукупність знань і вмінь, що забезпечують ефективну комунікацію в міжособистісній, професійній та публічній сферах.

Риторика – це мистецтво говорити так, щоб за допомогою аргументів, доказів, мовних і немовних засобів, сполучаючи раціональне й емоційне, досягти бажаного результату,

змінити стереотипи сприйняття слова, думки та, відповідно, змінити реакцію й поведінку слухачів.

Особливості риторики як навчальної дисципліни полягає в тому, що оволодіння нею пов'язане не тільки із знаннями, але й з навичками.

Оволодіння практикою красномовства побудоване на знаннях, уміннях і навичках, на довготривалій практиці виступів перед різними аудиторіями.

Основні поняття класичної риторики. Логос – 1) слова, мова, мовлення; 2) поняття, думка, розум. Аристотель бачив Логос (риторику як науку, що має 2 основні закони переконання: силогізм – висновок від загального до часткового; ентимему (скорочений силогізм) – троп. *Етос* (звичай, звичка, характер, норов) – моральний кодекс, основа формування риторичного ідеалу. *Пафос* (пристрасть, почуття) – це інтелектуальне, вольове, емоційне устремління мовця (оратора), яке виявляється в процесі комунікації і в його продукті – тексті. *Топос* (місце) – риторичне поняття, що означає загальні місця у промові – найбільш типові мовні ситуації, їх описи; вони майже в усіх промовців однакові.

Курс “Риторика” у вищій педагогічній школі має вирішувати такі *завдання*: дати студентам знання основних науково-теоретичних та історичних категорій і законів риторики, основ ораторського мистецтва;

формувати риторичні уміння й навички як способи педагогічного впливу на учнів:

- вести розгорнутий монолог (лекцію, повідомлення тощо), конструктивну, ефективну бесіду на будь-яку тему з позицій культурної, високоосвіченої людини;

- володіти полемічним мистецтвом, культурою діалогу та полілогу (диспут, полеміка, дискусія), володіти етикою оратора;

виробляти індивідуальний образ автора, власний ораторський стиль;

розуміти й виявляти риси національної специфіки виступів та риторичних текстів із скарбниці українського красномовства.

Як наука риторика містить п'ять розділів:

інвенція – визначення теми, мети, розробки і створення концепції, знаходження матеріалу й критичне його осмислення;

диспозиція – опрацювання матеріалу, його структурування в найкращому для конкретної промови порядку (розташування думок);

елокучія – стилістичне оформлення виступу відповідно до змісту, жанрового різновиду та специфіки аудиторії слухачів;

меморія – прочитання і запам'ятовування тексту, розробка партитури, а також за необхідності встановлення хронометражу часу;

акція (ораторія) – виголошення промови. На цьому етапі особлива увага звертається на способах викладу інформативного матеріалу: інтонування мовлення, дихання, голосові дані, темп мовлення, дотримання орфоепічних норм (вимова звуків і звукосполучень), використання жестів, міміки і пози оратора, його поведінка і контакт з аудиторією. Тому під час опрацювання теоретичного матеріалу і проведення практичних

занять з риторики основна увага наголошується на тому, що успішність виступу й оволодіння ораторським мистецтвом обов'язково передбачає розуміння і врахування (дотримання) основних етапів підготовки публічного виступу: вибір теми – формулювання мети – складання плану – збирання матеріалу – робота над текстом – репетиція.

Майбутні вчителі повинні усвідомити, що підготовка публічного виступу є надзвичайно важливим етапом. Він вимагає неабиякого натхнення, наполегливості, допитливості й цілеспрямованості, а також терпіння, збагачення професійних знань, ерудиції, мовної майстерності й комунікативної компетентності.

На практичних заняттях майбутнім учителям наголошується, що **вибір теми** виступу – важливим і відповідальним моментом. Тема повинна бути конкретною, доречною і стосуватися переважно одного питання. Вибираючи тему, слід визначити особистий досвід, знання з даної теми, її особливості й актуальність на даний момент. Слід врахувати й інтерес до цієї теми як самого промовця, так і передбачуваного слухача.

Отже, на цьому етапі необхідно враховувати такі важливі моменти:

тема виступу повинна відповідати знанням і інтересам;

тема повинна бути актуальною й доречною;

тема повинна відповідати специфіці аудиторії слухачів: їх інтересам, знанням і потребам.

Наступним важливим моментом на першому етапі підготовки публічного виступу – **формулювання мети**, чітке усвідомлення: про що, для чого, з якою метою виголошується промова, якої реакції слід очікувати від слухача? Загальна мета виступу визначає і допомагає промовцю визначити: якої реакції ви хочете досягти, що слухач повинен знати, відчувати й у подальшому робити. Таким чином, вона виражається самим змістом промови.

На другому етапі підготовки усного виступу – підбір матеріалу – бажано добирати його з різних джерел. У практиці існують такі основні джерела накопичення матеріалу: особистий досвід;

спостереження, роздуми, цікаві приклади з життя;

накопичення матеріалу з різних джерел (ЗМІ, наука, документи, статистика, література тощо).

Важливим і визначним є третій етап підготовки публічного виступу – **оформлення текстового матеріалу**. Для цього слід вивчити літературу з обраної теми, знайти цікаві дані й переконливі факти, приклади, цифри тощо.

Особливої уваги слід приділити таким питанням: якими словами розпочати виступ, як завоювати увагу слухачів і утримувати її впродовж виступу, як структурувати виступ.

Відомо, що структура усного виступу містить у собі **вступ, основні частину й висновок**.

Вступ і висновок не повинні бути занадто великими. Функція першого – ввести в тему слухачів, встановити з ними зв'язок, ввести їх у курс справи й налаштувати на сприйняття матеріалу; другого – підбити підсумки сказаного. У вступі наголошується актуальність теми, значення її для даної аудиторії, формулюється мета й завдання.

Практика доводить, що найбільш відповідальною є основна частина ораторського виступу. Головна частина виступу вимагає від промовця дотримання логічної послідовності й стрункості викладення матеріалу. На початку бажано подати опис ситуації й обставин, які будуть в центрі всієї уваги. Опис має бути статичним, а з часом перейти в оповідь – динамічну і рухливу, це забезпечить постійний інтерес і активізацію уваги слухачів.

У висновках, як відомо, необхідно підсумувати найбільш важливі положення, підбити підсумки сказаного, у разі потреби окреслити теми наступних виступів, дати відповіді на поставлені слухачами питання тощо.

Учитель (як оратор, публічна особистість) впливає на слухачів головним чином усним словом. Ефективність цього впливу значною мірою залежить від культури мовлення. Культура мовлення педагога як оратора передбачає використання всіх способів впливу на слухачів за допомогою мови (унормованої, літературної), а також наявності (сформованості) ораторської (риторичної) компетентності.

На практичних заняттях з риторики особливу увагу слід приділяти збагаченню словникового запасу студентів – майбутніх учителів, адже це великою мірою сприятиме в подальшому на характер, конкретність, багатство і виразність висловлювання думок, накопиченню знань і розширенню загальної культури й світогляду. Тому доречними є такі поради:

Більше читати книжок авторитетних авторів.

Слухати виступи кваліфікованих промовців.

Занотовувати слова і запам'ятовувати їх значення.

Однією із важливих ознак культури мовлення оратора є правильність мови. Вона визначається її відповідністю до загальноприйнятих норм мови в таких трьох аспектах (напрямах): 1 – граматиці, 2 – слововживанні, 3 – вимові.

Граматичні норми належать до морфології (правила словозмін) так і до синтаксису (побудови речень і словосполучень). Під час виступу промовця важливими є вимова, правильна постановка словесного наголосу, інтонуювання тощо.

Цікавими й ефективними під час проведення семінарських і практичних занять є також такі **інтерактивні технології модельованого навчання**, як : **рольова гра, інсценізація, драматизація, виступ-презентація, дебати.**

Засвоєння знання основних ознак комунікативного мовлення (правильність, точність, логічність, доречність, образність і виразність, багатство і різноманітність) з дотриманням норм літературної мови (орфоепічної, граматичної, лексичної, стилістичної) сприяють формуванню в майбутнього вчителя достатньо високого рівня культури мовлення.

Цьому запобігають систематичне виконання вправ і творчих завдань на кожному практичному занятті, а саме: розробки мовного апарату шляхом **виконання артикуляційної гімнастики**, робота із словниками, здійснення перекладу тестів різних стилів з однієї мови на іншу, написання текстів виступу і їх виголошення, читання текстів і декламація творів художньої літератури, слухання та аналіз вірцевих виступів, а також здійснення самоаналізу мовлення.

Декламація студентами різножанрових творів художньої літератури повинна сприяти розвитку техніки мовлення (дикції, голосу й дикції), ефективному добору засобів логічної й емоційної виразності, які допомагають у розкритті змісту тексту і реалізації визначеної виконавської мети.

Для визначення рівня успішності студентів нами використовується система комплексної діагностики знань, зорієнтована на стимулювання систематичної аудиторної та самостійної роботи.

Критерії оцінювання знань студентів

1. Під час усних відповідей:

- повнота розкриття питання;
- логіка викладення матеріалу, культура мовлення;
- упевненість, аргументованість та емоційність виступу;
- використання основної та додаткової літератури;
- логічне мислення, аналітичне міркування, уміння робити порівняння й висновки.

Виконання письмових завдань:

- повнота розкриття питання;
- акуратність оформлення письмової роботи;
- змістовність, логічна послідовність, системність й уміння формулювати висновки;
- підготовка матеріалу з використання комп'ютерної техніки та наочного матеріалів.

Для визначення рівня успішності студентів використовується система комплексної діагностики знань, зорієнтована на стимулювання систематичної аудиторної та самостійної роботи студентів.

Вища школа як соціальний інститут покликана надати студентам міцні наукові знання, напрацювати навички та вміння застосовувати їх на практиці і в подальшому житті.

Формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя у процесі вивчення риторики об'єднує зміст і технології, які реалізуються через систему завдань різного типу і рівня складності з урахуванням особливої організації навчально-виховного процесу в вишій.

Література

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Мовленнєва комунікація/ С.Д.Абрамович, М.Ю.Чікарькова. – К., 2004.
2. Дороніна М.С. Культура спілкування ділових людей: Посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів /М.С.Дороніна. – К.: Видавничий дім «KM Academia», 1997.
3. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей / Д.Карнегі. – К., 1990.
4. Мацько Л.І., О.М.Мацько. Риторика / Л.І.Мацько.,О.М.Мацько. - К., 2003.
5. Пентиліук М.І. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови / М.І. Пентиліук // Укр. мова і літ-ра в школі. – 1999. - № 3 – С. 8-10.
6. Сагач Г.М. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації: Навчальний посібник/ Г.М.Сагач. – К., 2003.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.5. Статті / В.О.Сухомлинський. - К., «Рад. школа», 1977. -639с.
8. Томан Іржі. Мистецтво говорити / І. Томан. – К., 1990.

ТЕКСТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Пріоритетною ознакою сучасного уроку української мови є широке й різноманітне використання текстового матеріалу як основного засобу навчання, що має значний навчально-розвивальний потенціал, оскільки на рівні тексту продуктивним є з'ясування семантики слова, його поняттєвих зв'язків, усвідомлення стилістичної диференціації моделювання зв'язного висловлення. «Текст – у широкому значенні, – структура, що складається з елементів значення, єдності цих елементів та вираження цієї єдності; у вузькому значенні, – єдність мовних знаків, що організовані за нормами даної мови і є носіями інформації», – вважає М. Зубрицька [1, 621].

Важко не погодитися з твердженням Ю. Лотмана, що текст – «це, безперечно, один із найуживаніших термінів у науках гуманітарного циклу. Розвиток науки в певні моменти викидає на поверхню такі слова; лавиноподібне зростання їх частотності в наукових текстах супроводжується втратою необхідної однозначності. Вони не стільки термінологічно точно означають наукове поняття, скільки сигналізують про актуальність проблеми... Історія таких слів могла б скласти своєрідний індекс наукової динаміки» [Там само, 430].

Теоретичні засади лінгвістики тексту як самостійної мовознавчої галузі ґрунтовно описано в працях зарубіжних (К. Еріх, К. Кноблох, Е. Косеріу, М. Шернер) та українських мовознавців (О. Білецький, Л. Булаховський, М. Голянич, А. Загнітко, І. Ковалик, В. Кононенко, О. Маленко, Л. Мацько та ін.). Останнім часом істотно збільшилася значна кількість досліджень, присвячених проблемам побудови, сприймання, інтерпретування тексту тощо (Ф. Бацевич, А. Ворожбитова, Т. Єщенко, С. Ігнат'єва, Т. Космеда, І. Кочан, Ю. Левицький, Г. Сюта та ін.).

Студіювання спеціальної літератури засвідчує, що в лінгводидактичних розвідках проблемі дослідження тексту відведено одне з основних місць (З. Бакум, А. Буднік, Н. Голуб, О. Горошкіна, М. Греб, Н. Грона, Т. Донченко, І. Дроздова, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, Л. Мамчур, В. Мельничайко, Н. Мордовцева, А. Нікітіна, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк, Л. Попова, Н. Сіранчук, Г. Шелехова та ін.) Дослідники розглядають текст як складне комунікативне утворення з урахуванням особистості автора та притаманними йому психічними, ментальними соціальними, культурними, етнічними якостями, адресата (читача /слухача) його рівнем сприймання і врахування ситуації спілкування; як писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближній перспективі смисловими зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному

плані – спільною темою і сюжетною заданістю під час спілкування; як літературний чи інший твір або його уривок для читання, аналізу тощо [3, с.16].

Останнім часом особливої актуальності набуває врахування й ефективне використання в освітньому процесі такої ознаки тексту, як інформативність – «ступінь його смислової і змістовної новизни для читача, що укладена в темі й в авторській концепції, системі авторських оцінок предмета думки» [2]. Категорія інформативності полягає в доборі й передачі певного обсягу інформації із підпорядкуванням меті повідомлення. Ця категорія забезпечує вербалізовану організацію знань, їх осмислення, передавання та декодування читачем [4, с.23].

Робота з текстами інформаційно збагачує учнів і сприяє їхній адаптації до різноманітних комунікативних ситуацій. Для вчителя текст – це засіб формування ціннісних орієнтацій, ключових і предметної компетентностей учнів; для учнів текст – потужне джерело інформації, об'єкт розуміння й вивчення. Саме тому значна частина вправ, що пропонуються учням у процесі навчання української мови, передбачає дослідження структурних елементів тексту; виявлення специфічних текстових категорій і властивостей; відстеження особливостей функціонування в тексті різноманітних мовних одиниць; вивчення змісту тексту задля розуміння та інтерпретування його як культурного феномена.

Українські лінгводидакти (М. Греб, С. Караман, Л. Овсієнко, М. Пентилюк та ін.) вважають текстоцентричний підхід одним із пріоритетних у навчанні української мови, який реалізується у процесі вивчення одиниць мови на текстовій основі, що уможливорює усвідомлене засвоєння учнями особливостей функціонування тієї чи тієї мовної одиниці. У старших класах, коли учні вже опанували основний курс української мови, відбувається узагальнення й систематизація вивченого матеріалу крізь призму культури мовлення, стилістики, риторики, що сприяє систематичному введенню в освітній процес текстового дидактичного матеріалу. Уважаємо, що пріоритет повинен віддаватися високохудожнім творам національного й світового, репрезентованого українською мовою, мистецтва. Зміст текстового матеріалу має спонукати до застосування знань, що зумовлює добір особистісно значущих для учнів завдань, спрямованих на оволодіння конкретним практичним досвідом; збільшення питомої ваги завдань, що не мають однозначних правильних відповідей, натомість потребують пошуку шляхів розв'язання порушеної в тексті проблеми, висунення гіпотез задля формування предметної і ключових компетентностей.

Критеріями добору текстів вважаємо високий рівень інформативної насиченості, актуальність, доступність, що забезпечує можливість адекватного сприймання змісту твору синхронно з його читанням, виховний потенціал, наповненість дидактично значущими мовними одиницями відповідно до теми уроку, урахування психологічних особливостей реципієнтів – адресатів мовлення, досконалість відбору мовних одиниць у створенні тексту відповідного стилю й жанру мовлення, здатність тексту бути об'єктом пошукової діяльності учнів, спроможність тексту спонукати учнів до словесного

самовдосконалення, орієнтація на освітні, життєві й особистісні потреби учнів, взаємозв'язок у формуванні предметної і ключових компетентностей, забезпечення можливості інтегрувати зміст кількох шкільних предметів та ін.

Переорієнтація на компетентнісний підхід забезпечує посилення прикладного характеру мовної освіти, що уможливорює використання теоретичних знань як практичного засобу пояснення явищ і розв'язання проблем, застосування досвіду успішних дій у конкретних ситуаціях, переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі.

Предметні і ключові компетентності – це не сума знань, хоча знання мають винятково важливе значення, це не відомості з підручників, словників, інтернетних джерел, що розширюють межі програми, і навіть не вміння застосовувати ці знання, це особлива особистісна якість, що є результатом саморозвитку учня за допомогою вмілого наставника – учителя, майстра своєї справи. На відміну від знаннєвого досвіду, компетентність не можна передати іншому. Кожен учень створює власну компетентність. Тому сьогодні потрібні зміни на рівні змісту навчання, організації освітнього процесу, а також максимальне врахування особистісних характеристик його суб'єктів.

До ключових компетентностей належать такі: спілкування державною мовою (СДМ), уміння вчитися впродовж життя (УВВЖ), математичну компетентність (МК), компетентності у природничих науках і технологіях (КПНТ), інформаційно-комунікаційна компетентність (ІКК), підприємницька компетентність (ПК), здоров'язбережувальна (ЗЗК), соціальна і громадянська компетентності (СГК), загальнокультурна (ЗКК).

Спілкування державною мовою (СДМ) – готовність (здатність) учнів засобами української мови успішно взаємодіяти у процесі розв'язання типових для їхнього віку життєвих проблем. Формуванню означеної компетентності відводимо пріоритетне місце, що зумовлено особливою функцією мови як засобу спілкування, мислення, пізнання, впливу. Аналіз чинних програм з інших навчальних предметів засвідчив, що для успішного засвоєння змісту немовних дисциплін учневі необхідні сформовані «уміння ясно, точно, грамотно викладати свої думки в усній і писемній формі». У програмах акцентовано на використанні таких інтелектуальних операцій, як формулювання гіпотез, узагальнень, уміння дати дефініцію, описати спостереження, експеримент тощо. Отже, кожне з окреслених загальнонавчальних умінь має мовний складник. З огляду на це від того, як учень знає мову, залежить, як він опанує й інші предмети. Для того, щоб окреслити перспективи формування означеної компетентності, ми провели анкетування 25 вчителів-словесників Запорізької області (на базі Запорізького ОІППО). Результати проведеного анкетування доводять, що сьогодні необхідно навчити старшокласників таких загальнонавчальних умінь, як-от: отримувати з тексту інформацію на слух, переказувати, скорочувати, розширювати текст, конспектувати, реферувати матеріал тощо.

У лінгводидактиці вироблено ефективні стратегії і тактики роботи з текстом, наприклад: стратегія пошуку інформації і розуміння прочитаного передбачає такі кроки:

визначення теми, головної думки, мети, призначення тексту; формулювання тези, що виражає загальний смисл тексту; смислове згортання інформації, висловленої в тексті; стратегія перетворення й інтерпретування інформації містить такі кроки, як структурування текстів з використанням, списків, заголовків, покликань; перетворення текстового масиву в інші форми представлення інформації – таблиці, графіки, діаграми тощо, інтерпретування тексту, що передбачає зіставлення й протиставлення переданої в тексті інформації; стратегія оцінювання інформації передбачає вміння зв'язувати інформацію, уміщену в тексті, зі знаннями, наявними в учнів і отриманими з інших джерел, пошук аргументів для доведення власної точки зору, оцінювання змісту й форми тексту, використання автором мовних засобів, висловлення власної думки про текст. Означені стратегії реалізуються через введення таких прийомів, як виділення ключових слів у тексті, маркування тексту (я знаю і розумію; я знаю, але не дуже розумію (цей матеріал є складним для мене), я не знаю (цей матеріал є новим для мене), заповнення таблиць «Знаю – хочу дізнатися – дізнався (дізналася)», добір заголовка до тексту, сенкан, кластер тощо. Важливо, щоб такі прийоми застосовувалися в процесі навчання української мови не епізодично, а систематично.

Для організації методично правильної роботи з текстами на уроках української мови необхідним є врахування сучасних досягнень психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, стилістики, риторики, літературознавства, які різнопланово розглядають питання практичної реалізації мовної системи. Наприклад, для формування такої ключової компетентності, як спілкування державною мовою, пропонуємо низку завдань, побудованих на текстовому матеріалі:

Прочитайте текст, визначте його стиль і тип мовлення. Випишіть ключові слова й словосполучення, що допоможуть вам переказати текст. Додайте відому вам інформацію щодо теми.

9 листопада українці Румунії святкують особливий день: завдяки ініціативі Союзу українців Румунії та його голові Миколі-Мирославу Петрецькому, депутатові парламенту сусідньої держави, цей день визнано офіційно на державному рівні Днем української мови в Румунії – відповідний законопроект Палата депутатів Румунії ухвалила 4 липня 2018 року. Подія історичної ваги, адже Румунія першою серед європейських держав визнала *авторитет українства* у світі, що є результатом відповідної роботи й утіленням мрій і прагнень багатьох поколінь українців (З інтернетних джерел).

II. Бесіда:

- 1. Виділіть у тексті нову для вас інформацію й озвучте її.*
- 2. Яке речення викликало у вас найсильніше враження?*
- 3. Поясніть значення виділених слів.*

Задля формування соціальної і громадянської компетентностей (СГК) пропонуємо текст і низку завдань:

Прочитайте текст, выпишіть із нього ключові словосполучення, визначте в них тип підрядного зв'язку.

Волонтерство як соціокультурне явище нерозривно пов'язане з розвитком цивілізації. В історії людства навряд чи знайдеться суспільство, якому не були б притаманні ідеї добровільної та безкорисливої допомоги. І завжди знаходились люди, для яких самореалізація, самовдосконалення були можливі лише через добротність. Для одних волонтерство – це простір для самореалізації. Для інших – спосіб здобути новий досвід, зав'язати корисні знайомства, зустріти нових друзів. Для третіх – початок професійної кар'єри або можливість вдосконалити професійні навички. Для четвертих – інструмент суспільних перетворень та змін... Цей перелік можна варіювати. Існують ще так звані емоційні вигоди від волонтерства – коли людина допомагає іншим, бо хоче зробити цей світ трішки кращим, а сама – стати благороднішою. За даними дослідників Лондонської школи економіки, чим більше ти займаєшся волонтерством, тим щасливішим стаєш (З інтернетних джерел).

II. Запитання і завдання:

Що ви знаєте про волонтерську діяльність? Чи ви брали участь у волонтерстві? З якою метою?

Що таке волонтерство для вас?

Якими якостями має володіти волонтер?

У чому полягає цінність волонтерської діяльності?

Який волонтерський проект можете здійснити ви?

Особливістю роботи з текстовим дидактичним матеріалом є максимальне врахування його інформаційних, розвивальних і виховних можливостей, адже зміст тексту може спонукати учнів до розмірковувань, пошуків шляхів розв'язання актуальних соціальних проблем.

Системне використання текстового матеріалу ознайомлює учнів із характерними особливостями зв'язку висловлення й готує для глибокого розуміння класичних і створення власних текстів. Саме в процесі роботи з текстом формується і розвивається лінгвокреативність, емоційна сфера, відбувається духовне багачення учнів.

Як свідчать спостереження, складно організувати роботу з учнями над художнім текстом. Труднощі стосуються проблеми співвіднесення лінгвістичного й літературознавчого аналізу художнього тексту. Розв'язуючи на уроках української мови комунікативні завдання, учитель найчастіше послаблює роботу над культурознавчою інформацією, що сприяє домінуванню лінгвістичного аспекту навчання над культурологічним. Наступна трудність полягає в ефективному розвитку в учнів фонових знань, що сприяють входженню старшокласників у художній світ письменника, де слово є видом мистецтва в контексті інших – живопису, архітектури, музики, театру. Виявлено також проблему адекватного сприймання учнями художнього образу, морально-етичних проблем та розвитку художньої творчості конкретної особистості учня, його індивідуальності. Особливого значення набуває самопізнавальна настанова, отже, можна говорити про чинники рефлексії, що складають головний напрям

психокультурологічноорієнтованої пізнавальної діяльності – ставлення до себе і ставлення до довкілля.

У сучасних умовах методика не може відійти від вирішення цих питань. Наукова парадигма, пов'язана з використанням художнього тексту на уроках мови, рухома й відкрита. Вона потребує нових досліджень і нових підходів.

Упровадження компетентнісного підходу в освітній процес націлює на зміщення акцентів із навчання насамперед граматики на оволодіння мовою як даром рідного слова, на вправління в усному й писемному мовленні, спілкуванні, на розвиток зв'язного мовлення, на створення максимально сприятливих умов для мовленнєвої самореалізації здібних і обдарованих учнів через впровадження у практику творчих вправ, дослідницько-пошукових завдань, проведення мовних спостережень і дослідів, лінгвістичних ігор, розвиток монологічного й діалогічного мовлення з урахуванням ситуації спілкування тощо.

Література

1. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст./ За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. – Львів, 2001.
2. Валгина Н. С. Теория текста М.: Логос, 2003. – 250 с
3. Овсієнко Л.М. Методика навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 /Людмила Миколаївна Овсієнко; [Київський університет імені Бориса Грінченка]. – К., 2018. – 47 с.
4. Практикум з лінгвістики тексту : Навч.-метод. посібник / Т.І.Должикова, І.В.Мілева, А.В.Нікітіна.- К.: Ленвіт, 2010. – 162 с.

СУЧАСНІ ЗАСАДИ ДИДАКТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Специфіка сучасного навчання іноземної мови зумовлюється його *метою* – *розвиток вторинної мовної особистості, спроможної використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур*. Важливість визначення й обґрунтування засад дидактики іноземної мови пояснюється тим, що вони становлять методологічні орієнтири для теорії і практики іншомовної освіти, з урахуванням їх мають визначатися напрями мовної освіти, цілі організації навчання, методи, форми, засоби, технології, методики навчання.

Аналіз праць лінгводидактів (З. Бакум, Ж. Горіна, О. Горошкіна, В. Загороднова, С. Караман, С. Ніколаєва, Е. Пассов та ін.) свідчить, що в студіях з теорії навчання іноземної мови переплелися два основні взаємопов'язані цільові напрями: 1) формування *компетентного мовця*, його мовної свідомості, комунікативної здатності на основі опанування іноземної мови і мовлення; 2) формування *вторинної мовної особистості* у зв'язку з *культурою* народу, що є носієм іноземної мови, яка вивчається.

У сьогочасній дидактиці української мови як іноземної простежується факт переосмислення методологічних засад, при цьому нерідна мова разом із рідною розглядається не лише як засіб пізнання, спілкування, а й засіб формування культури особи, інструмент розуміння *лінгвосоціокультурних* знань, *міжкультурного* спілкування, *духовного* зростання та *естетичного* виховання мовної особистості. Посилений інтерес лінгвістів і лінгводидактів до носія мови й культури, готового діяти як мовець, зумовлює обґрунтування методології лінгводидактики на основі тих підходів до мовної освіти, які відповідають найважливішим потребам і вимогам сучасності. З-поміж таких підходів перспективними для дидактики української мови як іноземної насамперед є *когнітивний, комунікативний, соціокультурний і компетентнісний*. Увага науковців до виділених підходів свідчить про їх актуальність і перспективність, а лінгводидактичні особливості цих методологічних орієнтирів потребують подальшого вивчення.

Мета публікації – окреслити методологічні засади сучасної дидактики іноземної (української) мови. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання відповідних завдань: розглянути *підходи*, що становлять методологічні засади теорії навчання української мови як іноземної; визначити лінгводидактичні *принципи* навчання української мови іноземців в аспекті діалогу культур.

З огляду на те, що мова – це засіб пізнання, останнім часом у працях лінгводидактів (Н. Гальскова, Т. Капітонова, С. Тер-Мінасова, І. Халєєва, А. Щукін та ін.) увага акцентується на когнітивному підході до навчання іноземної мови. Відповідно завдяки цьому підходу в учнів (студентів) формується вторинна картина світу й розширюється персональний ментальний досвід. **Когнітивний підхід** до навчання української мови як іноземної веде до пізнання її на основі утворення відповідних понять

та їх систематизації. При цьому когнітивна методологія орієнтує на вивчення іншомовних одиниць як концептів, моделей вираження смислів і ментального досвіду мовців.

А. Анисимова називає принципи когнітивної теорії мови, які стосуються проблем лінгводидактики, а саме: пріоритетність сенсу / значення; смислопородження як основа функціонування граматики; реальне вживання мови як основа побудови граматичних моделей [1]. Оскільки когнітивна лінгводидактика не обмежується лише граматичним матеріалом, то поглянемо на поставлену проблему дещо ширше, у міждисциплінарному контексті.

Пріоритетність когнітивного підходу в сучасній, а отже, в особистісно орієнтованій, лінгводидактиці пояснюється важливістю його положень для розвитку зростаючої мовної особистості, особливо для формування мовно-когнітивного рівня володіння мовою (за моделлю мовної особистості, розробленою Ю. Карауловим). Своєю чергою теорія когнітивного навчання української мови розвивається в кількох взаємопов'язаних напрямках і аспектах, як-от: дослідження ефективності мовної освіти з урахуванням персонального когнітивного стилю (синтез способів кодування інформації, *перероблення* інформації, *постановлення й розв'язання* проблем, *епістемологічних*), індивідуального стилю навчальної діяльності (стильовий напрям), теоретичне розроблення технологій когнітивного навчання мови (технологічний напрям), аспекти, пов'язані з формуванням мовної свідомості, індивідуальної мовної й когнітивної картини світу, розвитком теоретичного мислення й практичного інтелекту тощо. Зокрема, за В. Кононенком, «введення поняття мовної картини світу дозволяє вбачати в мові спосіб осмислення дійсності з позицій конкретної культурно-етнічної спільноти, у полі національно-мовного, історичного та ментального концептів» [7, с. 425].

Одним із засадничих понять когнітивного підходу в лінгводидактиці є «мовна свідомість». За твердженням І. Зимньої, *мовна свідомість* – це вербально оформлене відображення дійсності, форма існування індивідуальної когнітивної свідомості людини розумної, людини-мовця, людини, яка спілкується, людини як соціальної істоти, як особистості [6, с. 159]. Є. Дзюба зазначає, що когнітивна і мовна свідомості співіснують на принципах кореляції. Під когнітивною свідомістю розуміється система знань і уявлень людини про світ, сформована в результаті не лише вербального, але також авербального типів мислення; *мовна свідомість* трактується як така сфера лінгвоментального світу людини, яка об'єктивує у вигляді вербальних одиниць когнітивну свідомість [4, с. 38-39].

Поділяємо концепцію П. Селігея, відповідно до якої *мовна свідомість* – це небайдуже, ціннісне ставлення до мови; форма свідомості, яка обіймає *знання, почуття, оцінки* щодо мови та мовної дійсності, а також мотиви й *настанови* мовної поведінки. Цілком логічно науковець наголошує, що мовна свідомість – не природжена риса, а продукт *культурного* розвитку [10, с. 13, с. 23, с. 116]. Проблема мовної свідомості білінгва та її формування досліджена недостатньо. У працях науковців мовну свідомість носія іноземної мови називають «іншомовна свідомість» (П. Гальперін), «друга мовна свідомість» (Є. Нечасва), «вторинна мовна свідомість» (І. Халєєва), «білінгвальна свідомість» (С. Блінова,

Т. Цветкова). Зокрема, дослідники зазначають, що в навчанні іноземної мови потрібно *узгоджувати в межах індивідуальної свідомості два смислові контексти – рідний та іношомовний*, тобто формувати *білінгвальну свідомість*, у якій співіснують у певних взаємовідносинах дві мовні картини світу [3, с. 5]. Завдяки мовній свідомості засобами іноземної мови вибудовується індивідуальна вторинна картина світу й під впливом знань іноземної мови змінюється когнітивна свідомість особи.

В освітньому процесі мовну свідомість вторинної мовної особистості формують спеціально дібрані *автентичні тексти й медіатексти*, що мають загальнокультурне, національно-культурне та регіонально-культурне значення, зростання мовної свідомості особи значною мірою залежить від різноманітності вправ, методів, організаційних форм, засобів, технологій навчання мови й варіативності навчальної методики. Розвиток мовної свідомості білінгва – *складний, тривалий і регульований процес*, що відбувається на основі рідної мови засобами іноземної мови.

Психолог В. Дружинін розвиває ідею про трикомпонентну модель когнітивного процесу. Він стверджує, що будь-який когнітивний акт має містити в собі *набуття, застосування і перетворення* когнітивного досвіду. Здатність, відповідальну за набуття досвіду, можна ототожнити з *навченістю*, продуктивність застосування досвіду визначається *загальним інтелектом*, перетворення досвіду пов'язане з *креативністю* [5, с. 56].

Водночас підкреслимо, що, попри важливість когнітивного підходу для формування вторинної мовної особистості, один він не може забезпечити досягнення сучасної мети навчання іноземної мови. Відповідно до сказаного він має поєднуватися з *згерменевтичним* підходом (у навчальних текстах наявний потенціал для різних інтерпретацій) і *креативним*.

Аби учень (студент) володів іноземною мовою на рівні міжкультурного спілкування, самих знань мовних засобів не достатньо для формування й висловлення думки, потрібно створити в освітньому процесі *умовиреального спілкування* з урахуванням різних *сфери соціокультурного життя й типових комунікативних ситуацій*. **Комунікативний підхід** у дидактиці української мови як іноземної актуалізує насамперед такі проблеми: 1) *розуміння* учнями (студентами) іношомовних українських текстів; 2) *створення* учнями (студентами) власних текстів українською мовою; 3) *ведення культуровідповідного діалогу*. За В. Біблером, ідея діалогу – це ідея культури, а спілкування в культурі – це завжди спілкування між різними культурами [2, с. 231-299]. З дидактичного погляду особливу перевагою цього підходу є те, що він стимулює зворотний зв'язок у навчанні, який виявляє факт розуміння чи нерозуміння учнем матеріалу та причини навчальних труднощів.

Навчання мовленнєвої комунікативної діяльності українською мовою як нерідною передбачає поетапне розширення соціокультурних і лінгвокультурологічних знань учнів (студентів), що визначає важливість *соціокультурного підходу* до іношомовної освіти. У теорії мовної освіти соціокультурний підхід розуміють як ознайомлення учнів із

країнознавчою інформацією мови, яка вивчається, і формування готовності користуватися запасом знань у різних соціокультурних ситуаціях спілкування.

Сучасна культуровідповідна методологія дидактики української мови як іноземної орієнтує будувати мовну освіту на основі діалогу двох культур – іншомовної та рідної, що більшою мірою уможлиблює відчуття й збагнути їх національно-культурну своєрідність і долучитися до нової (українськомовної) соціокультурної дійсності, а в умовах розвитку цифрових технологій відповідні освітні можливості зростають. Складність освіти в двомовному режимі полягає в тому, що учні (студенти), які вивчають українську мову як нерідну, мають різний рівень фонових (і супровідних) знань, загального розвитку, знань відповідної іноземної мови, культури і мовленнєвої підготовки, що утруднює проведення навчальних бесід, дискусій як формактивного міжкультурного спілкування. Один із шляхів розв'язання цієї проблеми – *індивідуально-диференційоване* навчання з урахуванням *персонального стилю* пізнання й навчання. У контексті сказаного цілком слушною видається думка В. Кононенка, що вивчення історії і культури України, традицій, звичаїв і вірувань народу стає неодмінним чинником первинного оволодіння мовою як іноземною. Для тих, хто починає засвоювати категорії і форми української мови, особливо *цінні супровідні* знання, що дають змогу зрозуміти твори класичної української літератури з її тяжінням до побутових сцен, відображення селянського життя, минулого українського народу. Навчання в такий спосіб вимагає створення в українській педагогіці дисципліни *лінгвокраїнознавства* й опрацювання методики її використання в навчальних цілях [7, с. 441].

Застосування соціокультурного підходу в практиці іншомовної освіти за допомогою українськомовних текстів, які мають лінгвокраїнознавчу цінність, дасть змогу подивитися на мову як систему культурних цінностей, зрозуміти національно-культурну специфіку українців і реалізувати модель навчання на рівні міжкультурної взаємодії. При цьому розгляд лінгвокультури, виражених у формі слів, словосполучень, фразеологізмів, речень, текстів, через призму лінгвокраїнознавства відкриє учням (студентам) інший культуровідповідний світ. Наприклад, увага до таких лінгвокультур, як *хата, вечорниці, журавель, Дніпро, калинова мова, дати гарбуза, Тарас Шевченко, Леся Українка, «Без верби і калини нема України», «Козацькому роду нема переводу»* та ін., дасть змогу збагнути основи лінгвокультурної свідомості українців, зрозуміти специфіку їхнього мислення й способу життя, а це водночас збагатить індивідуальний запас фонових (і супровідних) знань іноземців.

Особливість сучасного навчання іноземної мови пов'язана зі спрямуванням його на формування вторинної мовної особистості, яка володіє кількома компетентностями. **Компетентнісний підхід** у дидактиці іноземних мов орієнтує на формування низки компетентностей. Практичною метою навчання іноземних мов і культур визнано формування *іншомовної комунікативної компетентності*, яку потрактовують як здатність успішно розв'язувати завдання взаєморозуміння і взаємодії з носіями мови, що вивчається, відповідно до норм і культурних традицій в умовах прямого й

опосередкованого спілкування. З-поміж складників іншомовної комунікативної компетентності науковці (Н. Бориско, С. Ніколаєва) виділяють такі субкомпетентності: *мовленнєві, лінгвосоціокультурну, мовні і навчально-стратегічну*. Відповідно до цих субкомпетентностей визначаються компоненти змісту навчання іноземних мов[9, с. 90-100].

У межах окреслених вище підходів формуються *принципи* навчання української мови як іноземної, які впливають із закономірностей формування вторинної мовної особистості, готової до іншомовного міжкультурного спілкування. Виділимо ті принципи, дотримання яких, на нашу думку, більшою мірою забезпечить досягнення сучасної мети навчання української мови як іноземної в аспекті діалогу культур:

- *принцип навчання української мови як іноземної з оперттям на загальний персональний досвід учнів(студентів)* – пізнавальний, соціокультурний, комунікативний, – що уможливить розвивати персональний пізнавальний стиль, множинну навчальну мотивацію, рефлексійну діяльність і т. ін.;

- *принцип опори на взаємопроникнення компонентів структур вторинної мовної (українськомовної) особистості і первинної мовної особистості у процесі навчання української мови як іноземної*, – що дасть змогу збагатити асоціативне мислення учнів (студентів), їхній лексикон і граматикон, особистісний тезаурус, моделі комунікативної поведінки й загалом прагматикон мовної особистості;

- *принцип поєднання лінгвокраїнознавчого контенту дидактичного матеріалу з лінгвокультурологічним контентом*, – що дасть змогу знайомитися з національно маркованими словами, визначати умови їх уживання в мовленні, розглядати дидактичні аутентичні тексти й лінгвокультуреми під лінгвокраїнознавчим «мікроскопом», сприймати й розуміти тексти, висловлювання в єдності їх мовного й позамовного вмісту, аналізувати виражені смисли й граматичні моделі як форми їх передавання;

- *принцип активного міжособистісного спілкування засобами української мови як іноземної*, – у результаті іншомовної мовленнєвої діяльності в типових комунікативних ситуаціях учні (студенти) поступово набувають умінь, досвіду культуровідповідного спілкування іноземною (українською) мовою й загалом іншомовної комунікативної компетентності;

- *принцип формування здатності в іноземців спілкуватися українською мовою на міжкультурному рівні в різних сферах і типових ситуаціях*, – реалізація цього принципу на базі фонових знань основ культури іншого (українського) народу і свого дасть змогу оволодіти різними моделями культуровідповідної комунікативної поведінки, мовленнєвими стратегіями і тактиками, співвідносними з українським менталітетом;

- *принцип об'єктивного лінгводидактичного опису основних історичних фактів походження української мови на доступному для учнів (студентів) рівні*, – що дасть змогу сформувати в них адекватне ставлення до української мови; відповідні факти мають викладатися у формі коротких повчальних розповідей, пояснень, які збуджуватимуть емоції, думки, почуття; при цьому відомості зі історії розвитку української мови набувають

переконливості, якщо розглядати їх у контексті зв'язків з іншими мовами та на засадах міждисциплінарних зв'язків української мови з історією українців, географією, етнографією, літературознавством, культурологією та ін.

У межах зазначених підходів наведені принципи навчання української мови як іноземної можуть реалізовуватися в різних методах і технологіях, важливу роль при цьому відіграє робота учнів, студентів з *автентичними текстами, лінгвокультурними концептами (читання текстів, переклад, створення мемів, інфографіки з використанням електронних ресурсів, метод проектів, сторітелінг); робота з типовими культуровідповідними комунікативними ситуаціями (комунікативний метод у вигляді тренінгу, гри)*. Цікавою є *технологія розвитку мовлення з елементами мистецтва аранжування квітів*, що може передбачати різні види роботи:

- 1) створити композиції букетів, які можна назвати: «Лісова пісня» (Леся Українка), «З журбою радість обнялась» (Олександр Олесь) та ін. Зробити коментар до них;
- 2) організувати виставку букетів, присвячених письменникові, його творчості, скласти текст для захисту композиції букету тощо.

За узагальненням Л. Мацько, формування мовної особистості – це синестезійно-синергетичний процес (гр. синестезія – «одночасне відчуття», зором, слухом та ін.), у якому домінують когнітивно-інтелектуальні та креативно-діяльнісні чинники [8, с. 33]. Використання зазначеної технології в мовній освіті на шляху від емоційного занурення в автентичний художній текст як художньомовне явище до сприйняття й розуміння його змісту й форми допомагає створенню емоційної партитури навчального заняття з мови, зосередженню уваги на об'єктах вивчення, відкриває простір для уявлення, асоціацій, багатомірного відчуття світу, фантазування, творчості.

Окремо варто акцентувати на використанні потенціалу е-лінгводидактики в навчанні української мови як іноземної:

- 1) розроблення лексикографічних е-продуктів для навчання української мови іноземцям;
- 2) розроблення навчальних е-підручників, е-посібників для навчання української мови як іноземної; використання ХОНС в мовній освіті;
- 3) створення предметно-методичних е-портфелів, уроків, занять з комп'ютерною підтримкою;
- 4) обґрунтування й розроблення навчальних е-курсів з української мови як іноземної;
- 5) обґрунтування і створення блогів педагогів-словесників, сайтів навчально-методичного призначення з української мови як іноземної;
- 6) теоретико-експериментальні дослідження питань впровадження ІКТ у мовну освіту.

Отже, теорія і практика сучасного навчання іноземної (української) мови має ґрунтуватися на синтезі *когнітивного, комунікативного, соціокультурного і компетентнісного* підходів. Розглянуті в статті підходи становлять методологічний

фундамент дидактики української мови як іноземної в освітніх закладах різних рівнів. Особливе значення для реалізації їх у практиці мовної освіти має навчально-виховна робота з *лінгвокультурами, автентичними текстами, типовими культуровідповіднимі комунікативними ситуаціями*. Окреслені принципи (навчання української мови як іноземної з оперттям на загальний персональний досвід учнів; опори на взаємопроникнення компонентів структур вторинної мовної особистості і первинної мовної особистості у процесі навчання української мови як іноземної; поєднання лінгвокраїнознавчого контенту дидактичного матеріалу з лінгвокультурологічним контентом; активного міжособистісного спілкування засобами української мови як іноземної; формування здатності в іноземців спілкуватися українською мовою на міжкультурному рівні в різних сферах і типових ситуаціях; об'єктивного лінгводидактичного опису основних історичних фактів походження української мови на доступному для учнів рівні) відображають закономірності сучасного навчання української мови іноземців в аспекті діалогу культур. Дотримання їх на практиці врегульовує процес оволодіння іноземною (українською) мовою і культурою відповідно до його цільових напрямів – *пізнавального, розвивального, виховного, навчального*.

Перспективними для дослідження є питання формування *ціннісного ставлення до української мови в студентів-іноземців, організаційно-методичні аспекти навчання української мови як іноземної з використанням електронних освітніх ресурсів, зокрема створення студентами міжнародних (міжуніверситетських) крос-культурних проектів українською мовою*.

Література

1. Анисимова А.Т. Когнитивная дидактика языка как иностранного // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1 (часть1); URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19466> (дата обращения: 05.10.2018)
2. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1990. – 413 с.
3. Блинова С.Г. Проблема формирования билингвального сознания в лингвистике и лингводидактике / Блинова С.Г., Цветкова Т.К. // Ярославский педагогический вестник. – 2004. – № 4 (41) <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-formirovaniya-bilingvalnogo-soznaniya-v-lingvistike-i-lingvodidaktike>
4. Дзюба Е. В. Лингвокогнитивная категоризация в русском языковом сознании: монография / Е.В.Дзюба. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2015. – 286 с.
5. Дружинин В. Диагностика общих познавательных способностей / В. Дружинин // Когнитивное обучение: современное состояние и перспективы : [сб. науч. трудов /

- ред. Т. Галкина, Э. Лоарер ; пер. с франц. И. Блинниковой]. – М. : Институт психологии РАН, 1997. – С. 55-61.
6. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / И. А. Зимняя. – М. : Московский психолого-социальный институт, Воронеж : НПО "МОДЭК", 2001. – 432 с.
 7. Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль: [зб. статей] / Віталій Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 460 с.
 8. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі: Навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Л. І.Мацько. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
 9. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика / [Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін.] ; за ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.
 10. Селігей П.О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання / П.О.Селігей; відп. ред. Л.Т.Масенко – К. : Києво-Могилянська академія, 2012. – 118 с.

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА «ЖІНОЧА ГРОМАДА» БУКОВИНИ У 1920-1930-Х РОКАХ

«Жіноча громада» Буковини – українське жіноче товариство, яке стало однією із найдіяльніших організацій буковинського жіноцтва в першій половині ХХ ст. Підґрунття для заснування подібного товариства було підготовлено ще у другій половині ХІХ ст., коли Буковина належала Австро-Угорській імперії і завдяки відомим громадським діячам національного будителства була у вирі українського суспільно-політичного руху. Так, тут активно діяли товариство «Руська бесіда», Народний дім, відкривалися читальні. Жінки не стояли осторонь, активно долучаючись до культурно-просвітницького руху. На початку 1900-х років в Буковині існувало декілька жіночих організацій – «Мироносиці», «Обществоруских женщин», «Кружок українських дівчат», основна увага яких зосереджувалася на соціально-релігійній та добродійній діяльності.

Навесні 1905 року в газеті «Буковина» надруковано звернення О. Поповича «До Русинок на Буковині», в якому лунав заклик створити товариство, що згуртувало б жінок української національності без огляду на стани та конфесійну приналежність. Після цього звернення розпочалася активна підготовча робота до організації потужного жіночого товариства, значну роль у якій відігравала дружина ініціатора Вікторія Попович, і 13 травня 1906 року у Чернівцях відбулися установчі збори, на яких засновано товариство «Жіноча громада» [3]. У зібранні взяла участь велика кількість жінок з різних населених пунктів Буковини. Серед засновниць було чимало представниць «Мироносиць» та колишніх учасниць «Кружка українських дівчат» (гурток було ліквідовано у 1905 році). У статуті зазначалося, що метою організації є підвищення національної свідомості, культури і добробуту руського народу шляхом просвітництва. Практична діяльність товариства мала реалізуватися за такими основними напрямками: 1) виховна робота жіноцтва з різними верствами населення, 2) заснування та матеріальна підтримка початкових та спеціальних середніх навчальних закладів, 3) просвітницька робота – заснування бібліотек, читалень, видання книжок, газет, проведення культурницьких заходів, 4) заснування та підтримка економічних осередків (див. додаток 1) [3].

Товариство «Жіноча громада Буковини» швидко стало одним із найбільших за чисельністю і масштабами діяльності. Воно не обмежувалося статутними рамками, а приділяло увагу різноманітним аспектам життя буковинців.

Ситуація змінилася з початком Першої світової війни. Окупаційним режимом відразу було введено стан облоги на теренах Буковини, й заборонено діяльність всіх українських організацій, але «Жіноча громада» продовжувала свою роботу у рамках неформального об'єднання «Комітет українських жінок».

Періодом відновлення «Жіночої громади» стали 1921 – 1925 роки. Діяльність українських жіночих товариств у Буковині в цей час була під постійним і суворим наглядом поліції. У зв'язку з цим було вирішено зробити акцент на культурницькому напрямку роботи: організовано цілу низку «Відчитів», дитячі вистави, курси народних танців, проведено урочистості з нагоди творчої діяльності Ольги Кобилянської. Завдяки «Жіночій громаді» при «Українському Народному Домі» почала діяти їдальня для студентської та учнівської молоді, учасниці товариства брали участь у Конгресі українок у Львові, а з 1922 року товариство розгорнуло широкомаштабну акцію із захисту українських шкіл на Буковині.

Однією із найяскравіших представниць «Жіночої громади» у цей період була Ольга Гузар (фото див. у додатку 2). Сильна духом, тендітна та вольова жінка відіграла впливову роль у піднесенні значення українських жінок як активних учасниць політичного, культурного та релігійного життя Буковини, вела роз'яснювальну роботу щодо участі українського жіноцтва у громадській діяльності, не применшуючи при цьому і не відходячи від головної ролі жінки – матері та берегині. Походженням з прадавнього українського шляхетного роду, Ольга Гузар народилась 31 грудня 1885 року в м.Відень (Австрія), в родині греко-католиків генерала Захарія та Августи Павлюків (нім. Pawluch). Здобула освіту – чотири класи ліцею. Після нового призначення батька, родина переїхала до Чернівців. Тут вона вийшла заміж за відомого в прогресивних українських колах лікаря, вихідця з Галичини, Володимира Євгеновича Гузара. Діяльність Ольги Гузар загальновідома як в Чернівцях (на її честь тут названо одну із вулиць), так і далеко за межами Буковини. Румунський краєзнавець Ізіу Гроніх, подаючи відомості про постать Ольги Захарівни в своєму «Альбомі про Чернівці» (1925), підкреслював, що Ольга з молодих літ виявляла інтерес до всіх важливих подій, що відбувалися в українських колах, вважалася однією з найавторитетніших керівниць серед українських дам і за кожної нагоди проявляла себе як в культурній так і в національній сфері життя української громади [4].

Саме з діяльністю Ольги Гузар можна пов'язати вихід «Жіночої громади» на якісно новий рівень. У жовтні 1925 року вона стала делегаткою товариства на Жіночому конгресі національних меншин в Бухаресті, де виступила на захист всього українства Румунії. Сучасники відзначили блискучу промову Ольги Захарівни, виконану французькою мовою, в якій вона пояснила становище українців і вимагала його покращення в культурному і національному значенні. Її виступ високо оцінило організоване жіноцтво, а румунська влада натомість посилила нагляд за «Жіночою громадою» Буковини [5].

В 1926 році відбулися вибори до громадської ради міста Чернівців з правом активного виборчого права для жінок. Це активізувало українське жіноцтво Чернівців, яке бажало мати у міській раді своїх представниць, і в результаті виборів до ради пройшли дві учасниці товариства – М. Левицька і К.Костецька. І це незважаючи на відсутність виборчих прав у жінок в королівстві Румунія! Автори книги «Буковина: її минуле і сучасне» відзначали, що, усвідомлюючи необхідність пошуку нових підходів зогляду на

складні умови окупації, 2 лютого 1929 року в Чернівцях проведено перший післявоєнний жіночий з'їзд українок Буковини під головуванням Ольги Гузар [1]. Почесною головою було обрано Ольгу Кобилянську. Зібрання прийняло рішення про реорганізацію роботи «Жіночої громади», поширення її діяльності на всі населені пункти краю, запланувало низку заходів для покращення економічного становища на селі. Крім того, засновано «Жіночий Національний Фонд», який мав стати матеріальною базою для відкриття українських приватних дитячих садків, сиротинця, жіночої майстерні, інтернату для дівчат, влаштування курсів для читання і письма для дітей, що в умовах румунізації буковинського державного шкільництва не мали змоги вивчати рідну мову. При Народному Домі в Чернівцях було відкрито дитячу установу, де на повному пансіоні перебувало двадцятьоро дітей-сиріт, розпочалась підготовка і збіркоштів для спорудження Будинку для сиріт.

У 1930 році Ольга Гузар очолила товариство, з цього часу увага приділяється не тільки доброчинній, а і економічній діяльності. У приміщенні будинку товариства «Православна шляхта» відкрито дівочу бурсу, організовано курси кооперативного підприємництва, курси крою і шиття, знову запрацювали курси української мови для неписьменних дівчат, музична секція і жіночий хор. Восени 1931 року проведено другий жіночий з'їзд, на якому все голоснішими ставали заклики про необхідність активізації поширення на Буковині української національної ідеї – спеціальний реферат на цю тему підготувала С. Гнідий-Нокорович. На з'їзді було прийнято рішення поглиблювати організаційну і освітню працю на селі, про що докладно говорила у своїй доповіді «Про потребу громадської праці жіноцтва» Ольга Гузар[1]. Відповідно до рішень з'їзду було розпочато діяльність кооперативних курсів та влаштовано безкоштовну лікарську консультацію для бідного українського населення, яка діяла протягом 5 років.

Новим етапом в діяльності товариства стала допомога жертвам голодомору в Україні (1932–1933). Коли Радянська Україна потерпала від голоду та нужди, українки Буковини і Бессарабії, очолювані Ольгою Гузар, не стояли осторонь горя побратимів. Чернівецькі газети опублікували заклики «Помагайте хто чим може жертвам більшовиків». За організацію допомоги голодуючим взялися «Жіноча громада» Буковини та посол до парламенту, президент Української Народної Партії Володимир Залозецький. З цією метою був організований Громадський Комітет допомоги рятуку України на чолі з доктором Залозецьким. Чернівецькі товариства та окремі особи жертвували гроші та одяг для біженців, а громадські діячі та преса докладали чимало зусиль, щоб привернути увагу до подій в Україні [4].

Важливим фактом в організації діяльності українських жіночих товариств було започаткування газети для українського жіноцтва «Самостійна думка української матері» та запровадження спеціальних рубрик на сторінках газети «Час» – «Жіноче Діло», «Жіночі вісті», «Жіночі справи», які редагували та готували в основному учасниці товариства «Жіноча громада» [2]. У 1934 році «Жіночу громаду» відвідала Софія Русова, яка була в

захваті від організації роботи товариства. Особливо з огляду на умови, в яких воно змушене було працювати.

У другій половині 1930-х товариство продовжувало активно працювати культурно-освітньому напрямку, наскільки це було можливо й дозволялося окупаційним режимом. Відома дослідниця жіночого руху Буковини Оксана Гнатчук відзначає, що протягом своєї діяльності «Жіноча громада» мала 14 філій в селах та містечках Буковини, займаючись культурно-просвітніми та доброчинними справами – створенням дитячих дошкільних закладів, т. зв. «захоронок», влаштуванням курсів крою та шиття, виготовлення виробів за народними мотивами, збиранням та організацією виставок народного художньо-ужиткового мистецтва, читанням лекцій і доповідей на різні теми, влаштуванням літературних вечорів з метою збору коштів на благодійні цілі [2].

Перед Другою світовою війною в Буковині знову відновлено стан облоги й заборонено діяльність всіх українських товариств. На жаль, не все заплановане вдалося здійснити, бо в 1940 році товариство фактично припинило свою діяльність. Складною виявилася доля і Ольги Гузар. У лютому 1942 року вона була заарештована Чернівецьким інспектором поліції за зв'язки з ОУНівцями і засуджена до позбавлення волі. Після встановлення радянської влади в Буковині у грудні 1944 році Ольга Захарівна заарештована вдруге – тепер уже органами НКВС за антикомуністичну діяльність. Очевидці стверджували, що вона навіть з родиною побачитися не встигла, а через шість місяців її не стало [5].

Таким чином, «Жіноча громада» Буковини зробила значний внесок у піднесення національної свідомості, культури і добробуту українського народу, виховання і піднесення рівня освіти українських жінок. Діяльність товариства мала переважно культурно-просвітницький та доброчинний характер і у міжвоєнний період зазнала значного піднесення, незважаючи на несприятливі умови для розвитку української справи.

Література

1. Буковина: її минуле і сучасне / під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. Париж – Філадельфія – Детройт, 1956. С.839-844.
2. Гнатчук О. С. Українські жіночі організації на Буковині (80-ті роки XIX - 30-ті роки XX ст.): автореферат дис...к. і. н. зі спец. 07.00.01 - Історія України. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2001.
3. Жіноча громада Буковини. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (24.02.2019)
4. Масіян Н. Б. Невтомна діячка жіночого руху, шляхетна українка Ольга Гузар. URL: <https://archive.is/20121222034724/cv.archives.gov.ua/28.php> (24.02.2019)
5. Чернівецькі Гузарі. Ч.I-II.URL: <https://zbruc.eu/node/55035>; <https://zbruc.eu/node/56049> (24.02.2019)

ІСТОРИЧНА ІМІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ПІДТРИМКИ ТА ПОСИЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ РУМУНІЇ

Українці Румунії є автохтонним населенням цієї країни, проживаючи на її території з прадавніх часів, про що свідчать чисельні топонімічні назви в регіонах їх історичного проживання –Мараморощина, Південна Буковина та східна частина сучасної румунської держави, а також лінгвістичні та письмові джерела і, безперечно, результати археологічних розкопок. Так, автор праці «Хунгарія» Міклош Олаг (1493-1568 рр.) писав, що мешканці Угорського королівства у XV ст. були 12-ти національностей, у тому числі й рутени (русини), тобто українці, які жили на Мараморощині та її околицях ще у XII ст. Сучасний румунський дослідник, лектор доктор, завідувачий українським відділенням філологічного факультету Клужького університету ім. Бабеша-Бойої Іоан Гербіль у своїх наукових працях, на основі вивчення топоніміки та діалектики українців Мараморощини, доводить існування слов'янського етносу у цьому регіоні ще у IV-VII ст., що корегується з новітніми історико-археологічними дослідженнями з цього питання.

Проте, впродовж свого багатовікового існування український етнос Румунії не лише підтримував постійні різнопланові зв'язки з історичною Батьківщиною, але й періодично приймав на себе системні хвилі імміграції з України, тим самим посилюючи власну питому вагу в загальний склад мажоритарного місцевого румунського населення.

Загалом, впродовж останніх понад трьох століть чітко викристалізулися п'ять масових імміграційних хвиль з України, які мали кінцеве призначення територію сучасної Румунії, тим самим підтримуючи потенціал автохтонних етнічних українців та примножуючи їх чисельність.

Першою хвилею чисельної імміграції з України стала відома в історії «мазепинська еміграція» початку XVIII-го століття, яка розповсюдилася на східну частину сучасної румунської держави, досягнувши самого Бухареста. 310 років тому (1709 р.), після поразки королівської Швеції та українського козацтва на чолі з гетьманом України Іваном Мазепою відомої в історії битви під Полтавою з багатотисчними військами російського царя Петра I-го, до середньовічної Молдови зі столицею в Яссах хлинуло до 15 тисяч українських козаків та членів їх сімей. За даними всесвітньо визнаного українського історика-емігранта О. Субтельного, «за Мазепою до Бендер пішли близько 50 провідних представників старшини, майже 500 козаків із Гетьманщини та понад 4 тисяч запорожців».

Усі козацькі старшини привезли з собою членів їх сімей та чисельну прислугу, що помножувало кількість іммігрантів. У зв'язку з цим молдовський літописець Н.Костін наводить цінну, на наш погляд, інформацію щодо порядку та місця розташування української верхівки. 12 серпня 1709 року, – пише він, – гетьманські полковники, посилаючись на їх православну віру, звернулися до короля Швеції Карла XII-го та до І.

Мазепи «з проханням, дати їм, їх дружинам та дітям дозвіл виїхати до Ясс, а ними були: генеральний обозний Іван Ломіковський з усіма своїми синовіями, генеральний писар Пилип Орлик з усіма канцеляристами, які виявилися корисними козацькому війську, прилуцький полковник Дмитро Горленко та інші полковники... Та віддав їм Михайл-воде хороші квартири у Яссах, розміщуючи всіх у боярських дворах». Коментуючи цей факт, румунський історик І.Ністор свого часу підкреслював, що «дружня зустріч була забезпечена полковникам Мазепи в Яссах завдяки їх родинним зв'язкам з Данилом Апостолом». Н.Костін також зафіксував маловідомий факт того часу про те, що в ході пересування частини мазепинців до м. Сучава з метою аналогічного розквартирування, на них несподівано напали переслідуючи їх підрозділи царських військ, і українців врятувала їх мужність та вміння само захищатися, а також допомога, надана місцевими молдаванами, які вважали своїм обов'язком піти на зустріч православним сусідам-козакам, які у черговий раз опинилися у критичній ситуації. За надану допомогу без попереднього погодження з турецькими суверенами, господар Молдови того часу М.Раковіце, як пише літописець, навіть поплатився своєю посадою.

Слід зазначити, що протягом літа – осені 1709 року та частина мешканців України, яка на собі відчула негативні наслідки антимазепинської політики царської влади, поспішала вслід за гетьманом до тодішньої Молдови, поповнюючи ряди переселенців.

У цьому плані цікавим уявляється той факт, що одна тисяча українських козаків, разом з частиною залишків шведського війська, з часом дісталися Бухареста, де були прийняті валаським господарем та за його розпорядженням розміщені при відомому в румунській столиці шпиталі Кольця. За існуючими даними, які вимагають додаткового опрацювання, там для вихідців з України була споруджена окрема православна каплиця, де служба проводилася старослов'янською мовою. Гадаємо, що дане питання може стати цікавим предметом дослідження для українських та румунських істориків.

Проте основна маса переселенців з України – тисячі вояків, прислуга та членів їх сімей – залишилася на східних теренах сучасної Румунії, консолідуючи місцевий український етнос в Яссах, Сучаві, Галаці тощо.

Другою хвилею чисельної іміграції з України стала інша відома в історії українського козацтва кінця XVIII-го століття, а саме феномен задунайських запорожців, які після знищення царською Росією Запорозької Січі у 1775 році розмістились на території дельти Дунаю. До 54 тисяч запорізьких козаків, разом із сім'ями, після згаданої трагічної події, розселилися у всьому регіоні Нижнього Дунаю. Вони поселилися у Північній Добруджі та гирлі Дунаю на території сучасних повітів Румунії Тулча та Констанца. Там у свій час отримали від Османської імперії право на самоврядування і, на зразок Запорізької Січі, заснували нову, Задунайську Січ. Центр новоствореної Задунайської Січі спочатку знаходився у с. Караорман, що у нижній частині дельти Дунаю. Проте, системні непорозуміння з «некрасовцями» – представниками російського козацтва в дельті Дунаю, примусили переважну частину українських козаків покинути регіон і, в пошуках сприятливих умов для проживання, піднятися уверх по Дунаю,

досягнувши простори тодішньої Австрійської імперії (сьогоднішні повіти Румунії Тімішоара, Арад, Орадя і Сату-Маре). Там вони зустріли і вступили в контакт з місцевими мешканцями – нащадками іммігрантів з Мараморощини та Закарпаття: лемками, бойками і гуцулами, які оселилися там у другій половині XVIII століття, після витіснення турків з цих територій. Але у 1785 році іммігранти-запоржці повернулися до Нижнього Дунаю, де заснували Задунайську Січ у с. Сеймени, що на лівому березі Дунаю, а впродовж 1812-1828 років – у с. Верхній Дунавець, розташоване неподалік на той час від впадіння правого рукава Дунаю, Святого Георгія, у Чорне море. Пізніше їхні козацькі поселення систематично поповнювалися українськими втікачами від російського кріпацтва, що було важливим джерелом підживлення українського етносу в зазначеному регіоні.

У контексті взаємозв'язків нащадків задунайського козацтва з місцевим населенням та православними церквами Молдови та Валахії того часу, хотілося привернути увагу на один маловідомий факт. Певна частина колишніх кошових або писарів Задунайської Січі, підходячи до похилого віку, поповнювали ряди ченців при молдовських та валаських монастирях. Такими, за нашими даними, стали кошовий отаман Литвин та один з писарів І. Мазепа Василь Безрукий, які постриглися у монахи при монастирі Пояна Мерулуй, що біля м. Римнику Серат.

Третьою хвилею української імміграції до Румунії став міжвоєнний період (1920-1940 рр.), головним її складом стаючи військові та політичні емігранти з України після поразки визвольних змагань за незалежність Української держави у впродовж 1918-1921 рр.

Українська військова еміграція у Румунії на початку 1920-х рр. нараховувала від 3 до 5 тис. осіб. Зокрема, після польсько-радянської війни 1920 р. на території Румунії в таборах для інтернованих знаходилися 155 генералів, 230 старшин, 37 повстанських отаманів, у тому числі і Н. Махно, понад 800 вояків партизанських загонів та близько 3 тис. вояків Армії Української Народної Республіки. Вони були розміщені в таборах у Брашові, Фегераші, монастирях Козія, Тісмана, Стеріу, в околицях Бухареста, згодом у таборі Орадя-Маре. Склад та життєдіяльність вояків Армії УНР у таборах були докладно охарактеризовані комендантом цих таборів, командиром 2-ої кулеметної бригади 1-ої кулеметної дивізії Армії УНР полковником Гнатом Порохівським на сторінках військового журналу «Табір». Саме інтерновані українські вояки та члени їх сімей і склали абсолютну більшість української еміграції в цій країні.

На основі вивчення та опрацювання обсягового фактичного матеріалу, мемуарів, у тому числі і написаних донькою Г. Порохівського – Ольгою Андрич-Порохівською, та архівних даних, проведення протягом 1992-2018 рр. численних зустрічей з багатьма представниками української військової та політичної еміграції в Румунії та з їх нащадками, вдалося узагальнити та вперше підготувати унікальні невідомі дотепер в Україні відомості про наших співвітчизників у сусідній Румунії.

У зв'язку з цим варто відзначити, що одразу після прибуття 1 жовтня 1921 року та інтернування особового складу у спеціальному таборі під м. Брашовим, не без допомоги з боку глави Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки доби Директорії в Румунії Костянтина Мацієвича, полковник Г. Порохівський був прийнятий особисто королем Румунії Фердинандом I, домагаючись покращання умов для перебування українських військових емігрантів в Румунії. Конкретним результатом наданої румунською стороною підтримки стало їх перерозквартирування в містах Фегераш та Орадя-Маре, де на той час існували кращі умови для життя.

З метою координації основних гілок української еміграції в Румунії, встановлення контактів із співвітчизниками в інших країнах, розшуку рідних та знайомих, які зникли під час попередніх бойових дій та чисельних переїздів, а також для влаштування повсякденного життя — переходу на мирний лад, вивчення румунської мови, пошуку роботи, надання посильної матеріальної підтримки найбільш вразливим, організації культурного життя тощо — у 1922 році був створений Український комітет з питань надання допомоги емігрантам в Румунії ім. С. Петлюри, відомий ще під назвою Український громадсько-допомоговий комітет. Його першим головою став Д. Івашин (Геродот), а з припиненням діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії у 1923 році — її колишній глава К. Мацієвич, який керував цим Комітетом до Другої світової війни. На початковому етапі Комітет розташувався у просторому приміщенні Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії, яке збереглося до сьогодні та знаходиться у центрі Бухареста за адресою Каля Доробанцілор, 72, де наразі розташовано посольство Туреччини. Згодом Комітет був вимушений перейти до іншого кварталу румунської столиці, де проіснував до 1944 р.

Станом на 1929 р., чисельність зареєстрованих українських військових емігрантів, без членів сімей, досягла 3 тис. осіб. До середини 1930-х рр. українська військова еміграція у справах громадськополітичних цілком підпорядковувалася Громадсько-допомоговому комітету, членом якого був і Г. Порохівський, у справах військових — військовому міністру УНР в екзилі Володимиру Сальському, його представнику у Румунії полковнику Г. Порохівському, а на місцях (у групах) — командантам та виборним управам. Така схема збереження впливу Уряду УНР в екзилі на військову еміграцію у Румунії, на думку полковника, була ефективною і цілком відповідала умовам її існування у цій країні.

За наполяганням центрального військового керівництва у 1934 р. місцева українська військова еміграція у складі 100 осіб об'єдналася у Товариство бувших вояків Армії УНР у Румунії. Навесні наступного року румунська влада легалізувала його. Тоді ж були створені філії Товариства у Бакеу, Бухаресті, Гевані, Джурджу та Пятра-Нямц.

Наприкінці 1937 р. організація вже мала близько 400 членів та нові філії у Брашові, Гімеш-Феджець та Кишиневі. Головою Товариства був Г. Порохівський, членами його Головної управи — підполковник Д. Ліницький, сотник Д. Ігнатенко, хорунжі Г. Власюк та О. Деркач, ревізійної комісії — поручики В. Трепке, О. Коряко та М. Довгий.

Головними напрямками діяльності Товариства були згуртування військової еміграції та матеріальна підтримка своїх членів. З цією метою щороку Г. Порохівський відвідував філії, надаючи поради щодо організації матеріальної допомоги колишнім воякам з боку ГДК та Товариства, отримання ними позичок на придбання землі, зведення будинків, започаткування власної справи, підтримки малозабезпечених емігрантів. Так, у 1936 р. Товариство видало своїм членам позички на суму 5547 леїв, надало фінансову допомогу воякам – 3130 леїв, іншим громадським організаціям – 3060 леїв. Кошти Товариства складалися з членських внесків та допомоги Громадсько-допомогового комітету.

Товариство вшановувало пам'ять померлих у Румунії своїх побратимів позброї. Так, у жовтні 1937 р. на кладовище «Реинвієреа» у Бухаресті, на місці поховання колишнього хорунжого Армії УНР Гриця Олександрів був організований парастас у пам'ять С. Петлюри, українських старшин і козаків, які загинули у боротьбі за волю України, та померлих у Румунії, в тому числі і члена Товариства, старшини 2-ї кулеметної бригади Г. Олександрів, який помер у 1934 р. Службував румунський священник. З промовами виступили голова Товариства Г. Порохівський та голова Громади українських емігрантів у Бухаресті П. Семенко.

Товариство брало участь майже в усіх акціях громадсько-політичного та культурно-освітнього характеру, що проводилися ГДК й іншими емігрантськими громадськими організаціями у Румунії. Спільно щороку відзначали «Шевченківські дні», День Незалежності України, День Соборності України, ювілеї історичних подій і постатей, вшановували пам'ять С. Петлюри, героїв битв під Крутами, Базаром, I-го і II-го Зимових походів Армії УНР тощо. Під час святкових заходів збиралися кошти на загальнонаціональні акції – Музей визвольної боротьби України у Празі, Бібліотеку імені Симона Петлюри у Парижі та інші.

Товариство бувших вояків Армії УНР у Румунії відгукнулося і на трагічні події березня 1939 р. на Закарпатті. Внаслідок окупації Угорщиною Карпатської України до Румунії прибула велика кількість біженців з регіону, в тому числі півтисячі українців. Для надання їм допомоги до м. Сігету Мармаціей виїздив голова Товариства. 19 березня 1939 р. він особисто супроводжував транспорт з 200 осіб до м. Орадя-Маре, а звідти – до станції Жімболія, що на кордоні з Югославією.

Ядром української політичної еміграції в Румунії стали представники тієї частини працівників дипломатичних представництв в Румунії 1918–1923 рр. – Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки, Генерального комісаріату Української Гетьманської держави, Генерального консульства та Військового аташату при Генеральному секретаріаті Української Держави в Румунії, які не побажали повернутися до України після встановлення там більшовицького режиму. Серед них слід назвати главу Надзвичайної дипломатичної місії УНР К. Мацієвича, військового аташе при місії УНР генерала С. Дельвіга, першого представника Міністерства у військових справах Української Гетьманської держави у Дністровсько-Прутському регіоні підполковника П. Мамчура, аташе з питань преси місії УНР Д. Маєр-Михальського, доктора медицини О.

Михальську та інших, які разом із сім'ями залишалися на території Румунії протягом всього міжвоєнного періоду.

До них на початку 20-х років минулого століття приєдналися безпосередні політичні емігранти з України, які були вимушені покинути країну під тиском радянської влади. Цю групу представляли професори М. Галин та В. Трепке, публіцист Д. Івашин-Геродот, політичні і літературні діячі – брати Ілля та Михайло Гаврилюки, І. Усенко та багато інших.

Перші спроби створення самостійних організацій для українців-емігрантів припадають на 1921-1922 рр., коли у таборі Фегераш була започаткована споживча крамниця «Кантіна», а осередок емігрантів у Джурджу відкрив споживче товариство, яке забезпечувало своїх членів необхідним крамом. Подібні організації створювалися і в інших місцях проживання емігрантів. У березні 1921 р. голова Надзвичайної дипломатичної місії (НДМ) К. Мацієвич пропонував міністру закордонних справ УНР А. Ніковському організувати допомогу біженцям з України шляхом створення сільськогосподарських артілей. Проте для реалізації цієї ідеї бракувало коштів. У 1923 р. табори були ліквідовані. Одна частина колишніх вояків виїхала на навчання до Чехословаччини, інша залишилася у Румунії.

Завдяки Надзвичайній дипломатичній місії УНР в Румунії, у вересні 1922 р. виникла перша українська громадська організація – Філія Українського товариства прихильників Ліги Націй (ФУТЛН) у Бухаресті з осередками в Акермані, Бакеу, Бельцях, Джурджі, Каліманештах, Кишиневі, Орадя-Маре, Хотині, Чернівцях, Шабо, у березні 1923 р. – Союз українських жінок-емігранток, у квітні – Співоче товариство «Дума».

З ініціативи управи ФУТЛН у Бухаресті було засновано перше в Румунії Українське ощадно-позичкове товариство «Згода» (заресстровано румунською владою під назвою «Акордул»). Його установчі збори, які прийняли і затвердили з невеликими поправками вироблений спеціальною комісією статут, відбулися 6 травня 1923 р. у помешканні НДМ УНР. До правління товариства обрали Василь Трепке (голова), доктора права Д. Маєр-Михальського, П. Горбуніва (члени), О. Черницького, І. Літновського, наглядової ради – К. Мацієвича (голова), архітектора Л. Плямадалу, інженера О. Спегальського (члени), ревізійної комісії – О. Долинюка та І. Крамаря. Пізніше до складу правління входив колишній комендант таборів для інтернованих українських вояків полковник Гнат Порохівський. Управа товариства містилася у будинку НДМ УНР.

Головна мета товариства – поліпшення матеріального становища емігрантів, закладення міцного економічного фундаменту існування української еміграції. Кооператив надавав позики своїм членам, приймав вклади як від них, так і сторонніх осіб. По поточних рахунках кооператив сплачував 4 % річних, вкладах – 5 і більше відсотків, по позичках стягував 12 % річних. Товариство здійснювало також комісійні та посередницькі операції. Пайовий внесок дорівнював 500 леям, при чому пай можна було вносити не відразу всією сумою, а частинами. Прибутки товариства розподілялися так: одна частина йшла у резервний капітал, друга – на користь пайовиків, третя – на різні

українські національні справи, в тому числі і на допомогу емігрантам. Передбачалося, що товариство буде сприяти створенні інших кооперативів та кооперативних майстерень.

Влітку 1939 р., за твердженням заступника голови ГДК В.Трепке, у Румунії перебувало 3 тис. українців-власників "нансенівських паспортів", тобто осіб, які перебували під захистом Ліги Націй. І хоча за 10 передвоєнних років частина емігрантів репатріювала на Батьківщину, реемігрувала до інших країн, натуралізувалася (перейшла у румунське підданство) та померла, проте зменшення загальної кількості емігрантів не відбулося завдяки припливу до Румунії нових біженців з України під час Голодомору 1932-1933 рр.

Як політична, так і військова гілки української еміграції в Румунії підтримували тісні зв'язки з відповідними керівними органами та зарубіжними організаційними структурами – насамперед з Українським Урядом та Управою Українського Військового Товариства у Парижі. У свою чергу, науковці – з Українською господарською Академією у Празі, Українським Науковим Інститутом у Варшаві, а освітяни – з Товариством «Просвіта» у Львові. Участь представників еміграції з Румунії у відповідних нарадах, конференціях та іншого роду заходах на міжнародному рівні була звичайною справою. Наприклад, у 1925 р. К. Мацієвич звернувся з особистим листом до тодішнього міністра закордонних справ Румунії з проханням, щоб при поверненні з Чехословаччини, де мав виступити з доповіддю на міжнародному симпозіумі, йому у румунському консульстві без затримки була видана зворотна віза. Така форма спілкування з офіційною особою свідчило про високий авторитет колишнього глави української місії в Румунії. У свою чергу, полковник Г.Порохівський неодноразово відвідував Німеччину, Югославію, Болгарію, Великобританію та інші країни, де існували осередки українських емігрантів.

Уряд УНР в екзилі також виявляв інтерес до становища співвітчизників в Румунії, зокрема їх спроможності підтримувати загальний закордонний рух супротиву радянській владі, про що свідчать відвідування Бухареста Головою Уряду УНР О. Шульгиним та міністром у військових справах В. Сальським.

Крім цього, українська еміграція в Румунії із самого початку прибуття до цієї країни на початку 20-х років XX-го століття поставила за мету зафіксувати існуючі на той час дані щодо слідів І.Мазепи в Румунії, систематизувати та зробити їх загальнонаціональним надбанням. Вони виявилися спроможними не лише виявити маловідомі сторінки та зберегти історичну пам'ять про українського гетьмана у самій Румунії, але й розповсюджувати відповідну інформацію в середовищі українських емігрантів міжвоєнного періоду. Проте, як писав доктор В.Трепке, відразу цього зробити не вдалося, оскільки негаразди, пов'язані з початковим етапом перебування в еміграції, відстрочили час, коли стало можливим займатися цим питанням безпосередньо.

Наприкінці 20-х – початку 30-х років XX-го століття долею Івана Мазепи майже паралельно почали займатися дві структури української еміграції. З одного боку, Управа Українського Військового Товариства у Франції, яка звернулася до представника Армії Української Народної Республіки в Румунії, полковника Г. Порохівського з проханням

з'ясувати всі обставини, пов'язані з історичною долею І. Мазепи в Румунії, а з іншого – Український Науковий Інститут у Варшаві доручив доктору В. Трепке зробити приблизно те ж саме. Внаслідок блискучої координації зусиль керівництва політичної та військової еміграції в Румунії, протягом 1929-1932 років у Галаці перебували українські дослідники, які ретельно вивчили ситуацію щодо румунського сліду І. Мазепи і, на основі зібраних даних, видрукували на сторінках тижневика «Тризуб» низку важливих публікацій, серед яких є праці М. Галина «Могила гетьмана Мазепи», В. Поперешнього «Про могилу гетьмана Мазепи», В. Трепке «Сліди і пам'ятки гетьмана Івана Мазепи в Румунії» тощо. Окрім цього, 1933 року у Львові, під редакцією Левка Лепкого (1888-1971 рр.) вийшов XII-й щорічний Альманах «Червоної калини», на сторінках якого В. Трепке надрукував аж три статті, присвячені І. Мазепі – «Пам'яті Гетьмана Івана Мазепи», «На розшуках за могилою Гетьмана Мазепи» та «Паломництво на могилу Гетьмана Мазепи». Ці статті, а також публікації інших авторів з цієї тематики, висвітлили чимало нових аспектів, пов'язаних з молдовським періодом життя українського гетьмана, помертнього шляху його тіла до Галаца та значення І. Мазепи як символу для нової хвилині українського національного визвольного руху 20-30-х років минулого століття.

Четверта хвиля імміграції українців до Румунії була спровокована інкорпорацією Бессарабії та Північної Буковини у червні 1940 р. до складу Радянського Союзу та із вступом Радянської Армії на цих територіях у березні 1944 р. Серед 200 тис. біженців з Бессарабії та Північної Буковини влітку 1940 р. значна частина складала етнічні українці, які з політичних, ідеологічних, релігійних, професійних та інших мотивів не були готові сприйняти новий диктаторський комуністичний режим радянської влади, вирішуючи поспішно евакуюватися в межах сучасної Румунії. Як правило, це були представники заможних прошарок українського населення, священники, юристи, медики, військові, викладачі тощо, яким за 22 роки перебування у складі Королівської Румунії вдалося достатньо глибоко інтегруватись у румунське суспільство. Вони опинилися перед доленосним вибором – невідкладно евакуюватися до Румунії або опинитися перед реальною загрозою незабаром бути депортованими каральними органами радянської влади до Сибіру та інших північно-східних регіонах СРСР.

Окрему групу евакуйованих до Румунії як у 1940, так і у 1944 рр., склали діти-українці виховних закладів, учні гімназій та ліцеїв, що діяли в регіонах компактного проживання українців Північної Буковини та Бессарабії. Значна кількість з них була вивезена організовано до меж сучасної Румунії, де з часом вони збільшили чисельність українців іммігрантів.

Проте умови перебування українців в Румунії під час Другої світової війни були непростими. Під час війни членів Бухарестської філії Українського комітету з питань надання допомоги емігрантам в Румунії ім. С. Петлюри спіткали певні неприємності, пов'язані з вступом Румунії у конфронтації проти Радянського Союзу.

Безпосереднім поштовхом для масової переорієнтації тогочасної румунської влади на активні антиукраїнські дії, у тому числі спрямовані проти емігрантів-вихідців з

України, стала реальна політична ситуація, що виникла на початковому етапі війни у зв'язку з можливістю появи незалежної від СРСР Української держави, ядро якого було створено у 1941 р. у Львові. Румунія сприйняла цю новину виключно негативно. У баченні Михая Антонеску (однофамілець маршала-диктатора в Румунії 1940-1944 рр. Іона Антонеску, його перший заступник та виконуючий обов'язки голови Ради міністрів Румунії впродовж перших місяців війни у зв'язку з участю диктатора у військових операціях проти СРСР), яку він озвучив у відсутності самого диктатора на засіданні Ради міністрів від 20 серпня 1941 р., «Румунія має вживати заходи з метою ймовірного захисту від дуже претензійних тенденцій щодо відтворення Великої України...» Виконуючий обов'язки голови Ради міністрів Румунії з тривогою інформував членів уряду про те, що «у Львові створено Український Національний Уряд, який нотами поінформував Уряд Німеччини та представників інших урядів, акредитованих у Берліні... про наміри створити Українську державу».

«Антирумунські претензії», за словами М.Антонеску, цієї держави призвели до того, що румунська жандармерія та репресивні органи сигуранци стали приділяти особливу увагу діяльності представників української еміграції в Румунії. Тому до переліку засобів, які вони використовували й чого, по мірі можливості не треба було допускати, фігурували: живе спілкування з людьми; преса, яка друкувалися за межами Румунії й розповсюджувалися з рук в руки; література українського «іредентистського» характеру, біографії Т.Шевченка, С.Петлюри; журнали, листівки, брошури; пропаганда, яка здійснювалася українськими емісарами, направлених до Румунії з Польщі, Чехословаччини, Франції, Югославії, у тому числі під виглядом художників, іконописців, журналістів, науковців, студентів, викладачів; домашні зустрічі на хрестинах, весіллях, днях народження, вечорницях, під час яких навіть на очах у місцевої влади вихвалялося минуле України піснями, віршами, танцями, розповідями старих людей тощо.

У відповідь румунська жандармерія вжила низку запобіжних заходів, які передбачали ідентифікацію, переслідування й арешт лідерів українського руху; спостереження за його прихильниками; конфіскація пропагандистського матеріалу; загальне спостереження за українською інтелігенцією і студентською молоддю; заборона використання української національної символіки й вивісок українською мовою; нагляд за бібліотеками і вилучення української літератури, а також заборона на в'їзд до Румунії українців з інших територій.

Такі явища в українському середовищі настільки налякала румунських урядовців того часу, що М.Антонеску «особисто вважав за необхідне заборонити діяльність та розформувати будь-яку українську асоціацію на території країни...». Першою жертвою став невинний і політично нейтральний Український комітет з питань надання допомоги емігрантам в Румунії ім. С.Петлюри. З перших днів війни чимало членів Комітету, у тому числі і полковник Г.Порохівський стали добровольцями в лавах румунської армії, сподіваючись на звільнення України від більшовицького ярма. Проте все це не було враховано і на виконання розпорядження М.Антонеску, 20 вересня 1941 р. «у приміщенні

однієї з таких асоціацій була здійснена перевірка, оскільки її діяльність суперечила румунським національним інтересам».

Після вступу Радянської Армії на територію Румунії у 1944 р., чимало українців-емігрантів за сам факт перебування в еміграції та, особливо, за участь в антирадянській діяльності, розплатилися власним життям або свободою. Серед них був і полковник Г.Порохвіський.

У перші повоєнні роки, із врахуванням нової геостратегічної ситуації, яка настала в Європі та у світі після війни, румунський уряд зробив помітні позитивні кроки на шляху демократичного вирішення національного питання, у тому числі для українців, що призвело до відчутного посилення і консолідації українського етносу в Румунії. Насамперед, на основі схваленого у 1948 р. Великими Народними Зборами Румунії нового закону про реформування народної освіти, було введено обов'язкове початкове та неповне середнє навчання (7 класів) рідною мовою. Практично в усіх населених пунктах, де компактно проживали українці – від великих сіл до маленьких гірських хуторів, були засновані українські школи. Так, з 1948 по 1960 р. в українських селах Румунії діяло 116 різного комплектування шкіл, 4 українські ліцеї: у мм. СігетуМармаціей, Тулча, Сучава, Сірет, які готували вчителів для шкіл з українською мовою навчання. Крім цього, у 1952 р. на філологічному факультеті Бухарестського університету було засновано українське відділення, яке відіграло виключно позитивну роль у підготовці цілої плеяди викладачів української мови та літератури для роботи у системі румунської освіти впродовж наступних десятиліть.

Паралельно з цим, в Румунії відбувалося піднесення культурної діяльності, зародилася українська література, переважно за участі представників молодшої української інтелігенції. Значну роль у відродженні національної ідентичності українців у Румунії на першому етапі відігравали представники української інтелігенції старшого покоління, які не забули національні корені та зв'язки з історичною Батьківщиною. Не маючи можливостей проявити себе тоді, висококваліфіковані кадри українського походження, у тому числі і біженці 1940 та 1944 років з території Північної Буковини та Бессарабії, опинилися у вигідній ситуації, коли їх фаховий потенціал та досконале знання української мови стали потрібними суспільству. Завдяки їм, наприклад, у новостворених українських навчальних закладах стало можливим достатньо швидко організувати викладання не лише української мови та літератури, але й інших предметів рідною мовою, що в Румунії робилося вперше.

Певний внесок у процес відродження українства в Румунії зробила двотижнева газета «Новий вік», що почала виходити українською мовою з травня 1949 р. і до її перейменування на «Вільне слово» у 1990 р., фактично, була єдиним періодичним виданням, на сторінках якого українська інтелігенція мала можливість друкувати власні статті та матеріали рідною мовою.

Крім цього, у 40–50-ті роки в Румунії почали видаватися українською мовою шкільні підручники, художня та суспільно-політична література. Твори поетів О. Мельничук

(збірки «Цвіте життя скарбами» і «Славлю життя»), І. Шмуляка, Г. Клемпуша, В. Боршая, Ю. Павліша, П. Шовкалюка, прозаїків І. Федька, С. Яцентюка, К. Регуша та інших письменників та поетів стали відомими не лише в Румунії, але й за її межами. Це був зародковий період та час процвітання української літератури в Румунії, а імена першопрохідців на цій ниві назавжди увійшли до історії української творчості у цій країні.

У місцевостях, де компактно проживали українці, були відкриті клуби і українські бібліотеки. При них працювали хорові, драматичні та інші самодіяльні колективи, що користувались популярністю. Наприклад, всього через два роки після заснування української школи у с. Іпотешть тодішньої Сучавської області (до 1968 р. з адміністративної точки зору територія Румунії ділилася на області та райони за радянською системою), за участі учнів старших класів, вчителів та місцевої молоді на сцені будинку культури під керівництвом викладачки української мови О. Чіберяк успішно пройшла вистава «Наталка Полтавка» І. Котляревського, у самій Сучаві – викладач історії М. Чередарик вперше представив глядачам «Весілля у Гончарівці», а в українських населених пунктах Сірет, Негостина, Мілішівці, Руськова, Верхні Поляни тощо викладачі-ентузіасты М. Михайчук, А. Петрашук, П. Вітвицький, І. Керстюк, Богдан, Валентина, Ольга та СофьяЯричевські і багато інші ставили на сценах місцевих клубів твори Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки та О. Кобилянської.

Відчутною була системна допомога українцям Румунії з боку України, звідки передавалися підручники, методичні посібники, художня література. Впродовж перших років впровадження українського шкільництва в Румунії, на початку навчального року переважна частина учнів відповідних шкіл безкоштовно отримувала високоякісні як за змістом, так і за оформленням підручники та книги рідною мовою, що сприяло формуванню позитивного іміджу України як історичної Батьківщини всіх українців. До новостворених навчальних закладів періодично прибували досвідчені фахівці-педагоги не лише з української мови та літератури, але й з інших предметів. У 1948 р. українська сторона частково взяла на себе проведення ремонту, облаштування та обладнання приміщення для педагогічного ліцею у м. Сігету Мармаціей. Крім того, до України періодично приїжджали на стажування та підвищення кваліфікації викладачі не лише зазначених вище ліцеїв, але й вчителі десятків середніх і початкових шкіл, в яких українська мова та література викладалася як окремий навчальний предмет.

Проте за часів тоталітарного режиму Н. Чаушеску права української національної меншини в Румунії були значно урізані, що, в кінцевому результаті, призвело і до штучного скорочення чисельності етнічних українців в країні до 55 тис. осіб.

П'ята, і остання, хвиля української імміграції до Румунії охоплює сучасний період, початок якого в часі майже співпадає з революцією 1989 р. в Румунії та відродженням Незалежної України у 1991 р. Дві сусідні та дружні держави обрали перевірений історією шлях до демократії, євроатлантичних цінностей та відкритості кордонів. Це зумовило, цього разу, появу добровільної хвилі еміграції українців до Румунії, пов'язаною з шлюбом, можливостей отримання освіти, пошуком роботи тощо. Переважна більшість з

них добровільно стають на консульський облік у Посольстві України в Румунії, що надає їм можливість брати участь у президентських та парламентських виборах як повноцінні громадяни України, а також в офіційних заходах, проведених українською дипломатичною установою в Бухаресті.

Паралельно з ними, на сьогодні певна група попередніх українців-емігрантів та їх нащадків продовжують мешкати у столиці Румунії та у деяких інших населених пунктах країни. Як правило, їх видають трохи зрумунізовані прізвища, зокрема: Сайчук (від автентичного українського прізвища Савчук), Шейчук (Шевчук), Лаурюк (Лаврюк), Черненку (Черненко), Гяченку (Дяченко), Пауленку (Павленко), Кунеску (Куневич), Манчур (Мамчур) тощо, збережені ними українські традиції, написані книги, а, особливо, бажання спілкуватися рідною мовою. Тому вони із великим задоволенням відвідують культурні заходи, що проводяться Посольством України у Бухаресті, слухають богослужіння українською мовою, а головне – намагаються передавати все найкраще, що є в їх багатогранній українській душі нащадкам. А це є найбільшим гарантом того, що закладені основи та історія перебування наших співвітчизників у еміграції у сусідній Румунії, невідома дотепер на Батьківщині, має реальні шанси стати надбанням могутнього багатомільйонного всесвітнього українства.

СЕМАНТИЧНА ПОДІБНІСТЬ ОБРАЗІВ ЧОРНОКНИЖНИКА ТА СОЛОМОНАРА В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РУМУНСЬКІЙ МІФОЛОГІЯХ

У світовій міфології можна виокремити багато образів богів, духів та демонів, які увібрали в себе світоглядні уявлення різних цивілізацій та культур. Всі вони, за спостереженням фольклористів школи Юнга, є персоніфікаціями архетипів колективного несвідомого. Найчастіше – Самості і Тіні. Архетип, котрий проектується на образ мудрого чародія, наділеного знаннями і вміннями, здобутими в процесі навчання, в українській міфології постає в подібі чорнокнижника, а в румунській – в образі соломонара. На думку К.-Г., Юнга, такий «магічний демон», справляє переважно моторошний вплив, він «є, очевидно, однією з найнижчих і найдревніших ступенів у розумінні Бога. Він – тип примітивного чародія племені або знахаря, особливо обдарована особистість, котра заряджена магічною силою. Ця фігура з'являється переважно як темношкіра або ж монголоїдного типу, якщо вона втілює негативний або ж небезпечний аспект. Іноді її дуже важко або майже неможливо розрізнити з Тінню. Однак, чим більше переважають магічні нотки, тим швидше вона може бути відмежована від останньої, [...] оскільки ця фігура може містити також і дуже позитивний аспект мудрого старого» (Юнг 2007: 224). Мудрий старий в міфології, чарівних казках та сновидіннях, згідно з теорією К.-Г. Юнга, є уособленням архетипу Самості. Очевидно, чорнокнижник і соломонар увібрали в себе ознаки архетипу Самості, хоча в текстах легенд і народних переказів виявляється їх амбівалентна сутність.

Образ соломонара у румунській міфології, на думку А.Мойсея, виник на основі образів «автохтонних дако-гетських (фракійських) жерців» (Мойсей 2008: 138), він постає знавцем магії та сакральних ритуалів. Назва соломонар вперше з'явилася у XVII-XVIIIст. на терені Трансільванії, а згодом «поширилась і на решту територій, на яких проживали румуни» (Мойсей 2008: 140). (У праці А. Ойштяну «Порядок та Хаос: міф і магія у румунській традиційній культурі» (2004) віруванням про *соломонарів* присвячено окремий розділ.)

Чорнокнижник в Україні уявлявся як дводушник, але на відміну від інших дводушників, він не злий, переважно прихильний до людей, «опікується атмосферними явищами» (Потушняк 1941: 136). Уявлення про чорнокнижників довгий час були поширені на захід від Латориці поміж лемками. Рідше, за спостереженням Ф.Потушняка, цей образ згадується на Гуцульщині. Він не набував зооморфної форми, уявлявся людиною, яка відрізняється від інших своїми знаннями в тих галузях, які виходять за межі буденного світосприйняття. Незвичайність чорнокнижників сприймається як набута, а не вроджена, вони «мають в собі такого іншого духа ... Всі загадкові атмосферні явища в природі – це їх робота», - зазначає Ф.Потушняк (Потушняк 1941: 137).

Грім у небі теж асоціювався з чорнокнижниками: «Гудіння й шум у хмарах – це їх голоси. Вони голосно сперечаються один з одним, що і як робити, як що почати і закінчити. Одягнені вони тоді в чорний одяг, і лиця їх теж чорні, як головня. Бачили їх у хмарах серед гудіння грому, або й серед проливного дощу як строгих, в чорному довгому одязі людей, з чорними обличчями й з великою чорною книгою в руках» (Потушняк 1941: 137). У румунській міфології соломонарі здійснюють магічні дії, дуже подібні до тих, що визначають сутність чорнокнижників: «основними атрибутами соломонарів були вуздечка і чорна книга. Вуздечкою вони приборкували драконів, які слугували їм засобом пересування, верхи на драконах підносились на хмари і «варили лід». [...] «Чорну книгу» соломонарі читали в той час, коли за допомогою драконів піднімали лід із бездонних озер у небо, або знову заповнювали озера водою» (Мойсей 2008: 131). Антоній Мойсей у книзі «Магія і мантика...» згадує легенду, записану в с. Ліштери (південна частина Буковини), в якій описується спроба звичайного чоловіка прочитати книгу соломонара, поки той спить. Результат прагнення магічно неосвіченої людини долучитися до сакральних знань виявився непередбачуваним: віз, на якому вони обоє їхали, піднявся у небо. «Наляканий візник розбудив соломонара і той, прочитавши текст навпаки, потихеньку спустив віз на землю» (Мойсей 2008: 131). А.Мойсей наголосив, що форма книги соломонара могла бути подібною до каменя-талісмана, з викарбуваними на ній «дев'ятьма таємничими буквами» (Мойсей 2008: 131).

Чорний колір, за спостереженням К.-П. Естес, символізує «повалення давніх цінностей» (Естес 2006: 106), відмову від них. У випадку з чорнокнижником та соломонарем, це – утвердження своєї влади над природою через подолання страху перед силою стихії. Крім того, «чорний – це колір землі, плодючості, первинного ґрунту, в який засівають усі ідеї. Але чорний – це й ще символ смерті, згасання світла. Є в чорного й третій аспект. Цей колір пов'язаний зі світом між світами [...], бо чорний – це колір опускання, падіння. Чорний – це обіцянка: скоро ви дізнаєтеся про те, чого раніше не знали» (Естес 2006: 107). Отже, чорний колір шкіри, чорний одяг і чорна книга чорнокнижника та соломонара безперечно мають міфологічно вмотивований зв'язок із сакральними знаннями, котрі доступні на межі світів для особливих людей, які можуть жити і життям буденним, і подекуди виявляти свою магічну обдарованість. Тракткування образу чорнокнижника Ф. Потушняком цілком суголосьне міфологічній парадигмі чорного кольору: чорнокнижник сприяє плодючості землі як повелитель дощу, вологи; він перебуває між двома світами (належить і світу людей, і світу духів/демонів); він може спричинити смерть, навівши на села та поля нищівний град.

В.Войтович зафіксував легенду про походження чорної книги чорнокнижника. Цікаво, що в фольклорі українців вона тісно пов'язана з водною стихією (схована на дні моря, звідки її повинен дістати чорнокнижник): «Ця загадкова книга, за народними віруваннями, зберігалася на дні моря, під горючим каменем-алатирем. Одного разу, ще в незапам'ятні часи, якийсь злий чорнокнижник, ув'язнений у Мідній країні, отримав заповіт від старої відьми знайти книжку. Коли була зруйнована Мідна країна,

чорнокнижник, звільнившись від ув'язнення, спустився на дно моря і дістав Чорну книгу. Відтоді вона й гуляє по білому світу» (Войтович 216: 162). У цій легенді утверджується зв'язок між двома міфологічними істотами, причетними до стихії води/грози – чорнокнижником і відьмою.

«В уявленні про чорнокнижника, – зазначає Ф Потушняк, – злилося багато елементів, щось від вітряника, лісової людини, лісових людей та ін. під впливом уявлень про дводушників. Зображення чорних хмар, що несуть дощ, постало в символічному образі чорного чоловіка (хмари) і водночас мудрого, здатного впливати на хід подій у природі [...] Що ж до слова «чорнокнижник», то ним називають людину, що багато книжок прочитала і тому знає багато таємниць» (Потушняк 1941: 138).

Чорнокнижники ніби наділені здатністю передбачати події і бачити те, що чекає на них самих. Той з них, що тільки оволодіває сакральними знаннями нібито сам може «зробити так, що чорнокнижники візьмуть його до себе... Під час бурі захоплять його в хмари і понесуть на околицю, до своїх селищ, і тут навчають його тому, чого він ще не знає. Буває це довга і тяжка наука, яку будь-хто не здатен досягнути, лише такі вчені люди, як вони» (Потушняк 1941: 137). Соломонарі, згідно з демонологічними віруваннями східнороманського населення Буковини, теж мали здобувати магічну освіту, нібито потрапляли під землю і сім років «сам диявол навчав їх усіх мов живих істот, таємниць природи, чар і ворожінь, що існують на землі. І лише після завершення навчання вони здіймалися на крилах вітру до хмар і починали керувати градом і хуртовинами» (Мойсей 2008: 131). Семирічне навчання під землею, на думку А.Мойсея, зближує образ соломонара зі змієм/шарканем, якому так само потрібно було 7 років, «щоб перетворитися на дракона. У деяких зонах Трансільванії соломонар мав назву шеркан, що з угорської перекладається як дракон» (Мойсей 2008: 140).

Крім того, в румунській міфології були жіночі відповідники образу соломонара – соломоноріце, які могли керувати дощовими хмарами, оскільки «були навчені соломонарами-самітниками (цей термін відомий у Ботошанському, Фегераському та Сучавському повітах Румунії)» (Мойсей 2008: 132). Соломонаріце відповідно семантично досить подібні до образу відьми в українській міфології, яка теж володіла вмінням керувати вологою, викрадати дощ (метафорично – доїти небесних корів).

Очевидно, народна свідомість витворила образи чорнокнижника, соломонара, соломоноріце через існування певного страху перед невідомим, руйнівними стихіями та грозами, можливість керування якими зумовлювалася знаннями, недоступними неосвіченим людям.

В українській міфології, чорнокнижники, як магічно марковані особистості, нібито живуть за межами людських поселень. Народна уява створила для них окремий простір: «Живуть вони передусім на полянах, у глибоких лісах, де ще ніхто не заходив. Звичайно там мають вони свої печери, де сидять і мудрують, як світом управляти» (Потушняк 1941: 137). Хоча на Закарпатті зафіксовані уявлення, що деякі чорнокнижники можуть жити й серед звичайних людей, а не тільки у віддалених місцях. Вони нібито лише інколи

відвідують «зборища» своїх колег, а розпізнати їх справжню сутність важко. Також існують народні оповіді про те, що чорнокнижники беруть в полон простих людей, які змушені їм прислужувати протягом 15 років, а потім їх відпускають з умовою зберігати в таємниці побачене. У такий спосіб в народних бувальщинах реалізується віра простих людей у можливість «прилучення до божества», яким в їх уяві певною мірою постає чорнокнижник.

Таким чином, «дводушництво» чорнокнижників зумовлене логосом, мудрістю, знаннями, а не інстинктом. Вони «інші» в уяві наших предків, але специфіка їх «інакшості» має швидше конструктивний, а не руйнівний аспект. Вони подібні до тих міфологічних персонажів, у яких К.Г. Юнг вбачав не уособлення архетипу Тіні, а риси Самості (мудрого старого), оскільки володіють не відомими для простих людей знаннями, здатні дати корисну пораду чи вплинути на навколишній світ. Як зауважує Ф.Потушняк, вони «кожну річ довго обдумують (як звичайні розумні люди), а потім лише беруться до роботи. Найважливішим їх завданням є виготовляти град і вести вітри та хмари» (Потушняк 1941: 137).

Ф.Потушняк записав уявлення закарпатців про те, як чорнокнижники виготовляють град: «Перший раз привозять воду хмарами з моря і випускають її десь в лісовій глушині на поляні (де ніхто не ходить). Потім її заморозять, полупають на дрібні куски і хмарами везуть туди, куди їм треба. Звичайно тоді вони сідлають шарканя (дракона). Зловлять його в печері, накинуть на нього вуздечку та й їдуть сидючи на ньому, куди їм треба» (Потушняк 1941: 137). Здатність чорнокнижника підпорядкувати собі волю дракона (шарканя) метафорично відображає підпорядкованість тваринних інстинктів (архетипу Тіні) духовному началу (архетипу Самості).

На відміну від чорнокнижника, соломонар «поєднує протилежні функції»: може насилати град на людські оселі, а може і «відвернути його від села» (Мойсей 2008: 140). Друга функція соломонара (відвертати град від людських осель) зближує його з образом вітрянка, персонажа українських міфологічних легенд, зафіксованих на Закарпатті, де згадується, що вітряник скеровує силу шаркані в потрібному напрямку, оберігаючи людей від руйнівних гроз. Як згадує Ф.Потушняк, «шаркань – сліпа і через те не знає, куди вести бурю і град. Її веде вітряник. Він веде її, а вона пускає бурю з градом на землю, летючи високо у хмарах. Коли летять над пустинею, то він їй каже, що там село ображається і порадить його знищити» (Потушняк 1938: 42). Така ознака, як сліпота, увиразнює доцільність інтерпретації шаркані як уособлення руйнівної сили інстинктів, котрі, як правило, «сліпо», хаотично, несподівано руйнують звичний для свідомості людини сценарій життя. Вітряник стосовно шаркані виконує стримуючу, контролюючу функцію свідомості, обмежуючи масштаби можливого зла (град падає на пустелю, а не на будинки людей).

І в українській, і в румунській міфології йдеться про існування магічно освічених персонажів (а не про одиничний образ): чорнокнижники і соломонарі постають в межах певної групи, котра зберігає й передає наступникам свої знання.

Подекуди народні легенди зближують образ чорнокнижника і соломонара з образами біблійних святих. Зокрема, за спостереженням Ф.Потушняка, інколи «чорнокнижники в народних оповіданнях згадуються замість Іллі (власне, повір'я про Іллію переноситься на чорнокнижника) [...] Стрілець убиває чорта, що глумився над небом і світлом. Тоді головний чорнокнижник спускається з хмар і дарує йому рушницю, що всякого звіра сама вбиває» (Потушняк 1941: 137).

На відміну від інших дводушників, чорнокнижник не має в собі рис агресивності, «деякі люди знаються з ними і тішаються їх приязню, часто зустрічали їх або лише бачили, як вони летять у хмарах або спускаються на землю» (Потушняк 1941: 137-138). Існує багато оповідань про їх пригоди, а передумовою появи цих оповідань стають різні природні явища, пов'язані з атмосферним тиском.

Отже, і чорнокнижник, і соломонар володіють дивовижними вміннями, підґрунтям яких є знання, недоступні для інших людей. Їх магічна освіченість виявляється у здібностях керувати дощем, хмарами, грозою через посередництво магічного слова, зафіксованого у чорній дивовижній книзі. Семантично протилежним до них персонажем є градівник/мольфар-градівник/гріндінар – людина, здатна керувати грозою, громом та блискавкою й оберігати людей від руйнівного впливу керованих демонічними істотами стихій. Як зазначила Г.Бердник, колись «господарі кликали «дідів і бабів із гір», приймали їх у себе впродовж періоду визрівання врожаю, від Благовіщення, коли перший грім гримить, до святого Іллі, коли «громи вже небійні», щоб ті захищали посіви від граду та грози, а господарі потім платили градівникам часткою нового врожаю» (Бердник 2006: 104). А. Мойсей зафіксував традицію «наймати чоловіків, які б відвертали град за допомогою церковних дзвонів» (Мойсей 2008: 145) у цілому ряді румуномовних сіл Буковини. Румуни називали їх гріндінарами, винаймали їх на 4-5 місяців й за послуги їм «давали відро кукурудзи, картоплі, дрібні гроші» (Мойсей 2008: 145). Для відвертання градових хмар, які ще не досягли меж села, гріндінарі використовували три гілки верби та «три гілки липи, освячені на Вербні свята» (Мойсей 2008: 147). Але «якщо соломонарі до них не дослухались і не відвертали дощові хмари від села, гріндінарі косами різали навхрест хмари, і тоді, за народним повір'ям, соломонар верхи на драконі зразу падав на землю, а зверху на нього рушився весь лід» (Мойсей 2008: 147). За спостереженням А.Мойсея, румунські гріндінарі для відвернення граду використовували залізний хрест, гілку ліщини, процес биття в залізні предмети, «вербовий прутик, яким врятували жабу з пащі змії, [...] палицю, яка на одному кінці мала спеціальне заглиблення, заповнене освяченою пшеницею» (Мойсей 2008: 147). Водночас прутик, яким вдалося врятувати жабу з пащі змії, вважався здатним розігнати «градові хмари на півночі Білорусі, на білоруському Поліссі, у Люблінському воєводстві, на Житомирщині, Галичині, Закарпатті, Гуцульщині» (Мойсей 2008: 147).

Г.Бердник наголосила на існуванні в Карпатах особливого магічного обряду, який наділяв людину вмінням відвертати град: «Найперше треба зробити градовий ніж [...] Удосвіта перед Святвечором чоловік іде надвір зовсім голий («у чому мати народила») і з

вістря коси виклепує собі чепелик – спеціальний ніж. Для градового ножа годиться не всяка коса, а тільки та, яка зламалася під час першої весняної косовиці, або та, якою випадково перерізали змію. При цьому надворі має бути тихо – аби мольфар не почув нічийого голосу. Коли він виклепав ножа, то стає навколішки і 300 разів промовляє спеціальну молитву, щоразу – одним подихом» (Бердник 2006: 105).

Згідно з народними віруваннями, щоб бути почутим істотами з потойбіччя під час магічних обрядів, слід було якийсь час перед цим утримуватися від розмов з людьми: «Цілий день той, хто вирішив стати громівником, не має права розмовляти, а ввечері, коли родина сідає до святвечірнього столу, мольфар набирає в горщик потроху всякої страви, бере в праву руку свій ніж-чепелик, а в ліву – горщик зі святвечірньою стравою і обходить за рухом сонця навколо хати. Потім стає на порозі дому обличчям до сходу і просить градового царя до вечері» (Бердник 2006: 105). Подібний обряд виконували гріндінарі в румунських селах та на Буковині (Мойсей 2008: 148). Їжа, взята зі святкового стола, очевидно, має семантику жертвоприношення з метою задобрити повелителя грози, а ніж символізує силу градівника, його здатність протистояти діям градового царя. Прикметно, що у молитві-замовлянні градівник звертається до водяного чорнокнижника як повелителя грози і граду, у сприйнятті мольфара-градівника він асоціюється з напівбожеством-напівдемоном, а не вченою людиною, що опанувала магічні знання. Текст молитви такий: *«Прошу тебе до тайної вечері, білий царю, водяний чорнокнижнику, тепер маю право тебе до тайної вечері зазивати, закликати, запрошати, заклинати, а відтак не пускати. Тепер я маю право тебе зазивати, закликати, а у літі ти не маєш права мені си показати. Маю право тепер тебе до тайної вечері зазивати, а у літі буду тебе спирати. Буду тебе не допускати, відвертати. Божими молитвами, первовічними словами буду тебе від своїх мешт і хитарів відвертати, водицею-орданицею розсичувати, розпускати»* (Бердник 2006: 105). Градівник розмежовує дві часові площини для «водяного чорнокнижника», зазначаючи, що взимку він бажаний гість, якого радо зустрічатимуть, а влітку – небажаний, а тому його очікуватиме спротив та боротьба. З молитвою-замовлянням до повелителя грози мольфар-градівник звертається «чотири рази – на всі боки, кланяючись за кожним разом на схід сонця, потім вертається до хати з тією вечерею» (Бердник 2006: 105). Відтак, громівник нібито укладав угоду з повелителем грози, поклонами з їжею виявляв належну повагу до нього і водночас наголошував на власній значущості та силі. Такий обряд засвідчує усвідомлення людиною власної унікальності й утверджує можливість досягнення рівня божества, готовність відстоювати власні інтереси й не лякатися сили могутніх стихій.

Наші предки пов'язали існування незрозумілих для них атмосферних явищ з образом «вченої» людини (чорнокнижника, соломонара) й поставили у такий спосіб природу у пряму залежність від людини, атмосферні явища почали уявлятися керованими антропоморфними істотами – відтак людина (нехай навіть дивовижна) метафорично стала володарем стихії. Уявлення про градівника/гріндінаря, очевидно, сформувалося пізніше, воно, з одного боку, розширювало межі людського розуму, а з іншого, ставило людину

вище над природою та міфологічними/демонічними істотами (чорнокнижником / соломонарем). Звісно, подібний підхід до співвідношення людина/природа міг виникнути лише тоді, коли відбулася культурна самоідентифікація людства й зник тотальний страх перед невідомим. Природа (гроза, грім, блискавка) вже уявлялася керованою, а не безумовно руйнівною стихією, стерлися ознаки культу, а натомість утвердилося бажання людини підпорядкувати собі навколишній світ і все, що раніше викликало страх. Уявлення про чорнокнижника / соломонара та градівника / гріндінаря постає як спроба утвердження людиною власної культурної цінності, виокремлення в собі божественних рис, спроба заявити про свою здатність впливати на світ природи та людей.

Література

1. Бердник Гроновиця (2006) *Знаки карпатської магії (Таємниця старого мольфара)*. Київ: «Зелений пес».
2. Войтович В. (2016) *Українське міфологієзнавство: Навч. посіб. для студентів вищих навч. закл.* Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
3. Мойсей А. (2008) *Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини*. Чернівці: ТОВ «Друк Арт».
4. Потушняк Ф. (1938) *Душа в народнім повір'ю села Осій*. Науковий збірник товариства «Просвіта» за 1937-1938р. Річник XIII- XIV. Друкарня оо. Василян в Ужгороді. С.33-44.
5. Потушняк Ф. (1941) *Чорнокнижник*. Літературна Неділя (Унгварь). Роч.1. Ч.16. С.136-138.
6. Эстес К.-П. (2006) *Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях*. М. : ИД "София".
7. Юнг К.-Г. (2007) *Структура психики и архетипы*. М.: Академический Проект.

ВІДГУКИ

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «УКРАЇНЦІ РУМУНІЇ - ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»

8-10 листопада 2018 року в Бухаресті пройшли заходи, присвячені святкуванню Дня української мови. У рамках цих заходів пройшла й дводенна Міжнародна наукова конференція «Українці Румунії – історія, сучасність та перспективи», ініційована письменником та головою комісії з питань культури Союзу Українців Румунії Михайлом Трайстою. Організатором був Союз українців Румунії, а партнерами виступили Посольство України в Румунії, Європейський конгрес українців, Українська всесвітня координаційна рада, Філологічний факультет Клузького університету ім. Бабеша-Бойоя, Сату-Марський повітовий музей, Суспільне телебачення Румунії та Всесвітня служба Радіо Румунія. Тематика конференції охопила питання літератури й культури, міжетнічного діалогу та етнографічної інтерференції. Учасники виступили з доповідями у трьох секціях. У конференції взяли участь письменники, фольклористи, науковці, лінгвісти, журналісти та професори з Румунії та України, а також представники Посольства України в Румунії та Союзу українців Румунії. На відкритті робіт конференції з вітальними словами виступили: Микола Мирослав Петрецький – Голова Союзу Українців Румунії, Депутат Румунського Парламенту, Олександр Баньков – Посол України у Румунії, Михайло Ратушний – Голова Української Всесвітньої Координаційної Ради, Дорін Йоан Кіра – Проректор Філологічного факультету Клузького університету ім. Бабеша-Бойоя, Борис Велімірович – головний редактор секції «Інші меншини» Суспільного телебачення Румунії, Василь Каптару – керівник Української редакції Всесвітньої служби Радіо Румунія, Лівіу Марта – менеджер Сату-Марського повітового музею, Ілля Альбічук – отець протопоп Української православної церкви у Лугожі, Мар'ян Гаденко – директор Міжнародного фестивалю «Доля», Теофіл Рендюк – директор Інституту добросусідства, голови РДА з Верховини та Рахова та інші гості з України.

У своєму вітальному слові голова СУР-у, депутат Румунського Парламенту Микола Мирослав Петрецький сказав: *«Українці Румунії займають головне місце у житті українців всього світу, а це дає нам сили працювати далі й піднімати рівень таких подій. І бачивши скільки людей і скільки партнерів є у нас цього року, я впевнений, що наступними роками ця подія буде більш масштабною. Хочу ще раз подякувати вам всім, які підтримуєте Союз українців Румунії, українців Румунії. На мою думку, всі ці події є важливими не тільки для українців Румунії, а й для українців всього світу. Хочу вам побажати успіхів у вашій праці й ще раз подякувати Вам за вашу підтримку і за те, що ви знаходитеся цими днями поряд з українцями Румунії.»*

Посол України в Румунії Олександр Баньков, у своєму виступі перед присутніми, зазначив, між іншим: *«Я хочу щиро привітати з такою ініціативою пана Трайсту й подякувати за підтримку голові СУР-у. Я переконаний, що ця конференція дійсно стане*

щорічною, набуватиме ваги, тому що говорити про історію, сучасність й, головню, про перспективи українства в Румунії, у нас завжди буде вистачати і сил і енергії. Дякую вам всім за присутність, за підтримку СУР-у українства в Румунії і бажаю від щирого серця вдалої гарної конференції й плідної роботи.»

Голова Української Всесвітньої Координаційної Ради Михайло Ратушний у своїй промові говорив про важливий внесок українців Румунії в історію, культуру та науку українського народу, про роль Петра Могили у розвиток української науки та відмітив важливість цієї конференції: *«Я думаю, коли ми від Української координаційної ради погодилися виступити співорганізаторами цієї конференції, ми вважаємо, що це дуже велика і правильна робота, яка проводиться для того, щоб знати своє минуле, аналізувати своє теперішнє і, найголовніше, дивитись у майбутнє. Майбутнє нашого народу, майбутнє української громади Румунії – власне наше спільне майбутнє двох народів, румунського та українського. Вітаю вас від імені наших організацій по всьому світу з продовженням цього заходу і ще раз з тим, що ви добилися того що від цього року в Румунії відзначається щорічно, разом з Україною і не лише з Україною, День української рідної мови. Честь і слава Вам!»*

Письменник Михайло Гафія Трайста, голова комісії з питань культури СУР-у озвучив мету конференції: *«Минулого року ми зібрали багато матеріалів, тому що ми хочемо написати Історію українців Румунії. Дуже цікаво, коли приходять професори з Чернівців або з Ужгороду і виступають з цікавими доповідями різної тематики. Вони досліджують таких письменників українців про яких ми до тепер не знали. Наприклад професор Антофійчук пише про письменників українців, які жили в Румунії та працювали тут. Одні з них, хоча були українського походження, писали румунською мовою. Інші професори представили доповіді про різні історичні постаті та історичні події, як наприклад про рух УПА або інші, що діяли на території Румунії. Матеріали збереглися у їхніх архівах. Це дуже цікаві для нас доповіді, яких ми включимо до нашого збірника, щоб вони дійшли до читачів, до світу і таким чином мало-помалу, я думаю, що нам вдасться написати за допомогою цих доповідей Історію українців Румунії.»*

У рамках конференції відбулися також презентації книг, виданих цього року за кошти СУР-у, такі як „Studii dialectologice si toponimie ucraineana din Romania” (Студії з української діалектології й топоніміки Румунії) Івана Гербіля, „Sub semnul iubirii” (Під знаком кохання) Івана Кідешука, „Intermezzo” Михайла Коцюбинського у перекладі Міхаєли Гербіль. Слід уточнити, що упродовж 2018 року, за коштами СУР-у, побачили світ аж 12 книг, серед яких: „Sangele ferigii” ("Кров папороті") Ігора Гургули, яку на румунську мову переклав Михайло Трайста, „Pod fara balustrade” (Міст без поруччя) Михайла Михайлюка у перекладі Аспазії Регуш, „Oglinda” (Дзеркало) Корнелія Ірода, „Верхньорівнянські оповідання” Михайла Трайсти, „Екологічна політика” Івана Дубовича. Також був перевиданий перший роман в українській літературі в Румунії «Лорана» автором якого є покійний Михайло Небеляк.

УКРАЇНЦІ РУМУНІЇ – ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

8-10 листопада 2018 року головні наукові співробітники Інституту педагогіки НАПН України, доктори педагогічних наук, професори Н.І. Богданець-Білоskalенко та О.М. Горошкіна взяли участь у міжнародній науковій конференції «Українці Румунії – історія, сучасність та перспективи» (м. Бухарест).

Ознайомили присутніх з науковими здобутками Інституту педагогіки НАПН України.

Виступили з доповідями про особливості реалізації компетентнісного підходу до навчання української мови і літератури: «Соціокультурний компонент змісту підручників з української мови і літератури для шкіл національних меншин в Україні» (Н.Богданець-Білоskalенко), «Текст як інструмент формування ключових компетентностей учнів старших класів на уроках української мови»

О.Горошкіна, <http://rozumniki.biz/info/8128/>

ДЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В РУМУНІЇ

8-10 листопада 2018 року в Бухаресті відбулася Міжнародна наукова конференція «Українці Румунії: історія, сучасність та перспективи». Зорганізував подію Союз українців Румунії, який очолює Микола Мирослав Петрецький, депутат румунського Парламенту, хто особисто посприяв, щоб у Румунії святкували День української мови на державному рівні. Присутніх запевнили, що віднині так буде щороку 9 листопада, як і в Україні.

На захід з'їхалися не тільки місцеві румуни українського походження, а й українці з України, хто тісно і не один рік співробітничав в культурній сфері з СУРом.

Це були плідні три дні взаємопізнання один одного, пов'язане з роботою у секціях літератури, етнографії та комунікації. Піднімалися теми: «Формули мовленнєвого етикету в епістолярному дискурсі (на матеріалі письменницького епістолярію Буковини)»; «Створення інтерактивної мапи діалектів як один із способів збереження мовної та культурної спадщини України та Румунії»; «Українсько-румунські відносини на сторінках вітчизняних періодичних видань 2014-2018 рр.» та інші. Мовні, етнографічні та комунікативні зв'язки розглядалися у виступах науковців, журналістів і письменників у контексті взаємопроникнення України і Румунії не тільки як держав-сусідок, а й культурно-цивілізаційному поступі, що не дає згаснути національним традиціям, звичаям і... мові.

Румунські студенти, які вивчають українську мову представили глядачам виставу «Сватання на Гончарівці». Зворушливе театралізоване прочитання твору Григорія Квітки-Основ'яненка українською в Бухаресті (з румунською пом'якшеною вимовою) зірвав шквал аплодисментів. Вдячні делегати конференції були в захопленні і від концерту переможців Національного конкурсу «Молоді українські таланти». Всі підспівували і

навіть підтанцювали виконавцям з Одеси, Вінниці, Києва, Кропивницького, Запоріжжя, Житомира, Дніпра і, звісно, Чернівців, які найближче до Румунії. Чернівці представляла подружня пара співочих викладачів університету – він має і румунське коріння, вона ж українка. Залюбки співали не тільки українських пісень, а й румунських, яким підспівували присутні місцеві. До Бухаресту команду співочої молоді привіз український композитор-пісняр, народний артист України Мар'ян Гаденко. Свято вдалося на славу!

А всіх згуртував у Бухаресті заступник голови СУРу, письменник і громадський діяч Михайло Трайста зі своєю командою помічників.

Третього дня Конференції презентували книжки видані коштом СУРу. Треба сказати, що СУР має добру фінансову підтримку держави Румунія. Тому суряни мають змогу друкувати румунською і українською не тільки сучасних румунських письменників, таких як Михайло Трайста (пише українською і румунською), а й перевидавати румунською українських класиків – на кшталт Михайла Коцюбинського. З огляду з організації презентацій, авторам менше надавали слова, більше говорили про видані твори редактори і літературні критики, як і має бути в літературному процесі будь-якої країни.

Наразі у Румунії Михайло Трайста взяв на себе місію перекладача для популяризації української літератури в Румунії. З його слів, у Бухаресті надруковані переклади творів Жадана, Андруховича, Забужко, Даниленка, Хомича, Гургули тощо. В Україні з таким обміном літературою питання гірше, оскільки нема державного фінансування. Натомість Михайло Трайста постав вперше в Україні, після Ольги Кобилянської, аж трьома окремими книгами: «Конокрадська честь» (Львів, «Тиса»), «Незнайомка у фіалковій сукні» (Київ, ЛА «Друге дихання») і «Життя між коханням і смертю» (Львів, «Тиса»). Це твори про життя українців у Мараморощині – історичній етнічній території українців у закарпатській Румунії. На жаль, інші румунські письменники українським корінням в Україні друкувалися тільки окремими творами в альманахах і літературних журналах.

Отож місток між Україною і Румунією прокладено завдяки СУРу, а в збагачені Румунії творами української та румунської літератури працюють як Михайло Трайста, так і чернівецькі письменники, зокрема: Михайло Михайлюк. І все це в контексті української мови, яка поєднала два народи.

Наталя Куліш, <http://ukrainka.org.ua/node/8591>

MAGINI DE LA CONFERINȚĂ / СВІТЛИНИ З КОНФЕРЕНЦІЇ

Deschiderea conferinței / Відкриття конференції

Deschiderea conferinței / Відкриття конференції

Deschiderea conferinței / Відкриття конференції

Deschiderea conferinței / Відкриття конференції

Lucrări pe secțiuni / Робота в секціях

Lucrări pe secțiuni / Робота в секціях

Lucrări pe secțiuni / Робота в секціях

Lucrări pe secțiuni / Робота в секціях

Lucrări pe secțiuni / Работа в секциях

Lucrări pe secțiuni / Работа в секциях

Lansarea cărților editate de UUR / Презентація книг виданих СУР-ом

Lansarea cărților editate de UUR / Презентація книг виданих СУР-ом

Lansarea cărților editate de UUR / Презентація книг виданих СУР-ом

Lansarea cărților editate de UUR / Презентація книг виданих СУР-ом

Lansarea cărților editate de UUR / Презентація книг виданих СУР-ом

Lansarea cărților editate de UUR / Презентація книг виданих СУР-ом

